

STRATEGIJA

RAZVOJA OBRAZOVANJA U SRBIJI DO 2020. GODINE

("Sl. glasnik RS", br. 107/2012)

Deo prvi

KONTEKST, KONCEPT I CILJEVI STRATEGIJE

1. Kontekst nastanka Strategije razvoja obrazovanja u Srbiji do 2020. godine

Ova strategija se bavi utvrđivanjem svrhe, ciljeva, pravaca, instrumenata i mehanizama razvoja sistema obrazovanja u Republici Srbiji tokom narednih desetak godina; drugačije rečeno, bavi se pokušajem da se oblikuje razvoj ovog sistema na najbolji nam poznat način. Okolnosti u kojima se pristupilo izradi ove strategije projektu su, gotovo u svemu, različite od onih u kojima se, tokom modernog doba, razvijalo obrazovanje u Srbiji. Pre dva veka obrazovanje u Srbiji se razvijalo na talasima prosvetiteljstva oblikovanog naučnim napretkom i nastajućom industrijskom revolucijom. Danas se obrazovanje u Republici Srbiji susreće sa brojnim izazovima naučnog, humanističkog, socijalnog i drugog razvoja; sa velikim tehnološkim promenama, pravim revolucijama; sa globalizacijom i opštom mobilnošću svega što se može kretati, od kapitala do kulturnih obrazaca. Uz sve sačuvane slojeve prošlosti društvo u Republici Srbiji se danas dramatično razlikuje od onog pre dva veka, a okolnosti u kojima se danas Republika Srbija razvija još više su različite od onih u kojima je nastajala moderna srpska država.

U tom veoma promenljivom svetu prepoznaje se i nešto veoma stabilno i karakteristično za razvoj obrazovanja u Srbiji. Prvo, ekonomski siromašno društvo u Srbiji težilo je ka modernizaciji oslonjenoj na obrazovanje stanovništva. Primećeno je da su se porodice u Srbiji doslovno žrtvovala da bi svojoj deci omogućile školovanje, često i izvan zemlje. Ovo se veoma očituje visinom izdataka za obrazovanje u inače siromašnom dohotku domaćinstava. Drugo, obrazovanje u Srbiji je uživalo ugled, učitelji i profesori su bili, sve do sasvim novih vremena, veoma uvažavani. U škole se ulagalo čak i po cenu visokih odricanja. Treće, postoje periodi u kojima je srpska država veoma smisleno obrazovala mlade ljude na vrhunskim evropskim univerzitetima s ciljem da to što su tamo naučili prenesu drugima po povratku u zemlju. Tokom okrutnih ratovanja i veoma siromašnih ratnih godina sistem obrazovanja je nastavljao da obavlja svoj nacionalni zadatak. Ozbiljan nacionalni poduhvat ka opštem opismenjavanju i podizanju obrazovanosti u zemlji, uz sve ideološko-manipulativne motive, bio je i izraz nacionalne opredeljenosti za podizanje opšteg obrazovnog nivoa stanovništva.

Tokom prošlosti, o kojoj ovde govorimo, bilo je dvadesetak reformi sistema obrazovanja. Ali, uvek parcijalno, nikada sistem u celini, još ređe sa dugoročnim uvidom u potrebe za reformama i uz dobar uvid o implikacijama tih reformi. Najveći broj reformi bio je usmeren na "prepravke" segmenata sistema obrazovanja (planova, programa, udžbenika) i uglavnom su bile vođene unutrašnjim potrebama obrazovnog sistema.

Retki su bili pokušaji da se razvoj sistema obrazovanja razume sa stanovišta njegove misije i funkcija prema spoljnjem svetu u kome funkcioniše i radi koga postoji; da se posmatra sistem obrazovanja u celini; da to posmatranje i projektovanje njegovog razvoja bude izvedeno uz stvarno učešće celokupne javnosti, posebno one koje se obrazovanje najviše tiče; da se vode široke i kompetentne javne rasprave o obrazovanju; da te rasprave budu kritički stvaralačke i argumentovane; da se sistem obrazovanja doslovno otvori prema zajednici u kojoj živi; da njime niko ne manipuliše i ne koristi u svrhe zadovoljenja interesa određenih grupa; da stvara populaciju moderno obrazovanu, kreativnu, za učenje motivisanu i osposobljenu za primenu stečenog znanja. U savremenim okolnostima u Republici Srbiji, sistem obrazovanja je zatvoren u sebe, odvojen od svog okruženja, veoma oblikovan komercijalnim interesima, izložen partijskim uticajima, kratkoročno doterivan uglavnom s ciljem da se svi interesi zadovolje bez obzira na dugoročne posledice takvog načina rešavanja problema. Nastanak privatnih obrazovnih institucija, javno objašnjavan kao doprinos poboljšanju kvaliteta obrazovanja putem jačanja mehanizama konkurencije, generisan je i vođen u velikom broju slučajeva, profitnim interesima i odsustvom javnih i drugih zahteva u vezi sa kvalitetom obrazovanja. U obrazovnom sistemu nastala je izražena suprotstavljenost kratkoročnih ekonomskih interesa na jednoj strani i razvojne misije obrazovanja na drugoj. Napetosti koje karakterišu ovu suprotstavljenost su jedna od najvećih prepreka za dalji valjani razvoj sistema obrazovanja. Sve u svemu, svi su nezadovoljni tekućim stanjem sistema obrazovanja u Republici Srbiji a samo mali broj ključnih aktera je spreman za njegove promene.

Okolnosti koje nastaju u okruženju Republike Srbije, posebno u Evropskoj uniji (u daljem tekstu: EU), jasno kazuju da je zemlji potreban veoma promišljen, organizovan i kvalitetan razvoj sistema obrazovanja jer je to jedan od ključnih uslova za razvoj Republike Srbije ka društvu zasnovanom na znanju sposobnom da obezbedi dobru zaposlenost stanovništva. Ove okolnosti upozoravaju da bi, u suprotnom, Republika Srbija ostala na evropskoj periferiji, slabo konkurentna, malo privlačna za investiranje u sektore koji stvaraju veću novu vrednost, izložena daljoj emigraciji talentovanih i kreativnih i sa utihnulim kapacitetima za razvoj demokratskog i pravičnog društva. Te okolnosti traže harmonizaciju sistema obrazovanja u Republici Srbiji sa evropskim prostorom obrazovanja.

Postojeće okolnosti nalažu da se svestrano sagledaju i valjano projektuju svi ključni aspekti razvoja obrazovanja u Republici Srbiji, pri čemu se projekcija oslanja na sadašnje stanje sistema ali je vođena budućim životnim i razvojnim potrebama društva u Republici Srbiji. Iz ovoga proizlazi potreba da se razume savremeni svet i smer ka kome ide njegov razvoj, da se dovoljno pouzdano prepozna poželjna i ostvariva budućnost Republike Srbije i da se za potrebe ostvarivanja te vizije razvoja projektuje razvoj sistema obrazovanja. Drugačije rečeno, da se vidi, onoliko koliko je to danas moguće, kakva bi u sagledivoj budućnosti trebalo da bude Republika Srbija i da se sagleda kakav treba da bude sistem obrazovanja da bi ta budućnost Republike Srbije bila uistinu ostvariva. Jer, budućnost Republike Srbije može biti valjana samo ako je zasnovana na posedovanju i korišćenju znanja.

Strategija razvoja obrazovanja u Srbiji do 2020. godine (u daljem tekstu: SROS) daje odgovore na sledeća pitanja:

1) Kakav treba i može da bude sistem obrazovanja u Republici Srbiji 2020+ godine - vizija poželjnog a mogućeg budućeg stanja - da bi na najbolji mogući način odgovorio životnim i razvojnim potrebama građana Republike Srbije i društva u celini do i nakon 2020. godine (ovaj vremenski horizont se označava sa "2020+") i mogao da nastavi da se razvija u valjanom smeru na veoma dug rok?

2) Kojim strateškim politikama, akcijama i merama se takva vizija razvoja obrazovanja može ostvariti polazeći od njegovog tekućeg stanja (2012. godina)?

3) Koje odnose i interakcije sistem obrazovanja treba da razvija sa drugim nacionalnim sistemima (privreda, kultura, nauka, tehnološki razvoj, javne službe, administracija itd.) da bi svoju ulogu ostvario sa najvećim doprinosima razvoju društva?

4) Kojim putevima sistem obrazovanja u Republici Srbiji može postati (a) kompetentan deo evropskog prostora obrazovanja, posebno visokog, i (b) privlačan za međunarodnu saradnju i pružanje obrazovnih usluga (posebno u visokom obrazovanju) u neposrednom okruženju Republike Srbije, na Zapadnom Balkanu odnosno u Jugoistočnoj Evropi?

SROS treba da ispuni dve osnovne uloge: ona je (a) integralni okvir (osnova) za oblikovanje ključnih zakonskih, podzakonskih i drugih regulatornih instrumenata funkcionisanja i razvoja obrazovanja u Republici Srbiji i (b) osnovni strateški instrument kojim se sistem obrazovanja u Republici Srbiji efikasno i prihvatljivo prevodi iz postojećeg u željeno i ostvarivo stanje 2020+ godine.

Ekspertna formulacija SROS treba da sadrži sve nalaze na kojima se može efikasno i kvalitetno utvrditi Akcioni plan za njenu implementaciju.

2. Koncept formulisanja SROS

Sadržaj SROS čini celina sledećih elemenata:

1) Misija sistema obrazovanja kojom se iskazuje svrha postojanja obrazovanja sa stanovišta spoljnog sveta, tj. izražavaju ključne dugoročne uloge obrazovanja za potrebe ekonomskog, socijalnog, naučno-tehnološkog, kulturnog i drugog razvoja društva u celini i za razvoj stvaralačkih i radnih potencijala i kvaliteta života svakog građanina Republike Srbije;

2) Vizija razvoja sistema obrazovanja koja iskazuje željeno a moguće stanje koje sistem treba da dostigne do 2020+ godine u doslednom sledu svoje misije, polazeći od postojećeg stanja sistema;

3) Ključni razvojni izazovi pred kojima se nalazi sistem obrazovanja na putu ka ostvarivanju svoje vizije i opredeljenja koja će sistem obrazovanja slediti u odgovoru na te izazove;

4) Strateške politike, akcije i mere čijom implementacijom se obavljaju potrebne promene u sistemu obrazovanja i taj sistem vodi ka ostvarenju njegove vizije (strategija u užem smislu);

5) Strateške relacije koje sistem obrazovanja treba da razvija sa drugim sistemima u Srbiji da bi dosledno i efikasno ostvarivao svoju misiju;

6) Promene do kojih treba da dođe u okruženju sistema obrazovanja da bi se osigurali uslovi za stabilnost njegovog razvoja na putu ka ostvarivanju vizije.

Pristup izradi (formulisanju) strategije je sledeći:

1) Holistički (sistemski): Pri analizi i formulisanju strategije bilo kog dela sistema obrazovanja vodi se računa o njegovim vezama sa ostalim delovima sistema obrazovanja. Obrazovanje se tretira kao celovit sistem (od jaslica do doktorskih studija i celoživotnog učenja); analitički i drugi postupci sa delovima sistema obavljaju se imajući u vidu celinu. Ovim se omogućuje da se dobije koherentna strategija razvoja sistema obrazovanja čiji su delovi međusobno usaglašeni;

2) Otvorenost sistema: SROS je "orijentisana ka spoljnjem svetu" tj. sistem obrazovanja se posmatra kao otvoren i u ukupnosti sa svim svojim interakcijama sa okruženjem. Razvoj sistema obrazovanja se formuliše sa stanovišta njegove uloge (misije) koju ima prema okruženju;

3) Interresorski: Posmatrano sa administrativnog stanovišta, razvoj sistema obrazovanja se shvata kao problem i predmet više resora u Republici Srbiji, pored prosvetnog. Ovaj pristup proističe iz napred navedenog posmatranja sistema obrazovanja kao otvorenog i sa važnom društvenom funkcijom;

4) Realističnost podržana većim ambicijama: SROS se pravi tako da bude realistična ali i ambiciozna. Realističnost podrazumeva da je moguće, polazeći od sadašnjeg stanja, dovesti sistem obrazovanja u željeno stanje u planiranom periodu, 2020+ godine;

5) Dugoročnost: Iako se za vremenski horizont ove strategije uzima 2020. godina, ona se formuliše tako da uzme u obzir i duži vremenski period; zasniva se na dugoročnim predviđanjima i postavlja pravac razvoja tako da se može nastaviti, bez većih zaokreta, i inovirati nakon 2020. godine;

6) Izbegavanje kompromisa: Očekuje se da formulisanje strategije bude pod jakim pritiscima da se učine brojni kompromisi kako bi i veoma suprotstavljeni interesi i gledišta bili u odgovarajućoj meri zadovoljeni. U izradi strategije ne prihvataju se kompromisna rešenja već se traže ona koja su najbolja moguća za dalji razvoj obrazovanja. To je ključni razlog što je pristup formulisanju ove strategije ekspertni;

7) Razvoj "vučen budućnošću": SROS se formuliše tako što se najpre definiše vizija budućeg stanja sistema obrazovanja pa se, sa stanovišta vizije, sagledavaju sve osobenosti tekućeg stanja (unutrašnjosti i spoljašnosti sistema) i na tim nalazima formulišu strateške politike, akcije i mere za dostizanje vizije. Nastoji se da razvoj sistema obrazovanja bude "vučen budućnošću" a nikako "guran prošlošću".

Osnove na kojima se formuliše ova strategija su:

1) Obrazovne potrebe Republike Srbije koje proističu iz sledećih pretpostavljenih opredeljenja:

- (1) dalji razvoj proizvodnog sistema Republike Srbije mora se ubrzano zasnivati na znanju, preduzetništvu obrazovane populacije, sopstvenim i transferisanim tehnološkim inovacijama bez štetnog uticaja po životnu sredinu, tržišnoj ekonomiji i međunarodnoj poslovnoj, tehničkoj i drugoj kooperaciji,
- (2) međunarodni položaj i ukupna strateška pozicija Republike Srbije mora se popravljati, u prvom redu, povećanjem međunarodne konkurentnosti privrede Republike Srbije i investicione privlačnosti njenog privrednog i drugog prostora, da se istrajno i posvećeno čuva i neguje nacionalno kulturno nasleđe i identitet, razvija tolerantan i kooperativan odnos prema drugim kulturama i jača doprinos kulture ukupnom kvalitetu života stanovnika Republike Srbije,
- (3) da se privreda, nauka, kultura, obrazovanje i druge delatnosti u Republici Srbiji pridružuju zajedničkom evropskom prostoru sa ciljem da postanu konkurentan i produktivan činilac ukupnih razvojnih stremljenja koja sledi Evropa - sažeto iskazanim u dokumentu "Evropa 2020", ka ekonomiji zasnovanoj na znanju uz očuvanje životne sredine,
- (4) da se nastavi sa razvojem demokratskog i socijalno pravičnog, pravno uređenog, bezbednog i razvojno odgovornog društva u Republici Srbiji;

2) Obrazovni sistem Republike Srbije ima zadatak da pravovremeno, kvalitetno i efikasno obrazuje stanovništvo Republike Srbije u skladu sa iskazanim ili prepoznatim razvojnim opredeljenjima u pravcu održivosti i da odgovori na obrazovne potrebe svakog stanovnika Republike Srbije tokom celog njegovog života. Odavde sledi da obrazovni sistem preuzima ulogu ključnog razvojnog faktora, jer je kvalitetno obrazovana populacija Republike Srbije pravi resurs kako za valjano korišćenje prirodnih i drugih nasleđenih resursa Republike Srbije, tako i za razvoj novih, pre svega onih koji će se zasnivati na napretku nauke;

3) Depopulacioni trendovi koji će karakterisati sagledivu budućnost Republike Srbije upućuju na nalaz da se razvoj Republike Srbije ne može zasnivati na brojčanom povećanju ljudskih resursa (radno sposobne populacije) već isključivo na podizanju stvaralačkih i proizvodnih kvaliteta tih resursa, što je zadatak sistema obrazovanja. Tim pre, jer se za dogledno vreme očekuje nastavak, u većoj ili manjoj meri, emigracije kvalitetne radne populacije iz Republike Srbije dok se uopšte ne može računati na značajnu imigraciju takve populacije ka Republici Srbiji;

4) Velike neujednačenosti nivoa razvijenosti regiona u Republici Srbiji i visoka nezaposlenost ne mogu se brže i značajnije smanjivati privredom koja je tehnološki zastarela, zasnovana na niže kvalifikovanoj radnoj snazi i sa malom novostvorenom vrednošću. Rešavanje ovih problema Republike Srbije je izvodljivo, posebno na duži rok, isključivo preko tehnološke modernizacije proizvodnje, više inovacijama proizvoda nego inovacijama procesa i razvojem novonastajućih proizvodnih sektora. Početni uslov za ovakav smer daljeg privrednog i drugog razvoja je radikalno podizanje nivoa

obrazovanja celokupne populacije u Republici Srbiji uključivanjem vaspitanja i obrazovanje za životnu sredinu u funkciji ostvarivanja održivog razvoja;

5) Da bi se našla najbolja strategija razvoja sistema obrazovanja, u skladu sa napred navedenim osnovama, ovaj sistem mora postati otvoren prema svim drugim sistema u Republici Srbiji. To znači da i strategija razvoja sistema obrazovanja treba da je orijentisana i fokusirana na njegovu spoljašnost umesto tradicionalnih težnji da bude autonoman u odnosu na ostale sisteme u kom slučaju se i strategija njegovog razvoja bavi njegovim unutrašnjim potrebama namesto ulogom koju ima u spoljnjem svetu.

Struktura SROS izvedena je iz strukture ovog sistema. Sistem obrazovanja u Republici Srbiji je sačinjen od delova koji imaju svoje specifične misije tj. svrhe postojanja unutar celovitog sistema obrazovanja i u okruženju obrazovanja. Sistem obrazovanja u celini je veoma velik, razgranat i kompleksan i, stoga, težak za analizu i sintezu strategije njegovog razvoja. Da bi se olakšalo formulisanje strategije, celovit sistem obrazovanja se, najpre, razlaže na delove koji imaju specifične obrazovne misije. Ti delovi se, u SROS nazivaju obrazovni podsistemi. Misije podsistema su izvedene iz misije sistema obrazovanja u celini i međusobno su saglasne, a funkcije podsistema obrazovanja su izvedene iz njihovih misija, međusobno su saglasne i osiguravaju funkcije sistema obrazovanja u celini.

Sistem obrazovanja je, za potrebe formulisanja strategije, dekomponovan na sledeće obrazovne podsisteme:

1. Društvena briga o deci i predškolsko vaspitanje i obrazovanje;
2. Osnovno obrazovanje i vaspitanje;
3. Opšte i umetničko srednje obrazovanje i vaspitanje;
4. Srednje stručno obrazovanje i vaspitanje;
5. Osnovne i master akademske studije;
6. Doktorske studije;
7. Strukovne studije;
8. Obrazovanje nastavnika;
9. Obrazovanje odraslih.

Prva četiri podsistema čine preduniverzitetsko obrazovanje dok naredna četiri čine visoko obrazovanje. Obrazovanje odraslih se tiče više nivoa - od osnovnog sve do visokog obrazovanja.

Svi delovi preduniverzitetskog obrazovanja imaju elemente razvoja (dakle, i strategije) koji su zajednički. Ti elementi su dati u Zajedničkom okviru razvoja pred-univerzitetskog

obrazovanja. Isto tako, svi delovi visokog obrazovanja imaju elemente razvoja (time i strategije) koji su zajednički i čine Zajednički okvir razvoja visokog obrazovanja.

Pošto je finansiranje obrazovanja jedan od ključnih instrumenata za osiguranje i regulisanje funkcionisanja i razvoja obrazovanja, finansiranje obrazovanja tretira se kao poseban podsistem za koji se formuliše posebna strategija.

Sa stanovišta strukture SROS, sistem obrazovanja je razložen na deset delova za koje se formulišu pojedinačne, specifične, strategije koje se povezuju u saglasnu celinu još tokom formulisanja pojedinačnih strategija. To povezivanje će se ostvariti potpunim poštovanjem koncepta celoživotnog učenja koji je polazna osnova za formulisanje SROS.

Dakle, SROS čine: dva zajednička okvira (za preduniverzitetsko i visoko obrazovanje), strategije razvoja devet podsistema obrazovanja i strategija finansiranja obrazovanja. Ukupno 12 celovitih tekstova (izveštaja) kojima se opisuje strategija.

3. Ciljevi razvoja obrazovanja

SROS je instrument koji ima zadatak da obezbedi ostvarivanje ovde definisane misije i ciljeva ovog sistema od početka primene ove strategije tokom naredne dve decenije, uz odgovarajuća podešavanja strategije novim okolnostima razvoja obrazovanja u Republici Srbiji.

Sistem obrazovanja je najvažniji elemenat životne i razvojne infrastrukture svakog pojedinca, društva i države jer njegov ukupan efekat određuje obim, kvalitet i efekte izgradnje i korišćenja svih drugih sistema i resursa, kao i ukupan kvalitet života i razvojne potencijale pojedinaca i zajednice. Stoga sistem obrazovanja treba da se razvija tako da svoju ulogu ostvaruje pravovremeno, kvalitetno i efikasno zbog čega se i izrađuje, usvaja i sprovodi strategija njegovog razvoja.

Misija sistema obrazovanja u Republici Srbiji u 21. veku je da osigura osnovni temelj **života i razvoja svakog pojedinca, društva i države zasnovanog na znanju.**

Potpunim prihvatanjem (a) uloge koju obrazovanje mora imati u ekonomskom, kulturnom, socijalnom, političkom, demokratskom i drugom razvoju zemlje i poboljšanju strateškog, kooperativnog i konkurentnog kapaciteta i položaja Republike Srbije u savremenom svetu, posebno u EU, i (b) na osnovu sadašnjeg stanja obrazovanja u Srbiji, koje je u mnogo čemu nezadovoljavajuće, utvrđeni su sledeći **ciljevi dugoročnog razvoja** obrazovanja koji su obavezujući za obrazovni sistem u celini i za svaki njegov deo:

1) povećanje **kvaliteta** procesa i ishoda obrazovanja do maksimalno dostižnog nivoa - onog koji proističe iz naučnih saznanja o obrazovanju i ugledne obrazovne prakse;

2) povećanje **obuhvata** stanovništva Republike Srbije na svim obrazovnim nivoima, od predškolskog vaspitanja i obrazovanja do celoživotnog učenja;

3) dostizanje i održavanje **relevantnosti** obrazovanja, posebno onog koje se potpuno ili delimično finansira iz javnih izvora, tako što će se struktura sistema obrazovanja usaglasiti sa neposrednim i razvojnim potrebama pojedinaca, ekonomskog, socijalnog, kulturnog, istraživačkog, obrazovnog, javnog, administrativnog i drugih sistema;

4) povećanje **efikasnosti** upotrebe svih resursa obrazovanja, odnosno završavanje obrazovanja u predviđenom roku, sa minimalnim produžetkom trajanja i smanjenim napuštanjem školovanja.

Pored ovih, za svaki deo sistema obrazovanja utvrđeni su dodatni, specifični ciljevi njihovog razvoja. Ciljevi i vizije razvoja obrazovanja su osnova na kojoj su identifikovani glavni problemi sadašnjeg stanja odnosno izazovi pred kojima se nalazi obrazovanje u Republici Srbiji. Vizija razvoja obrazovanja je ono poželjno, potrebno i ostvarivo stanje sistema obrazovanja koje je najviše podešeno potrebama pojedinaca (stanovnika Republike Srbije), ekonomskog i drugih sistema Republike Srbije, 2020. godine, sa zadatkom da ta vizija bude na putu valjanog razvoja obrazovanja za daleku budućnost (oko 50 godina).

Za dostizanje ciljeva razvoja obrazovanja, utvrđene su konkretne strateške politike, akcije i mere za svaki deo sistema obrazovanja, ponaosob.

Za povećanje kvaliteta sistema obrazovanja u celini, utvrđena su sledeća strateška opredeljenja:

1) Kvalitet je primarni razvojni cilj na svakom nivou obrazovanja - od predškolskog vaspitanja i obrazovanja do doktorskih studija odnosno obrazovanja odraslih i celoživotnog učenja. Ni jedan drugi cilj ne sme biti ostvarivan na račun kvaliteta;

2) Pošto je kvalitet nastavnika nesumnjivo ključni faktor kvaliteta obrazovanja, definisana je posebna strategija obrazovanja nastavnika - pored stručnog, njihovo pedagoško, psihološko i metodičko obrazovanje, zatim razvoj nastavničke karijere - od uvođenja u posao nastavnika, preko dobijanja, obnavljanja i gubljenja licence, sistema ocenjivanja, praćenja, usavršavanja, sve do nagrađivanja, profesionalizacije i osiguranja ugleda nastavničke profesije;

3) Akreditacija i provera kvaliteta doslovce svih obrazovnih institucija i programa obavlaće se redovno, objektivno i transparentno. Razvijaće se i primenjivati odgovarajući standardi i sistemi unutrašnjeg osiguranja kvaliteta. Kultura kvaliteta obrazovnih ustanova razvijaće se administrativnim, tržišnim i drugim prigodnim mehanizmima, uz uvažavanje specifičnosti visokoškolskih obrazovnih ustanova koje obrazuju kadrove za profesije od posebnog društvenog značaja (vojska, policija i dr.);

4) Povećanje javnog finansiranja obrazovanja sa tekućih 4,5% na 6,0% bruto društvenog proizvoda (u daljem tekstu: BDP) do 2020. godine usmeravaće se, prvenstveno, na obezbeđivanje i poboljšanje resursa i uslova koji vode ka povećanju kvaliteta obrazovanja. U te svrhe će se sprovesti niz potrebnih mera na poboljšanju upravljanja, rukovođenja, administracije, informacionog sistema i obrazovne statistike.

Za povećanje obuhvata, relevantnosti i efikasnosti završavanja obrazovanja utvrđena su strateška opredeljenja koja treba da se ostvaruju do 2020. godine, sa sledećim kvantitativnim indikatorima nivoa ostvarenja:

1) Za decu od šest meseci do tri godine povećan je pristup diversifikovanim programima i uslugama i obezbeđen obuhvat dece tog uzrasta u iznosu od 30%. Za svu decu od 4 do 5,5 godina obezbeđeno je da besplatno koriste skraćene (poludnevne) kvalitetne vaspitno-obrazovne programe u toku jedne školske godine. Za decu od 5,5 do 6,5 godina ostvaren je potpuni obuhvat kroz celodnevne i poludnevne oblike pripremnog predškolskog programa;

2) Sva deca zakonom predviđenog školskog uzrasta (minimalno 98% generacije), bez obzira na socijalne, ekonomske, zdravstvene, regionalne, nacionalne, jezičke, etničke, verske i druge karakteristike, obuhvaćena su kvalitetnim osnovnim obrazovanjem i vaspitanjem iz kojeg osipanje nije veće od 5% (osnovnu školu završava 93% generacije);

3) Minimalno 95% onih koji su završili osnovnu školu (88% generacije) upisuje neku od srednjih škola. Srednje stručne četvorogodišnje škole upisuje 39% generacije, ostalo srednje stručno obrazovanje upisuje 10% generacije dok opšte srednje i umetničko obrazovanje i vaspitanje upisuje 39% generacije;

4) Četvorogodišnje srednje stručne škole završava minimalno 95% upisanih (37% generacije); isto toliko i gimnazije (37% generacije). Potrebno je da se, čim pre, obave sve potrebne analize radi utvrđivanja mogućnosti i opravdanosti da se od 2020. godine učini obaveznim (a) upis u srednje obrazovanje nakon završene osnovne škole i (b) ostanak u srednjem obrazovanju - za slučaj da nije završeno - do sticanja punoletstva;

5) Upisuje se u visoko obrazovanje 40% - 50% onih koji su završili četvorogodišnje srednje stručne škole (15% - 18,5% generacije) i 95% onih koji su završili gimnazije (35% generacije). Ukupno upisuje ustanove visokog obrazovanja najmanje 50%, a najverovatnije 55% generacije;

6) 70% upisanih završava visoko obrazovanje (strukovne ili osnovne akademske studije), u roku ili s jednom godinom kašnjenja tako da učešće visokoobrazovanih u posmatranoj generaciji, od 2020. godine iznosi najmanje 35%, a najverovatnije 38,5%;

7) Oko 50% studenata koji završe osnovne akademske studije nastavlja školovanje na master akademskim studijama dok najmanje 10% studenta koji završe master akademske studije nastavlja studiranje na doktorskim studijama;

8) Minimalno 60% studenata doktorskih studija završava studije u vremenu njihovog trajanja tako da godišnje najmanje 200 doktoranata na milion stanovnika završi studije u predviđenom roku. Najmanje 10% studijskih programa doktorskih studija zajednički su s inostranim univerzitetima;

9) Najmanje 7% stanovnika obuhvaćeno je nekim od programa obrazovanja odraslih i celoživotnog učenja.

Deo drugi

STRATEGIJA RAZVOJA PREDUNIVERZITETSKOG OBRAZOVANJA I VASPITANJA

I. ZAJEDNIČKI OKVIR RAZVOJA PREDUNIVERZITETSKOG OBRAZOVANJA I VASPITANJA

Deo ove strategije koji se odnosi na preduniverzitetsko obrazovanje i vaspitanje (predškolsko, osnovno, opšte i umetničko srednje obrazovanje i opšte obrazovanje u srednjem stručnom obrazovanju) tesno je povezan sa strateškim dokumentom *Obrazovanje u Srbiji: kako do boljih rezultata (Pravci razvoja i unapređivanja kvaliteta predškolskog, osnovnog, opšteg srednjeg i umetničkog obrazovanja i vaspitanja 2010-2020*, dalje u tekstu: *Pravci*), koji je usvojio Nacionalni prosvetni savet 2010. godine. Deo ove strategije koji se odnosi na preduniverzitetsko obrazovanje i Pravci razvoja i unapređivanja kvaliteta predškolskog, osnovnog, opšteg srednjeg i umetničkog obrazovanja i vaspitanja 2010 - 2020 su komplementarni strateški dokumenti i čine jedinstvenu celinu.

U dokumentu *Pravci* definisane su opšte smernice razvoja preduniverzitetskih nivoa obrazovanja, naznačene su novine u razvoju tih nivoa obrazovanja u savremenom svetu (posebno u Evropskoj uniji) i navedeni su stručni razlozi koji opravdavaju definisane pravce razvoja. U delovima koji se odnose na preduniverzitetsko obrazovanje SROS čini korak dalje u konkretizaciji zacrtanih pravaca razvoja. U tim delovima je definisan skup strateških mera koje treba primeniti u narednoj deceniji u cilju ostvarivanja misije koju ima preduniverzitetsko obrazovanje u Republici Srbiji. Te strateške mere biće operacionalizovane u akcionim planovima koji treba da se urade na osnovu SROS.

Deo SROS koji se odnosi na srednje stručno obrazovanje je tesno povezan sa *Strategijom razvoja stručnog obrazovanja u Republici Srbiji* ("Službeni glasnik RS", broj 1/07).

Pravci i *Strategija razvoja stručnog obrazovanja u Republici Srbiji* daju opšti okvir za celinu preduniverzitetskog obrazovanja i vaspitanja. Stoga će u ovom uvodnom delu za preduniverzitetsko obrazovanje biti posebno istaknute one komponente SROS koje su od posebnog značaja za koncepciju strategije razvoja preduniverzitetskog obrazovanja i one komponente koje nisu dovoljno razrađene u navedenim prethodnim strateškim dokumentima.

Sistem osnovnog i srednjeg obrazovanja će negovati kulturu bezbednosti i pružati znanja potrebna za efikasne akcije smanjenja rizika nastanka katastrofa.

1. Upravljanje i rukovođenje u obrazovno-vaspitnim ustanovama

Upravljanje ustanovama. U organima upravljanja predškolskim ustanovama i školskim odborima zastupljeni su predstavnici lokalne samouprave, roditelja i zaposlenih u vaspitno-obrazovnim ustanovama. Ti organi dugo postoje u preduniverzitetskom obrazovanju i njihov rad je regulisan zakonskim i podzakonskim propisima. U daljem razvoju organa upravljanja primenjivaće se sledeće strateške mere:

1) **Depolitizacija organa upravljanja.** Ovo podrazumeva eliminisanje političkih i partijskih merila pri izboru članova organa upravljanja, eliminisanje političkih pritisaka na odluke organa upravljanja i dogovor političkih činilaca da se to poštuje u stvarnosti;

2) **Jačanje uloge organa upravljanja u vaspitno-obrazovnim delatnostima.** To uključuje značajniju ulogu organa upravljanja u izradi i kontroli ostvarivanja razvojnih planova i predškolskih i školskih programa ustanova, analizu uspeha u školama i uspeha učenika na spoljnim sistemima vrednovanja postignuća učenika i definisanje predloga za unapređivanje vaspitno-obrazovnog rada;

3) **Jačanje uloge organa upravljanja u uspostavljanju dvosmernih veza vaspitno-obrazovnih ustanova i lokalne sredine i roditelja.** Ovo bi morala biti osnovna funkcija organa upravljanja u cilju unapređivanja vaspitanja i obrazovanja dece iz date lokalne sredine.

Rukovođenje ustanovom (direktor). Na osnovu naših dosadašnjih iskustava, iskustava iz drugih zemalja i na osnovu temeljnih naučnih i stručnih istraživanja, u celom sistemu upravljanja i rukovođenja vaspitno-obrazovnim ustanovama ključnu ulogu ima direktor. Njegova uloga je od kritične važnosti za organizaciju i funkcionisanje ustanove, za kvalitet rada ustanove kao celine, za kvalitet nastave/učenja i kvalitet postignuća učenika.

Važeća zakonska regulativa u Republici Srbiji definiše široki krug ovlašćenja direktora kao rukovodioca vaspitno-obrazovne ustanove. Međutim, u praksi dolazi do velikog broja deformacija u ostvarivanju te funkcije. Zbog toga je neophodno preduzimanje važnih strateških mera za unapređivanje sistema rukovođenja kako bi se ostvarile strateške mere koje predviđa SROS. Osnovne mere su sledeće:

1) **Depolitizacija izbora direktora.** U praksi je vidljiv veliki uticaj politike (i političkih partija) na izbor i rad direktora, što u velikoj meri utiče na kvalitet rukovođenja, jer se ne poštuju profesionalni kriterijumi i standardi. Neophodno je da se postigne dogovor među političkim strankama i u državnim organima da se funkcija direktora depolitizuje;

2) **Preciznija zakonska regulativa funkcija direktora:** u zakonskoj i podzakonskoj regulativi se moraju precizirati osnovne uloge direktora. Te promene treba da naglase ulogu direktora kao pedagoškog rukovodioca vaspitno-obrazovne ustanove: obezbeđivanje funkcionisanja ustanove kao celine; razvoj identiteta i etosa ustanove; uloga u definisanju i ostvarivanju razvojnog plana i višegodišnjeg predškolskog i školskog programa; unapređivanje sistema stručnog usavršavanja nastavnika i vaspitača i, posebno, usavršavanja u samoj ustanovi; podsticanja timskog rada nastavnika, kao i vaspitača u predškolskoj ustanovi; uspostavljanje dvosmerne saradnje sa lokalnom sredinom i roditeljima u cilju unapređivanja kvaliteta nastave/učenja (posebno vannastavnih i vanškolskih aktivnosti, uključivanja škole u život lokalne zajednice, prevencije devijantnih ponašanja) i vaspitno-obrazovnog rada i igre u predškolskim ustanovama;

3) **Obuka direktora za uloge koje ima.** Zakonskim i podzakonskim propisima izgraditi sistem specifične obuke direktora za složene uloge koje ima, pri izboru direktora oslanjati se na uspeh kandidata u toj obuci i njegovo prethodno profesionalno iskustvo, izgraditi sistem stalnog profesionalnog usavršavanja direktora;

4) **Sistem za evaluaciju rada direktora.** Taj sistem treba da bude specifičan i treba da se oslanja na uspeh direktora u stručnom usavršavanju; da zavisi i od uspeha i ugleda ustanove; od uspeha škole na spoljnom vrednovanju škole kao ustanove; od percepcije uspešnosti direktora kod učenika; vrednovanje treba da uključi i roditelje i njihova udruženja i lokalnu zajednicu.

2. Autonomija ustanove

Autonomija škole je jedan od činilaca koji može pod određenim uslovima imati veliku ulogu u unapređivanju kvaliteta obrazovanja i vaspitanja. Autonomiju škole čini nekoliko osnovnih aspekata: finansijska autonomija, autonomija u upravljanju i pedagoška autonomija.

Problemi finansijske autonomije se rešavaju u okviru sistema finansiranja obrazovanja i vaspitanja na svim nivoima i tretiraju se u posebnom delu SROS. Problemi upravljanja i rukovođenja ustanovom razmatrani su u prethodnim stavkama. U ovom delu će u žiži biti problemi pedagoške autonomije, tj. autonomije u pogledu školskih programa, dokumenta koje donosi škola o vaspitanju i obrazovanju (razvojni plan škole, školski program, godišnji program rada), o organizaciji i kvalitetu nastave/učenja, profesionalnom razvoju nastavnika u školi i o položaju i pravima učenika. Strateške mere za povećanje autonomije škole jesu:

1) **Autonomija škole, obrazovni standardi i evaluacija.** Osnove za autonomiju su definisane u *Pravcima*. Autonomija škole ima svoj puni smisao u kombinaciji sa svim kategorijama obrazovnih standarda. Standardi obezbeđuju uslove za rad škola, koherentnost obrazovnog sistema i ostvarivanje misije vaspitno-obrazovnih ustanova. Razni sistemi vrednovanja su način da se proveri ostvarivanje obrazovnih standarda. Unutar tog okvira, zakonska regulativa treba da stvori uslove za punu pedagošku autonomiju škole, da podstakne inicijativu škola, preduzetnički duh, traganje za identitetom i etosom svake pojedine škole;

2) **Velika mera pedagoške autonomije.** Pedagoška autonomija škole uključuje: pravo da se definiše jedan deo školskih programa zavisno od lokalnih prilika; da se u realizaciji obaveznog opšteg programa maksimalno koriste lokalni resursi; pravo da se školski kalendar može delimično prilagođavati lokalnim prilikama (promene u dinamici ostvarivanja školskih programa uz poštovanje godišnjeg plana rada, organizacija nastave u blokovima, organizacija zajedničkih časova srodnih predmeta kod interdisciplinarnih tema); puno uvažavanje lokalnih specifičnosti pri izradi razvojnog plana i višegodišnjeg školskog programa uz uzimanje u obzir karakteristika lokalnog stanovništva; razvijanje sistema stručnog usavršavanja nastavnika u samoj školi na osnovu realnih potreba škole;

3) **Autonomija i odgovornost.** Autonomija škole podrazumeva i odgovornost škole. Odgovornost škole se proverava sistemom spoljnog vrednovanja. Razni sistemi vrednovanja su način da se proveri ostvarivanje obrazovnih standarda. Spoljni sistem vrednovanja treba da bude prvenstveno zasnovan na izlaznim varijablama, kao što su kvalitet škole kao ustanove i školska postignuća učenika na nacionalnim i međunarodnim sistemima vrednovanja;

4) **Autonomija i sredina u kojoj deluje škola.** Autonomija uključuje uspostavljanje bogatih dvosmernih odnosa saradnje između škole i lokalnog okruženja. To podrazumeva mobilizaciju svih lokalnih socijalnih partnera u cilju unapređivanja i vaspitno-obrazovnog rada škole i lokalne zajednice, korišćenje raspoloživih lokalnih obrazovnih resursa (prostornih, prirodnih, kulturnih, institucionalnih, ljudskih) i ostvarivanje raznovrsnih zajedničkih aktivnosti škole i lokalne sredine: kulturnih, socijalnih, ekoloških, sportskih, humanitarnih, privrednih (naročito kada se radi o srednjem stručnom obrazovanju);

5) **Autonomija nastavnika kao pedagoškog stručnjaka i stručnjaka za predmet.** Autonomija nastavnika u izvođenju nastave je sastavni deo autonomije škole. Ta autonomija je zasnovana na profesionalizaciji profesije nastavnika, koja je definisana u posebnom delu SROS (Deo četvrt: Obrazovanje nastavnika). Autonomija nastavnika znači pravo nastavnika kao profesionalca da samostalno koncipira proces nastave/učenja, uz odgovornost za rezultate učenja;

6) **Autonomija učenika u radu đачkog parlamenta i u donošenju odluka.**

II. DRUŠTVENA BRIGA O DECI I PREDŠKOLSKO VASPITANJE I OBRAZOVANJE

Misija sistema društvene brige o deci predškolskog uzrasta i predškolskog vaspitanja i obrazovanja jeste da stvori uslove za dobrobit dece od rođenja do polaska u školu, podrži njihov celoviti razvoj, vaspitanje i socijalizaciju i stvori uslove za rano učenje, zavisno od potreba pojedinih porodica i dece.

Osnovna funkcija sistema društvene brige i vaspitanja i obrazovanja dece predškolskog uzrasta (dalje u tekstu: DBPVO) jeste stvaranje uslova za kvalitetno življenje, naročito (ali ne isključivo) u vanporodičnoj sredini i za celoviti i harmoničan razvoj, vaspitanje i socijalizaciju dece, u skladu s potrebama svakog deteta i u duhu savremenih shvatanja prava deteta. Pored toga, ovaj sistem ima i sledeće važne funkcije:

- 1) stvaranje dobrih uslova za slobodnu igru i igru usmerenu ka učenju, kao razvojno najznačajniji oblik aktivnosti dece predškolskog uzrasta i za druge raznovrsne oblike dečjih aktivnosti;
- 2) staranje za negu dece, briga o zdravlju i ishrani dece;
- 3) stvaranje uslova za raznovrsne fizičke i sportske i umetničke dečje aktivnosti, zavisno od karakteristika dece;
- 4) davanje doprinosa prevenciji siromaštva i socijalne isključenosti kroz ostvarivanje inkluzivnog vaspitanja i obrazovanja;
- 5) ostvarivanje kompenzatorske uloge kod dece koja potiču iz razvojno nepovoljnih sredina;
- 6) omogućavanje ravnopravnog početka obaveznog obrazovanja i vaspitanja kroz pripremu dece za polazak u osnovnu školu;

- 7) vođenje računa o bezbednosti dece i njihovoj zaštiti od nasilja, zloupotrebe i manipulacije;
- 8) pružanje pomoći zaposlenim roditeljima obezbeđivanjem brige o njihovoj deci;
- 9) davanje važnog doprinosa zapošljavanju i emancipaciji žena, u sklopu integrisane politike za povećanje nataliteta;
- 10) pružanje raznovrsnih oblika pomoći porodici, prema njihovim specifičnim potrebama, u cilju stvaranja uslova za punu saradnju porodice i različitih oblika predškolskih ustanova, programa i usluga;
- 11) osnaživanje porodice da od detetovog rođenja uspostave zdrave, bezbedne i podsticajne uslove za njegov puni život i razvoj u porodičnoj sredini i za aktivno uključivanje roditelja u funkcionisanje i razvoj sistema;
- 12) osiguravanje polazne osnove za celoživotno obrazovanje, kroz vrednovanje formalnih i neformalnih oblika učenja u predškolskom uzrastu.

Diversifikovani sistem predškolskih ustanova, programa i usluga treba da bude instrument za ostvarivanje ovih složenih funkcija. Svaki deo sistema ima svoju specifičnu ulogu u ostvarivanju tih funkcija.

Iz definicije osnovne funkcije ovog sistema sledi da je resor obrazovanja vodeći u organizaciji ovog sistema, ali je zbog višefunkcionalnosti predškolskog sistema neophodna čvrsta interresorska saradnja, naročito s oblastima zdravstva i socijalne politike. Resori u domenima svojih nadležnosti definišu i realizuju odgovarajuće stručne standarde. Neophodno je na nacionalnom nivou uspostaviti funkcionalne mehanizme koordinacije između različitih sistema i jasno definisati njihove uloge.

1. Vizija razvoja sistema

Do 2020. godine dograđen je diversifikovani sistem kvalitetne društvene brige o deci predškolskog uzrasta i predškolskog vaspitanja i obrazovanja (od rođenja deteta do polaska u osnovnu školu).

Svaka porodica i svako dete, u skladu sa njihovim potrebama, obuhvaćeni su tim sistemom u obimu koji je ostvariv na osnovu mogućnosti Republike Srbije i odgovarajuće lokalne samouprave.

Sve predškolske ustanove i programi predškolskog vaspitanja i obrazovanja su akreditovani na osnovu nacionalnog sistema akreditacije koji primenjuje transparentne i jedinstvene procedure.

Obuhvat dece predškolskog uzrasta

Svaka porodica i svako dete uzrasta od šest meseci do polaska u školu imaju dostupan neki vid diversifikovanog sistema DBPVO koji odgovara njihovim potrebama:

- 1) dupliran je opšti obuhvat dece od četiri godine do početka primene obaveznog pripremnog predškolskog programa (dalje u tekstu: PPP);
- 2) znatno pravičniji sistem koji će omogućiti značajno veći obuhvat sve dece i posebno dece iz marginalizovanih grupa koja ostvaruju pravo prioriteta pri upisu (deca sa invaliditetom i smetnjama u razvoju, deca koja pokazuju emocionalne probleme ili probleme u ponašanju i učenju, deca čiji problemi proizlaze primarno iz socio-ekonomskih razloga ili činjenice da pohađaju programe na nematernjem jeziku, posebno romska deca, deca iz siromašnih slojeva društva i iz porodica s niskim obrazovnim nivoom, deca iz seoskih sredina);
- 3) u uzrastu od četiri godine do početka primene PPP, Republika Srbija i lokalne samouprave garantuju svakom detetu mogućnost da minimalno, u toku bar jedne godine, besplatno koristi skraćene (poludnevne) programe za podsticanje razvoja i predškolskog vaspitanja i obrazovanja, zavisno od potreba porodice i deteta (približno četiri sata dnevno, pet dana u nedelji, u toku jedne školske godine);
- 4) potpuni obuhvat dece uzrasta od 5,5 do 6,5 godina obaveznim PPP.

Kvalitet

Nacionalni sistem akreditacije garantuje visok kvalitet brige o deci i predškolskog vaspitanja i obrazovanja: kvalitet sredine u kojoj borave deca, kvalitet opreme, didaktičkih i igrovnih materijala, kvalitet programa, kvalitet predškolske ustanove i programa kao celine (opšta pozitivna klima, prijateljski ambijent za decu, tretman u skladu s pravima deteta), kvalitet profesionalnih kvalifikacija i dovoljan broj osoblja koje radi s decom. Kvalitetna vaspitna praksa podrazumeva da se kroz vaspitni program, obrazovni i igrovni materijal, metode rada sa decom (uključujući centre aktivnosti, slobodnu igru i igru usmerenu ka učenju), kao i kroz dnevni ritam sa izbalansiranim aktivnostima podstiče celovit dečji razvoj, razvoj njihove kreativnosti, kritičkog mišljenja, rano opismenjavanje i socijalizacija i stvaraju preduslovi za uspešan polazak dece u školu i stvaraju uslovi za inkluzivno vaspitanje i obrazovanje dece sa invaliditetom i smetnjama u razvoju i druge dece kojoj je potrebna dodatna podrška u sistemu vaspitanja i obrazovanja.

Efikasnost

Efikasnost sistema se osigurava, pre svega, diversifikacijom ponude, to jest, razvijanjem različitih oblika brige o deci i programa predškolskog vaspitanja i obrazovanja (što uključuje i jeftinije alternativne i fleksibilne oblike, ne samo rad predškolskih ustanova), organizovanjem programa predškolskih ustanova i za decu iz okruženja koja ne pohađaju redovno predškolske ustanove, adaptacijom postojećih prostora, pružanjem povremenih i privremenih programa i usluga prema potrebama porodica i dece.

Efikasnost se ostvaruje boljom koordinacijom različitih resora (obrazovanja, zdravstva, socijalne politike) na republičkom i lokalnom nivou i preciznim razgraničenjem troškova koje oni obezbeđuju.

Periodično (svake tri godine) analiziraju se troškovi sistema DBPVO da bi se ispitalo da li se resursi troše racionalno i u skladu sa strateškim planom, kako bi se obezbedilo unapređivanje kvaliteta i dostupnosti ustanova, programa i usluga.

Relevantnost

Sprovode se sistematske analize i evaluacije ekonomskih, socijalnih, obrazovnih efekata uticaja sistema DBPVO. Osnovu ovih analiza čine pokazatelji celovitog razvoja dece koji će biti detaljno definisani kroz Akcioni plan za primenu i praćenje efekata SROS. Posebno se analiziraju efekti obaveznog PPP kako bi se osigurala ravnopravnija početna pozicija sve dece pri polasku u osnovnu školu, smanjilo osipanje dece u toku osnovnog školovanja i obezbedio bolji uspeh u osnovnoj školi.

Svi organizacioni oblici (predškolske ustanove, programi i usluge) otvoreni su prema detetu i njegovom iskustvu, porodici, lokalnoj i široj zajednici; oni razvijaju koncepciju vaspitanja i obrazovanja u kojima dete i njegova dobrobit, razvoj, vaspitanje, socijalizacija i učenje imaju centralnu ulogu. Omogućena je stalna razmena informacija i saradnja između relevantnih učesnika vaspitno-obrazovnog procesa (roditelja/staratelja, porodice, dece, profesionalaca zaposlenih u sistemu i lokalne zajednice).

Svi organizacioni oblici sistema koriste različita rešenja kako bi povećali svoju fleksibilnost, prilagodili svoje usluge veličini, mestu izvođenja, trajanju programa, načinu realizacije i obimu vaspitno-obrazovnih programa, koji idu u susret potencijalnim korisnicima, posebno onima iz marginalizovanih i osetljivih društvenih grupa koje imaju najveće potrebe za uključivanje u sistem.

Uz adekvatno korišćenje svojih postojećih kapaciteta, sistem upotrebljava i kapacitete drugih ustanova ili prostora i drugih resursa u lokalnoj zajednici (obrazovnih, zdravstvenih, socijalnih, kulturnih) u kojima se realizuju posebni i/ ili specijalizovani programi za decu i porodice.

Zakonskim i podzakonskim aktima jasno su definisane i razgraničene nadležnosti republičkih organa i organa jedinaca lokalne samouprave.

2. Sadašnje stanje predškolskog vaspitanja i obrazovanja

Analiza stanja ukazuje na ozbiljan nedostatak jedinstvene obrazovne statistike i sistema za upravljanje podacima o deci, podaci se značajno razlikuju zavisno od izvora i korišćenih statističkih metoda.

Obuhvat dece predškolskog uzrasta

Sadašnji sistem čini mreža od 159 predškolskih ustanova sa 2.384 objekta, čiji su osnivači lokalne samouprave i 60 privatnih ustanova. Geografska distribucija objekata sistema je nepovoljna, udaljenost predškolskih ustanova od mesta stanovanja porodice (prema MICS 4) u ruralnim sredinama je dvostruko veća nego u urbanim (1,1 km u urbanim sredinama i 2,2 km u ruralnim). Mnoge siromašne opštine nemaju finansijska sredstva za razvoj mreže predškolskih ustanova, u mnogim opštinama saobraćajna infrastruktura ne omogućava bolju dostupnost predškolskih ustanova. Ulaganja u

izgradnju novih predškolskih ustanova i u adaptaciju drugih raspoloživih prostora nedovoljna su i na republičkom i na lokalnom nivou (nešto je bolja situacija u Gradu Beogradu i Gradu Novom Sadu).

Drugi, alternativni organizacioni oblici predškolskog vaspitanja i obrazovanja i posebni programi za decu, koje uglavnom realizuju privatni subjekti, nevladine organizacije i drugi i koji su razvijani mahom u većim urbanim sredinama (Gradovi: Beograd, Novi Sad, Niš) nisu integrisani u sistem, pa obrazovni sistem ne raspolaže podacima o broju dece obuhvaćene ovim oblicima. Godine 2010. deca uzrasta od 0 do 6 godina (505.404) činila su 7% ukupne populacije u Republici Srbiji. Obuhvat dece predškolskog uzrasta (0,5 - 6 godina) u predškolskim ustanovama za školsku 2009/2010. godinu iznosio je 41,36% (prema podacima republičkog organa nadležnog za poslove statistike, u daljem tekstu: RZS). Posmatrano po uzrastima 2009/10. godine obuhvat dece je bio: do 3 godine 15%; od 3 do 4 godine 34,80%; od 4 do 5 godina 39,83%; uzrast 5,5 - 6,5 godina (obavezni PPP) bio je 87,82% (RZS), a u 2010/11. godini na osnovu podataka ministarstva nadležnog za prosvetu (u daljem tekstu: MP) obuhvaćeno je 96,07% dece.

Prema podacima MP, u školskoj 2009/10. godini u okviru 854 vaspitne grupe PPP bilo je obuhvaćeno 3.456 dece romske nacionalnosti, a 5.455 dece pripadnika drugih nacionalnih manjina. Prema podacima RZS iste školske godine u predškolsko vaspitanje i obrazovanje je uključeno svega oko 4.000 dece sa invaliditetom i smetnjama u razvoju, a u PPP svega 964 dece iz ove kategorije. Mnoga deca ranog i predškolskog uzrasta sa smetnjama u razvoju nisu identifikovana i nisu uključena u sistem.

Prema podacima MICS 4 iz 2010. godine, obuhvat dece do 5 godina iz mahala i nekih romskih naselja i dalje je izuzetno mali i iznosi 8% (mada je udvostručen u odnosu na 2005), a obuhvat PPP dece pripadnika romske nacionalne manjine, takođe je nedovoljan i iznosi 78%. Na osnovu Ankete o životnom standardu (RZS, 2008) obuhvat u uzrastima od 3 do 5 godina dece sa sela je 14%, dece iz najsiromašnijih porodica 7%, a 16% dece iz porodica sa niskim obrazovnim statusom.

Osnovni zaključci o obuhvatu dece su sledeći: a) obuhvat je mali i ne zadovoljava potrebe dece i porodica; b) postoji značajno zaostajanje u poređenju sa zemljama EU i nekim bivšim jugoslovenskim republikama; c) nije obezbeđen potpuni obuhvat ni obavezni PPP; d) obuhvat je duboko nepravičan, jer su najmanje obuhvaćena deca iz marginalizovanih društvenih grupa za koje je neophodan rani podsticaj razvoja (na taj način Republika Srbija ne ostvaruje prvi od ciljeva globalnog programa Obrazovanje za sve).

Kvalitet

Nega i vaspitno-obrazovni rad u predškolskim ustanovama definisani su Opštim osnovama predškolskog programa. Svaka ustanova stvara svoj operativni predškolski program čiji je sastavni deo i Pripremni predškolski program koji se realizuje na osnovu Pravilnika o opštim osnovama predškolskog programa ("Službeni glasnik RS - Prosvetni glasnik", 14/06), a njegovo obavezno trajanje je 2009. produženo sa šest na devet meseci. Programi se realizuju na srpskom jeziku, jeziku nacionalnih manjina (osim na romskom), samo se ponegde realizuju dvojezično (mada su potrebe veće), a u nekim privatnim i neformalnim oblicima i na stranom jeziku. Pedagoški asistenti za podršku deci romske nacionalnosti koja ne govore jezik na kome se realizuje predškolski

program nisu u dovoljnoj meri zastupljeni u predškolskim ustanovama i drugim programima.

U toku je izrada nacionalnih standarda kvaliteta i sistema za praćenje i procenu kvaliteta u sistemu (primena se očekuje od 2013. godine) i izrada jedinstvenih kriterijuma i procedura za akreditovanje predškolskih ustanova, vaspitno-obrazovnih programa i usluga. Nega, vaspitni i obrazovni rad u predškolskim ustanovama realizuju se prema ustaljenim organizacionom oblicima: celodnevni (8 - 12 sati dnevno, pet puta nedeljno), poludnevni (4 - 6 sati dnevno, od tri do pet puta nedeljno) i duže od jednog dana (pet dana u nedelji). Polovina ustanova (51%) nudi celodnevni boravak, a 76% dece provodi duže od pet sati u predškolskoj ustanovi; uglavnom se porodici ne nude programi kraći od osam sati, niti programi izvan ustanova - u drugim prostorima i kontekstima (takozvani programi u zajednici, putujući programi i timovi, privatne jasle, zajednički programi za roditelje i decu, programi u porodici i sl.).

Pored toga što u predškolskim ustanovama nije razvijen inkluzivni pristup i što ustanove nisu dovoljno osetljive za potrebe porodice i njeno direktno i aktivno uključivanje u rad ustanove, ona, takođe, nije dovoljno otvorena ka zajednici i mogućim različitim učesnicima u vaspitanju i obrazovanju dece (volonterima, predstavnicima lokalne zajednice, ustanovama kulture i sporta). Predškolska ustanova ne traga za dodatnim izvorima finansiranja kojima bi se proširila ponuda i razvili novi programi i usluge.

U isto vreme, u komercijalnim ponudama porodicama, nalaze se i drugi organizacioni oblici vaspitno-obrazovnog rada, takozvani alternativni programi i usluge. Osnivaju ih privatni i privredni subjekti i organizacije civilnog društva, a među njima su prilagođeni strani programi i pristupi (zasnovani na Valdorf pedagogiji, teoriji i praksi Marije Montesori, iskustvu iz Ređo Emilije, Korak po korak metodologiji - za dete i porodicu), ali i kratkoročni programi domaćih autora za podsticanje pojedinih oblasti dečjeg razvoja: fizičkog razvoja, razvoj stvaralaštva, govora i drugo. Ovi programi se realizuju kroz različite organizacione oblike: igraonice, radionice, agencije, centre za decu, savetovališta, škole stranih jezika, itd. Oni nisu integrisani u sistem i njihov kvalitet ne prati MP. Ovakav status alternativnih programa, neujednačenost u kvalitetu koja se zapaža na terenu i nedostatak mehanizama za praćenje kvaliteta, nisu u najboljem interesu deteta i porodice, a samim tim ni društva u celini.

U predškolskim ustanovama zaposleno je 11.087 vaspitača (rade s decom od 3 do 6,5 godina) i 3.314 medicinskih sestara (rade s decom od 0,5 do 3 godine starosti). U strukturi zaposlenih žene čine 95%, što znači da je nedovoljna zastupljenost vaspitača, ali i drugih profila, muškog roda, Ova je, inače, tipična slika i u sistemima predškolskog vaspitanja i obrazovanja dece u razvijenim zemljama.

Efikasnost

Brojne analize (UNESCO, UNICEF, Svetska banka, OEBS) ukazuju da investiranje u rano vaspitanje i obrazovanje obezbeđuje značajne ekonomske uštede u kasnijim obrazovnim ciklusima i daju osnovu za celokupni razvoj osobe.

Kod nas nema preciznih podataka o ekonomskoj isplativosti sistema predškolskog vaspitanja i obrazovanja. Početni podaci UNICEF analize isplativosti unutar sistema predškolskog vaspitanja i obrazovanja u Republici Srbiji (koja je pokrenuta 2011. godine

i još je u toku), pokazuju da su u nekim regionima kapaciteti ustanova nedovoljno iskorišćeni, dok su u drugim regionima kapaciteti iskorišćeni preko 100%, tj. broj dece u vaspitnim grupama daleko premašuje zakonsku pedagošku normu (u nekim vaspitnim grupama upisano je i do 50 dece sa tri vaspitača u istom vaspitnom prostoru), čime se ozbiljno ugrožava kvalitet nege i vaspitno-obrazovnog rada, smanjuje bezbednost dece i ugrožava njihov lični i socijalni razvoj.

Lokalne samouprave imaju mandat da se bave predškolskim vaspitanjem i obrazovanjem, ali nisu dovoljno obučene da kreiraju i sprovode politike i programe DBPVO. Njihov pristup planiranju razvoja sistema DBPVO nije dovoljno strateški orijentisan, nije zasnovan na demografskim podacima i pokazateljima ekonomske isplativosti, niti na aktuelnim podacima o deci i porodici, njihovim potrebama i pravima.

Relevantnost

Može se reći da postojeći sistem (akreditovane predškolske ustanove i programi) ne može da zadovolji aktuelne potrebe sve dece predškolskog uzrasta i njihovih porodica, jer je najmanje dostupan deci i porodicama iz socijalno i ekonomski osetljivih kategorija. Stoga je njegov doprinos ostvarivanju prava deteta i porodice (na kvalitetno rano vaspitanje i obrazovanje), doprinos razvoju detetovih kapaciteta, socijalizaciji i potpunom integrisanju deteta i porodice u zajednicu manji nego što je našem društvu potrebno. U našoj zemlji ne postoje evaluacione studije koje bi pokazivale koji su i koliki efekti sistema DBPVO na bolji start u osnovnu školu, na smanjenje siromaštva, veću socijalnu inkluziju, veće zapošljavanje žena, itd.

3. Nalazi SWOT analize

Potencijali sistema DBPVO su sledeći: u Republici Srbiji predškolsko vaspitanje i obrazovanje ima dugu tradiciju, iskustva dobre i kvalitetne prakse i stručni potencijal predstavljaju dobru osnovu za ostvarivanje ciljeva SROS; Zakon o predškolskom vaspitanju i obrazovanju ("Službeni glasnik RS", broj 18/10), kao i Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja ("Službeni glasnik RS", br. 72/09 i 52/11), u daljem tekstu: ZOSOV, zasnovani su na dečjim pravima i otvaraju prostor za primenu savremenih pristupa predškolskog vaspitanja i obrazovanja; uvođenjem obaveznog PPP povećan je ukupan obuhvat dece; kvalifikaciona struktura zaposlenih u skladu je sa standardima EU.

Unutrašnje slabosti sistema DBPVO su: nedovoljan obuhvat dece kvalitetnim programima PVO, posebno dece na selu i iz marginalizovanih socijalnih grupa; mreža ustanova, njihova geografska distribucija, ponuda programa i usluga u sistemu je socijalno nepravedna; pri upisu dominiraju neadekvatni kriterijumi, tj. prednost imaju deca zaposlenih roditelja, a ne deca iz socijalno osetljivih kategorija; ne postoji jedinstvena statistika o deci koja su obuhvaćena sistemom DBPVO; sistem je pretežno orijentisan na ponudu klasičnog tipa (celodnevni ili poludnevni programi), nije dovoljno fleksibilan i nema alternativnih ponuda; opšte osnove programa predškolskog vaspitanja i obrazovanja, uključujući PPP, ne obezbeđuju ujednačenost kvaliteta vaspitno-obrazovne prakse, nije uspostavljen sistem standarda kvaliteta i mehanizmi praćenja kvaliteta; nije uspostavljen sistem za akreditovanje ustanova, vaspitno-obrazovnih programa i usluga za dete i porodicu; nedostaje potrebna saradnja među nadležnim resorima i institucijama relevantnim za sistem DBPVO.

Mogućnosti za razvoj DBPVO su: ukoliko se stvore zakonske mogućnosti za integrisanje privatnih predškolskih ustanova, programa i usluga u sistem može se povećati obuhvat dece, pod uslovom da se primeni sistem akreditacije programa i ustanova; postojeći resursi sistema predškolskog vaspitanja i obrazovanja (kadrovski, prostorni, finansijski) mogu se iskoristiti za diversifikaciju programa i usluga; aktuelna reforma sistema lokalnih samouprava može se iskoristiti za uvođenje jasnije raspodele odgovornosti i nadležnosti kao i za uspostavljanje mehanizama finansiranja iz republičkog budžeta (namenskim transferima za predškolsko vaspitanje i obrazovanje).

Rizici za razvoj sistema DBPVO su: nedovoljna informisanost javnosti, kreatora politika i donosioca odluka o značaju ranog razvoja dece za njihov sveukupni razvoj i za dugoročni razvoj zemlje; manjak finansijskih sredstava na nacionalnom i na lokalnom nivou (lokalne samouprave su opterećene finansijskim problemima, što će limitirati investiranje); lokalne samouprave su nedovoljno osposobljene za planiranje strateškog razvoja i za korišćenje drugih izvora finansiranja (npr. EU fondova); problem je raspodela odgovornosti i finansijskih resursa između nadležnih resora (prosvete, socijalne zaštite, zdravlja, lokalne samouprave) na nacionalnom i lokalnom nivou i nerazvijena je međusobna interesorska saradnja u kreiranju obrazovnih politika.

4. Strategija razvoja sistema DBPVO

Glavni izazovi i opredeljenje strategije

Glavni izazovi u razvoju sistema DBPVO su nedovoljan obuhvat dece predškolskim vaspitanjem i obrazovanjem, tj. nedovoljan kapacitet sistema i nedovoljna diversifikovanost programa i usluga predškolskog vaspitanja i obrazovanja. Kod obuhvata dece problemi su nedovoljno razvijena mreža ustanova predškolskog vaspitanja i obrazovanja (posebno u Centralnoj Srbiji), njena neadekvatna geografska distribucija i posebno nedovoljan obuhvat dece iz marginalizovanih socijalnih grupa (dece na selu, siromašna deca, romska deca, deca sa invaliditetom i smetnjama u razvoju). SROS se primarno mora fokusirati na obezbeđivanje dostupnosti kvalitetnog predškolskog vaspitanja i obrazovanja svoj deci, jer je to od dugoročnog značaja za razvoj dece i razvoj društva u celini (utiče na povećanje stope završavanja obrazovanja, povećanje socijalne inkluzije i na razvoj ekonomskih parametara).

5. Strategija dostizanja vizije - politike, akcije i mere

Opšta politika

Osnovna strateška politika do 2020. godine jeste dovršavanje izgradnje diversifikovanog sistema DBPVO koji će moći da zadovolji potrebe porodica i dece. Uбудuće, sistem DBPVO će biti sačinjen od različitih oblika predškolskih ustanova, programa i usluga.

Nacionalni sistem čine predškolske ustanove, programi i usluge koje se razlikuju po funkcijama/potrebama koje zadovoljavaju i, otud, po njihovim specifičnim namenama, po dužini trajanja, mestu realizacije i stručnom osoblju koje ih realizuje. U pogledu vlasničkih odnosa, ustanove, programi i usluge mogu biti: javni, privatni, mešoviti, korporacijski i u organizaciji civilnog sektora. U cilju ostvarivanja ove strateške orijentacije realizovaće se sledeće mere.

Sastavni delovi sistema DBPVO biće:

- 1) programi nege i vaspitanja za decu od 0,5 do tri godine starosti: poludnevni, celodnevni (odomaćen naziv za ovaj oblik - jasle);
- 2) programi za decu od 3 do 5,5 godina starosti: poludnevni i celodnevni, koji se mogu realizovati u predškolskim ustanovama i u bolničkim grupama (odomaćen naziv za ovaj oblik - vrtić);
- 3) obavezni PPP za decu godinu dana pre polaska u školu: celodnevni i poludnevni (koji se može realizovati u predškolskim ustanovama, u školama i drugim prilagođenim prostorima u lokalnoj samoupravi);
- 4) poludnevni programi van predškolskih ustanova (obično u trajanju od četiri sata dnevno, koji se može realizovati u predškolskim ustanovama, u školama i drugim prilagođenim prostorima u lokalnoj samoupravi);
- 5) nedeljni vrtići (pet dana u nedelji) za roditelje čije radno vreme iziskuje takav oblik brige o deci;
- 6) specijalizovani i/ili posebni programi u predškolskim ustanovama, posle radnog vremena tih ustanova, za decu iz lokalne sredine koja nisu uključena u predškolsku ustanovu ili program;
- 7) porodične jasle;
- 8) putujući vrtić;
- 9) putujući vaspitač;
- 10) specijalizovani programi za podsticanje pojedinih oblasti razvoja (kreativnost - likovna i muzička kultura, raznovrsne fizičke i sportske aktivnosti);
- 11) specijalizovani programi podrške deci i porodici iz socijalno osetljivih kategorija u skladu sa potrebama (za decu sa invaliditetom i smetnjama u razvoju, iz udaljenih područja, ekonomski i socijalno depriviranih porodica, Rome);
- 12) programi rane intervencije za decu kod koje postoje razvojni problemi, hronične bolesti, smetnje u razvoju, neuhranjenost, atipično ponašanje;
- 13) programi za uspešan prelazak iz porodice u predškolsku ustanovu i/ili predškolske ustanove u osnovnu školu, u skladu sa potrebama deteta, roditelja ili ustanove;
- 14) rekreativni programi;
- 15) igraonice za decu;
- 16) razni oblici radionica za decu;

- 17) biblioteke, igroteke/ludoteke;
- 18) savetovališta i/ili "škole" za roditelje;
- 19) razvojna savetovališta za decu sa invaliditetom i smetnjama u razvoju;
- 20) mobilni timovi za pomoć porodici i detetu;
- 21) podrška u porodičnim uslovima za decu i porodice u riziku;
- 22) svi drugi organizacioni oblici koji se stvaraju na osnovu iskazanih potreba porodica, lokalne zajednice i lokalne samouprave.

Specifičnosti i standardi za funkcionisanje tih programa i usluga definišu se zakonskim i podzakonskim aktima, u skladu sa nacionalnim standardima kvaliteta.

Predškolske ustanove

Okosnicu celog sistema DBPVO čine predškolske ustanove. Po svojoj prirodi taj organizacioni oblik može da ostvaruje gotovo sve funkcije koje ima sistem i da pruža integrisane usluge. Glavna linija investiranja na nacionalnom nivou i nivou jedinice lokalne samouprave mora ići ka širenju i optimizaciji mreže ustanova (taj zahtev je definisan i u strateškim dokumentima kao što su Nacionalni plan akcija za decu, Milenijumski ciljevi razvoja i Pravci razvoja i unapređivanja kvaliteta preškolskog, osnovnog, opšteg srednjeg i umetničkog obrazovanja i vaspitanja 2010 - 2020). Mreža ustanova mora biti proširena, naročito u nerazvijenim i seoskim sredinama.

Pored toga što treba ojačati i/ili optimizirati mrežu predškolskih ustanova, ustanove moraju da ostvare unutrašnji preobražaj: da razvijaju i neguju inkluzivnu obrazovnu politiku, da budu fleksibilno organizovane, da primenjuju interaktivne i aktivne metode vaspitno-obrazovnog rada koje su usmerene na dete, budu usmerene ka ostvarivanju prava deteta, otvorene ka lokalnoj sredini, da organizuju programe i za decu iz lokalne sredine koja nisu obuhvaćena tim ustanovama i ostvare intenzivnu saradnju s roditeljima i drugim socijalnim partnerima iz lokalne sredine.

Takođe, u sistem će se integrisati svi postojeći organizacioni oblici nege i vaspitno-obrazovnog rada s decom, bez obzira na to ko je njihov osnivač, ukoliko su prethodno akreditovani i po svim parametrima usklađeni s nacionalnim standardima kvaliteta.

Nadležnosti nacionalnog i lokalnog nivoa

Zakonskim i podzakonskim aktima precizno se definišu nadležnosti centralnog nivoa (nacionalnog) i lokalnog nivoa (lokalne samouprave) u pogledu: osnivanja predškolskih ustanova i utvrđivanja programa i usluga; finansiranja (uključujući i kapitalna investiciona ulaganja); upravljanja predškolskim ustanovama; donošenja programa rada; akreditacije ustanova i programa; određivanja plata zaposlenih u predškolskim ustanovama; zapošljavanja i otpuštanja zaposlenih.

Plan lokalne samouprave za DBPVO

Svaka lokalna samouprava definiše svoj sistem DBPVO za određeni planski period. Taj plan na najbolji način izlazi u susret potrebama porodica i dece na teritoriji lokalne samouprave i osigurava finansiranje i održavanja tog sistema. Lokalni sistem se utvrđuje na osnovu ispitivanja potreba porodica, dece i lokalne samouprave i u dogovoru sa svim relevantnim socijalnim partnerima.

Osnovne strateške mere

- 1) Povećanje obuhvata dece predškolskog uzrasta;
- 2) Osiguravanje kvaliteta unutar sistema;
- 3) Povećanje efikasnosti sistema;
- 4) Obezbeđivanje relevantnosti sistema.

Detaljna razrada načina sprovođenja, mehanizmi i instrumenti za praćenje, procedure izveštavanja i procene efekata predviđenih strateških mera biće definisani Akcionim planom za sprovođenje SROS.

Obuhvat dece predškolskog uzrasta

U pogledu ovog parametra strategija razvoja treba da ostvari dva velika cilja: da poveća obuhvat dece (zavisno od potreba porodica i dece određenog uzrasta) i da poveća pravičnost sistema (većim obuhvatom dece iz marginalizovanih i socijalno osetljivih grupa i iz nerazvijenih područja). Plan za povećanje obuhvata će biti definisan Akcionim planom za sprovođenje SROS i usklađen sa standardima strategije EU 2020 i ostalim relevantnim međunarodnim i nacionalnim strateškim dokumentima, uz vođenje računa o mogućnostima naše zemlje. Za decu od 5,5 do 6,5 godina biće obezbeđen potpuni obuhvat kroz celodnevne i poludnevne oblike PPP. Za svu decu od 4 do 5,5 godina biće obezbeđeno da besplatno koriste skraćene (poludnevne) programe (približno četiri sata dnevno, pet dana u nedelji, u toku jedne školske godine). Za decu od šest meseci do tri godine i njihove porodice biće povećan pristup programima i uslugama i obezbeđen obuhvat dece ovog uzrasta u iznosu od 30%. Osnovne strateške mere za ostvarivanje tih ciljeva su sledeće:

- 1) izgradnja novih predškolskih ustanova, naročito u nerazvijenim regionima i u seoskim područjima što se može ostvariti:

- (1) obezbeđivanjem sredstava na republičkom nivou (budžetska sredstva, povoljni krediti, donacije) namenjenih nerazvijenim regionima i opštinama,
- (2) mobilizacijom sredstava lokalnih samouprava i drugih lokalnih partnera (javni i privatni biznis, donacije, sponzorstva, ustupanje slobodnih prostora ili terena itd.);

- 2) adaptacija raspoloživih prostora u svakoj lokalnoj samoupravi (neiskorišćeni školski, sportski, kulturni prostori, prostori mesnih zajednica, prostori u javnim i privatnim

zgradama, itd.) kao jeftinije rešenje, pri čemu inicijativa za ovakve adaptacije treba da potekne od roditelja, mesnih zajednica i lokalnih samouprava;

3) diversifikacija predškolskih ustanova, programa i usluga na osnovu lokalnog sistema DBPVO, s tim da diversifikovani sistem treba da stvori mogućnost za obuhvat sve dece prema potrebama porodica i pojedine dece;

4) proširivanje aktivnosti iz delatnosti predškolskih ustanova i na decu iz lokalnih samouprava koja ne idu u predškolske ustanove;

5) promena upisne politike za prijem dece u predškolske ustanove, tako da prednost imaju deca iz defavorizovanih društvenih grupa i osiguranje sredstava za besplatan boravak te dece (sredstva osigurava lokalna samouprava);

6) do kraja perioda na koji se odnose ove strateške mere lokalna samouprava (kada je potrebno i uz podršku republičkog nivoa) treba da garantuje svakom detetu od 4 do 5,5 godina mogućnost da koristi kvalitetni i akreditovani poludnevni program i/ili uslugu u predškolskoj ustanovi ili van nje i to besplatno;

7) preduzimanje svih zakonskih, podzakonskih i finansijskih mera za potpuni obuhvat obaveznim pripremnim predškolskim programom.

Kvalitet

Sistem DBPVO može ostvariti svoje funkcije ako se izgradi nacionalni sistem kvaliteta u toj oblasti. Izgradnja tog sistema će se ostvariti sledećim strateškim merama:

1) definisanje nacionalnih standarda kvaliteta uslova u kojima se odvija DBPVO, a to obuhvata:

- (1) standarde kvaliteta prostora u kojima se realizuju programi društvene brige o deci predškolskog uzrasta i predškolskog vaspitanja,
- (2) standarde kvaliteta opreme, didaktičkih i igrovnih materijala,
- (3) definisanje uslova za zaštitu zdravlja, za kvalitetnu ishranu i bezbednost dece (ove standarde definišu odgovarajući resori);

2) standardi kvaliteta vaspitno-obrazovnih programa, u koje spada:

- (1) definisanje integrisanih programa koji su prilagođeni razvojnim karakteristikama dece,
- (2) stavljanje u središte vaspitno-obrazovnih programa dečje aktivnosti koje iniciraju vaspitači ili deca, a ključne su igrovne aktivnosti dece,
- (3) definisanje osnova vaspitanja i obrazovanja (okvirnog programa) na nacionalnom nivou; programska osnova za umetničko predškolsko vaspitanje i obrazovanje mora da bude integrisana u program osnovnog

umetničkog obrazovanja, a odgovornost za vaspitno-obrazovni rad sa decom predškolskog uzrasta u oblasti umetnosti treba prepustiti umetničkim školama i njihovim stručnim kadrovima;

(4) definisanje operativnih planova za svaku predškolsku ustanovu, odnosno za svaki lokalni program predškolskog vaspitanja; oni će biti usklađeni s lokalnim i kulturnim specifičnostima i s potrebama dece koja su obuhvaćena tim programom,

(5) uključivanje roditelja i predstavnika iz lokalne samouprave u koncipiranje i realizaciju programa;

3) standardi kvaliteta zaposlenog osoblja, koji obuhvataju:

(1) definisanje standarda profesionalnih kompetencija vaspitača i stručnih saradnika koji rade s decom (ti standardi se definišu u delu SROS koji se odnosi na Obrazovanje nastavnika na svim nivoima obrazovanja),

(2) standarde odnosa veličine vaspitnih grupa u pojedinim uzrastima i odnosa broja dece i vaspitnog osoblja, posebno za pojedine uzrasne grupe;

4) standardi kvaliteta vaspitno-obrazovnog procesa, koji obuhvataju:

(1) tretman dece u skladu s pravima deteta, uvažavanje individualnih karakteristika svakog deteta i njegove ličnosti te kulturnih specifičnosti i različitosti među decom,

(2) stvaranje pozitivne socijalne i psihološke klime u svim programima za predškolsku decu, pozitivne i prijateljske interakcije dece i vaspitnog osoblja, koja podstiče decu na samostalnost i kod dece doprinosi izgradnji pozitivne slike o sebi i o okruženju,

(3) intenzivnu saradnju s roditeljima u realizaciji vaspitno-obrazovnih aktivnosti;

5) predškolska ustanova, odnosno program kao celina.

Parametri pomoću kojih se utvrđuje kvalitet ustanove i programa kao celine jesu: opšta organizacija aktivnosti u ustanovi/programu i ponuda raznovrsnih aktivnosti (igrovnih, istraživačkih, socijalnih, stvaralačkih, kulturnih, sportskih, rekreativnih, slobodnih, izbornih) koja daje mogućnost svakom detetu da bude maksimalno uključeno u sve procese i da ispolji svoje afinitete i sposobnosti, opšta pozitivna atmosfera, kvalitet socijalnih odnosa i interakcije unutar ustanove i programa, dobrobit dece i osećanje zadovoljstva kod dece, uključenost porodice u planiranje i razvoj ustanove i programa, uključenost predstavnika lokalne samouprave u rad ustanove.

Sve navedene kategorije standarda kvaliteta utvrđuje Nacionalni prosvetni savet na osnovu predloga odgovarajućih nacionalnih stručnih i naučnih institucija i uz

konsultovanje istaknutih eksperata. U pripremi nacionalnih standarda kvaliteta obavezno učestvuju profesionalna udruženja vaspitača i saveta roditelja.

Uvođenje nacionalnog sistema akreditacije za predškolske ustanove i programe, koji se zasniva na gore navedenim kategorijama standarda kvaliteta. Sistem akreditacije obuhvata precizne i transparentne procedure akreditacije i sistem za kontrolu primene. Institucije koje vrše akreditaciju moraju biti autonomne. Sistem akreditacije uključuje i proceduru samoevaluacije predškolskih ustanova/ programa i učešće roditelja u procesu akreditacije.

Povećanje efikasnosti sistema

Efikasnost sistema DBPVO posebno je značajan zbog ekonomskog stanja u zemlji, ograničenosti javnih budžetskih finansijskih sredstava i zbog potrebe da se u takvoj situaciji obezbedi što veći obuhvat dece. Strateške mere za povećanje efikasnosti sistema su sledeće:

- 1) Racionalna raspodela nadležnosti između republičkog nivoa i nivoa lokalne samouprave (ova mera se definiše u delu SROS koji se odnosi na finansiranje obrazovanja);
- 2) Pravično definisanje udela u finansiranju iz javnih izvora (republičkih i iz lokalnih samouprava) i privatnih izvora (participacije roditelja). Sastavni deo ovog pravičnog sistema jeste i sistem subvencionisanja porodica iz javnih sredstva na osnovu ekonomskog statusa svake porodice, uključujući i besplatan boravak dece iz nekih kategorija (iz društveno marginalizovanih društvenih grupa);
- 3) Precizno definisanje oblika DBPVO koji će biti besplatni (na primer, prava svih porodica na besplatni poludnevni program za decu od četiti do pet i po godina), zavisno od procene Vlade o najboljem interesu države u ovoj oblasti;
- 4) Postepeno uvođenje finansiranja javnih predškolskih ustanova i programa po glavi deteta (sistem *per capita*), posle brižljivih probnih primena tog sistema;
- 5) Praktična primena jeftinijih oblika DBPVO uz osiguravanje kvaliteta (adaptacija postojećih prostora, fleksibilniji i alternativni programi i usluge, korišćenje lokalnih raspoloživih prostornih, materijalnih, institucionalnih i ljudskih resursa) i bolja koordinacija resora obrazovanja, zdravlja, socijalne politike i komunalnih službi na lokalnom nivou.

Relevantnost

Relevantnost sistema društvene brige o deci predškolskog uzrasta i predškolskog vaspitanja proističe iz njegovih složenih funkcija. S obzirom da u Srbiji ne postoje analize pedagoških, socijalnih i ekonomskih efekata sistema DBPVO, potrebno je unaprediti istraživačku praksu, i to: organizovati sistematska naučna istraživanja i evaluacione studije u cilju donošenja odluka zasnovanih na podacima i uspostaviti nacionalni sistem indikatora za praćenje sistema. Moguće oblasti istraživanja jesu: efekti celokupnog predškolskog vaspitanja i obrazovanja, a posebno PPP na veći obuhvat dece iz

marginalizovanih grupa obavezanim obrazovanjem, na smanjenje osipanja dece u toku osnovnog obrazovanja i na uspeh dece u osnovnoj školi, na doprinos inkluzivnom predškolskom vaspitanju i obrazovanju, boljoj socijalnoj integraciji dece iz marginalizovanih grupa, na dugoročnu prevenciju siromaštva, na zapošljavanje žena i slično. Da bi se uspešno uspostavile sve strateške politike i mere i pratila njihova primena u funkciji daljeg unapređenja i razvoja sistema, neophodno je ojačati strukture upravljanja unutar sistema.

6. Potrebne promene u okruženju

Zbog prirode sistema DBPVO i njegovog multiresorskog statusa, neke promene u širem okruženju upravo su vitalne za ostvarivanje njegovih složenih funkcija. Zbog toga se preduzimaju sledeće mere:

- 1) izvesti decentralizaciju i promenu položaja lokalnih samouprava (pripreme su u toku), posebno u oblasti društvenih delatnosti;
- 2) usvojiti preciznu zakonsku regulativu koja definiše kompetencije republičkih organa i organa lokalne samouprave za finansiranje sistema, položaj vaspitača, standarde kvaliteta, sistem akreditacije predškolskih ustanova i programa, plate zaposlenih, uslove za zapošljavanje i otpuštanje s posla i slično;
- 3) poboljšati zakonsku regulativu državne uprave u cilju preciznog definisanja nadležnosti pojedinih resora i interresorske saradnje radi više funkcionalnosti sistema DBPVO.

7. Potrebne strateške relacije s drugim sistemima

Strategija razvoja sistema DBPVO računa i na saradnju s drugim sistemima.

Međuresorna koordinacija i saradnja, i to:

- 1) uspostavljeni mehanizmi na nacionalnom i lokalnom nivou za koordinisano sprovođenje strateških politika i mera treba da ostvare punu efikasnost, pre svega na nivou prikupljanja relevantnih podataka o deci i formiranju validne obrazovne statistike koja će omogućiti planiranje razvoja sistema zasnovano na podacima, optimizaciju mreže ustanova, programa i usluga, praćenje i merenje efekata rada u cilju postizanja pravednijeg obuhvata, obezbeđivanja kvaliteta i odgovarajućeg vaspitnog uticaja na dete, u skladu s potrebama deteta i porodice;
- 2) institucionalna i programska prilagođavanja u zdravstvenom sistemu i sistemu socijalne zaštite su potrebna kako bi se razvijali interdisciplinarni pristupi i prakse u domenu brige o deci i predškolskog vaspitanja i obrazovanja, posebno kroz inkluziju dece;
- 3) međuresorna saradnja bi morala biti ozvaničena kroz uspostavljanje republičkih i lokalnih mehanizama održivosti (kao što su međuresorni sporazumi o saradnji, tela i radne strukture), kako bi se u zajednici planirali i razvijali integrisani programi i usluge s prilagođenom ponudom detetu i porodici, posebno kada je reč o specijalizovanim i

posebnim programima i uslugama, a koje obuhvataju uticaj svih relevantnih resora (i nadležnih institucija i upravnih struktura);

4) potrebna su i određena institucionalna i programska prilagođavanja u kulturi, umetnosti, sportu, kako bi se ovi resori u većoj meri otvorili za podršku ranom razvoju dece i predškolskom vaspitanju i obrazovanju;

5) potrebna je saradnja policije, sudstva, tužilaštva i poverenika za zaštitu ravnopravnosti u prevenciji rizika i kreiranju bezbednog okruženja te u zaštiti od zloupotrebe, zanemarivanja i zlostavljanja dece;

6) značajno je i uključivanje tehničke i tehnološke zajednice u formulisanje mehanizama za uvođenje predškolske dece u svet nauke, za održavanje dečje radoznalosti i želje da otkriju i istraže prirodne fenomene i svet oko sebe.

Javna komunikacija i zastupanje strateških politika u javnosti

U sprovođenju strategije razvoja diversifikovanog sistema DBPVO predškolske dece neophodan je pozitivan pristup i podrška medija i to kako kroz realno prikazivanje društvenog položaja dece ovog uzrasta i važnosti njihovog uključivanja u predškolske ustanove, programe i usluge, tako i kroz promovisanje osnovnih vrednosti i principa na kojima se zasnivaju aktuelne politike unutar sistema, odnosno programi i usluge namenjene deci i porodicama.

Takođe, u ovoj oblasti potrebno je razvijati radijske i televizijske programe te istraživačko i reportažno novinarstvo. Zatim je neophodna produkcija obrazovnih, vaspitnih, popularno-istraživačkih, naučnih, kulturnih, umetničkih sadržaja i programa za decu i roditelje, vaspitače, nastavnike i druge zaposlene u sistemu i sve to u skladu sa SROS.

Pored toga, potrebna je snažna podrška građanskog sektora u smanjenju diskriminacije i u promociji i praćenju ostvarivanja prava deteta i porodice u oblasti brige o deci i predškolskog vaspitanja i obrazovanja.

III. OSNOVNO OBRAZOVANJE I VASPITANJE

Misija osnovnog obrazovanja i vaspitanja jeste da bude temelj celokupnog sistema obrazovanja i da obezbedi kvalitetno obrazovanje svih građana.

Funkcija osnovnog obrazovanja jeste da bazično opismeni učenike iz svih oblasti značajnih za život u savremenom svetu, da razvija funkcionalna znanja, umenja, motivaciju za učenje, stavove i vrednosti neophodne za formiranje nacionalnog i kulturnog identiteta, te bazične kulturne potrebe i navike, što osposobljava za dalje školovanje, celoživotno učenje i aktivan i konstruktivan život u savremenom društvu.

1. Vizija razvoja osnovnog obrazovanja i vaspitanja

Ključna strateška obeležja ovog obrazovnog podsistema su obuhvat učenika osnovnim obrazovanjem; kvalitet obrazovanja (uslova, nastavnog procesa, nastavnika, učeničkih postignuća i kvalitet škole kao institucije); efikasnost i relevantnost.

Glavne osnove za formulisanje strategije osnovnog obrazovanja predstavljaju: projekcija društvenog i ekonomskog razvoja u Republici Srbiji 2020, dokumenti Republika Srbija 2020 i Evropa 2020 koji sadrže viziju budućeg razvoja Republike Srbije i Evrope u narednoj dekadi kao opšteg konteksta u kome će se odvijati obrazovni proces; Pravci razvoja obrazovanja i vaspitanja u Republici Srbiji do 2020. godine gde je dat ključni okvir za strategiju razvoja osnovnog obrazovanja i vaspitanja; Milenijumski ciljevi razvoja (u daljem tekstu: MCR), međunarodni i nacionalni program koji se fokusira na obuhvat sve dece osnovnim obrazovanjem (prati se preko tri indikatora: stope upisa u osnovnu školu, procenta učenika koji od prvog razreda pređu u peti razred i stope pismenosti u dobu od 15 do 24 godine starosti) i Situaciona analiza mreže obrazovnih institucija, ljudskih resursa i obrazovne statistike u Republici Srbiji, koja nudi relevantne podatke o institucionalnim i ljudskim resursima u osnovnom obrazovanju i analizu stanja u obrazovnoj statistici, što je neophodno za ustanovljavanje polaznog stanja u obrazovanju u Republici Srbiji.

Do 2020. godine svi dečaci i devojčice zakonom predviđenog školskog uzrasta (minimalno 98% generacije), bez obzira na socio-ekonomske, zdravstvene, regionalne, nacionalne, jezičke, etničke, verske i druge karakteristike, obuhvaćeni su kvalitetnim osnovnim obrazovanjem i vaspitanjem iz kojeg osipanje nije veće od 5% (tj. završava osnovnu školu 93% generacije), ne samo na nacionalnom nivou već i za kategorije dece iz osetljivih grupa (seoska, romska, siromašna deca i deca sa invaliditetom i smetnjama u razvoju).

Osnovno obrazovanje i vaspitanje predstavlja dobru i podsticajnu sredinu za razvoj dece u kojoj učenici ovladavaju kvalitetnim znanjima i umenjima, osnovnim kompetencijama i bazičnom pismenošću iz svih oblasti koje se uče u osnovnoj školi, tako da ta znanja mogu međusobno povezivati i primenjivati u daljem školovanju i u svakodnevnom životu.

Osnovne škole su ustanove s prepoznatljivim identitetom, predstavljaju dobar vaspitni model učenicima celinom svog rada i raznovrsnim aktivnostima u bogatim nastavnim i vannastavnim sadržajima (obrazovnim, naučnim, kulturnim, sportskim, ekološkim, tehničkim i preduzetničkim). One planski i kontinuirano sarađuju s lokalnom zajednicom i različitim relevantnim institucijama sa ciljem da učenici formiraju dobru saznavnu osnovu, razviju motivaciju za učenje i intelektualni rad, kao i da se utiče na stvaranje osnove za razvoj kulturnih potreba i navika kod učenika.

2. Sadašnje stanje osnovnog obrazovanja i vaspitanja

Obuhvat učenika osnovnim obrazovanjem

Iako je pre više od 50 godina (1958) uvedeno obavezno besplatno osnovno školovanje (u daljem tekstu: OŠ), još uvek značajan procenat građana nema potpuno OŠ (22%, Popis, 2002). Sva deca nisu obuhvaćena osnovnim obrazovanjem: oko 5% generacije ne ulazi u školu (procenat upisa u OŠ je 2009. godine bio 95,2%, prema RZS, a 94,9% prema *Multiple indicator cluster survey*, u daljem tekstu: MICS, 2010) i tu nema razlike po polu (indeks pariteta 1,01 RZS, 2010; MICS 2010), ali ima razlike kod osetljivih grupa. Na selu je to ulazno osipanje veće od proseka i, što je zabrinjavajuće, s godinama se povećava: obuhvat dece sa sela je pao s 81,15% u 2005 godini. Na 77,4% u 2009. godini, a 2008. godine upisano je u OS za 1,8% manje dece nego 2005. godine (MCR, 2009).

Od svih osetljivih grupa romska deca se u najmanjoj meri upisuju u OŠ. Nemamo tačan podatak o broju romske populacije u zemlji, ali se procenjuje da je veličina generacije romske dece oko 25.000 i da 70% njih ide u OŠ (MCR, 2009). Obuhvat romske dece OŠ je porastao u periodu 2002 - 2007. godine sa 56% na 73% (Anketa o životnom standardu, u daljem tekstu: AŽS, 2007). Prema MICS 2010, 78% romske dece iz segregisanih naselja upisuje se u OŠ. Ipak, podatak da je broj romske dece koja se upisuju u specijalne škole opao sa 8% na 6% (MCR, 2009) ukazuje na njihov bolji obuhvat redovnim školskim sistemom.

Visoka je stopa osipanja u toku OŠ, iako ne postoji tačan i precizan podatak o tome. Stopa prelaska dece u peti razred uzima se kao indikator u međunarodnim izveštajima (MCR, Laekenovi indikatori, EUO). Kada se pogleda nacionalni prosek, stanje se za poslednjih pet godina popravilo, stopa osipanja pri prelasku u peti razred je smanjena ispod 1% (sa 1,14% na 0,87%, MCR, 2009). Ali ovaj prosek zamagljuje ozbiljan problem unutrašnje nepravednosti sistema u kome postoji trend porasta osipanja dece iz osetljivih grupa, pre svega seoske i romske dece, a pojavljuje se razlika i kod devojčica (1,2% niža stopa prelaska u odnosu na dečake). Godine 2005. u peti razred je prelazilo oko 95% dece u gradskim i 92% dece u seoskim sredinama (MCR, 2006), a 2008. godine, prema procenama, osipanje seoske dece bilo je 14,25%, a 50% romske dece (MCR, 2009).

Stopa završavanja OŠ je 95,2% (RZS, 2009), međutim metodologija računanja ovog podatka je takva da on govori koliko je dece izašlo iz osmog razreda, ali ne koliki je procenat od upisane generacije završio OŠ (ne prati se generacija). Stopa završavanja OŠ kod dece sa sela je znatno niža (74,14%), postoji tendencija manjeg završavanja među dečacima i porasta stope završavanja među devojčicama (MCR, 2009). I međunarodna ispitivanja ukazuju na trend da su dečaci manje uspešni u školovanju i da je na obrazovnim nivoima sve veći raskorak u polnoj strukturi. Osipanje u toku osnovne škole je drastično kod romske dece. Po poslednjim podacima o romskoj deci iz segregisanih naselja 78% se upisuje u osnovno obrazovanje, a završava ga 34% (MICS 2010). Nemamo pouzdan podatak o stopi završavanja OŠ dece sa invaliditetom i smetnjama u razvoju, postoje podaci samo o deci koja su u sistemu (Zavod za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja), ali ne i koliko ih je ostalo van sistema.

U evropskim dokumentima naglašeno je da bi osipanje dece u toku osnovnog obrazovanja trebalo da bude ispod 10%. Ukupno osipanje učenika iz osnovnog obrazovanja čine deca koja se ne upišu u OŠ, koja ne pređu u peti razred i koja ne završe osnovnu školu, što je prema postojećim analizama i procenama između 10 -15% generacije, s tim što je značajno veće kod dece iz osetljivih grupa. Ovome bi trebalo dodati i procenat dece koja ne prelaze u srednju školu, tj. ne nastavljaju školovanje, što se poslednjih godina kreće oko 2%. Slaba pripremljenost dece iz osetljivih kategorija za školu jeste jedan od uzroka osipanja (v. deo Društvena briga o deci i predškolsko vaspitanje i obrazovanje). Obuhvat ove dece predškolskim vaspitanjem i obrazovanjem je mali (obuhvat trogodišnjaka u Republici Srbiji je 34,80%, a četvorogodišnjaka 39,83%, a u okruzima u Centralnoj Srbiji 11%-25%, RZS, 2010). Evropski cilj je obuhvat 95% dece ovog uzrasta do 2020. godine. Ukupan obuhvat obaveznim PPP u 2009/10. godini iznosi 87,82%, a značajno varira po okruzima, od 55% do 85% (RZS, 2010).

Od prethodne države (Savezne Republike Jugoslavije) nasledili smo dobru mrežu osnovnih škola, oko 60% mesta s preko 100 stanovnika u Republici Srbiji ima školu.

Međutim, mreža škola nije prilagođavana brojnim društvenim promenama (demografskim, privrednim, ekonomskim, socijalnim) koje su se dešavale u sredini. Korektivni mehanizmi mreže su slabo razvijeni: domovi za učenike osnovne škole ne postoje (čak i tamo gde bi bilo opravdano postojanje stalnih ili povremenih domova), prevoz učenika nije adekvatno uređen, a nisu razvijeni mehanizmi i mere posebne podrške deci iz osetljivih grupa da ne prekidaju školovanje (stipendije, domovi, plaćanje putnih troškova do škole, obezbeđivanje uslova za vežbanje i rad u školi, npr. obezbeđivanje muzičkih instrumenata i sl.). Zbog potrebe za ekonomskom efikasnošću obrazovanja krenulo se u racionalizaciju, a ne optimalizaciju mreže škola. Poslednjih godina u MP teku nekoordinisane paralelne aktivnosti oko optimizacije mreže, bez uključivanja svih relevantnih partnera i bez punog učestvovanja lokalne sredine i njene prethodne pripremljenosti za to. Racionalizacija mreže škola može dovesti do dodatnog ugrožavanja pravednosti osnovnog obrazovanja i može negativno uticati na njegovu, i ovako nedovoljno dobru, pedagošku efikasnost.

Umetničko obrazovanje budućih umetnika odvija se kroz sistem osnovnih i srednjih umetničkih škola. Osnovno umetničko obrazovanje obuhvata muzičke i baletske osnovne škole i odvija se uvek u kombinaciji s redovnim OŠ. Postoji 37 škola za osnovno muzičko obrazovanje, 31 srednja i osnovna muzička škola istovremeno; u okviru osnovnih muzičkih škola pokriva se i predškolsko muzičko obrazovanje, a osnovno i srednje baletsko obrazovanje u okviru 3 baletske škole. Ukupan obuhvat dece osnovnim muzičkim obrazovanjem iznosi 2,7%, dok je u evropskim zemljama 10 -15%. Oko 50% opština u Republici Srbiji nema umetničku školu.

Kvalitet

Na kvalitet osnovnog obrazovanja utiču i uslovi rada po školama, od fizičkih (zgrada, prostor, infrastruktura) do opreme (opremljenost kabineta, biblioteka, didaktička sredstva, asistivna obrazovna sredstva, instruktivni materijali). Da bi škola uticala na učenike, ne mogu elementarni uslovi u školi biti gori nego oni koje učenici imaju kod kuće (posebno kada je u pitanju elementarna infrastruktura), a oprema bi morala biti takva da škola može da prati novine i koristi inovacije u radu s decom. Još uvek, posebno na selu, ima neprimerenih uslova za rad (npr. polovina škola nije prikopčana na javnu kanalizacionu mrežu). Školsku biblioteku ima dve trećine škola u Republici Srbiji, a problem je njihova opremljenost - malo knjiga (u proseku 17 knjiga po učeniku), malo novih naslova i druge potrebne literature (metodičkih priručnika, instruktivnih materijala, rečnika, enciklopedija, elektronskih izvora podataka itd.). Pošto retko koje istureno odeljenje ima biblioteku (ne govorimo o njenoj opremljenosti i funkcionalnosti), to znači da tamo gde su najveće potrebe za dodatnom obrazovnom stimulacijom (nizak socio-kulturni i ekonomski nivo sredine, nizak obrazovni nivo roditelja, manje i teže dostupni svi obrazovni, kulturni i naučni sadržaji), nje najmanje ima. Kroz projekat "Digitalna škola", koji je započelo ministarstvo nadležno za telekomunikacije i informatičko društvo 2008. godine, oko 95% škola (2808) dobilo je računarski kabinet. Međutim, mnoge škole, posebno u nerazvijenim krajevima, još uvek nemaju internet konekciju, a računare i internet konekcije nemaju ni svi učenici kod kuće, posebno na selu. U seoskom delu 39,7% domaćinstava poseduje računar, a internet priključak većinom poseduju domaćinstva sa mesečnim prihodom 600 evra i više preko (87,1%), a sa prihodom do 300 evra - 36,7% domaćinstava. Jaz između grada i sela je veliki i neznatno se povećao u odnosu na 2010. godinu (stopa rasta zastupljenosti računara u urbanom delu je 2,1%, u seoskom 1,4%, RZS, 2011).

Planovi i programi su obimni i nefleksibilni, jednako se sprovode u školama s velikim brojem učenika u razredu i u kombinovanim odeljenjima. Koncept izborne nastave nije razrađen niti dobro postavljen, po aktuelnim nastavnim programima ne postoji nikakva mogućnost izbora ni za učenike ni za samu školu. Programi su još uvek pisani kao liste tema, sadržaja, predmeti su slabo povezani i to onemogućava integrisanje sadržaja i tematsku nastavu, a postoji stalni pritisak da novi sadržaji postanu školski predmeti. Neke umetničke discipline (drama, balet, film, kreativne industrije, dizajn, fotografija) nisu uključene u program, ne javljaju se ni kao sadržaj ni kao metoda rada u nastavnoj ili vannastavnoj aktivnosti škole.

Izuzetno je mala zastupljenost modernih oblika rada u školi - dominira predavačka nastava, a malo se primenjuju aktivno učenje, istraživačke metode, individualizirana nastava i drugi načini rada koji su usmereni na učenika i omogućavaju njihovo veće učešće u nastavnom procesu, razvijaju njihove više mentalne procese, motivaciju za učenje, osposobljavaju ih za funkcionalnu primenu znanja i dalje učenje i rad. Iako su kroz razne projekte razvijeni takvi oblici rada i neki od njih su prošli i međunarodnu proveru, oni veoma teško postaju deo redovnog sistema, verovatno zato što se iziskuju radikalne promene u shvatanju prirode procesa nastave/učenja i uloge nastavnika i učenika u njemu. Zbog racionalnosti je smanjivan broj odeljenja i povećavan broj učenika u razredu, što ima negativne efekte na pedagošku efikasnost (prevelik broj učenika u odeljenju je prepreka za primenu modernih oblika rada i za primenu inkluzivnog pristupa).

Podizanje kvaliteta nastavnika jedan je od najdelotvornijih načina da se unapredi kvalitet obrazovanja. Nažalost, i pored odgovarajuće kvalifikacione strukture evidentna je niska obučenos nastavnika za savremeni koncept učenja/nastave i realizaciju postavljenih ciljeva i standarda. U praksi još uvek dominira stari koncept obrazovanja nastavnika, postoji negativna selekcija nastavnika, neujednačen je kvalitet obuke studenata budućih nastavnika na fakultetima, malo je praktičnog rada, nedovoljno PPM obuke, ne postoji obuka za savetovanje, za rad u kombinovanim odeljenjima i malim školama, polaganje stručnih ispita i polaganje za licencu izmešteno je s nastavničkih fakulteta, pa je time angažovan manji broj kompetentnih stručnjaka i niži je kvalifikacioni nivo za ocenu psihološko-pedagoške obučenos budućih nastavnika (v. deo Obrazovanje nastavnika).

Koncept usavršavanja nastavnika je problematičan jer je akcenat na ulazu (prikupljanju poena od seminara), a ne na izlazu (efikasnoj primeni naučenoga u praksi). Nije razvijen koncept profesionalnog razvoja nastavnika. U nomenklaturi zanimanja ne postoji zanimanje nastavnik, a pogotovo ne postoje zanimanja kakva se sreću u evropskim zemljama, kao što su nastavnik drame, nastavnik drame i plesa, nastavnik igre i slobodnog vremena i slično. Normativ o stručnoj spremi nastavnika nije prilagođen novim zvanjima niti je revidiran, stalno raste lista onih koji mogu da predaju određeni predmet (kao i zahtevi fakulteta, drugih institucija i pojedinaca). Postoje sindikati i stručna društva, ali ne postoji profesionalno udruženje nastavnika koje brine o važnim profesionalnim pitanjima i koje bi sarađivalo s brojnim evropskim udruženjima nastavnika.

Mnoge analize ukazuju na kontinuirano nedovoljno visok nivo znanja i umenja koji stiču učenici u OŠ, nerazvijene nužne kompetencije za dalje školovanje i svakodnevni život i nisku učeničku motivaciju za učenje i intelektualni rad. Postignuće naših učenika na međunarodnim ispitivanjima ukazuje da je kvalitet našeg obrazovanja ispod

međunarodnog proseka, posebno što se tiče funkcionalne primene znanja. Tako na primer, na TIMMS 2007 prosek učeničkih postignuća u oblasti prirodnih nauka je 470, a u oblasti matematike 486 u odnosu na prosek 500. U poređenju s rezultatima na TIMMS 2003. godine, učenička postignuća u ovim oblastima beleže pad (486 - u odnosu na prosek 473 i 477 - odnosu na prosek 466). Na PISA testiranju koje proverava primenljivost stečenih znanja i veština postignuća naših učenika su slabija nego na TIMMS. U odnosu na OECD prosek 500, učenici iz Republike Srbije su u proseku postigli 60 poena manje, što je jednako efektu od nešto više od jedne godine školovanja u zemljama OECD. Analiza postignuća naših učenika po nivoima zadataka pokazuje da je izuzetno mali broj učenika u najvišim kategorijama postignuća (u dve najviše kategorije ispod 1% u domenu čitanja, oko 1% u domenu nauke i 3% u matematici) i veoma veliki procenat učenika u onim najnižim (oko 2/3 u najniže dve kategorije u sve tri oblasti). Oko trećine učenika spada u kategoriju onih koji nisu funkcionalno pismeni u domenu čitanja, što znači da svaki treći učenik u Republici Srbiji ima teškoće u čitanju složenijih tekstova, što je značajna prepreka za njihovo dalje školovanje.

Na poslednjem PISA testiranju naši učenici su postigli bolje rezultate nego na prethodnom i taj napredak je viši nego u drugim zemljama. Na postignuća koja učenici ostvaruju u ovim međunarodnim testiranjima utiče više činilaca (npr. pripremljenost učenika za ovakav vid ispitivanja, mogućnost da su zadaci u testovima u većoj meri usaglašeni s programima pojedinih zemalja nego s programima drugih i sl.), pa tumačenje rezultata i izvođenje pouzdanih zaključaka zahteva dublju kvalitativnu analizu dobijenih podataka prema specifičnom socio-kulturnom kontekstu, posebno kada se zaključci odnose na obrazovnu politiku zemlje. U tom smislu, rezultate na međunarodnim testiranjima trebalo bi shvatiti kao važan pokazatelj uspešnosti vlastitog obrazovnog sistema, njegovih dobrih i slabih strana, a ne kao puklo poređenje sa drugima.

Dakle, učenici izlaze iz OŠ bez dovoljno razvijenih bazičnih kompetencija koje su im potrebne i važne za nastavak školovanja i za bolje snalaženje u privatnom i javnom životu. Pored nedovoljne funkcionalne, matematičke i naučne pismenosti, kroz OŠ učenici skoro uopšte ne razvijaju umetničku i kulturnu pismenost (što je cilj obrazovanja na osnovu člana 4. stav 2. ZOSOV), niti bazične kulturne potrebe i navike koje su važne za formiranje vrednosnih stavova neophodnih za život i rad u savremenom društvu te za privatni i profesionalni život svakog građanina.

Zdravstveno-sportska podrška razvoju dece veoma je slaba. Sport je dostupan uglavnom talentovanim učenicima, ali i pored toga što jeste deo redovnih školskih aktivnosti usmerenih na razvoj dece i ulaganje u njihovo zdravlje, sportske sekcije se plaćaju po školama, veliki broj učenika se oslobađa nastave fizičkog vaspitanja, a objektivne potrebe su sve veće (deca mnogo sede u školi i kod kuće, sve više vremena provode za računarnom, mlađima su školske torbe preteške, deca jedu nezdravu brzu hranu i sl.).

Način ocenjivanja rada škole, nastavnika i učenika nije dovoljno dobar i informativan, ne razlikuje škole i nastavnike koji rade savesno, dobro i postižu rezultate od onih koji formalno otaljavaju svoj posao. Učeničke ocene su nediskriminativne i neobjektivne (veoma je čest slučaj da je 2/3 odeljenja ima odličan uspeh, prosečna ocena učenika u OŠ je preko 4, 3/4 učenika na kraju OŠ imaju odličan ili vrlo dobar uspeh), a način ocenjivanja većinom je ocenjivanje uspešnosti reprodukcije gradiva. Zavod za

vrednovanje kvaliteta obrazovanja i vaspitanja pripremio je standarde i instrumente za eksterno vrednovanje škola koji uključuju sedam različitih polja.

Kvalitet školskih udžbenika se popravio u poslednjoj deceniji, mada ima još mnogo ozbiljnih problema s njihovom koncepcijom i konstrukcijom. Problem predstavljaju neadekvatni standardi kvaliteta udžbenika na osnovu kojih se trenutno vrši njihova ocena. U ovom polju imamo bogatu, međunarodno relevantnu ekspertizu, ali ona nije uzidana u postojeća rešenja.

Vaspitanje je neotuđivi i sastavni deo svakog obrazovanja. Škola vaspitno utiče celokupnim svojim delovanjem, kroz način obrazovanja svojih učenika, kroz posebne aktivnosti i sadržaje čija je svrha da vaspitavaju učenike, ali i svojom kulturom, etosom i prepoznatljivim identitetom. Zapostavljena je vaspitna uloga škole u osnovnom obrazovanju. Ako je nastava dominantno predavačka, ocenjuje se reprodukcija s razumevanjem naučenog, ocene su nediskriminativne, malo valjane i pouzdane, škola okrenuta ka usko kognitivnom aspektu, a ne celovitom razvoju ličnosti učenika, nema participacije učenika u procesu nastave/učenja, ne obraća se pažnja na čitav set važnih ciljeva, onda je jasno da takav model u najboljem slučaju može formirati osobu koja dobro poznaje činjenice ali nije samostalna, sposobna za povezivanje i primenu znanja te za saradnju s drugima, nije obučena za timski rad, za preuzimanje odgovornosti, donošenje odluka, prepoznavanje i pristupanje rešavanju problema, i niska joj je motivacija za učenje i intelektualni rad. Škole nemaju svoj prepoznatljiv identitet i u mnogima vlada generalno loša atmosfera (neugodna opšta klima, često rđavi međuljudski odnosi unutar nastavničkog kolektiva, između učenika, učenika i nastavnika, nastavnika i uprave škole, dešava se nasilje u školama), pad etičkih standarda (nastavnici kasne na časove, veliki broj časova se ne održava ili se nastava skraćuje, ogroman je broj izostanaka učenika s nastave, nizak osećaj pripadnosti školi kod učenika). Vannastavne aktivnosti po školama su siromašne, negde skoro i ne postoje, nema vaspitno-obrazovnih aktivnosti na ekskurzijama, nastavi u prirodi ili rekreativnoj nastavi. Veoma često nastavnici svoju radnu nedelju svode samo na držanje časova nastave. Retko gde se drži dopunska i dodatna nastava - stoga su učenici znatno više upućeni na privatne časove. Škole najčešće rade u dve smene što ne ostavlja ni vremena ni prostora za ostale aktivnosti u školi, a i dalje se ide na prostorno objedinjavanje škola s manjim brojem učenika. Retke su kulturne i javne aktivnosti škola u lokalnim samoupravama (književne večeri, koncerti, promocije knjiga, izložbe, humanitarne akcije, volonterstvo, ekološke, akcije za zaštitu čovekove sredine itd.), a retki su nekada veoma prisutni, a vaspitno-obrazovno moćni, modeli rada učenika kao što su različite dečje organizacije (izviđači, planinari, dečji savezi i dr.), razni klubovi (npr. mladih tehničara), raznovrsne akcije društveno-korisnog rada, podmladak različitih organizacija (kulturnih, sportskih, društvenih, humanitarnih, zdravstvenih, ekoloških, tehničkih i dr.). Ovi oblici rada omogućavaju transgeneracijsku saradnju, saradnju sa različitim partnerima i van škole, nude priliku za otkrivanje i razvoj različitih učničkih interesovanja i sposobnosti, osmišljavaju školsko učenje i svrsishodno organizuju deo slobodnog vremena dece i mladih.

Postoje brojni problemi sa uvođenjem inkluzivnog pristupa u školama: lokalne samouprave se retko bave planiranjem obuhvata dece OŠ i uključivanjem dece sa specifičnim potrebama; slabi kapaciteti škola za prepoznavanje unutrašnjih prepreka i pravljenje inkluzivnog školskog razvojnog plana; veliki otpori inkluziji; još uvek medicinski, a ne pedagoški pristup problemu (mada je donet Pravilnik o dodatnoj

obrazovnoj, zdravstvenoj i socijalnoj podršci detetu i učeniku ("Službeni glasnik RS", broj 63/10); dominantno predavačka nastava koja ne ostavlja prostor za individualizovan pristup; veoma slaba spoljna institucionalizovana profesionalna pomoć; roditelji ne učestvuju u postupku donošenja odluke o detetu; postoje predrasude, posebno prema romskoj deci; ljudi u obrazovanju generalno malo znaju o inkluziji i ne razumeju je dobro; nema obrazovne statistike o deci sa invaliditetom i smetnjama u razvoju; problem s nastavkom školovanja ove dece nakon OŠ (nalazi su preuzeti iz analize Rado, 2009 i Rado & Lažetić, 2010); odsustvo sistematskog budžetiranja resursa neophodnih za otklanjanje građevinskih i informacijsko-komunikacijskih barijera u školama, nedostatak pedagoških asistenata, nedovoljna primena individualizovanog pristupa i prilagođavanja nastave potrebama dece.

Saradnja škole i porodice nije bazirana na partnerstvu, dominira stari koncept koji se većinom svodi na informisanje roditelja i komunikaciju kada se jave problemi. Škole su velikim delom izolovane (zatvorene u sebe), malo sarađuju s drugim obrazovnim, kulturnim i naučnim ustanovama i s lokalnom samoupravom. U školskim planovima često postoje posete nekoj kulturnoj instituciji, ali ne postoji planirana, osmišljena saradnja s utvrđenim programom, ciljevima i načinima rada koji su uneti u planove rada obe institucije. Slično je i kada su u pitanju naučne ustanove. Škole ne koriste lokalne resurse u vaspitno-obrazovne svrhe, pa mladi nemaju prilike da osmišljeno i planski učestvuju u životu vlastite zajednice i da tako bolje shvate sredinu u kojoj žive, razviju participaciju, svest o društvenoj odgovornosti građana, solidarnost, različite socijalne kompetencije i zdrave stilove života. Rezultati istraživanja pokazuju da lokalne samouprave ne prepoznaju mogućnosti saradnje škola i ustanova kulture.

Upravljanje školom važno je za ostvarenje njenih funkcija. Nažalost, uprava škole se češće postavlja po političkim kriterijumima, nego po obrazovnim. Direktori još uvek ne prolaze obuku za savremeno upravljanje u obrazovanju i ne odgovaraju kolektivu za efikasnost upravljanja školom.

Efikasnost

Generalno gledano, sistem osnovnog obrazovanja i vaspitanja ne ostvaruje u potpunosti svoju misiju, što se vidi na osnovu dva ključna pokazatelja: (1) nepotpun je obuhvat dece osnovnim obrazovanjem i visoka je stopa osipanja - nemamo sistematsko istraživanje osipanja dece u Republici Srbiji, u kojim kategorijama dece je ono najveće, kakva je regionalna slika osipanja, koji su glavni razlozi napuštanja škole; (2) niska je efektivnost osnovnog obrazovanja - nedovoljno visok nivo znanja i umenja, nerazvijene nužne kompetencije za dalje školovanje i svakodnevni život, niska učenička motivacija za učenje i intelektualni rad.

Nizak kvalitet znanja i umenja koje stižu učenici u osnovnoj školi jeste problem i za ekonomski razvoj zemlje (postoji pozitivna korelacija između obrazovnih postignuća i stepena ekonomske razvijenosti zemlje).

Deci iz osetljivih kategorija nije jednako dostupno obrazovanje i negativni socijalni i ekonomski faktori ozbiljno utiču na njihovo napuštanje škole, što je dalje osnova za povećavanje dubine i oštine siromaštva na selu u odnosu na grad, povećavanje regionalnih neravnomyernosti i trend povećavanja socijalne isključenosti u zemlji, što je suprotno evropskim standardima i trendovima. Borba protiv siromaštva i socijalne

isključenosti predstavlja ključnu komponentu socijalne politike država članica EU i jedan od ciljeva strategije Evropa 2020. U Republici Srbiji nisu dovoljno razvijene preventivne mere i mehanizmi podrške deci iz osetljivih kategorija kako bi se sprečilo njihovo napuštanje škole. Dakle, postoji problem s dostupnošću i pravednošću osnovnog obrazovanja, a to biva izvor za generisanje socijalne isključenosti, a s njom i većih socijalnih davanja, jer su članovi osetljivih grupa manje osposobljeni za zapošljavanje i brigu o sebi i svojim porodicama.

Nije u dovoljnoj meri efikasan sistem umetničkog obrazovanja mladih generacija, nedovoljan je obuhvat dece različitim vidovima umetničkog obrazovanja, kako za formiranje budućih umetnika, tako i za razvijanje opšte kulture mladih.

Relevantnost

Relevantnost osnovnog obrazovanja i vaspitanja jasna je iz njegove funkcije da predstavlja temelj celokupnog procesa obrazovanja i deo sistema u kome je veliki povrat uložениh sredstava i velike socijalne dobiti od njega. S obzirom na relevantnost ovog dela obrazovanja, očigledno je da se mora nešto činiti na popravljajući stanja efekata osnovnog obrazovanja i vaspitanja ne bi li se Republika Srbija učinila konkurentnom u širem značenju reči.

3. Nalazi SWOT analize

Unutrašnje snage i potencijali osnovnog obrazovanja i vaspitanja su sledeći: po Ustavu i zakonu obavezno je i besplatno osnovno obrazovanje i vaspitanje za sve, što je nužan preduslov za podizanje obrazovnog nivoa građana u zemlji; postoji izgrađena mreža škola za realizaciju ustavnog prava na dostupno osnovno obrazovanje i vaspitanje; uveden je obavezni pripremni predškolski program kao mera za pripremu dece za osnovno obrazovanje i vaspitanje i povećanje obuhvata (posebno dece iz osetljivih grupa) i, dugoročno, povećanje socijalne inkluzije; imamo dovoljan broj nastavnika odgovarajuće kvalifikacione strukture u osnovnom obrazovanju; postoji infrastruktura za izdavanje udžbenika i udžbenici za sve predmete; pedagoško-psihološka služba postoji u većini škola, što je važan mehanizam za unapređivanje kvaliteta procesa nastave/učenja; polako se razvijaju i uvode standardi za rad u osnovnom obrazovanju (kvalitet rada obrazovno-vaspitnih ustanova, učeničkih postignuća, nastavničkih kompetencija, udžbenika), mada neki moraju da se dorade; u prethodnoj deceniji razvijeni su i proveravani različiti vaspitno-obrazovni programi za unapređivanje nastave u OŠ (nosioci su bili organizacije civilnog društva, u daljem tekstu: NVO, udruženja i određene međunarodne organizacije) i mnogi nastavnici su pohađali te programe usavršavanja; skoro sve škole imaju računarski kabinet.

Lista slabosti osnovnog obrazovanja i vaspitanja, nažalost, duža je: nepotpun obuhvat dece osnovnim obrazovanjem, ne upisuju se sva deca u OŠ, a mnogi je napuste pre kraja, posebno učenici iz osetljivih kategorija; mreža škola nije usaglašena s novonastalim uslovima i u rešavanju pitanja u vezi s mrežom institucija osnovnog obrazovanja primenjuje se koncept racionalizacije, a ne optimalizacije; nedovoljno dobri uslovi u školama, posebno u seoskim, malim školama i izdvojenim odeljenjima; izuzetno je mala zastupljenost modernih oblika rada u školi; nastavnici nisu obučeni za primenu modernih koncepata učenja/nastave i nove uloge koje slede iz njih; prevelika opterećenost učenika a nezadovoljavajući nivo znanja i kompetencija s kojima učenici

izlaze iz škole; nedovoljno dobar kvalitet školskih udžbenika; aktivnost škole je svedena na nastavu, vannastavne aktivnosti se retko gde realizuju; zapostavljena je vaspitna uloga škole; škole većinom ne predstavljaju bezbednu, kvalitetnu i podsticajnu sredinu za razvoj učenika; evaluiranje kvaliteta rada škole i nastavnika je formalno; instruktivno-pedagoški nadzor i savetodavni rad u školama potrebno je unaprediti; brojni su problemi u uvođenju inkluzije koji mogu ugroziti celu ideju inkluzivnog pristupa u školi; škole su dosta izolovane i zatvorene same u sebe.

Mogućnosti koje mogu podržati razvoj vizije osnovnog obrazovanja i vaspitanja jesu: projekcija ekonomskog razvoja u narednoj deceniji koja vidi inovacije i inovativnost kao centralne privredne pokretače; mogućnost korišćenja donatorskih sredstava i EU fondova, što može omogućiti rad na promenama u osnovnom obrazovanju i šire; postojanje mehanizama za povećanje podrške obrazovanju: korporativna odgovornost privrednih društava može biti mehanizam za uvođenje kompenzatornih i podsticajnih mera u obrazovanju (npr. obezbeđivanje prevoza ili sredstava za prevoz i smeštaj učenika koji žive udaljeno od škole; fondacije za davanje stipendija i nagrada dobrim učenicima; uređenje i opremanje škola i učeničkih internata; plaćanje pohađanja neformalnih vidova obrazovanja - kampovi, posete naučnim, kulturnim i obrazovnim institucijama u zemlji i van nje itd.), poreskom politikom se može uticati na proširivanje politike društveno odgovornog ponašanja privrednih društava i time stimulisati ulaganje u škole i obrazovanje učenika i uključivanje u međunarodne programe koji pomažu rešavanje ovog problema; senzibilizovanje političkih partija za važnost dobrog i kvalitetnog obrazovanja u Republici Srbiji u kontekstu rasprava o tome koji nacrt razvoja Republike Srbije izabrati za naredni period; vremenska usaglašenost izrada strategija iz kulture i obrazovanja što omogućava bolju koordinaciju i sprovođenje mera saradnje; ispunjavanje uslova za prijem Republike Srbije u EU je, takođe, podsticaj da se realizuju mere koje su u duhu evropskih mera.

Ozbiljne pretnje za popravljavanje stanja u osnovnom obrazovanju i vaspitanju jesu: opšte siromaštvo u zemlji, produbljivanje razlika (oštrine i dubine siromaštva) između sela i grada, ugroženost porodica s decom, država opterećena zaduženošću, malim BDP i stalnim budžetskim deficitom; ukupna ulaganja Republike Srbije za prosvetu, istraživanje i razvoj ispod su proseka EU u relativnom odnosu (3,5% BDP, naspram oko 6% u zemljama OECD), a pogotovo u apsolutnom iznosu u odnosu na nominalni iznos BDP razvijenih zemalja (npr. Francuska Republika izdvaja 100 milijardi, a Republika Srbija samo jednu milijardu); najveći deo izdvajanja za obrazovanje ide za plate zaposlenih; zbog čestih političkih promena prekida se kontinuitet u sprovođenju neophodnih promena u obrazovanju; dnevna politika veoma utiče na obrazovanje i odluke koje se u njemu donose; nedovoljno vrednovanje obrazovanja u odnosu na značaj doprinosa društvenom razvoju; izazovi, koji mogu biti poluga razvoja, ali i pretnja za pedagošku efikasnost sistema jesu finansiranje po glavi učenika i decentralizacija obrazovanja; obrazovna politika u Republici Srbiji nije bazirana na istraživanju (*knowledge-based policymaking*), a istraživanja u obrazovanju nisu prepoznata kao jedan od prioriteta u razvoju nauke u narednom periodu (v. Strategija naučnog i tehnološkog razvoja Republike Srbije za period od 2010. do 2015. godine ("Službeni glasnik RS", broj 13/10)); nedovoljna i neadekvatna povezanost i usaglašenost institucija i pojedinaca u okviru sistema obrazovanja (MP i njegove školske uprave, Nacionalni prosvetni saveti, Zavod za unapređenje obrazovanja i vaspitanja, Zavod za vrednovanje kvaliteta obrazovanja i vaspitanja, instituti koji se bave obrazovanjem, univerzitet, nastavnički fakulteti, strukovna društva) i nepostojanje bliske saradnje između istraživača, administrativaca, onih koji prave obrazovnu politiku i nastavnika, to jest

praktičara, što jeste jedan od ključeva za realističan i uspešan razvoj obrazovnog sistema i dobrih mogućnosti za učenje.

4. Strategija razvoja osnovnog obrazovanja i vaspitanja

Glavni izazovi i opredeljenje strategije

Postoji priličan raskorak između vizije osnovnog obrazovanja i vaspitanja i trenutnog stanja. Neka pitanja je lakše rešavati, npr. kako povećati obuhvat dece i smanjiti njihovo osipanje iz osnovne škole, dok je mnogo veći problem popravljavanje efekata osnovnog obrazovanja, podizanje kvaliteta znanja, umenja i kompetencija s kojima učenici izlaze iz škole. Čak i kada imamo dobre i jasne standarde učeničkih postignuća, ostaje mnogo krupnih, međusobno tesno prepletenih problema. Pre svega, to je pitanje obrazovanja nastavnika za kvalitetniji rad s učenicima (koncepta, programa, prakse, uvođenja u posao, kontinuiranog usavršavanja), a posebno njihovog osposobljavanja za rad u duhu modernih koncepcija nastave/učenja (shvatanje prirode procesa učenja, novih uloga nastavnika i učenika, fokusiranje na učenje i one koji uče, kreiranje nastavnih situacija koje su podsticajne i olakšavaju učenje, izbor kvalitetnih udžbenika, saradnja s kolegama, praćenje i unapređivanje nastave).

Pored profesionalizacije i dobre pripremljenosti nastavnika za rad, potrebno je stvoriti uslove za primenu inoviranih znanja i umenja. Stvaranje uslova podrazumeva mnogo više od opremanja škola i odnosi se na brojne promene u samoj školi, ali i u široj društvenoj sredini, od vrednosti, odnosa prema obrazovanju, propisanih standarda rada, do praktičnih procedura i načina rada koji će podržati primenu inovacija za koje spremamo nastavnike.

5. Strategija dostizanja vizije - politike, akcije i mere

Potpuni obuhvat dece osnovnim obrazovanjem

Ključna politika u tom pravcu jeste povećani obuhvat dece sa sela, romske dece i dece sa invaliditetom i smetnjama u razvoju i smanjivanje njihovog osipanja u toku osnovne škole, tj. obezbeđivanje da završe OŠ, za šta su potrebne sledeće mere:

1) Povećati obuhvat dece uzrasta od tri do četiri godine kvalitetnim programima predškolskog vaspitanja i obrazovanja i obuhvat sve dece PPP, posebno dece iz osetljivih kategorija kojima je priprema za školu najpotrebnija radi čega je potrebno angažovanje školskih uprava i učitelja/ica u seoskim školama i lokalnih samouprava/opština u praćenju obuhvata dece i aktivnom nalaženju rešenja za integraciju sve dece, a u mestima gde nema predškolskih ustanova za realizaciju predškolskih programa mogu se koristiti prostori škole (koncept proširene uloge škole u seoskim sredinama), doma kulture ili neke druge lokalne ustanove, ali oni moraju biti prethodno opremljeni i prilagođeni za boravak dece ovog uzrasta;

2) Aktivno praćenje upisa učenika i prelaska u peti razred na nivou lokalne samouprave: angažovanje lokalne samouprave, regionalne školske uprave i škola u aktivnom praćenju upisa dece u OŠ, prelaska dece u peti razred, prevenciji i rešavanju konkretnih slučajeva prekidanja školovanja. Sistematsko praćenje koja su deca izvan sistema;

3) U obrazovnoj statistici praćenje generacije radi tačnog uvida u stopu završavanja OŠ;

4) Razvijanje korektivnih mehanizama mreže kao što su: organizovanje đачkog smeštaja, tj. postojanje stalnih, povremenih ili privremenih domova za učenike osnovne škole, obezbeđivanje posebnog ili usklađivanje javnog prevoza, ili obezbeđivanje troškova prevoza (plaćanje ili subvencionisanje karata) za decu iz udaljenih mesta i siromašnih porodica koja od petog razreda moraju da putuju do škole, zakonodavno regulisanje sistema učenja na daljinu, uz kontrolu kvaliteta, posebno za učenike koji su hospitalizovani, ili su izvan sistema obrazovanja, ili iz nekih drugih razloga im je otežano redovno pohađanje škole, a jedan od preduslova koji bi pomogao povećanje dostupnosti kvalitetnog obrazovanja je i širokopojasni pristup internetu za svako domaćinstvo;

5) Na osnovu podataka dobijenih istraživanjem osipanja učenika iz OŠ (iz kojih kategorija dece, kojih regiona, koji su glavni uzroci osipanja) donošenje konkretnih politika, mera i akcija za dugoročno smanjivanje osipanja;

6) Sprovođenje optimalizacije mreže OŠ koja u najvećoj meri uvažava pedagoške, kulturne i šire društvene razloge i koja će garantovati ostvarivanje prava na obrazovanje svih kategorija stanovništva, a koja će biti ekonomski najracionalnija. Zbog heterogene morfologije osnovnih škola nema mogućnosti za donošenje jedinstvenih mera za čitavu mrežu, jer su problemi pojedinih kategorija škola vrlo različiti, pa se mere za optimalizaciju moraju donositi u zavisnosti od lokalnih specifičnosti, a ne na osnovu republičkih proseka. Male seoske škole bi trebalo sačuvati gde god je to moguće. One zavise od demografske situacije u sredini u kojoj se nalaze, ali isto tako i same utiču na demografsko stanje (kad mesto ostane bez škole, brzo ostane i bez stanovništva). Podrška ovome je i primena koncepcije *proširene delatnosti škola* u seoskim i nerazvijenim sredinama, da te škole postanu višefunkcionalni centri (pored obrazovne preuzimaju i druge funkcije, npr. kulturne, administrativne) i agensi razvoja lokalnih seoskih zajednica. Potrebno je zadržati specijalne škole za specifične okolnosti i za one kategorije dece za koje su neophodne (v. deo Obrazovanje i vaspitanje pojedinih kategorija učenika i studenata). Ostale bi trebalo da se pretvore u resursne centre za pružanje pomoći redovnim školama, nastavnicima i porodicama u primeni inkluzivnog pristupa u školama u opštini ili regionu. Ukidanje škola za osnovno obrazovanje odraslih i prenošenje te funkcije na redovne osnovne škole ostvariti u skladu s koncepcijom proširene delatnosti škola i s koncepcijom funkcionalnog osnovnog obrazovanja odraslih;

7) Postojanje tima u MP za praćenje i izveštavanje o stanju u obrazovanju i vaspitanju na selu i u osetljivim kategorijama dece (obuhvat, osipanje, završavanje škole i kvalitet školovanja). Pravljenje godišnjeg biltena s prikazom stanja i trendova. Na osnovu analize stanja sistematično planiranje potrebnih finansijskih, materijalnih i ljudskih resursa potrebnih da se deci iz osetljivih kategorija pruži potrebna dodatna podrška i time obezbede jednake mogućnosti za kvalitetno osnovno obrazovanje i vaspitanje;

8) Sistematično normativno regulisanje umetničkog obrazovanja putem izrade posebnog dokumenta o umetničkom obrazovanju u kome bi se dao koncept koherentnog i sveobuhvatnog sistema umetničkog obrazovanja od predškolskog nivoa do univerziteta. Taj dokument bi se bavio svim relevantnim pitanjima, od osnivanja umetničkih škola, razvijanja boljeg sistema za prepoznavanja talenata, do mera za veći obuhvat dece i mladih umetničkim obrazovanjem i obezbeđivanje dostupnosti umetničkog obrazovanja

svoj deci, posebno deci u seoskim i nerazvijenim područjima i deci iz osetljivih grupa. Povećanje dostupnosti umetničkog obrazovanja, fleksibilnost i otvaranje ovog sistema ka svojoj deci koja imaju sklonosti jeste akcija usmerena na razvoj opšte kulture, izgradnju kulturnih potreba i navika učenika.

Kvalitet

Podizanje kvaliteta je najteži problem pri dostizanju vizije osnovnog obrazovanja i vaspitanja, a ima ključno mesto, jer osnovno obrazovanje i vaspitanje postavlja temelj za dalje školovanje.

Opšta politika

Mehanizmi zaštite škola sa manjim brojem učenika pri uvođenju finansiranja po glavi učenika. Neophodno je sprovesti mehanizme zaštite tih škola i škola u seoskim i siromašnim opštinama, kao i finansiranje u slučajevima rada sa decom sa invaliditetom i smetnjama u razvoju - u evropskim zemljama postoje različita rešenja, ali je odnos često 1:3 ili 1:4, tj. za jedno takvo dete u razredu traži se ulaganje vremena, truda i finansiranja kao za tri ili četiri deteta bez smetnji u razvoju i invaliditeta. Potrebno je prvo na probnom uzorku uvesti finansiranje, a nakon provere u čitav sistem. Četvororazredne škole koje ostaju u sistemu treba da budu izuzete od mehanizma finansiranja po učeniku.

Kvalitet uslova za nastavu i učenje

Uslovi u kojima se radi u školi višestruko su važni za kvalitet postignuća. Za nastavnike je to jedan od glavnih faktora školskog uspeha. Poboljšanje uslova podrazumeva:

- 1) Podizanje kvaliteta rada u seoskim malim školama i kombinovanim odeljenjima, što podrazumeva bolje uslove za školovanje (pristojna infrastruktura, higijenski i bezbednosni nivo, oprema za rad, didaktička sredstva, asistivne tehnologije, internet konekcija), ukidanje kombinacije četiri razreda, planiranje i vođenje administracije prilagođeno njihovim uslovima i razvoj priručnih metodičkih materijala za rad u tim uslovima, veće uključivanje ovih sadržaja u program obuke na učiteljskim fakultetima;
- 2) Definisane standarda školskog prostora i didaktičke, umetničke i informatičke opreme i definisanje mehanizama kontrole primene tih standarda. Standardi bi trebalo da obezbede uslove za jednosmerni rad ovih škola, realizaciju raznovrsnih aktivnosti škole i primenu različitih metoda rada, što je sve nužno za ostvarivanje misije osnovnog obrazovanja i vaspitanja. Opremljenost informaciono-komunikacionim tehnologijama omogućila bi školama u udaljenim krajevima da realizuju deo nastave i na daljinu, čime bi se mogao podizati kvalitet efekata učenja/nastave u takvim sredinama;
- 3) Radi veće efikasnosti pedagoškog rada u celini, broj učenika u odeljenju, u svim školama, ne treba da bude 22 - 25.

Kvalitet obrazovno-vaspitnih planova i programa

- 1) Škole imaju tri vrste dokumenata: školski razvojni plan (koji sadrži prioritete za naredni period); školski program za četiri godine (koji obuhvata sve vidove nastavnih i

vannastavnih aktivnosti i saradnju škole s drugim institucijama i lokalnom sredinom) i godišnji plan rada škole (u kome se konkretizuju planovi iz prethodna dva dokumenta za jednu godinu);

2) Neophodno je postići celovitost složene strukture aktivnosti škole, koje su date u školskim dokumentima: nastavne, vannastavne, izborne, fakultativne i vanškolske aktivnosti i aktivnosti škole u lokalnoj samoupravi. Vrednovanje rada škole mora obuhvatiti i vannastavne programe. Raznovrsni vannastavni programi koncipirani su interdisciplinarno, uračunavaju se u radno vreme nastavnika i u radno opterećenje učenika i finansiraju se na osnovu programa rada škole. Deo nastavnih programa može se realizovati kroz te aktivnosti, koje su po pristupu i načinu rada drugačije, pa manje opterećuju učenike, bez obzira na vremenski angažman u školi. Stručno usavršavanje nastavnika treba da obuhvata obuku i za vannastavne aktivnosti. Učenici ne plaćaju učestvovanje u sekcijama, fakultativnim i vannastavnim aktivnostima, jer se time izbegava diskriminacija učenika iz siromašnih socio-kulturnih sredina;

3) Revizija vaspitno-obrazovnih programa da bi se obezbedila njihova savremenost, funkcionalnost, životna i socijalna relevantnost. Glavni ishod obrazovanja i vaspitanja je sticanje osnovnih struktura znanja iz pojedinih oblasti, a to znači uključivanje u program onih sadržaja koji čine osnovni sistem znanja, metoda i specifičnih obrazaca mišljenja u svakoj važnoj oblasti ljudskog znanja. Programi bi trebalo da sadrže odabrani reprezentativan uzorak dostignuća iz svih velikih kulturnih i naučnih oblasti, ona znanja, umenja i kompetencije koja su, suštinska, nezaobilazna i koja izražavaju bazične strukture tih znanja i specifične obrasce mišljenja, delanja i vrednosti svakog od tih domena koji je zastupljen u programu obrazovanja na nekom nivou ili u nekom obliku obrazovanja. Ta znanja, kao organizovani delovi jednog sistema znanja, mogu biti jedini orijentir i intelektualni okvir za selekciju i osmišljavanje mnogobrojnih novih informacija s kojima se svakodnevno srećemo i za, eventualne, promene nastavnih planova i programa;

4) Razvijanje vaspitne funkcije škole kroz: način na koji se obrazuju učenici (izbor i kvalitet programa, izbor metoda rada, nastavnici kao model); vannastavne i slobodne aktivnosti učenika, koje svojom prirodom i načinom realizacije nude određeni sistem vrednosti i modele ponašanja; specifične mogućnosti u školi (npr. ogledno dobro, školska radionica, učenička zadruža) koje značajno utiču na vaspitavanje učeničkog odnosa prema radu. Svojim celokupnim delovanjem, načinom organizacije i funkcionisanja i saradnjom s drugim institucijama, organizacijama, roditeljima i lokalnom samoupravom, škola šalje snažnu vaspitnu poruku učenicima;

5) Škola posebno brine o fizičkom razvoju svih učenika, pa se pored časova fizičkog vaspitanja organizuje celovit sportski život škole u koji su uključeni svi učenici primereno svojim sposobnostima i sklonostima. Škola samostalno ili u saradnji sa drugim institucijama i organizacijama organizuje aktivnosti za razvoj zdravih stilova života;

6) Uvođenje jednosmenskog rada u školama (kad god uslovi to dozvoljavaju), a u dobijenom prostoru i vremenu organizovanje diversifikovanih oblika kvalitetnih vannastavnih školskih delatnosti za učenike. Samo ovako razuđene delatnosti škole mogu da ostvare obrazovne funkcije škole i razvijaju i pojačavaju vaspitne funkcije škole. Uz to, produženi boravak u školi povećava bezbednost dece u školi i deluje kao preventiva za pojavu društveno nepoželjnih oblika ponašanja. Tamo gde nije moguć

jednosmerni rad, obezbeđuje se prostor za vannastavne aktivnosti u javnim ustanovama u lokalnoj samoupravi;

7) Obezbeđivanje drugačije strukture i vremenske satnice u školskoj radnoj nedelji za nastavnike i učenike. Nastavnici i učenici imaju svakodnevno radno vreme (npr. 8 - 16 sati) koje pored časova redovne nastave obuhvata i druge aktivnosti prema programu školskih aktivnosti. Mimo nastave i vannastavnih aktivnosti, učenici imaju u školi sate za učenje i konsultovanje s nastavnicima, kao i obavezne sportsko-rekreativne i kulturno-zabavne aktivnosti;

8) Opterećenje učenika obaveznom nastavom ne sme preći 25 časova nedeljno, u mlađim razredima ne više od 20 časova nastave nedeljno, da bi se ostavio prostor za ostale vidove školskih aktivnosti. Opterećenje učenika zavisi od više činilaca (od obima i složenosti programa, od načina rada nastavnika, organizacije rada škole, uslova rada itd.), ali je fond časova redovne nastave bitan činilac opterećenja. Aktivnosti drugačije vrste (različiti vidovi vannastavnih aktivnosti), drugačiji sadržaj i metode rada, i pored vremenskog angažmana nisu zamorni i doprinose razvoju dece;

9) Uvođenje izborne nastave, koncipirane prema potrebama i uslovima, koja doprinosi realizaciji vaspitno-obrazovnih ciljeva škole i realizaciji misije osnovnog obrazovanja i vaspitanja. Programe izborne nastave prave nastavnici u saradnji sa stručnom službom, upravom škole i, po potrebi, s relevantnim partnerima iz lokalne sredine, a uz konsultovanje učenika i roditelja. Trebalo bi da programi budu interdisciplinarni, da se u njima prevazilazi predmetna izdajenost, da se povezuju znanja i umjenja iz različitih oblasti, da se razvija opšta kultura i da su programi socijalno relevantni, čime bi se podsticala motivacija i saznanja orijentacija učenika i vaspitno delovalo na učenike;

10) Fleksibilnost programa: nastavnici imaju autonomiju u izboru dela nastavnog sadržaja (koji nije veći od 10%) koji bi trebalo da prilagode karakteristikama uslova u kojima rade, karakteristikama učenika s kojima rade i specifičnostima lokalne sredine. Ciljevi tog dela nastave doprinose realizaciji ciljeva predmeta. Uz davanje autonomije nastavnicima u školi, neophodna je kontinuirana podrška i pomoć za njenu realizaciju, a potrebno je i definisati i to kako će se verifikovati adekvatnost i svrsishodnost tih delova programa koje koncipira aktiv nastavnika u školi;

11) Školski plan rada predviđa i program aktivnog učenja u vanškolskim uslovima koji se realizuje bar jedanput godišnje prema unapred razvijenom programu i kroz saradnju s referentnim institucijama širom zemlje (mogu se povezati sa seoskim i drugim školama koje u okviru svoje proširene delatnosti realizuju programe obrazovnog turizma ili srodne programe pogodne za primenu aktivnog učenja u vanškolskim uslovima).

Kvalitet procesa nastave i učenja

1) Program rada škole predviđa korišćenje raznovrsnih oblika i metoda nastave/učenja usmerenih na učenje i učenika (dobra predavačka nastava, stvaralačke i kulturne aktivnosti, samostalni rad učenika, projekatska nastava, laboratorijske i terenske vežbe i sl.). Školske biblioteke i medijateke intenzivno se koriste u redovnoj nastavi kao prostor za učenje, za sprovođenje relevantnih aktivnosti učenika za pojedine predmete i medijsko opismenjavanje učenika. Biblioteke i bibliotekari treba da budu resurs-centri, osposobljeni za korišćenje različitih izvora znanja, i time pomoć nastavnicima i

učenicima u realizaciji nastave i vannastavnih aktivnosti. Za razvoj inovacija je neophodno znanje i kreativnost, fleksibilnost u mišljenju, tolerancija na različitost, otvorenost uma, sposobnost rešavanja problema, povezivanje školskih i životnih znanja i umenja, efikasna saradnja s drugima, pa se zbog toga obezbeđuje korišćenje potencijala umetničkog obrazovanja u drugim akademskim disciplinama. Time se podstiču kreativni i inovativni kapaciteti individua, vaspitava otvoren i fleksibilan odnos i razvijaju kreativni kapaciteti društva. Raznovrsne metode rada omogućavaju bolju individualizaciju nastave, izlaze u susret specifičnim potrebama učenika, bilo da je reč o talentovanim i obdarenim učenicima ili o učenicima koji imaju smetnje i teškoće u radu. Bez modernih oblika rada nemoguće je koncipirati razvoj zemlje na principima pametnog, održivog i inkluzivnog razvoja, razviti kompetencije potrebne za život u savremenom društvu, niti obučiti radnu snagu tako da se prilagođava tehnološkim promenama i novim oblicima organizacije rada i doprinosi povećanju produktivnosti, konkurentnosti, privrednom rastu i stopi zaposlenosti;

2) Koriste se prednosti informaciono-komunikacionih tehnologija i različitih oblika učenja u *on-line* okruženju (elektronske konferencije, predmetni blogovi, diskusione tribine, elektronska testiranja itd.), a treba ispitati mogućnosti i uslove za korišćenje nekih vidova nastave na daljinu na ovom uzrastu, pre svega za specifične okolnosti;

3) Kroz sve nastavne i vannastavne delatnosti primenjuju se osmišljene akcije za povećanje kompetencija učenika u domenu čitanja, funkcionalne pismenosti, budući ključne za svako dalje učenje;

4) Mera za obezbeđivanje kvaliteta udžbenika i instruktivnih materijala jeste njihovo vrednovanje na osnovu validnih i proverenih standarda kvaliteta udžbenika i pristupačnost nastavnih sredstava učenicima (elektronski, audio i drugi oblici udžbenika). Kreiraju se udžbenički kompleti koji se razlikuju za pojedine predmete jer obezbeđuju optimalan angažman učenika u skladu s prirodom predmeta. Škole imaju svoj udžbenički fond koji obuhvata različite raspoložive udžbenike;

5) Razvoj postojećih i uvođenje novih specifičnih metodika umetničkih predmeta na univerzitetu umetnosti i obuka učitelja i nastavnika ove grupe predmeta u OŠ vrlo je važna, jer se tu postavljaju temelji za prepoznavanje umetničkih sklonosti kod dece, razvija se razumevanje kulture i različitih kulturnih izraza i korišćenje kulture u privatnom i profesionalnom životu;

6) Mehanizmi podrške inkluzivnom pristupu u školama: dodatno obrazovanje nastavnika za razumevanje inkluzivnog pristupa i kroz usavršavanje i u programima nastavničkih fakulteta; saradnja ministarstava nadležnih za obrazovanje, zdravlje, socijalna pitanja i državnu upravu i lokalnu samoupravu na praćenju i unapređivanju primene inkluzije i na širokom informisanju javnosti o inkluziji; dobijanje sistematske pomoći od stručnog kadra (defektologa) koji je organizovan u centre pomoći i mobilne timove; uspostavljanje mreže institucija i partnera u lokalnim samoupravama za informisanje i rešavanje problema koji se jave; planiranje i obezbeđivanje administrativne, finansijske i kadrovske podrške planiranim aktivnostima;

7) Uvođenje praćenja kvaliteta rada pedagoško-psihološke službe u školama. Stručna služba je važan potporni sistem za unapređivanje kvaliteta rada škole i sve obrazovne inovacije moraju uključivati i ovu službu (obuka za primenu, praćenje, vrednovanje

inovacija i rad sa zaposlenima u školi). U školama je zaposlen po jedan psiholog i/ili pedagog, pa im je potrebna pomoć u uvođenju u posao, podrška u toku rada, kontrola kvaliteta rada, ali i kontinuirano stručno usavršavanje i povremeno inoviranje koncepcije rada;

Kvalitet nastavnika

- 1) Kvalitet nastavnika se obezbeđuje sistemom profesionalnog razvoja nastavnika. Sva relevantna pitanja za kvalitet nastavnika data su u delu Obrazovanje nastavnika;
- 2) Obuka nastavnika za primenu metoda aktivnog učenja, korišćenje informaciono-komunikacionih tehnologija i pomoćnih tehnologija (za rad s decom sa invaliditetom i smetnjama u razvoju) vrši se kroz inicijalno obrazovanje i sistem usavršavanja nastavnika. U vrednovanju rada nastavnika procenjuje se upotreba raznovrsnih metoda nastave/učenja za dostizanje ciljeva predmeta u nastavnim i vannastavnim aktivnostima.

Kvalitet obrazovnih postignuća učenika

- 1) Uvođenje novih načina ocenjivanja obrazovnih postignuća i efekata: primena novih metoda ocenjivanja učenika zasnovanih na standardima postignuća; završni ispit kao provera usvojenosti standarda postignuća; usavršavanje sistema nacionalnog ispitivanja i dalje učešće u internacionalnim ispitivanjima obrazovnih postignuća, analiza ostvarenih rezultata radi povratnog delovanja na poboljšanje obrazovnog procesa; primena mera za osposobljavanje škola za izradu školskog razvojnog plana; sistematska primena sistema za samovrednovanje škola; pri ocenjivanju rada nastavnika i škola moraju se razlikovati one škole i nastavnici koji rade savesno, predano, dobro i postižu rezultate sa svojim učenicima, od onih koji otaljavaju svoj posao;
- 2) Učenička postignuća se utvrđuju različitim vidovima ispitivanja, ne samo testiranjem. Testiranje omogućava objektivnije ocenjivanje i upoređivanje s drugima, ali nije primenljivo u svim predmetima i ne govori o tome šta su učenici naučili, već samo koliko su naučili u odnosu na ostale iz uzorka. Ocenjivanje mora biti u skladu s prirodom predmeta i njegovim ciljevima. Potrebno je razviti specifične vidove vrednovanja vannastavnih aktivnosti i raznorodnih kompetencija;
- 3) Dorada i usavršavanje postojećih standarda kvaliteta učeničkih postignuća iz pojedinih predmeta;
- 4) Na kraju osnovnog obrazovanja polaže se završni ispit - mala matura, čije su glavne funkcije da se napravi nacionalni bilans efekata osnovnog obrazovanja i vaspitanja, da se povratno deluje na oblikovanje procesa nastave/učenja u osnovnoj školi i da se omogući diferenciranje pri upisu u srednju školu. Potrebno je razraditi koncepciju male mature koja će obezbediti ove njene funkcije i usaglasiti je s koncepcijom prijemnih ispita za srednje škole.

Razvoj škole kao javne službe

- 1) Svi zaposleni u školi *zajedno sa učenicima* rade na *izgradnji identiteta škole*. Različite školske aktivnosti doprinose izgradnji specifičnog, prepoznatljivog profila škole, i u

vaspitno-obrazovnom, kulturnom, sportskom, naučnom, humanitarnom, ekološkom, tehničko-tehnološkom smislu. Sve nastavne i vannastavne aktivnosti svojim načinom realizacije u školi treba da razvijaju kod učenika konstruktivnu komunikaciju i saradnju, uzajamnu toleranciju, otvorenost, fleksibilnost, poštenje, solidarnost i zajedništvo, rad na zajedničkim aktivnostima i preuzimanje odgovornosti za dostizanje određenih ciljeva. Izgradnja identiteta škole može biti podržana i izgradnjom virtuelnih obrazovnih mreža, tj. društvene mreže nastavnika i učenika određene škole, koja se može koristiti i za različite vidove bezbedne saradnje i razmene u okviru nastavnih ili vannastavnih, a posebno socijalnih aktivnosti. Učenici mogu biti aktivno uključeni u održavanje i razvoj ovakve mreže, što ih dodatno vezuje za školu i život u njoj. Preko rada na takvoj mreži može se aktivno vaspitno delovati na učenike putem razvoja kulture ponašanja i delanja u okviru mreže, kao i na moralnom razvoju učenika: razvoju svesti šta je plagijarizam, šta je poštovanje autorskih i srodnih prava, i sl. Ovo je dopunski mehanizam stvaranja bezbednog i vaspitno-obrazovno i razvojno podsticajnog okruženja za učenike u školi. Prepoznatljivosti identiteta škole doprineo bi i vizuelni izgled škole, od estetskog i funkcionalnog uređenja školske zgrade i prostorija (u kome mogu učestvovati i učenici), do davanja različitih dodatnih uloga školskim prostorima (bibliotekama, salama, hodnicima, ulaznim aulama, dvorištu) za određene svrhe, što utiče na razvoj estetike kod učenika, a šalje i važnu poruku o fleksibilnosti i otvorenosti uma, tj. potrebi da se ne robuje jednom uobičajenom fiksiranom rešenju i da se stvari sagledavaju iz različitih uglova;

2) Uključivanje funkcionisanja škole kao institucije u eksternu evaluaciju škole. Kod ocene rada škole centralna je procena pedagoške dodate vrednosti, tj. specifičnog doprinosa škole razvoju i obrazovanju učenika (a ne ono što je efekat sposobnosti učenika, dobrih kućnih i socijalnih okolnosti, ili rada sa privatnim nastavnicima);

3) Svi zaposleni u školi *zajedno sa učenicima definišu pravila ponašanja u školi*. Jasna, precizna pravila koja poštuju svi povećavaju nivo bezbednosti svih u školi i doprinose razvoju konstruktivne komunikacije, učeničke participacije i dobrih međusobnih odnosa. Postoji i sistem mera za podršku razvoja učeničkog osećaja pripadnosti školi. Škole obezbeđuju različite vidove okupljanja učenika i van nastave (npr. sportski susreti, zabavne aktivnosti, alumni škole, međuškolske smotre, takmičenja, virtuelne mreže učenika i nastavnika određene škole, itd.), kao i komunikaciju nekadašnjih i sadašnjih učenika;

4) Razgranata saradnja osnovne škole s kulturnim, obrazovnim, naučnim, sportskim, ekološkim i drugim institucijama i organizacijama (npr. dečjim kulturnim centrima, organizacijama izviđača, planinara, pozorišnim, muzičkim, baletskim grupama, osnovnim muzičkim i baletskim školama, festivalima nauka, organizacijama osoba sa invaliditetom, udruženjima koja deluju na lokalnom, regionalnom i nacionalnom nivou, itd.). Različite institucije služe kao resursi za vaspitno-obrazovni rad. Program saradnje ima jasno definisane i elaborirane ciljeve, oblike i sadržaj saradnje, kao i model praćenja i evaluacije kvaliteta i efekata saradnje. Razvijeni su i potporni mehanizmi za realizaciju saradnje (npr. obuka i usavršavanje kadra u institucijama za edukativne programe, razvoj programa, uređenje prostora i priprema materijala za realizaciju programa itd.). Ovi programi saradnje su idealni i za povezivanje sa karijernim vođenjem i savetovanjem u školi;

5) Škole sarađuju s lokalnom samoupravom, sve imaju kulturnu i javnu delatnost koja odgovara lokalnim potrebama, infrastrukturi i socio-kulturnom kontekstu. Saradnja je dvosmerna: škola ne radi u izolaciji, već u određenoj socio-kulturno specifičnoj sredini na koju treba da deluje. Ali i obrnuto, lokalna samouprava treba da brine o školama na njenoj teritoriji, njihovom povezivanju i umrežavanju, popravljanju njihovog kvaliteta rada i dugoročnom planiranju i razvijanju obrazovanja i njegove veze sa lokalnom privredom, kulturom, naukom, ekologijom, socijalom, sportom, zdravstveno-humanitarnim i društvenim prilikama;

6) Profesionalno upravljanje školom (v. deo Zajednički okvir za preduniverzitetsko obrazovanje i vaspitanje): izbor direktora se vrši u školi; direktora bira kolektiv na osnovu programa rada koji nudi, a koji se interno i eksterno verifikuje i kada se prihvati, realizuje ga ceo školski kolektiv u planiranom periodu. Direktori obavezno prolaze obuku za složene uloge koje imaju, a za njih je izgrađen i sistem stalnog profesionalnog usavršavanja. Njihov rad se prati, meri i ocenjuje. Evaluacija direktora je specifična komponenta evaluacije rada škole. Prema novim istraživanjima, direktori bi trebalo da budu pedagoški rukovodioci, oni koji dobro poznaju prirodu i organizaciju procesa nastave/učenja, jer rezultati istraživanja ukazuju na povezanost upravljanja školom i postignuća učenika;

7) Školski odbori pored nadzorne uloge treba da imaju i razvojnu ulogu, da podstiču školu i pomažu joj u podizanju kvaliteta rada i izgradnji profesionalnog identiteta. Pošto se u školskim odborima nalaze i predstavnici lokalne samouprave i ovim putem se razvijaju i podržavaju različiti vidovi saradnje škole u lokalnoj samoupravi;

8) U školama se primenjuje novi koncept partnerstva škole i roditelja/staratelja. Taj partnerski odnos se realizuje kroz različite vidove roditeljskog/starateljskog učestvovanja u školskom životu, u donošenju odluka u školi, definisanju ciljeva i prakse koja će odgovarati specifičnim uslovima porodica i škole, u kreiranju školske kulture i klime koja će najviše pogodovati razvoju učenika. Kućne posete porodicama učenika jesu važna mera za upoznavanje miljea u kome dete živi, za bolju saradnju porodice i škole i realizaciju afektivne uloge nastavnika u školi;

9) Program karijernog vođenja i savetovanja učenika u osnovnoj školi obuhvata inicijalno informisanje o profesiji i karijeri, posebno u završnim razredima, i odnosi se na: lični razvoj učenika (razumevanje sebe i uticaj na sopstveni razvoj; prepoznavanje stereotipnih slika o profesijama, ljudima i oblastima rada i stvaranje pozitivnog odnosa prema svim poslovima i oblastima rada; izgradnja pozitivne slike o sebi i samopoštovanja; razvijanje sposobnosti za donošenje realistične odluke o obrazovno-karijernom putu); istraživanja mogućnosti za učenje i zapošljavanje (korišćenje odgovarajućih termina i organizovanje informacija o svetu rada; prepoznavanje da je rad više nego plaćeno zaposlenje; korišćenje stečenih informacija o karijeri, a u skladu s potrebama učenika); planiranje vlastite karijere i upravljanje njome, tj. razvijanje realističnog stava o karijernim mogućnostima nakon završetka osnovne škole (v. Strategija karijernog vođenja i savetovanja u Republici Srbiji ("Službeni glasnik RS", broj 16/10));

10) Škola, zajedno s roditeljima, lokalnom zajednicom, lokalnom samoupravom, MP i/ili drugim partnerima nastoji da obezbedi jedan obrok učenicima u toku dana;

11) U školama su definisana pravila prihvatanja materijalne podrške školi (sponzorstava, donacije i dr.). Nastavnički kolektiv, stručna služba i uprava škole zajedno odlučuju o angažovanju dobijenih sredstva, uvažavajući želju darodavca za koju namenu da se ulože sredstva (npr. oprema biblioteke i čitaonice, kabineta, popravka zgrade ili slično). Pojedinačna odeljenja, nastavnici ili deca ne mogu biti određeni kao korisnici dobijenih sredstava;

12) U školama se stvaraju uslovi za proveru i uvođenje obrazovnih inovacija. Škola se uključuje u projekte, a sama je osposobljena za mala istraživanja, proučavanja i unapređivanja vlastite prakse.

6. Potrebne promene u okruženju osnovnog obrazovanja i vaspitanja

Kreiranje opšte politike osnovnog obrazovanja trebalo bi da se ostvaruje kroz koordiniran rad institucija zaduženih za upravljanje i razvoj obrazovanja (MP, Zavoda za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja, Zavoda za vrednovanje kvaliteta obrazovanja i vaspitanja i Nacionalnog prosvetnog saveta) čiji predstavnici bi trebalo da tromesečno održavaju zajedničke sastanke, na kojima bi se pratila realizacija opšte politike i mera iz strategije za osnovno obrazovanje i vaspitanje.

Obrazovanje i nauka bi trebalo da budu prioriteti za ulaganje i razvoj u Republici Srbiji u narednoj deceniji. Od valjanosti izbora prioriteta za narednu deceniju zavisice budući razvoj zemlje.

Uvesti stalna istraživanja u obrazovanju i oblastima međuresorne saradnje (obrazovanje i kultura, obrazovanje i nauka, obrazovanje i finansije, obrazovanje i rad i socijalna zaštita, itd.). Istraživanja obrazovanja i međuresorne saradnje trebalo bi da budu među prioritetima u naučnom razvoju Republike Srbije u oblasti društvenih istraživanja. Rezultati istraživanja bi trebalo da budu jedan od važnih elemenata za kreiranje i razvoj obrazovne politike u zemlji. Potrebna je sistemska podrška međunarodnim, a posebno regionalnim projektima saradnje, kao i sistemska ponuda razvijenih kvalitetnih projekata iz obrazovanja zemljama u okruženju i šire, bilo preko ministarstava, bilo preko kancelarija različitih međunarodnih organizacija (UNICEF, OEBS, UNDP i druge), ili preko saradnje fakulteta i istraživačkih organizacija (TEMPUS projekti i sl.).

Razvoj mera za promenu medijskog odnosa prema obrazovanju. Tražiti da obrazovni program ponovo dobije taj status na nacionalnoj televiziji; MP mora voditi računa o tome kako se o obrazovanju izveštava u medijima, pa je neophodno razviti taj aspekt i specijalno edukovanu osobu u MP za plansko i sistematsko (a ne eksceno) izveštavanje o obrazovanju u medijima, pogotovo za takozvani krizni menadžment (situacije kada se dešavaju povrede, nesreće, zloupotrebe i drugi ozbiljni prekršaji u okviru škola i fakulteta). Potrebno je osmisliti različite mehanizme koji će promovisati obrazovanje i vaspitanje u javnosti.

7. Strateške relacije osnovnog obrazovanja i vaspitanja sa drugim sistemima

Razviti saradnju vaspitača u PPP i učitelja prvog razreda OŠ s ciljem da što uspešnije počne školovanje svakog deteta.

Usaglasiti sa srednjim obrazovanjem sistem završnih ispita na kraju osnovne škole, uskladiti standarde obrazovanja za kraj osnovne i srednje škole (spiralno razvojno napredovanje) i ostvariti kontinuitet u razvoju karijernog vođenja od osnovne škole.

Osnovne škole treba da budu vežbaonice za studente nastavnčkih fakulteta, za realizaciju vežbi, obavljanje studentske prakse, izradu seminarskih radova, malih projekata, diplomskih, master i doktorskih teza, u OŠ odabrati izuzetne nastavnike da budu mentori studentima nastavnčkih fakulteta, a da im to zvanje donosi ne samo finansijske već i druge beneficije (npr. preraspodelu radnog vremena, vođenje savetovanja i usavršavanja kadra u školi i sl.).

Doživotno obrazovanje trebalo bi da bude jedna od transverzalnih linija koja preseca sve obrazovne podsisteme. Osnovne škole treba da sarađuju s projektima obrazovanja odraslih, da se uključuju - infrastrukturno i kadrovski - u realizaciju projekata za obrazovanje odraslih.

Potrebne su veze s neformalnim oblicima obrazovanja radi osmišljavanja obrazovanja i vaspitanja i podizanja interesa i motivacije učenika za učenje i rad; tu spada povezivanje i saradnja škole s dečjim i omladinskim naučno-istraživačkim, kulturnim, obrazovnim i sportskim organizacijama na razvoju zajedničkih programa; saradnja s različitim umetničkim kolonijama, kreativnim industrijama, institucijama za očuvanje kulturne baštine, ljudima koji se bave starim zanatima, i uključivanje u njihove aktivnosti; uključivanje škola u programe koji razvijaju aktivno učenje u vannastavnim okolnostima.

IV. SREDNJE OPŠTE I UMETNIČKO OBRAZOVANJE I VASPITANJE

Misija srednjeg opšteg i umetničkog obrazovanja i vaspitanja (u daljem tekstu: SOUOV) u Republici Srbiji jeste da razvije ključne kompetencije, stvaralačke i saznanje potencijale učenika, pozitivan odnos prema radu, znanju i učenju i osposobi ih za samostalan rad i doživotno učenje, tj. da kvalitetno obrazuje i u vaspitnom smislu formira i usmeri onaj deo mlade populacije koja će svoj kulturni, naučni i intelektualni razvoj nastaviti na akademskim studijama.

Funkcije SOUOV jesu da kvalitetno pripremi učenike za nastavak školovanja na visokom obrazovanju i stvori osnovu za formiranje buduće intelektualne i kulturne elite zemlje, koja će:

- 1) biti glavni nosilac razvoja zemlje;
- 2) doprinostiti očuvanju i razvoju nacionalnih i kulturnih specifičnosti i identiteta;
- 3) biti osposobljena da humano deluje, konstruktivno komunicira i sarađuje s drugima;
- 4) biti u stanju da kompetentno preispituje različita ostvarenja i vrednosti i kritički ih preuzima;
- 5) moći da informisano i odgovorno učestvuje u građanskom životu;

6) moći da stvara nove vrednosti u nauci, privredi, tehnologiji, socijalnoj sferi, sportu i drugim oblastima;

7) moći da kreira nove umetničke vrednosti, koje će, zahvaljujući preduzetničkom duhu, umeti da plasira na ličnu i opštu dobrobit.

1. Vizija razvoja SOUOV

Ključna strateška obeležja ovog obrazovnog podsistema su obuhvat učenika gimnazijskim i umetničkim obrazovanjem; kvalitet obrazovanja (uslova, programa, nastavnog procesa, nastavnika, učeničkih postignuća i kvalitet škole kao institucije); efikasnost i relevantnost gimnazijskog i srednjeg umetničkog obrazovanja.

Glavne osnove za formulisanje strategije razvoja SOUOV predstavljaju analize i ideje date u Predlogu promena u gimnazijskom obrazovanju u Republici Srbiji koji je sačinila Zajednica gimnazija Srbije, a koje su dalje razrađene u Pravcima razvoja predškolskog, osnovnog, srednjeg i umetničkog obrazovanja u Republici Srbiji do 2020. godine, kao i projekcija društvenog i ekonomskog konteksta u Republici Srbiji 2020. godine.

Gimnazije i srednje umetničke škole su 2020+ godine izuzetno značajne u Republici Srbiji kao opšteobrazovne ustanove koje su dostupne deci i obuhvataju 39% generacije svršenih osnovaca, a završava ih minimalno 95% upisanih (37% generacije). Gimnazije i srednje umetničke škole obezbeđuju učenicima upotrebljiva znanja i umenja visokog kvaliteta, pružaju mogućnost za razvoj njihovih kompetencija, pismenosti (jezičke, funkcionalne, matematičke, informatičke, prirodno-naučne, društvene, umetničke i ekološke) i opšte kulture, a sve to na nivou dobrih međunarodnih postignuća, što predstavlja valjanu pripremu za nastavljavanje školovanja u visokom obrazovanju.

Gimnazije i srednje umetničke škole su ustanove s jasno prepoznatljivim identitetom i s bogatim nastavnim i vannastavnim sadržajima u čijoj realizaciji planski i kontinuirano sarađuju s lokalnom samoupravom i različitim obrazovnim, kulturnim, naučnim, sportskim i drugim socijalno relevantnim ustanovama, organizacijama i institucijama. Kvalitet školovanja učenika u gimnazijama i umetničkim srednjim školama stvara osnovu za formiranje buduće intelektualne i kulturne elite Republike Srbije koja će biti glavni nosilac i generator opšteg dugoročnog razvoja zemlje, koja će kreirati nove duhovne i materijalne proizvode i vrednosti i umešno ih posredovati drugima na etički način i u duhu održivog razvoja, koja će doprinosti razvoju i očuvanju nacionalnih i kulturnih specifičnosti zemlje, a istovremeno poštovati druge i drugačije i konstruktivno komunicirati s njima.

2. Sadašnje stanje SOUOV

Sadašnje stanje ključnih obeležja

SOUOV pripadaju istom podsistemu, jer su to delovi obrazovnog sistema sa istom misijom - formiranje buduće kulturne i intelektualne elite zemlje. Iako pripadaju istom podsistemu, srednje umetničko obrazovanje ima puno specifičnosti, pa će u posebnom dokumentu biti data detaljna analiza stanja i koncept razvoja koherentnog i sveobuhvatnog sistema umetničkog obrazovanja od predškolskog nivoa do univerziteta.

Obuhvat učenika SOUOV

Poslednjih godina raste stopa upisa u srednje škole (sa 76,40% 2005. na 81,58% 2008. godine), ali samo četvrtina učenika ide u gimnazije i srednje umetničke škole. Obuhvat u 2010. godini bio je 25,38% (23,35% učenika upisalo se u gimnazije, a 2,03% u srednje umetničke škole). U Republici Srbiji je mnogo manji udeo gimnazijskog obrazovanja u odnosu na ostalo srednjoškolsko obrazovanje nego u drugim evropskim zemljama (jedino Republika Češka ima manji udeo, 21%, MPS, 2006). Poslednjih godina problem je i selekcija učenika - u gimnazije više ne odlaze najbolji učenici. Pošto je potreban veći broj poena za upis u određene srednje stručne škole nego u gimnaziju, dešava se da slabiji đaci koji ne uspeju da se upišu u neku stručnu školu s liste izbora, upisuju gimnaziju jer je tamo manji pritisak. Obe ove činjenice, obuhvat i način selekcije učenika, predstavljaju ozbiljan problem za ostvarivanje strateškog cilja dokumenta Srbija 2020+ o povećanju broja osoba s tercijarnim obrazovanjem. Uvođenje opšte mature kao uslova za upis na akademske studije dodatno će zaoštriti taj problem.

Ukupno imamo 121 gimnaziju (10 privatnih), 31 srednju muzičku školu (koje su istovremeno i osnovne), tri baletske škole i devet srednjih umetničkih škola u kojima se izučava likovna umetnost, dizajn i umetnički zanati. Pojedini umetnički profili su zastupljeni i po tehničkim školama. Po ukupnim kapacitetima, mreža škola je dovoljno razvijena, ali sistem nije pravičan, geografski raspored tih ustanova ne omogućava jednaku dostupnost škola mladima iz svih opština. Manje opštine iz nerazvijenih krajeva po pravilu imaju srednje škole samo jedne vrste, pa učenici nemaju mogućnost izbora.

Deca iz osetljivih grupa i pored svojih sposobnosti često nemaju mogućnosti da se obrazuju u gimnazijama i umetničkim školama, najčešće zbog lošeg socijalnog statusa porodica koje ne mogu detetu da plaćaju troškove školovanja van mesta stanovanja (prevoz ili stanovanje u drugom mestu), a uz to školovanje ne vodi direktno zaposlenju, dugo traje i traži ulaganja. Potvrda za to su dva ekonomska pokazatelja. Kada se pogleda prosečna zarada po opštinama i okruzima u junu 2010. godine, vidi se da veliki deo opština koje imaju skromnu ponudu srednjih škola spada u kategoriju onih gde su manje prosečne zarade (RZS, 2010). Drugi pokazatelj je profil siromaštva u Republici Srbiji: siromaštvo je znatno više rasprostranjeno u ruralnim nego u urbanim područjima (9,8% prema 4,3% u 2007, AŽS, 2008), regionalne razlike u stepenu razvijenosti su među najvećim u Evropi (izvor: Nacionalna strategija privrednog razvoja Republike Srbije, 2007), a domaćinstva s dvoje male dece (koja ne ostvaruju prihod) imaju indeks siromaštva koji je skoro dvaput veći od prosečnog (12,7% prema 6,6%), dok ona s troje i više dece imaju indeks siromaštva čak 30,5%. Zbog procesa tranzicije, s jedne strane je povećana nezaposlenost, pa time i siromaštvo porodica, a sa druge, mnoga velika društvena preduzeća su zatvorena, pa se smanjio broj privrednih društava koji stipendiraju učenike, a to je bio dopunski korektiv za jednakopravno školovanje dece iz različitih regiona.

Nemamo podatak o procentu romske dece koja upisuju gimnaziju, verovatno je zanemarljiv, jer neki vid srednjeg obrazovanja upisuje samo 8,3% romske dece, a završi ga 6,2% (*Roma Education Fund*, 2004). Nemamo pouzdane podatke o broju učenika sa invaliditetom i smetnjama u razvoju koji pohađaju SOUOV. Gimnaziju ne završi oko 10% upisanih učenika, ima veoma malo ponavljanja (oko 1,3%), ali to ne govori o dobrom kvalitetu već je rezultat drugih faktora. Broj učenika u odeljenju i broj učenika po nastavniku sličan je kao u drugim evropskim zemljama.

U Republici Srbiji postoji problem s mešovitim školama u kojima se, pored profila srednjeg stručnog obrazovanja, u nekim odeljenjima predaju i gimnazijski programi. U blizu 30% škola u kojima se danas predaje gimnazijsko ili umetničko obrazovanje realizuju se i programi srednjeg stručnog obrazovanja. Pošto je reč o dva obrazovna podsistema s različitim ciljevima, misijama i funkcijama, nije moguće adekvatno realizovati misiju SOUOV u takvim okolnostima. Problem nije ako su škole u zajedničkom prostoru, na primer u vidu školskih centara, problem predstavlja to da isti nastavni kadar predaje u dva različita opsega (različit odnos uloga, akcenat na različitim kompetencijama učenika). Jedino rešenje je da nastavnik pribegne predavačkoj nastavi sa jedinom razlikom u obimu ispredavanog gradiva, što je suprotno prirodi nastave/učenja koja je usmerena na učenika i koncepciji uloge nastavnika u SROS. Mešovite škole treba zadržati samo u slučajevima nužde, gde je to jedini način da se omogući učenicima dostupno adekvatno srednje obrazovanje (npr. postoji samo jedan profil škole koji ne odgovara čitavim kategorijama učenika).

Kvalitet rada u SOUOV

Kvalitet nastavnog prostora nije dovoljno dobar, jer većina škola ne ispunjava neophodne prostorne, higijenske i druge uslove. Neophodna su ulaganja u nameštaj, laboratorijsku i drugu opremu, didaktička sredstva, opremanje biblioteka, ateljea, medijateka, prostora za male istraživačke delatnosti, za realizaciju vannastavnih aktivnosti i dr. Često se dešava da izgled škola i njihova oprema nisu pogodni za primenu modernih metoda rada i ostvarivanja vaspitno-obrazovnih ciljeva.

Postoje nastavni planovi gimnazija opšteg, društveno-jezičkog, prirodno-matematičkog, informatičkog i sportskog smera i nekoliko specijalizovanih tipova gimnazija (Matematička, Filološka i Fizička). Za umetničke škole postoje nastavni planovi muzičkih, baletskih škola, škola za likovnu umetnost i dizajn, kao i poseban nastavni plan i program za decu sa izrazitim muzičkim sposobnostima. Nastavni planovi pokrivaju sva područja, ali su nefleksibilni i učenici praktično nemaju mogućnosti izbora. Pravi oblik izborne nastave ili modularizacije nastave ne postoji u SOUOV. Nastavni programi su preobimni, po strukturi i sadržaju neprilagođeni prirodi ovih škola i karakteristikama učenika (univerzitetski sadržaji dati u nešto manjem obimu i "spušteni" u gimnazije). Kada se menjaju programi, to se najčešće radi izolovano za određeni predmet i određeni razred, bez sagledavanja mesta jednog dela u odnosu na celinu i veze tog dela sa ostalima. Jedan broj učenika uz umetničku školu istovremeno pohađa i gimnaziju, radi sigurnijeg nastavka školovanja na različitim neumetničkim fakultetima, koje upisuje između 15 % i 20% učenika srednjih umetničkih škola (npr. Autonomna Pokrajina Vojvodina - 18,75%, Grad Beograd -22,11%, ostatak Republike Srbije 6,76%, Koraci kroz reformu muzičkih škola, 2003). S obzirom na misiju i funkcije SOUOV, problem predstavlja i veliki procenat učenika koji nakon srednje umetničke škole ne upisuju fakultet (Autonomna Pokrajina Vojvodina - 36,11%, Grad Beograd - 26,20, ostatak Republika Srbije - 21,25%).

U nastavnim programima umetničkih škola nedovoljno su zastupljeni neki opšteobrazovni predmeti, kao što su, na primer, geografija i matematika (oni su od 1996. godine prebačeni u fakultativne predmete i često se u praksi ne realizuju jer se mali broj učenika opredeljuje za njih). Problem predstavlja i neprilagođenost opštih predmeta pojedinih disciplina specifičnim zahtevima umetničkih škola (npr. umesto predmeta fizika u srednjim muzičkim da je akustika; da se u fizičkom vaspitanju izbegavaju aktivnosti

koje mogu dovesti do povrede ruku i zamene nekim drugim, korektivnom gimnastikom i sl.). Ako se uzme u obzir i to da jedan broj učenika muzičkih i baletskih škola mogu upisati srednju školu bez završene redovne osnovne škole (jer osnovna muzička i baletska škola traju kraće) onda se dodatno postavlja pitanje zastupljenosti i kvaliteta opšteobrazovnih predmeta u srednjim umetničkim školama. Nastavni programi umetnosti u gimnazijama su dosta siromašni i ne koriste se njihovi potencijali za obrazovne i vaspitne svrhe. Zastupljene su samo muzička i likovna umetnost (pored književnosti), a nema brojnih drugih umetnosti kao što su drama, pozorište, ples, pokret, film, fotografija, digitalne umetnosti, umetnički zanati ili kreativne industrije. Nastavni programi nemaju neophodnu (vertikalnu i horizontalnu) povezanost nastavnih disciplina. Pošto u najvećem broju škola ne postoje razvijene vannastavne aktivnosti, nema prilike za povezivanje sadržaja iz različitih oblasti i primenu znanja niti mogućnosti za uvođenje novih sadržaja i oblika rada.

U statistici obrazovanja u Republici Srbiji ne vode se podaci o broju nastavnika u srednjim školama raščlanjeno po strukama, profilima i vrstama škola u kojima rade, osim za specijalne i umetničke srednje škole, što znači da ne znamo tačan broj nastavnika u gimnazijama. Procenjuje se da u oblasti umetničkog obrazovanja radi preko 3.000 zaposlenih i da je upisano više od 26.000 učenika. Prema procenama i uvidima s terena, ima dovoljno nastavnog kadra u SOUOV (u nekim manje razvijenim sredinama nedostaju nastavnici engleskog jezika i matematike). Kvalifikaciona struktura nastavnog kadra je dobra i odgovarajuća. Problem predstavlja način inicijalnog obrazovanja i usavršavanja nastavnika, što dovodi do neravnoteže i neintegrisanosti stručnog i pedagoškog obrazovanja, izostajanja mentorskog rada i suštinskog uvođenja u struku i nerazvijenog koncepta profesionalnog razvoja nastavnika. Na fakultetu likovne umetnosti i fakultetu muzičke umetnosti postoje psihološko-pedagoško-metodički predmeti (osnovni paket od 30+6 ESPB), ali ih na nekim drugim umetničkim fakultetima nema. Dešava se da, na primer, posle završene muzičke škole učenici odlaze na učiteljski fakultet gde ne postoji smer niti blok predmeta relevantan za metodike umetnosti u mlađim razredima, tako da nemaju priliku da se usavršavaju u domenu umetničke pedagogije. Umetničke pedagogije kod nas nisu ni izdaleka tako propulzivno i razvijeno naučno-istraživačko polje kao što su u razvijenim zemljama ili kako se savetuje u evropskim dokumentima (v. dokumenta: Evropska agenda za kulturu, 2009; *Map for Arts Education*, 2006; Seulska agenda - ciljevi za razvoj umetničkog obrazovanja, 2010).

Kvalitet nastavnih metoda je verovatno jedan od najvećih problema u gimnazijskom i umetničkom obrazovanju. Nastava je pretežno predavačkog tipa, osim za stručne predmete u umetničkim školama, a veoma je mala iskorišćenost metoda aktivnog učenja i mogućnosti koje pružaju savremene informaciono-komunikacione tehnologije. Akcenat je na velikom broju časova sa fokusom na predmetnoj faktografiji i, u najboljem slučaju, učenju s razumevanjem, a mnogo manje na osposobljavanju učenika za samostalan intelektualni rad, rešavanje problema, donošenje odluka, evaluaciji i samoevaluaciji baziranoj na znanju i sposobnosti analize, realizaciji malih projekatskih zadataka, sposobnosti prezentacije znanja, kreiranju novih produkata ili rešenja itd. Dominacija predavačke nastave je dvostruki problem: takvim pristupom ne mogu se ostvariti ciljevi OSUOV, a drugo, potpuno se zanemaruju razvojne kompetencije ovog uzrasta, nedovoljno se postojeće koriste, a neke važne nove se ne razvijaju. Gimnazijski predmeti boluju od akademizma. Na primer, u nastavi informatike i tehnike često se mnogo više insistira na teorijskom poznavanju funkcije i delova hardvera i softvera, teorijskom poznavanju programskih jezika i demonstriranju poznavanja rada u svakom od njih, a skoro da nema škola gde ta znanja služe da se predstave podaci i sadržaji

drugih predmeta koji se uče, da se obrade i prikažu rezultati analiza i projekata urađenih za potrebe drugih predmeta, da se proširi i podigne nivo korisničkih veština i umenja. Informatička pismenost se ne tretira kao transferzalna kompetencija koja je potrebna za rad u svim drugim oblastima.

Kvalitet udžbenika i upućenost učenika na udžbenike nedovoljni su, mnogo više se koriste priručnici ili zbirke, đaci mnogo više uče iz beležaka i ne ovladavaju važnom sposobnošću samostalnog dolaženja do potrebnih informacija i još manje kritičkom recepcijom i selekcijom izvora. Udžbenici često nisu dobrog kvaliteta, po svojoj strukturi i ponudi nisu prilagođeni misiji ovih škola (veća ponuda različitih aktivnosti, širenje opšte kulture, motivisanje za čitanje i intelektualni rad, upućivanje na druge izvore i sl.). Mnogo manje je alternativnih udžbenika u srednjim školama i ne postoje udžbenici za sve predmete predviđene planom i programom, posebno nedostaju niskotiražni udžbenici u umetničkim školama. Postojeći standardi za ocenu kvaliteta udžbenika nisu adekvatni.

Kao i u osnovnim školama, u najvećem broju škola u SOUOV postoji dramatičan disbalans između nastavnih i vannastavnih aktivnosti. Najveći broj vannastavnih aktivnosti nije povezan s nastavnim, učenici po pravilu moraju da ih plaćaju, pa veliki broj dece ne može da ih koristi. Najveći broj škola radi u dve smene što je prepreka razvoju bogate ponude vannastavnih aktivnosti, a one same nisu deo obaveznog radnog vremena nastavnika. Dopunski i dodatni oblici rada u školama retko gde se izvode, drži ih veoma mali broj nastavnika, o čemu najbolje govori ogroman broj privatnih časova bilo kompenzatorne prirode (da đaci nauče ono što su propustili u školi), bilo dodatne, stimulativnije pripreme za takmičenja ili druga postignuća u određenim oblastima (osim u umetničkim školama gde su javni časovi i takmičenja deo redovnih nastavnih aktivnosti).

Efekte SOUOV u skladu su s nabrojanim problemima. Međunarodna istraživanja (PISA i TIMSS) govore da je zabrinjavajući procenat naših učenika uzrasta 15 godina funkcionalno nepismen (trećina populacije prema PISA, 2009), da su učenička znanja uglavnom reproduktivnog tipa, da je stepen primenjivosti tih znanja ispod svetskog i regionalnog proseka, da imamo zanemarljivo mali procenat učenika u najvišim kategorijama znanja (ispod 1%) i zabrinjavajuće veliki broj u najnižim kategorijama postignuća. Za ovaj obrazovni podsistem je posebno ozbiljan izazov niska čitalačka pismenost (razumevanje teksta i sposobnosti rada na tekstu), jer je ona bazična za nastavak školovanja. Fakulteti se žale na nizak nivo znanja i pismenosti učenika koji dolaze iz SOUOV, a to se vidi i na slabim postignućima na testovima opšte kulture na prijemnim ispitima za fakultet. Zbog nedostatka standarda, kvalitet procesa proveravanja i ocenjivanja opterećen je subjektivnošću i relativizovan do apsurdna što se najbolje ogleda u proseku uspeha maturantskih odeljenja koji najčešće prelazi ocenu 4,5. Ne prati se kvalitet vaspitnih efekata gimnazijskog i umetničkog obrazovanja, ali razni pokazatelji (npr. sistem vrednosti mladih, kakve su kulturne potrebe i navike studenata, načini provođenja slobodnog vremena, uzori za identifikaciju, vrsta i učestalost nasilja u školama, maloletnička delinkvencija i sl.) govore da je u SOUOV, kao i u osnovnoj školi, veoma zanemarena vaspitna funkcija. Specifičan problem imamo u specijalizovanim gimnazijama i umetničkim školama gde se učenicima veoma malo i retko pruža psihosocijalna podrška i pomoć u razvoju (kako da se nose sa uspehom, kako da uspostave balans u razvoju različitih aspekata identiteta), što nekada dovodi do toga da jedan broj tih najuspešnijih ne uspeva da završi visoko obrazovanje i pored objektivnih uslova koje imaju.

Koncept karijernog vođenja nije razvijen u školama. Profesionalno savetovanje često rade školski psiholozi, ali prilično nesistematično. Osnove razvoja preduzetništva pojavljivale su se u programima koje su realizovale neke škole (npr. razvoj učeničkih zadruga).

Stvaralačka i saradnička klima u nastavničkom kolektivu nije česta pojava u gimnazijama, nešto je češća u umetničkim školama, a najčešća je u muzičkim školama (zbog orkestarskih i horskih izvođenja). Inicijativni, kreativni i autonomni nastavnici, tj. nastavnici ugledni profesionalci, pre predstavljaju izuzetak, nego pravilo. Sistemske mere ni na koji način ne prepoznaju i ne podržavaju rad dobrih nastavnika. Autonomija nastavnika je veoma ograničena, najčešće se svodi na izbor nastavne metode koju će koristiti u radu s učenicima. Mala je i autonomija učenika i participacija u školskom životu i aktivnostima (npr. u nastavnim delatnostima, u donošenju odluka). Saradnički odnos učenika i nastavnika je redak u gimnazijama, a znatno je razvijeniji u umetničkim školama - naročito u muzičkim školama (mentorski rad, saradnja oko javnih nastupa, takmičenja).

SOUOV škole kao ustanove nemaju razvijen prepoznatljiv identitet, s tim što je taj problem manje izražen u srednjim umetničkim školama zbog prirode domena rada.

Kod učenika nije razvijeno osećanje pripadnosti školi, ima veoma malo mera usmerenih na njegovo jačanje u školama. Kvalitet međuljudskih odnosa, društvena ekologija, enterijer i eksterijer školskog prostora nisu u školama shvaćeni kao deo pozitivnog identiteta škole, malo aktivnosti je usmereno na jačanje participacije učenika i razvoj njihovog osećaja pripadnosti školi. S obzirom na nerazvijen identitet škola u SOUOV logično je da nije velika njihova saradnja s lokalnom samoupravom i relevantnim ustanovama, organizacijama i institucijama u njoj (obrazovnim, kulturnim, naučnim, sportskim itd.). Uticaj škole na život u lokalnoj zajednici i širem okruženju generalno je mali. Saradnja gimnazija i umetničkih škola sa srednjim stručnim školama u lokalnoj samoupravi dosta je retka.

Saradnja škola s roditeljima je većinom svedena na obaveštavanje roditelja o učeničkom (ne)uspehu i intervencije zbog ocena. Zbog misije i funkcije SOUOV, nužna je saradnja s visokim obrazovanjem, ali sem upisne kampanje fakulteta u gimnazijama (u umetničkim školama je ona mnogo manja) teško da ima drugih aktivnosti. Postoji specifičan problem za učenike srednjih baletskih škola, oni nemaju mogućnost da nastave obrazovanje jer u Republici Srbiji ne postoji visokoškolska ustanova za obrazovanje baletskih umetnika. Nedovoljno je naučnih istraživanja relevantnih pitanja i karakteristika SOUOV, koja bi služila kao važan dodatni oslonac za planiranje reformi u ovom delu obrazovnog sistema.

Efikasnost obrazovanja u SOUOV

Analize tekućeg stanja pokazuju da SOUOV nije dovoljno efikasan, i to: nije dovoljan obuhvat učenika SOUOV; učešće gimnazijskog obrazovanja je među najnižim u Evropi; nije dobar kvalitet pripremljenosti učenika za nastavak školovanja na univerzitetu, gledano po nacionalnim i međunarodnim proverama, učenici ne ovladavaju potrebnim kompetencijama, ne stiču raznovrsna, bogata, primenljiva znanja i umenja te opštu kulturu, niska im je motivacija za učenje i intelektualni rad i nastavak školovanja; kod učenika nije dominantan sistem vrednosti koji promovise savestan i istrajan rad, znanje,

etiku, građansku odgovornost prema sebi, drugima i vlastitoj okolini. Gimnazije su izgubile svoj specifičan identitet institucija koje dobro pripremaju i vode na univerzitet.

Relevantnost SOUOV

Gledano dugoročno, SOUOV bi trebalo da ima jednu od centralnih uloga u podizanju procenta stanovništva s visokim obrazovanjem u Republici Srbiji i formiranju intelektualne i kulturne elite zemlje. Nesumnjiva je važnost i neophodnost SOUOV za postizanje cilja da do 2020. godine u Republici Srbiji 35 - 38.5% građana uzrasta 30 - 34 godina ima neki vid terciarnog obrazovanja. Da bi se ispunile društvene potrebe, očigledno je da će u narednoj deceniji u ovom podsistemu obrazovanja, zbog raskoraka između karakteristika njegove funkcije i tekućeg stanja, biti neophodne najveće promene i intervencije i najveća ulaganja.

3. Nalazi SWOT analize

Unutrašnje snage i potencijali SOUOV za dostizanje definisane vizije su: duga tradicija gimnazija i umetničkih škola u Republici Srbiji; izgrađena mreža škola s kapacitetom za veći obuhvat učenika; naučno-istraživačke i stručne institucije i kadar koji može kompetentno da rešava probleme SOUOV; ima dovoljno nastavnog kadra s odgovarajućom stručnom kvalifikacijom; uspostavljen je zakonski okvir i institucionalna struktura za inoviranje SOUOV; u većini škola postoji stručna pedagoško-psihološka služba.

Ozbiljne unutrašnje slabosti SOUOV su: geografski raspored škola koji ne obezbeđuje dostupnost i pravičnost SOUOV; mali, nedovoljan obuhvat učenika, posebno u gimnazijama i značajno manji obuhvat učenika iz osetljivih kategorija i nerazvijen sistem podrške i obezbeđivanja uslova za njihovo školovanje; nizak kvalitet nastave i znanja s kojim učenici izlaze iz škole pa su nedovoljno pripremljeni za akademski nivo školovanja; ne postoji mogućnost kontinuiteta u školovanju baletskih umetnika i pedagoga; nastavnici u srednjim školama nisu dovoljno dobro pripremljeni za psihološko-pedagoški rad s učenicima, nisu obučeni za primenu savremenih koncepcija učenja/nastave; nedostaje sveobuhvatna koncepcija obrazovanja budućih nastavnika (kvalitetna selekcija, stipendiranje, mentorski rad i stalno praćenje); nema nastavničkih smerova na fakultetima za sve predmete; potrebno je unaprediti koncept usavršavanja nastavnika u praksi i njegovog finansiranja; nije razvijen sistem praćenja i evaluacije nastavnika, nisu realizovana zakonska rešenja za napredovanje nastavnika; nisu razvijene vannastavne aktivnosti u školama; preobimni su i nefleksibilni programi; retka, skromna i neelaborirana saradnja škola s kulturnim, naučnim i drugim organizacijama i institucijama, pa buduća kulturna i intelektualna elita nema priliku da se sreće s nosiocima kulturnog i naučnog života u svojoj sredini, da razvija drugačije potrebe i navike i povezuje vanškolska znanja i umenja sa školskim.

Tekuće povoljnosti u okruženju koje se mogu iskoristiti u ostvarivanju vizije su: projekcija ekonomskog razvoja u narednoj deceniji koja vidi inovacije i inovativnost kao centralni privredni pokretač; razvijeni su različiti standardi i obrazovne politike na nivou EU koji mogu da posluže kao oslonci za celovitu reformu sistema obrazovanja u Republici Srbiji; evropski fondovi koji bi se mogli ciljano upotrebiti za reformu SOUOV; poslednjih 10 - 15 godina u nevladinom sektoru razvijeni su različiti kvalitetni programi koji su primenljivi u

SOUOV; postoje udruženja škola koja mogu biti jedan od potpornih sistema za podizanje kvaliteta rada u SOUOV.

Rizici da se ne ostvari potrebna vizija SOUOV realni su i moraju se uzeti u obzir, i to su, pre svega: opšte siromaštvo i slaba materijalna mogućnost društva u celini, profil i dubina siromaštva u Republici Srbiji direktno utiču na obuhvat dece iz osetljivih socio-ekonomskih grupa gimnazijskim i umetničkim obrazovanjem; ukupna ulaganja za prosvetu, istraživanje i razvoj u obrazovanju ispod su proseka EU u relativnom odnosu, a pogotovo u apsolutnom smislu u odnosu na nominalni iznos BDP razvijenih zemalja; nedovoljno vrednovanje obrazovanja u odnosu na značaj doprinosa društvenom razvoju; česte političke promene, a s njima i nedostatak kontinuiteta u sprovođenju neophodnih promena u obrazovanju; nedovoljna, ali i nekritička implementacija pozitivnih iskustava drugih obrazovnih sistema.

4. Strategija razvoja SOUOV

Glavni izazovi i opredeljenje strategije

Gimnazije i srednje umetničke škole su obrazovne ustanove najmanje obuhvaćene reformskim tokovima u prethodnih 20 godina i promene su nužne. Glavni raskorak između vizije i postojećeg stanja predstavlja mali obuhvat učenika, neadekvatna selekcija učenika za gimnazije i nedovoljno dobar kvalitet gimnazijskog obrazovanja, pa time i nedovoljno dobra priprema za nastavak školovanja u visokom obrazovanju. Ovo rađa sledeću kontradiktornu situaciju: ukoliko budemo podigli kvalitet rada u SOUOV i postavili veće zahteve (za učenike i nastavnike) može se očekivati da će u prvo vreme broj učenika ostati isti ili će opasti, što je suprotno zahtevu da pohađanje SOUOV bude glavni način za povećanje broja građana s visokom stručnom spremom.

5. Strategija dostizanja vizije - politike, akcije i mere

Obuhvat učenika SOUOV

Obezbeđivanje znatno većeg obuhvata učenika je prioritetan zadatak u realizaciji misije SOUOV i dugoročnog povećanja osoba s tercijskim obrazovanjem u Republici Srbiji. Ključna politika u tom pravcu jeste omogućavanje deci iz siromašnih porodica i deci sa sela da se školuju u SOUOV (i nakon toga u visokom obrazovanju) i podizanje kvaliteta i specifičnosti školovanja u SOUOV, za šta su potrebne sledeće mere:

1) stvaranje podrške deci iz siromašnih porodica i deci sa sela da se školuju u SOUOV, kao što su: obezbeđivanje prevoza učenicima iz udaljenih krajeva; obezbeđivanje i plaćanje prevoza onima koji su iz siromašnih porodica; obezbeđivanje učeničkih domova ili internata; unaprediti propise kojima se uređuje davanje stipendija (definisati kriterijume za njihovo dodeljivanje i obezbediti *kontinuitet* za one koji nastave školovanje u visokom obrazovanju); obezbeđivanje školskog udžbeničkog fonda te instrumenata i školske opreme, prostora za učenje i vežbanje van redovne nastave i, ukoliko je moguće, besplatnog obroka u školi;

2) obezbeđivanje afirmativnih mera podrške specifičnim grupama učenika koji su sistematski izostavljeni iz ovog vida školovanja pri upisu u SOUOV (npr. romska deca, neke kategorije dece sa invaliditetom i smetnjama u razvoju);

3) donošenje zakona o gimnazijama i umetničkim školama i odgovarajućih podzakonskih akata čime se operacionalizuje i specifikuje profil školovanja u SOUOV i definišu uslovi rada;

4) podizanje privlačnosti SOUOV preko drugačijih formi i metoda rada, fleksibilne i bogate ponude nastavnih, vannastavnih i vanškolskih aktivnosti i modularizacije programa koja omogućava individualizaciju nastave i rad na različitim nivoima težine u SOUOV (v. Kvalitet rada u SOUOV);

5) gimnazijski i umetnički programi ne realizuju se u mešovitim školama sa istim nastavnim kadrom, jer to poništava specifičnost rada u SOUOV i smanjuje zainteresovanost učenika za SOUOV;

6) izrada posebnog dokumenta o umetničkom obrazovanju od predškolskog nivoa do univerziteta (v. Sadašnje stanje ključnih obeležja).

Kvalitet rada u SOUOV

Obezbeđivanje visokog kvaliteta obrazovanja u gimnazijama i srednjim umetničkim školama osnovni je uslov za ispunjavanje misije SOUOV u Republici Srbiji. Kvalitet obrazovanja se sastoji od nekoliko osnovnih komponenata: kvaliteta uslova za nastavu i učenje, kvaliteta programa obrazovanja, kvaliteta procesa nastave i učenja, kvaliteta nastavnika, kvaliteta obrazovnih postignuća učenika (koja se objektivno utvrđuju) i kvaliteta škole kao ustanove. Osnovne mera koje mogu da osiguraju visok kvalitet SOUOV su:

1) opšta politika

Osnovna politika razvoja SOUOV jeste definisanje ovih oblika obrazovanja kao prioriternih za moderni razvoj Srbije, jer ovi oblici predstavljaju temelj za visoko obrazovanje i formiranje inicijativnosti, kreativnosti i inovativnosti kod mladih ljudi. Utvrđivanje ovih oblika obrazovanja kao prioriternih trebalo bi da se operacionalizuje sistemom finansiranja ovih oblika obrazovanja, povećanjem obuhvata ovim oblicima obrazovanja, uključivanjem ovih oblika obrazovanja u razvojne planove Republike Srbije i lokalnih samouprava;

2) kvalitet uslova za nastavu i učenje

Definisanje standarda školskog prostora i didaktičke, umetničke i informatičke opreme za gimnazije i srednje umetničke škole i definisanje mehanizama kontrole primene tih standarda. Ti standardi trebalo bi da obezbede uslove za jednosmerni rad ovih škola, realizaciju raznovrsnih aktivnosti škole i primenu različitih metoda aktivnog učenja/nastave, što je sve nužno za ostvarivanje misije SOUOV. Radi veće pedagoške efikasnosti, broj učenika u odeljenju, u svim školama, ne treba da bude veći od 22 - 25 učenika;

3) kvalitet vaspitno-obrazovnih planova i programa

- (1) Gimnazije imaju status opšteobrazovnih škola, ali mogu imati usmerenja (prirodno-matematičko, društveno-jezičko). Za učenike postoje izborni blokovi (moduli). Postoji mogućnost i za internacionalnu gimnaziju i pod određenim uslovima *on-line* gimnaziju organizovanu po mešovitom (*blended*) modelu;
- (2) Usvajanje novih školskih programa. Da bi se uradili koncepcijski novi programi neophodno je da se najpre definišu standardi postignuća učenika (ključna znanja, umenja, kompetencije i sistemi vrednosti koje bi učenici trebalo da usvoje kroz čitavu srednju školu) i to za gimnazije i umetničke škole u celini i za pojedine predmete. Obogaćivanje programa gimnazija sadržajima novih umetničkih disciplina koje do sada nisu bile zastupljene u školi, a imaju dragocen vaspitno-obrazovni potencijal (drama, pozorište, ples, pokret, film, digitalne umetnosti), a programa srednjih umetničkih škola opšteobrazovnim programima visokog kvaliteta koji moraju biti prilagođeni profilu škole. Vaspitno-obrazovni programi moraju biti savremeni, reprezentativni za oblast, ali selektivni, te životno i socijalno relevantni. Potrebno je uvođenje transdisciplinarnosti u školske programe, pre svega, kroz nastavu zasnovanu na projektima. Ovo, na primer, omogućava uvođenje kulture i umetnosti u glavne tokove celokupne nastave i pomaže da se stvara bogatije okruženje za učenike (v. Preporuke Evropske komisije za obrazovanje, obuku, kulturu i mlade u kontekstu Evropske agende za kulturu);
- (3) Fleksibilnost programa: nastavnici imaju autonomiju da izaberu jedan deo nastavnog sadržaja (koji nije veći od 10%) i prilagode ga odlikama uslova u kojima rade, karakteristikama učenika s kojima rade i specifičnostima lokalne sredine u kojoj je škola. Ciljevi tog dela nastave doprinose realizaciji ciljeva predmeta. Uz davanje autonomije nastavnicima u školi, neophodno je obezbeđivanje kontinuirane podrške i pomoći nastavnicima u realizaciji programa, a potrebno je i definisati kako će se verifikovati adekvatnost i svrsishodnost tih delova programa koje koncipira aktiv nastavnika u školi;
- (4) Škole imaju školski razvojni plan (koji sadrži prioritete za naredni period); školski program za četiri godine (koji obuhvata sve vidove nastavnih i vannastavnih aktivnosti i saradnju škole s drugim institucijama i lokalnom samoupravom) i godišnji plan rada škole (u kome se konkretizuju planovi iz prethodna dva dokumenta za jednu godinu). Realizacija svih aktivnosti iz ovih dokumenata mora biti finansirana;
- (5) Školska dokumenta sadrže složenu strukturu aktivnosti: nastavne, vannastavne, izborne, fakultativne i vanškolske aktivnosti i aktivnosti škole u lokalnoj sredini (volonterski i društveno-koristan rad). Neophodno je postići harmoničnu celovitost kroz sve predviđene aktivnosti u školi. Raznovrsni vannastavni programi koncipirani su interdisciplinarno, da bi se podstaklo smisleno povezivanje znanja i umenja i razvoj opšte kulture učenika, realizuju se u okviru radnog vremena nastavnika i finansiraju se na osnovu programa rada škole. Deo nastavnih programa može se realizovati kroz te aktivnosti, koje su po pristupu i načinu rada drugačije, pa manje opterećuju učenike bez obzira na vremenski angažman. Inicijalno i stručno

usavršavanje nastavnika treba da obuhvata obuku i za vannastavne aktivnosti. Učenici ne plaćaju učestvovanje u sekcijama, fakultativnim i vannastavnim aktivnostima, jer se time izbegava diskriminacija učenika iz loših socio-kulturnih sredina;

- (6) Uvođenje jednosmernog rada u školama (kad god uslovi to dozvoljavaju), a u dobijenom prostoru i vremenu organizovanje diversifikovanih oblika kvalitetnih vannastavnih školskih aktivnosti za učenike. Samo ovako razuđene delatnosti škole mogu da ostvare obrazovne funkcije škole i razviju i pojačaju vaspitne funkcije škole. Tamo gde nije moguć jednosmerni rad, prostor za vannastavne aktivnosti obezbeđuje se u javnim ustanovama u lokalnoj samoupravi;
- (7) Razvijanje vaspitne funkcije škole kroz: način na koji se obrazuju učenici (izbori kvalitet programa, izbor metoda rada, nastavnici kao model); vannastavne i slobodne aktivnosti učenika; celinom svog delovanja i saradnjom s drugim institucijama, organizacijama, roditeljima i lokalnom zajednicom;
- (8) U SOUOV se organizuje celovit sportski život škole radi brige o fizičkom razvoju svih učenika i organizuje samostalno ili u saradnji sa drugim institucijama i organizacijama aktivnosti za razvoj zdravih stilova života. Svi učenici moraju biti uključeni u takve aktivnosti, primereno svojim sposobnostima i sklonostima;

4) kvalitet procesa nastave i učenja

- (1) Program rada škole predviđa korišćenje raznovrsnih oblika i metoda nastave/učenja usaglašenih s prirodom predmeta i njegovim ciljevima. Raznovrsne metode rada omogućavaju bolju realizaciju postavljenih vaspitno-obrazovnih ciljeva i individualizaciju nastave, bolje izlaze u susret specifičnim potrebama učenika, i razvijaju kompetencije učenika potrebne za nastavak školovanja i život u savremenom društvu, pripremaju za buduće lakše prilagođavanje tehnološkim promenama i novim oblicima organizacije rada i doprinose povećanju produktivnosti, konkurentnosti, privrednom rastu i stopi zaposlenosti. Obezbeđuje se korišćenje potencijala umetničkog obrazovanja u drugim akademskim disciplinama, jer su životni problemi mnogo više nalik problemima koji se sreću u umetnosti, to su problemi koji retko imaju jedno tačno rešenje. Korišćenjem metoda rada iz umetnosti podstiču se kreativni i inovativni kapaciteti individua (v. npr. primena pozorišta i drame u obrazovanju, projekat Drama unapređuje ključne kompetencije u obrazovanju, DICE, 2010) i, tim putem, razvijaju kreativni kapaciteti društva. Školske biblioteke i medijateke intenzivno učestvuju u redovnoj nastavi kao prostor za učenje, mesto za sprovođenje relevantnih aktivnosti učenika za pojedine predmete i za razvoj medijske pismenosti učenika. Biblioteke i bibliotekari su resurs-centri za različite izvore informacija u realizaciji nastave i vannastavnih aktivnosti. Omogućiti korišćenje prednosti informaciono-komunikacionih tehnologija u nastavi/učenju i različitih oblika učenja u on-line okruženju, (elektronske

konferencije, predmetni blogovi, diskusione tribine, razmena informacija, elektronska testiranja itd.);

- (2) Otvaranje mogućnosti pravljenja *različitih trajektorija* kojima učenici prolaze kroz školovanje u SOUOV pripremajući se za buduće školovanje i profesije. Biranje izbornih predmeta, vannastavnih i fakultativnih aktivnosti u školi obavlja se na početku školske godine u konsultacijama u kojima učestvuju učenik, roditelj/staratelj, nastavnik i psiholog, pedagog, savetnik za nastavu iz škole. Pored raznovrsnosti programa, isti programi se mogu realizovati na različitim nivoima težine (osnovni i napredni nivo). Programi su koncipirani tako da podstiču različita interesovanja učenika, povezivanje i primenu znanja u akademskom i životnom kontekstu i razvoj opšte kulture i funkcionalne pismenosti učenika. Razvijen je sistem vrednovanja svih aktivnosti/programa u kojima učestvuju učenici. Na kraju SOUOV učenik u svedočanstvu ima zabeležene sve programe koje je prošao za četiri godine;
- (3) Opterećenje učenika obaveznom nastavom ne sme preći 26 - 28 časova nedeljno da bi se ostavio prostor za druge vidove aktivnosti kojima se ostvaruju drugi ciljevi i ishodi. Srednje umetničke škole imaju drugačiju strukturu aktivnosti, sa mnogo individualnog praktičnog vežbanja i mentorskog rada sa učenicima;
- (4) U školama obezbediti uslove za podjednaku razvijenost nastavnih i vannastavnih delatnosti. Vannastavni programi su iz različitih oblasti (nauke, kulture, sporta, zdravlja, preduzetništva, ekologije, političke socijalizacije i uređenja društva) i koncipirani su interdisciplinarno, tako da na jednom programu rade zajedno nastavnici iz različitih oblasti. Inicijalno i stručno usavršavanje nastavnika treba da obuhvata obuku i za vannastavne aktivnosti i za ulogu mentora. Definirati i sistem mera za podsticanje učeničkog učešća u vannastavnim i vanškolskim aktivnostima: npr. ponuda koja omogućava lični izbor, javnu afirmaciju u školi i/ili lokalnoj samoupravi (konkursi, nagrade, javni nastupi itd.). Škole se podstiču da organizuju vannastavne aktivnosti u saradnji sa spoljnim partnerima u lokalnoj samoupravi;
- (5) Obezbeđivanje drugačije strukture i vremenske satnice u školskoj radnoj nedelji za nastavnike i učenike. Nastavnici i učenici imaju svakodnevno radno vreme (npr. 8 - 16 sati) koje pored časova redovne nastave obuhvata i druge aktivnosti prema programu školskih aktivnosti. Mimo nastave i vannastavnih aktivnosti, učenici imaju u školi sate za učenje i konsultovanje s nastavnicima, za projekatski rad;
- (6) Udžbenici i instruktivni materijali se vrednuju na osnovu validnih i proverenih standarda kvaliteta, i oni su, pre svega, prilagođeni misiji ovih škola (veća ponuda različitih aktivnosti, širenje opšte kulture, motivisanje za čitanje i intelektualni rad, upućivanje na druge izvore i sl.). Učenici u SOUOV se upućuju na kritičku recepciju udžbeničkih sadržaja, analizu i upoređivanje informacija iz različitih izvora, samostalni rad na ponuđenom materijalu kroz bogatu ponudu pitanja i zadataka visokog kvaliteta koji podstiču više misaone procese u udžbenicima;

- (7) Uvodi se praćenje i kontrola kvaliteta procesa nastave i učenja sistemom spoljnog vrednovanja škole, selekcijom nastavnika, sistemom evaluiranja rada nastavnika i njihovog napredovanja, kao i redovnim konsultativno-savetodavnim radom. Konsultativni i savetodavni rad se obavlja u saradnji s institucijama za unapređivanje kvaliteta obrazovanja i vaspitanja, ali može biti lociran i u školi (npr. nastavnici u najvišim zvanjima mogu imati drugačiju raspodelu radnog vremena, manje rade sa učenicima, a taj deo preostalog radnog vremena rade stručni savetodavni rad sa kolegama u školi);
- (8) Školski plan rada predviđa i program aktivnog učenja u vanškolskim uslovima koji se realizuje bar jedanput godišnje prema unapred razvijenom programu i kroz saradnju s referentnim institucijama širom zemlje. Podstiče se saradnja učenika sa učenicima iz drugih škola, čak i drugih država, kao i uključivanje srednjoškolaca u različite međuškolske projekte;

5) kvalitet nastavnika

- (1) Obezbeđivanje kvaliteta rada nastavnika definisano je u delu SROS Obrazovanje nastavnika;
- (2) Dodatna mera za osiguranje kvaliteta nastavnika jeste definisanje standarda profesionalnih kompetencija i profesionalnog razvoja nastavnika koji su specifični za gimnazije, odnosno srednje umetničke škole. Ti standardi se koriste kao osnovni instrument za vrednovanje nastavnika, za napredovanje nastavnika, odnosno za prestanak rada nastavnika koji ne zadovoljavaju. U SOUOV koji obrazuje buduću intelektualnu i kulturnu elitu treba da rade najbolji nastavnici, i o tome se vodi računa pri njihovom zapošljavanju, a pored obaveznog stručnog usavršavanja postoje podsticajne mere za različite vidove daljeg usavršavanja (specijalizacije, doktorati i sl.) i za angažovani profesionalni rad u školi;

6) kvalitet obrazovnih postignuća učenika

- (1) U cilju obezbeđivanja kvaliteta obrazovnih postignuća učenika održavati i dalje razvijati postojeće sisteme ispitivanja tih postignuća, nacionalna i međunarodna testiranja (PISA, TIMSS), zatim redovno analizirati dobijene rezultate i izvlačiti pouke za nastavu i učenje i obrazovnu politiku zemlje;
- (2) Doneti standarde učeničkih postignuća za SOUOV u celini i za pojedine predmete. U njima su definisana znanja i umenja koja učenik treba da poseduje na kraju gimnazijskog, odnosno umetničkog obrazovanja. Standardi učeničkih postignuća za SOUOV se nadograđuju na standarde postignuća za OŠ i s njima čine jednu logičku celinu;
- (3) Definirati koncepciju opšte i umetničke mature koje bi trebalo da budu deo celovitog sistema ocenjivanja u toku srednje škole, da budu podsticaj za podizanje kvaliteta rada u SOUOV u svim oblastima i da budu kriterijum za ulazak u visoko obrazovanje (v. deo Ulaz u visoko obrazovanje i obuhvat). Opštu maturu polažu i učenici srednjih stručnih škola koji se opredeljuju za akademske studije. Redovno analizirati rezultate na maturama na

republičkom nivou i u svakoj pojedinačnoj školi, izvoditi zaključke i pouke za unapređivanje kvaliteta rada škola i na osnovu toga dalje inovirati rad. Gimnazijama koje pokazuju zainteresovanost omogućiti pripreme za međunarodnu maturu i učešće u njoj;

- (4) Definisati kriterijume i uslove za dodeljivanje statusa *izvršna škola* (škola izvrsnosti) u SOUOV onim školama koje odlično rade, imaju veliku pedagošku dodatnu vrednost i postižu veoma dobre vaspitno-obrazovne i razvojne rezultate iz različitih oblasti i sarađuju sa svojom sredinom i referentnim institucijama, organizacijama i udruženjima;
- (5) Učenička postignuća se utvrđuju različitim vidovima ispitivanja, ne samo testiranjem. Testiranje omogućava objektivnije ocenjivanje i upoređivanje s drugima, ali nije primenljivo u svim predmetima i ne govori o tome šta su učenici naučili, već samo koliko su naučili u odnosu na ostale iz uzorka. Ocenjivanje mora biti u skladu s prirodom predmeta i njegovim ciljevima. Potrebno je razviti specifične vidove vrednovanja vannastavnih aktivnosti, razvijenosti specifičnih kompetencija i razviti specifične sisteme vrednovanja u umetničkim školama koji bi bili u saglasnosti s prirodom umetničkih disciplina (izložbe, koncerti, predstave, konkursi, nacionalne i lokalne nagrade i sl.);

7) kvaliteta škole kao ustanove

- (1) Svi zaposleni u školi zajedno s učenicima rade na izgradnji identiteta škole. Različite školske aktivnosti doprinose izgradnji specifičnog prepoznatljivog profila škole, i u vaspitno-obrazovnom, kulturnom, sportskom, naučnom, humanitarnom, ekološkom, tehničko-tehnološkom smislu. Škola obezbeđuje stvaranje i kontinuirano usavršavanje podsticajnog i bezbednog ambijenta za razvoj učenika i nastavnog kadra, negovanje radne etike, dobrih odnosa i atmosfere u školi. Škola doprinosi razvoju vlastitog identiteta i kroz specifične vidove saradnje s lokalnom samoupravom i relevantnim institucijama, organizacijama i udruženjima. U školi je razvijen sistem mera za podršku razvoja učeničkog osećaja školske pripadnosti (npr. simboli škole, majice i dukserice u bojama škole sa školskim amblemom). Škole obezbeđuju različite vidove okupljanja učenika i vannastave - uživo (npr. sportski susreti, zabavne aktivnosti, alumni škole, međuškolske smotre, takmičenja itd.) ili preko virtuelne obrazovne mreže nastavnika i učenika. Učenici mogu biti administratori takve mreže, uključeni u njeno održavanje i razvoj, što ih dodatno vezuje za školu i život u njoj i utiče na razvoj učeničke participacije u školi. Učestvovanje na takvoj mreži aktivno vaspitno deluje na učenike putem razvoja kulture ponašanja i delanja u okviru mreže, kao i moralnih aspekata: razvoj svesti šta je plagijarizam, šta je poštovanje autorskih i srodnih prava, i sl. Uređenje školskog ambijenta, kreativno i fleksibilno korišćenje pojedinih školskih prostora, razvoj specifičnog vizuelnog izgleda škole može, takođe, biti prilika za razvoj učeničke participacije, ali i za razvoj estetike, fleksibilnosti u mišljenju i kreativne saradnje sa drugima;

- (2) Svi zaposleni u školi zajedno s učenicima definišu pravila ponašanja u školi. Jasna, precizna pravila koja poštuju svi doprinose bezbednosti i razvoju humanih odnosa i konstruktivne komunikacije. Pozitivan etos obezbeđuje i podela uloga i odgovornosti svih učesnika (učenika, nastavnika, uprave škole, roditelja ili staratelja i lokalne zajednice). Participacija učenika u funkcionisanju ustanove (sram uloge i mogućnosti) omogućava im da bolje razumeju prirodu i logiku ljudskog udruživanja, uređenja i rada društvenih ustanova, institucija i organizacija, što je deo vaspitavanja učenika. Učenici se osposobljavaju da razlikuju istinsku participaciju od manipulacije, bez obzira ko je sprovodi, odrasli ili vršnjaci;
- (3) Gimnazije i umetničke škole se angažuju da obezbede podršku za svoju javnu delatnost u lokalnoj samoupravi. One zrače u svom okruženju, imaju kulturnu i javnu delatnost koja odgovara lokalnim potrebama, infrastrukturi i socio-kulturnom kontekstu. U obezbeđivanju specijalizovanih prostora i uslova za umetničko delovanje učenika (npr. ateljei, radionice, digitalni studio, montažerski stolovi, filmski studio, bine) škole sarađuju s referentnim ustanovama, institucijama, organizacijama ili udruženjima iz lokalne sredine i regiona. Saradnja je dvosmerna jer i lokalna samouprava treba da brine o školama na njenoj teritoriji (v. deo Strateške relacije opšteg srednjeg i umetničkog obrazovanja s drugim sistemima);
- (4) Program karijernog vođenja i savetovanja učenika uzrasta od 15 do 18 godina obuhvata informisanje, savetovanje, vođenje i donošenje odluka o profesiji. Cilj programa: pomoći mladim ljudima da razumeju i interpretiraju informacije o svetu rada i budućoj karijeri, omogućiti im da razjasne nedoumice koje imaju u pogledu profesija ili poslova, naučiti ih da razumeju svoje sposobnosti i definišu svoje stavove o ponuđenim ili željenim izborima. Karijerno savetovanje i vođenje mladih koji su talentovani ili obdareni i mladih iz osetljivih društvenih grupa trebalo bi da u okviru osnovnih standarda uvaži i specifičnosti koje važe za ove grupacije mladih. Standardi programa karijernog vođenja i savetovanja za učenike odnose se na: lični razvoj pojedinca; istraživanje mogućnosti za učenje i zapošljavanje - identifikovanje, izbor i korišćenje brojnih informacija o profesijama, karijeri, daljem učenju i obrazovanju i formiranje sopstvenog stava o tome; planiranje vlastite karijere i upravljanje njome (Strategija karijernog vođenja i savetovanja u Republici Srbiji). Kada se govori o razvoju preduzetništva kod učenika u SOUOV, pod time se ne misli na pripremu učenika za određeno zanimanje već se podrazumeva upoznavanje učenika sa vlastitim karakteristikama i sklonostima i njihovo upoznavanje sa prirodom sveta rada;
- (5) Profesionalno upravljanje školom (v. deo Zajednički okvir za preduniverzitetsko obrazovanje i vaspitanje). Izbor direktora se vrši u školi, bira ga kolektiv na osnovu programa rada koji kandidat priprema i obrazlaže pred kolektivom, a koji se interno i eksterno verifikuje i kada se prihvati, realizuje ga ceo školski kolektiv u planiranom periodu. Direktori obavezno prolaze obuku za složene uloge koje imaju, a za njih je izgrađen i sistem stalnog profesionalnog usavršavanja. Njihov rad se prati, meri i ocenjuje, evaluacija direktora je specifična komponenta evaluacije rada škole. Prema novim istraživanjima, direktori bi trebalo da budu pedagoški rukovodioci, oni

koji dobro poznaju prirodu i organizaciju procesa nastave/učenja jer rezultati istraživanja ukazuju na povezanost upravljanja školom i postignuća učenika. Školski odbori pored nadzorne imaju i razvojnu ulogu, pomažu školi u podizanju kvaliteta rada, izgradnji profesionalnog identiteta i preko predstavnika lokalne samouprave podržavaju različite vidovi saradnje škole u lokalnoj samoupravi;

- (6) U školama se uvodi novi koncept partnerstva škole s roditeljima/starateljima. Taj partnerski odnos se realizuje kroz različite vidove roditeljskog/starateljskog učestvovanja u školskom životu, u kreiranju školske kulture i klime koja će najviše pogodovati razvoju učenika, u donošenju odluka u školi i definisanju ciljeva i prakse koja će odgovarati specifičnim uslovima porodica i škole;
- (7) U školama su definisana pravila prihvatanja materijalne podrške školi (sponzorstava, donacije i dr.). Nastavnički kolektiv, stručna služba i uprava škole zajedno odlučuju o angažovanju dobijenih sredstva, uvažavajući želju darodavca u koju namenu da se ulože sredstva (npr. oprema biblioteke i čitaonice, kabineta, popravka zgrade i slično). Pojedinačna odeljenja, nastavnici ili deca ne mogu biti određeni kao korisnici dobijenih sredstava;
- (8) U školama se stvaraju uslovi za razvoj, proveru i uvođenje obrazovnih inovacija. Škola se uključuje u projekte, saraduje sa obrazovnim i istraživačkim ustanovama i institucijama, a sama je osposobljena za mala istraživanja, proučavanja i unapređivanja vlastite prakse;
- (9) Stvaraju se potrebni uslovi za osnivanje učeničkih klubova od strane đачkog parlamenta, koji bi sprovodili konkretne aktivnosti i gde bi mladi imali prilike da se informišu, neformalno i informalno edukuju, organizuju različite događaje i akcije u cilju razvijanja volonterskog duha i vrednosti aktivnog učešća u životu svoje zajednice.

6. Potrebne promene u okruženju SOUOV

Radi povećanja obuhvata učenika u SOUOV potrebna je aktivna saradnja gimnazija i umetničkih škola sa osnovnim školama kako bi se rano otkrili učenici koje bi prema sposobnostima i interesovanjima trebalo usmeravati na SOUOV, na primer, preko promovisanja SOUOV među osnovcima. Saradnja osnovnog i srednjeg obrazovanja trebalo bi da se odvija i kroz zajedničke projekte i aktivnosti u lokalnoj samoupravi. Potrebno je i da se umetničke škole angažuju u realizaciji dela vannastavnih aktivnosti (npr. razvoj opšte muzičke kulture, opšte umetničke kulture i sl.) u OŠ i gimnazijama.

Karijerno vođenje treba razviti u osnovnim školama ne samo zbog pomoći učenicima, već i zbog bolje identifikacije učenika i njihovog usmeravanja ka akademskom obrazovanju. Neophodno je usaglašavanje koncepcije završnih ispita u osnovnoj školi i prijemnih ispita u SOUOV.

Kroz sve predmete u osnovnoj i srednjoj školi treba provući podsticaje za razvoj funkcionalne pismenosti. Dalji rad na razvoju funkcionalne pismenosti mora biti jedan od prioriteta i u SOUOV.

Sa sistemom visokog obrazovanja neophodno je usaglašavanje, pre svega, u koncepciji završnih ispita (matura) u SOUOV i prijemnih ispita u visokom obrazovanju. Treba da se vodi računa o kontinuiranom stipendiranju učenika iz osetljivih kategorija pri prelasku iz SOUOV na visoko obrazovanje, a i o drugim vidovima podrške za nastavak akademskog školovanja (obezbeđivanje doma, oslobađanje školarine).

Zbog podizanja nivoa kvaliteta rada treba u gimnazijama i srednjim umetničkim školama podržati rad nastavnika koji imaju doktorate, specijalizacije ili drugi vid dodatnog akademskog školovanja u struci ili metodici (davanje određenih beneficija, zvanja, neki vid saradnje s matičnim nastavnim fakultetom itd.) i podržati njihov rad na inoviranju nastave. Potrebno je i da se pojača, a na nekima umetničkim fakultetima i razvije umetnička pedagogija za različite vrste umetnosti. U okviru visokog obrazovanja neophodno je i razmotriti kako da se reši problem visokog obrazovanja baletskih umetnika u zemlji. Ima predloga da se fakultet za baletske umetnike otvori kao posebna grupa na nekom od postojećih fakulteta.

Kreiranje opšte politike SOUOV treba da se ostvaruje kroz koordiniran rad institucija zaduženih za razvoj obrazovanja (MP, Zavoda za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja, Zavoda za vrednovanje kvaliteta obrazovanja i vaspitanja i Nacionalnog prosvetnog saveta) čiji predstavnici bi trebalo da drže jednom u tri meseca zajedničke sastanke, na kojima bi se pratila realizacija opšte politike i mera iz strategije za SOUOV.

U MP je potrebno da postoji osoba/e zadužene za praćenje školovanja dece sa sela i iz osetljivih grupa i osoba/e zadužene za realizaciju umetničkog obrazovanja. Treba uvesti redovni godišnji izveštaj, bilten (godišnja "bela knjiga") ne internog već javnog karaktera o stanju tih dela sistema. Na osnovu tih analiza potrebno je da se planiraju finansijski, kadrovski i drugi resursi za unošenje potrebnih promena u skladu sa razvojem obrazovanja datog u ovoj strategiji. Istraživanja obrazovanja i međuresorne saradnje (obrazovanje i kultura, obrazovanje i nauka, obrazovanje i finansije, obrazovanje i rad i socijalna zaštita, itd.) treba da budu među prioritetima u naučnom razvoju Republike Srbije u oblasti društvenih istraživanja. Rezultati istraživanja bi trebalo da budu jedan od važnih elemenata za kreiranje i razvoj obrazovne politike u zemlji. Potrebna je sistemska podrška međunarodnim, a posebno regionalnim projektima saradnje, kao i sistemska ponuda razvijenih kvalitetnih projekata iz obrazovanja zemljama u okruženju i šire, bilo preko ministarstava, bilo preko kancelarija različitih međunarodnih organizacija (UNICEF, OEBS, UNDP i druge), ili preko saradnje fakulteta i istraživačkih organizacija (TEMPUS projekti i sl.).

7. Strateške relacije SOUOV s drugim sistemima

Pošto u SOUOV počinje formiranje buduće intelektualne i kulturne elite, u realizaciju njegovih aktivnosti moraju pre svega biti uključene različite institucije i organizacije nauke i kulture. Kulturne ustanove bi morale da razviju svoju edukativnu funkciju i da uspostave saradnju sa školama. Vidovi saradnje mogu biti različiti (deo nastavnog programa se realizuje u kulturnoj ustanovi, učenici se ciljano vode da vide deo programa kulturne ustanove koji ima veze sa sadržajem koji uče u školi ili škola i kulturna institucija razvijaju zajednički program). Centri za popularizaciju nauke, istraživačke stanice, muzeji, programi popularizacije nauke u muzej-kućama (npr. Milankovića, Pupina) jesu mesta s kojima je neophodno razviti detaljne programe naučne saradnje. Saradnja s institucijama i organizacijama nauke i kulture mora biti sistematski razrađena, mora biti

deo godišnjeg programa škole i moraju biti obezbeđeni preduslovi za njenu realizaciju (razvijen program, obučene, kompetentne osobe, vreme, prostor, materijalna ili potrošna sredstva za realizaciju programa u ustanovama).

Partnerstva između škola i kulturnih ustanova su značajna jer omogućavaju dijalog između umetničkog obrazovanja i svih drugih predmeta koji se predaju. Naravno, ovo podrazumeva obuku za ovu vrstu pristupa kako umetnika i kulturnih radnika, tako i nastavnika i drugih stručnjaka koji rade s decom u ustanovama kulture, školama i raznim centrima za decu i drugim prostorima van škola. Moderne kreativne industrije bi trebalo uključiti u program SOUOV, da ih učenici upoznaju kao model spoja umetnosti (kreativnost, inovacija), privredne delatnosti (prodajni predmeti široke upotrebe) i tehničko-tehnološke delatnosti (korišćenje novih materijala, novih tehnika izrade i novih tehnologija u izradi). Potrebno je osnaživanje aktivnog stvaralaštva mladih u kulturi, tehnici i nauci i obezbeđivanje aktivnog iskazivanja mladih stvaralaca u oblasti kulture, tehnike i nauke.

Gimnazije i srednje umetničke škole moraju imati uspostavljenu saradnju s različitim kulturnim, naučnim, sportskim, zdravstvenim, ekološkim, tehničko-tehnološkim manifestacijama (npr. Festival nauke, Laboratorija slavnih, Očistimo Srbiju, Mladi u akciji), ne samo kao konzumenti već i kao potencijalni partneri u njihovoj realizaciji. Neophodna je promocija i validacija neformalnih oblika obrazovanja, podržavanje ideje kreativnosti i učenja u svakodnevnom životu, u slobodnom vremenu, u kulturnim i društvenim aktivnostima i povezivati ih sa školskim učenjem/nastavom.

Saradnja s udruženjima, nevladinim organizacijama ili stranim agencijama koje imaju razvijene i verifikovane programe (npr. za omladinsko preduzetništvo, razvoj liderstva, škole demokratije) može biti deo programa vannastavnih aktivnosti škole.

SOUOV bi moralo da bude okrenuto delovanju u lokalnoj sredini, ali i vlast na nivou lokalne samouprave i uprava lokalne samouprave morale bi da se angažuju u brizi o mreži obrazovnih ustanova na svojoj teritoriji i kvalitetu njihovog rada. Lokalna samouprava bi trebalo da planski prati potrebe za nastavnim kadrom i stipendiranje budućih nastavnika. Gimnazije i umetničke škole su važne za kadrovsku budućnost lokalne samouprave i negovanje kulturnih aktivnosti u njoj i lokalna samouprava bi trebalo da preuzme odgovornost za planiranje razvoja SOUOV na svom području, upravljanje njime i njegovo finansiranje.

Ministarstva nadležna za zdravlje, socijalnu politiku i omladinu treba da zajedno sa školama organizuju redovne volonterske i humanitarne aktivnosti (dobrovoljno davanje krvi, pružanje pomoći siromašnim učenicima, briga o deci bez roditeljskog staranja, briga o starim i ugroženim licima itd.) i aktivnosti usmerene na promovisanje zdravih stilova života u lokalnoj samoupravi (borba protiv upotrebe psihoaktivnih supstanci, duvana i alkohola, briga o reproduktivnom zdravlju mladih). Sistematsko povezivanje i saradnja s udruženjima i organizacijama (npr. planinarskim i izviđačkim društvima, ekoudruženjima, društvima za zaštitu životinja, etno-udruženjima, domovima za decu bez roditeljskog staranja, zavodima za zaštitu spomenika i kulturnog nasleđa itd.) bilo bi snažna podrška u vaspitanju aktivnog i odgovornog građanina.

Neophodna je kontinuirana saradnja s medijima i široka javna kampanja o procesima strateških promena u SOUOV, da bi građani upoznali novine, pripremili se za njih i prihvatili ih.

V. SREDNJE STRUČNO OBRAZOVANJE I VASPITANJE

Misija srednjeg stručnog obrazovanja i vaspitanja (u daljem tekstu: SSOV) je da obezbedi mogućnosti i uslove svakom pojedincu da stekne znanja, veštine, sposobnosti i stavove - stručne kompetencije radi efikasnog uključivanja u svet rada i nastavak školovanja.

Kako bi ostvarilo te zadatke SSOV treba da bude funkcionalan, efektivan, racionalan i fleksibilan sistem obrazovanja, široko determinisan i dostupan svima, da odgovori na trenutne i buduće potrebe tržišta rada i da pripremi pojedinca da se stalno tokom života usavršava i uči.

Ostvarujući ovu misiju, SSOV doprinosi stvaranju društva zasnovanog na znanju, što je temelj ukupnog i održivog razvoja društva u celini.

Funkcije SSOV su:

- 1) sticanje inicijalnog i kontinuiranog stručnog obrazovanja;
- 2) sticanje potrebnih znanja za nastavak školovanja;
- 3) sticanje kvalifikacija (odnosno relevantnih stručnih kompetencija) koje su prepoznatljive i potrebne za uključivanje u svet rada i omogućuju zapošljavanje, odnosno samostalno započinjanje posla;
- 4) osposobljavanje pojedinca za proces celoživotnog učenja;
- 5) razvoj kreativnosti, inovativnosti i preduzimljivosti pojedinca.

Deo ove strategije koji se odnosi na srednje stručno obrazovanje naslanja se na Strategiju razvoja stručnog obrazovanja u Republici Srbiji ("Službeni glasnik RS", broj 1/07). Predloženi tekst je usaglašen i zasnovan i na dokumentima EU - Kopenhagenskoj deklaraciji o stručnom obrazovanju iz 2002. godine i Kominikeu iz Briža o saradnji u stručnom obrazovanju u Evropi iz 2010. godine.

1. Vizija potrebnog i ostvarivog stanja u 2020. godini

SSOV 2020. godine treba da obezbedi mogućnost sticanja relevantnih kvalifikacija koje su deo sveobuhvatnog Nacionalnog okvira kvalifikacija Republike Srbije (u daljem tekstu: NOK), u optimizovanoj mreži stručnih škola i obrazovnih ustanova, čiji je rad zasnovan na socijalnom partnerstvu, različitim oblicima i metodama nastave i učenja, odnosno programima obrazovanja i obuke. Na ovaj način obezbeđuje se, sa jedne strane, svakoj osobi koja je stekla osnovno obrazovanje a u skladu sa njegovim ličnim predispozicijama i mogućnostima, sticanje prve kvalifikacije i osposobljavanje za proces celoživotnog učenja. S druge strane, srednje stručno obrazovanje obezbeđuje

mogućnost sticanja dodatnih kvalifikacija čime se obezbeđuje zadovoljavanje potreba tržišta rada u skladu sa ekonomskim, tehnološkim i ukupnim društvenim razvojem zemlje.

Proces dostizanja vizije potrebno je pratiti preko strategijom definisanih ključnih obeležja. Praćenje indikatora za svako od ključnih obeležja potrebni su radi preduzimanja korektivnih mera kako bi se osiguralo da u 2020. godini postavljeni ciljevi zaista budu i dostignuti. Osnovna ključna obeležja kojima se proverava ostvarenje strateških ciljeva u sistemu SSOV su: obuhvat, kvalitet, efikasnost i relevantnost.

Očekivane vrednosti, odnosno željeno stanje u 2020. godini u SSOV su:

1) Obuhvat - minimalno 95% onih koji su završili osnovnu školu (88% generacije) upisuje neku od srednjih škola. Srednje stručne četvorogodišnje škole upisuje 39% generacije, ostalo srednje stručno obrazovanje upisuje 10% generacije, a više od 5% populacije odraslih nezaposlenih lica pohađa neki od oblika SSOV;

2) Kvalitet - 2020. godine očekuje se da funkcionišu svi elementi sistema osiguranja kvaliteta SSOV (Sektorska veća su uspostavljena u drugom mandatu; Nacionalni sistem kvalifikacija je razvijen i redovno se ažurira na osnovu potreba privrede i društva u celini; svi planovi i programi su razvijeni na osnovu standarda kvalifikacija, odnosno standarda postignuća za opšteobrazovne predmete; standardi kompetencija nastavnika i direktora kao i standardi rada ustanova su u punoj primeni; sprovode se potpuno ili delimično eksterna stručna matura i završni ispiti kao i ispiti drugih oblika SSOV; uspostavljen sistem praćenja SSOV; stopa ranog napuštanja školovanja u SSOV - smanjena za 50%);

3) Efektivnost - 2020. godine četvorogodišnje srednje stručne škole završava minimalno 95% upisanih (37% generacije); Upisuje se u visoko obrazovanje 40% -50% onih koji su završili četvorogodišnje srednje stručne škole (15% - 18,5% generacije), preostali aktivno traže posao, a 20% odraslih koji su prošli kroz sistem obuka nalazi posao ili se samozapošljava u periodu kraćem od devet meseci. 20% odraslih lica prolazi kroz kontinuirano SSOV, uključujući i povratnike koji su prerano napustili sistem obrazovanja i dugotrajno nezaposlene (obuke, dokvalifikacije i prekvalifikacije) radi sticanja prve kvalifikacije ili dodatne kvalifikacije;

4) Relevantnost - 2020. godine povećan je stepen usklađenosti potreba tržišta rada sa ponudom kvalifikacija u stručnom obrazovanju i obuci na osnovu stalnog istraživanja potreba za kompetencijama u okviru sektorskih veća. Mreža stručnih škola racionalizovana u skladu sa demografskim kretanjima i stepenom regionalnog razvoja.

2. Sadašnje stanje SSOV

Sadašnje stanje - ključna obeležja

Obuhvat

Prema podacima iz školske 2009/2010. godine udeo učenika koji pohađaju srednje stručne škole je 72,59% (gimnazije 25,38%, umetničke škole 2,03%). Najzastupljenije područje rada je Ekonomija, pravo i administracija sa 13,24%, zatim sledi Mašinstvo sa 10,46%, Elektrotehnika sa 9,88%, Trgovina, ugostiteljstvo i turizam sa 9,35% i Medicina

sa 8,20% (ovih pet područja rada upisuju više od polovine svršenih osnovaca koji se opredeljuju za srednje stručno obrazovanje). Srednje stručne škole su privlačne - osnovna prednost je što pružaju obe mogućnosti i nastavka školovanja i zaposlenja. Uvođenje ogleda (58% stručnih škola ima bar jedno ogledno odeljenje, obuhvat oko 15% učenika u sistemu) dodatno je povećalo atraktivnost stručnih škola (potreban broj bodova za upis u ogledna odeljenja često nadmašuje bodove za gimnazije, MP - Rezultati upisa SS 2005 - 2010. godine). Nažalost, nema preciznih podataka o obuhvatu odraslih lica koji prolaze kroz sistem obuka, prekvalifikacija i dokvalifikacija.

Neadekvatna je mreža škola, popunjenost upisne kvote je 89%. Plan upisa ne prati potrebe tržišta rada. Nema sistematizovanih podataka o postojećim obukama na tržištu, kao ni podataka o broju odraslih lica koji prolaze kroz sistem srednjeg stručnog obrazovanja.

Kvalitet

Neki od elemenata potrebnih za praćenje i ostvarenje kvaliteta sistema SSOV su već ostvareni ili su u postupku donošenja (školsko razvojno planiranje, interna evaluacija, standardi rada nastavnika i ustanova, učešće poslodavaca u kreiranju standarda kvalifikacija, razvoju plana i programa i ispitima, delimično eksterni završni ispit i matura u oglednim odeljenjima i sl.). Nema preciznih podataka o ranom napuštanju školovanja u stručnim školama. Na osnovu podataka Studije merenja životnog standarda i Razvoj ljudskih resursa u Srbiji, 2010 (dalje u tekstu: SMŽS), stopa osipanja u srednjem obrazovanju bila je 2,3% (2005). Međutim, neki drugi podaci pokazuju da je ova stopa mnogo viša, čak oko 30% u srednjem obrazovanju, u poređenju sa zvaničnim podacima koji se ne drže starosnih grupa učenika (Vlada, 2003). Prema podacima MP, anketa sprovedena za generacije od 2000 - 2008. godine pokazuje da je osipanje 7,3%. Ali, prema drugim merenjima u Republici Srbiji 10,0% lica nije steklo inicijalno SSOV (EUROSTAT, 2010). Za razliku od ovih brojki, SMŽS daje zaključak da jedna petina dece u Republici Srbiji još uvek ne pohađa srednje obrazovanje, naročito dečaci i mladi ljudi iz socijalno ugroženih područja.

Efektivnost

U 2010. godini, na visokoškolske institucije upisano je 36.127 studenata koji su završili trogodišnje ili četvorogodišnje SSOV, što čini oko 63% populacije maturanata. Preostali deo populacije maturanata u SSOV pokušava da se zaposli.

Prema statistikama Nacionalne službe za zapošljavanje (u daljem tekstu: NSZ) iz aprila 2011. godine broj lica koji prvi put traže posao a koji su završili *trogodišnje* SSOV je 61.901. Od tog broja, u prvih pet područja rada su 49.983 lica (80,7%), i to:

(1) Mašinstvo i obrada metala	17.760 lica;
(2) Trgovina, ugostiteljstvo i turizam	12.541 lica;
(3) Tekstilstvo i kožarstvo	8.027 lica;
(4) Elektrotehnika	6.146 lica;
(5) Poljoprivreda, proizvodnja i prerada hrane	5.509 lica.

Sa završenim četvorogodišnjim SSOV prvi put traži posao 68.208 lica. Od tog broja, u prvih pet područja rada je 37.149 lica (54,5%), i to:

(1) Ekonomija, pravo i administracija	10.953 lica;
(2) Mašinstvo i obrada metala	8.499 lica;
(3) Poljoprivreda, proizvodnja i prerada hrane	7.247 lica;
(4) Trgovina, ugostiteljstvo i turizam	4.342 lica;
(5) Elektrotehnika	6.108 lica.

Značajna razlika u procentualnoj zastupljenosti lica sa završenom trogodišnjom ili četvorogodišnjom srednjom stručnom školom koja traže posao nastala je zbog većeg broja odlaska na studije i manje potražnje posla onih mladih koji su se duže školovali.

Stopa nezaposlenosti mladih (15 - 24 godina) dostigla je 46,1% krajem 2010. godine (Prvi nacionalni izveštaj o socijalnom uključivanju i smanjenju siromaštva, 2011).

Od osoba koje spadaju u kategoriju dugoročno nezaposlenih lica (po ARS i po standardu NSZ, dugoročna nezaposlenost je period traženja posla duži od 12 meseci) 73% su lica sa srednjim obrazovnim nivoom. U tom zbirnom procentu najveće je učešće lica sa periodom traženja posla od četiri do šest godina (17,1%), zatim od dve do četiri godine (16,8%) i sedam do deset godina (11,1%). Lica koja su nezaposlena duže nego što je trajalo njihovo školovanje dolaze u stanje deprofesionalizacije ili dekvalifikacije, pa po tom osnovu postaju teško zapošljiva. Sa društvenog stanovišta to je i ekonomski gubitak - promašena investicija, koja zahteva dodatno društveno i lično angažovanje i dodatna sredstva radi obučavanja tih lica radi eventualnog zapošljavanja.

Relevantnost

Nema preciznih zbirnih podataka o broju lica koja su u radnom odnosu, a menjaju ili stiču drugu kvalifikaciju kroz vidove vanrednog školovanja u stručnim školama, zatim broju lica koja su izgubila status redovnog učenika ili prerano napustila školovanje, pa nastavljaju kao vanredni učenici, radi procene procentualnog iznosa ovog ključnog obeležja. Usklađenost ponude u SSOV i potražnje na tržištu rada je niskog stepena. Bez obzira na veliku potražnju za određenim kvalifikacijama kao što su zidari, zavarivači, livci, svršeni učenici osnovnih škola nisu zainteresovani već duži niz godina za obrazovanje za ova zanimanja. S druge strane, politika upisa nije usklađena sa stanjem nezaposlenosti (najveća stopa upisa je u području rada Ekonomija, pravo i administracija gde postoji samo četvorogodišnje obrazovanje, ali je veoma sličan broj nezaposlenih iz ovog područja rada koji traže prvo zaposlenje).

3. Nalazi SWOT analize

Snage

- 1) mogućnost nastavka školovanja ili zapošljavanja;
- 2) velik obuhvat populacije;

- 3) postojanje široke mreže škola i široke ponuda obrazovnih profila;
- 4) povećana atraktivnost uvođenjem oglada (rezultiralo opremanjem škola tehničkim sredstvima, obukom nastavnika, manjim brojem učenika u odeljenju, uvođenjem standarda kvalifikacija, ishoda učenja, modularnom nastavom i uvođenjem predmeta preduzetništvo);
- 5) postojanje podrške institucija i tela (MP, Zavod za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja - Centar za stručno obrazovanje i obrazovanje odraslih, Zavod za vrednovanje kvaliteta obrazovanja i vaspitanja, Privredna komora Srbije, NCZ, Savet za stručno obrazovanje i obrazovanje odraslih);
- 6) iskustvo i rezultati ostvareni u različitim projektima (CARDS, IPA, GIZ, *Kulturkontakt* i drugi).

Slabosti

- 1) neadekvatna strukovna struktura i geografska distribucija mreže škola;
- 2) slaba opremljenost škola koje nisu u ogledu;
- 3) neadekvatna struktura plana upisa i neusaglašenost obrazovnih profila sa strukturom privrede i njenim potrebama (školovanje profila za kojima ne postoji potreba ili ima viškova na tržištu rada, dok na drugoj strani nema upisa na pojedina zanatska zanimanja koja su potrebna tržištu);
- 4) zastarelost dela sistema koji nije obuhvaćen ogledom (prevaziđeni nastavni planovi i programi, nastavnici koji ne prolaze adekvatne programe stalnog stručnog usavršavanja, loša opremljenost škola);
- 5) nerešen problem obezbeđenja kvaliteta praktičnog dela nastave van škole (u daljem tekstu: radna praksa), pri čemu nema akreditovanih radnih mesta i instruktora za obavljanje radne prakse, niti podsticaja privrednih društava da obezbede kvalitetnu praksu učenicima, nedovoljan broj privrednih društava je zainteresovan za ovaj vid saradnje sa obrazovanjem;
- 6) nedostatak instrumenata za obezbeđenje kvaliteta (NOK, standardi kvalifikacija, eksterno završni ispiti i sl.).

Mogućnosti

- 1) postojanje potrebe za visokokvalitetnom radnom snagom (investicije, potreba za novim kvalifikacijama, samozapošljavanjem - pokretanjem sopstvenog biznisa);
- 2) postojanje uslova za jačanje saradnje sa socijalnim partnerima (kroz Savet za stručno obrazovanje i obrazovanje odraslih, formiranje Sektorskih veća, podrška sektorskih udruženja i asocijacija);

3) postojanje mogućnosti da srednje stručne škole aktivno učestvuju u razvoju modela neformalnih oblika SSOV - obuke; mogućnost transfera znanja i iskustava (metodologije, koncepti, procedure) stečenih u razvoju oglada na dalji razvoj SSOV;

4) mogućnost pristupa EU fondovima;

5) postojanje uslova za uvođenje kvalitetne radne prakse (stimulacija poslodavaca npr. kroz poreske olakšice za razvoj socijalnog partnerstva uz njihovo učešće u izradi nacionalnog sistema kvalifikacija, standarda kvalifikacija, praktične nastave, realizaciji ispita itd.)

Pretnje

1) diskontinuiteti u reformi SSOV zbog čestih društveno-političkih promena (česti prekidi ili menjanja započetih reformi);

2) veoma teško se sprovodi uvođenje proverenih inovacija u obrazovni sistem;

3) slabi efekti postojećeg sistema stručnog usavršavanja nastavnika, što ukršteno sa nedovoljno dobrim socijalnim statusom profesije nastavnika u društvu dovodi do njihove demotivisanost i apatije;

4) nedovoljna finansijska izdvajanja i ulaganja u opremanje škola.

4. Strategija razvoja sistema SSOV

Raskorak između vizije i postojećeg stanja

Iako je obuhvat i atraktivnost stručnog obrazovanja naizgled na zadovoljavajućem nivou, njegova struktura je generator nezaposlenosti, jer kreira stručnjake za čijim radom ne postoji potreba na tržištu rada.

Ne postoje sistemski podaci o efikasnosti sistema, odnosno broju onih lica koji su koji su nastavili dalje školovanje po završetku SSOV, prošli sistem dokvalifikacije, prekvalifikacije ili dodatne obuke ili se zaposlili. Ovako sistematizovane podatke prikupljao je Zavod za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja za svršene učenike srednjih stručnih škola koji su završili ogledne programe. Generalno nedostaju podaci o obukama odraslih lica na nivou SSOV.

Gledano sa stanovišta racionalnosti, ne postoji povratni mehanizam korigovanja upisne politike koja generiše dugotrajno nezaposlena lica.

U pogledu fleksibilnosti i relevantnosti ima dobrih početnih rezultata, ali je normativa sa jedne strane preterano kruta i komplikovana, a s druge strane je nema.

Prepreka za premošćavanje raskoraka je i odsustvo koherentnosti u strateškom upravljanju stručnim obrazovanjem, što stvara brojne probleme i posledice koje direktno usporavaju razvoj stručnog obrazovanja, odnosno razvodnjavaju efekte već ostvarenih ili započetih strateških inovacija i reformskih aktivnosti.

5. Strategija dostizanja vizije

Usporedni prikaz strateških ciljeva razvoja stručnog obrazovanja u EU (utvrđenih Kopenhagenskom deklaracijom i Kominikeom iz Briža) i u Republici Srbiji u narednom periodu i mere za njihovo postizanje dati su u tabeli.

Tabela 1: Prikaz strateških ciljeva razvoja stručnog obrazovanja u EU i u Republici Srbiji u narednom periodu i mere za njihovo postizanje

<i>Strateški ciljevi razvoja stručnog obrazovanja prema Kopenhagenskoj strategiji odnosno Kominikeu iz Briža</i>	<i>Strateški ciljevi razvoja SSOV u Srbiji do 2020.+ godine</i>	<i>Strateške mere koje treba sprovesti do 2020. godine u Srbiji</i>
<p>Poboljšanje kvaliteta i uspešnosti SSOV i jačanje njegove atraktivnosti i relevantnosti</p> <ul style="list-style-type: none"> - Obezbediti kvalitet nastavnika, instruktora i drugih profesionalaca u stručnom obrazovanju - Osigurati veću usaglašenost sa tržištem rada, pa time i relevantnost SSOV 	<p>Obezbediti da kvalifikacije u SSOV budu relevantne i dostupne</p>	<ul style="list-style-type: none"> - uspostavljanje Nacionalnog okvira kvalifikacija za celoživotno učenje; - standardizacija ispita za sticanje kvalifikacije; - uspostavljanje sistema sertifikacije prethodnog učenja / priznavanje neformalnog i informalnog učenja
<p>Jačanje kreativnosti, inovativnosti i preduzimljivosti, kao i korišćenja informacionih tehnologija</p>	<p>Unaprediti kvalitet i efikasnost SSOV</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Uvođenje majstorskog obrazovanja - Unapređivanje sistema usavršavanja nastavnika - Razvoj programa obrazovanja na osnovu standarda kvalifikacija - Fleksibilna organizacija nastave - Usklađivanje mreže stručnih škola i ponudu obrazovnih programa (profila) sa potrebama privrede
<p>Razviti efektivan sistem celoživotnog učenja i mobilnost kao realnost u stručnom obrazovanju</p> <ul style="list-style-type: none"> - Obezbediti fleksibilnost u dostupnosti obrazovnim programima i sticanju kvalifikacija svim kategorijama korisnika - Razviti strateški pristup za internacionalizaciju inicijalnog i 	<p>Obezbediti da sistem SSOV bude sveobuhvatan i unaprediti njegov doprinos smanjenju stope ranog napuštanja obrazovanja</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Smanjenje stope ranog napuštanja obrazovanja

<p>kontinuiranog stručnog obrazovanja i promovisati mobilnost</p> <p>Promovisanje principa jednakosti, društvene kohezije i aktivnog građanstva - omogućiti inkluziju u SSOV</p>		
<p>Jačanje učešća socijalnih partnera u stručnom obrazovanju</p> <p>- Direktno uključivanje poslodavaca u kreiranje, razvoj i praćenje SSOV</p> <p>- Intenzivna saradnja nosilaca politike razvoja SSOV sa drugim oblastima posebno iz oblasti ekonomije</p>	<p>Uspostavljanje održivog sistema socijalnog partnerstva u SSOV u Srbiji</p>	<p>- Uključivanje poslodavaca u proces programiranja, razvoja i realizacije SSOV</p>
<p>Uspostavljanje efikasnog sistema upravljanja SSOV u svim domenima njegovog ostvarivanja</p> <p>- Upravljanje ključnim instrumentima razvoja SSOV</p> <p>- Uspostavljanje intenzivne saradnje sa svim nosiocima razvoja SSOV</p> <p>- Obezbeđivanje vođenja valjane statistike, tj. kvalitetnih i relevantnih podataka za razvoj SSOV</p> <p>Uskladiti politiku razvoja SSOV sa politikama razvoja drugih relevantnih oblasti:</p> <p>zapošljavanja, privrede, istraživanja i inovacija</p>	<p>Uspostavljanje efikasnog sistema upravljanja u SSOV na svim nivoima</p>	<p>- Uspostavljanje sistema praćenja i vrednovanja stručnog obrazovanja</p> <p>- Definisane jasne podele odgovornosti, uloga i zadataka svih nosilaca upravljanja u SSOV</p>

6. Osnovne strateške mere

Uspostavljanje Nacionalnog okvira kvalifikacija za celoživotno učenje

Uspostavljanjem NOK obezbeđuje se podrška razvoju modernog, relevantnog i fleksibilnog sistema obrazovanja sa svrhom da:

- 1) obezbedi relevantnost kvalifikacija (ojača veze sveta rada i sveta obrazovanja);
- 2) unapredi pristup, fleksibilnost i prohodnost u sistemu formalnog i neformalnog obrazovanja;

- 3) obezbedi prepoznavanje i priznavanje neformalnog i informalnog učenja;
- 4) podrži orijentisanost na ishode učenja i primenu koncepta celoživotnog učenja;
- 5) obezbedi referentne tačke za osiguranje kvaliteta;
- 6) obezbedi uporedivost srpskih kvalifikacija sa evropskim okvirom kvalifikacija (u daljem tekstu: EOK), a s ciljem njihovog međunarodnog priznanja.

NOK je sistem koji obuhvata broj i opis nivoa kvalifikacija, odnose između kvalifikacija, puteve prohodnosti i napredovanja u odnosu prema tržištu rada i civilnom društvu. Njime je obuhvaćen nacionalni sistem kvalifikacija koji sadrži kvalifikacije svih nivoa i vrsta bez obzira na način sticanja (kroz formalno ili neformalno obrazovanje odnosno informalno učenje - životno ili radno iskustvo) i životno doba u kome se stiču kvalifikacije (mladi ili odrasli). Na ovaj način se omogućava integracija i koordinacija postojećih sistema kvalifikacija u Republici Srbiji (npr. sistem kvalifikacija visokog obrazovanja, sistem kvalifikacija srednjeg stručnog obrazovanja i drugi sistemi).

NOK utvrđuje procese, tela, odnosno organizacije odgovorne za uspostavljanje kvalifikacija, načine sticanja, upoređivanje, prepoznavanje, obezbeđivanje kvaliteta i standarda po kojima se realizuju.

Potrebe za kvalifikacijama na tržištu rada, odnosno neophodnim kompetencijama u skladu sa tehnološkim i društvenim razvojem, se moraju kontinuirano pratiti što se omogućava radom sektorskih veća. Na ovaj način bi se unapredila obrazovna ponuda srednjeg stručnog obrazovanja - formalnog i neformalnog.

Aktivnosti do 2020. godine:

- 1) uspostaviti NOK u srednjem stručnom obrazovanju - formalnom i neformalnom (poželjno je da se uspostavi kao jedinstven srpski okvir kvalifikacija koji obuhvata i formalno opšte srednje i visoko strukovno i akademsko obrazovanje);
- 2) doneti zakonsku i podzakonsku regulativu o kvalifikacijama i uspostaviti sva tela nadležna za ovu oblast;
- 3) uspostaviti kontinuirani rad sektorskih veća;
- 4) uspostaviti nacionalni sistem kvalifikacija koji se redovno inovira.

Standardizacija ispita za sticanje kvalifikacije

Standardizaciju ispita za sticanje kvalifikacija na nivou sistema (stručna matura i završni ispiti za sve ostale oblike stručnog obrazovanja i obuke) treba izvršiti na osnovu iskustava primene različitih koncepata završnih ispita, a radi podizanja kvaliteta srednjeg stručnog obrazovanja na nacionalnom nivou neophodno je utvrditi standarde ispita (eksterno ili delimično eksterno ocenjivanje, instrumenti, procedure, nadležna tela/ustanove, zakonska i podzakonska regulativa). Uspostavljanjem NOK utvrđuju se ovi standardi.

Planirane mere:

1) u sklopu NOK za svaku kvalifikaciju utvrđen je standard ispita za sticanje kvalifikacije (eksterno ili delimično eksterno ocenjivanje, instrumenti, procedure, nadležna tela/ustanove, zakonska i podzakonska regulativa);

2) najmanje po jedan predstavnik visokih strukovnih škola i fakulteta uključeni u timove za pripremu instrumenata za završne ispite i ispite stručne mature za svaki obrazovni profil;

3) najmanje 50% eksternih ispitivača je akreditovano;

4) rezultati ispita se prikupljaju u procesu praćenja sistema SSOV, obrađuju i koriste u svrhu osiguranja kvaliteta na nivou škole/ustanove i sistema SSOV.

Uspostavljanje sistema sertifikacije prethodnog učenja / priznavanje *neformalnog i informalnog učenja*

Standardi sistema sertifikacije prethodnog učenja, odnosno priznavanje neformalnog i informalnog učenja sastavni je deo NOK. Uspostavljanje ovog sistema je od velikog značaja iz najmanje dva razloga:

1) u vreme izuzetno brzog razvoja informaciono - komunikacionih tehnologija, dostupnost informacija svakom pojedincu je znatno veća u odnosu na period od pre samo 10 godina, čime se stiču mogućnosti intenzivnog neformalnog i informalnog učenja u željenim oblastima - znatno brže nego kroz formalan sistem obrazovanja;

2) na tržištu rada je veliki broj lica sa radnim iskustvom ali bez formalne kvalifikacije.

Sistemi sertifikacije prethodnog učenja uspostavljeni su u većini razvijenih zemalja i značajno doprinose poboljšanju kvalifikacione strukture na tržištu rada obezbeđujući formalno priznavanje znanja, veština, odnosno, kompetencija stečenih radnim i životnim iskustvom.

Planirane mere:

1) u sklopu NOK definisati sistem sertifikacije prethodnog učenja (kvalifikacioni nivoi na kojima je moguća sertifikacija, procedure, instrumenti, nadležna tela/ustanove, zakonska i podzakonska regulativa);

2) uspostaviti najmanje 10 ustanova nadležnih za sertifikaciju prethodnog učenja i omogućiti da najmanje 2% nezaposlenih bez kvalifikacije, a sa odgovarajućim radnim iskustvom stekne prvu kvalifikaciju na ovaj način.

Uvođenje majstorskog obrazovanja

Nastavnici/instruktori praktične nastave u preduzećima poseduju stručne kompetencije neophodne za osposobljavanje učenika, ali često nemaju zakonom zahtevani formalni nivo obrazovanja. Donošenjem zakona o zanatstvu, formiranjem zanatskih komora i

uvođenjem majstorskog obrazovanja, omogućilo bi se da ovi ljudi koji obavljaju nastavnički posao i formalno steknu adekvatna pedagoško psihološka i metodička znanja i budu priznati kao nastavnici u sistemu obrazovanja. S druge strane na ovaj način omogućilo bi se održavanje tradicionalno priznatih zanatskih zanimanja.

Planirane mere:

- 1) uspostavljen sistem akreditacije poslodavaca i instruktora koji obučavaju učenike/polaznike praktične nastave u preduzećima;
- 2) razvijen sistem majstorskog obrazovanja za najmanje 30 zanimanja i najmanje tri generacije majstora steklo majstorsko pismo;
- 3) najmanje 50% nastavnika/instruktora praktične nastave u preduzećima položio majstorski ispit i akreditovani kao nastavnici u nadležnoj instituciji;
- 4) usaglašena/doneta zakonska i podzakonska regulativa u ovoj oblasti.

Usavršavanje nastavnika

Nastavnici stručnih predmeta i modula u SSOV nemaju inicijalno nastavničko obrazovanje, a većina nema ni prethodno stručno iskustvo u matičnoj struci, jer im je ovo prvo zanimanje. Neophodan je permanentni profesionalni razvoj nastavnika, valjana obuka kako u oblasti pedagoško - psihološko metodičkih kompetencija, tako i u matičnoj struci (v. deo Obrazovanje nastavnika).

Uvođenje karijernog vođenja i savetovanja u SSOV, podrazumeva i obuku stručnih saradnika i nastavnika za ove poslove.

Planirane mere:

- 1) razviti različite modele stručnog usavršavanja, uključujući i praksu nastavnika u matičnoj struci koja se realizuje u preduzećima, odnosno ustanovama;
- 2) razviti programe stručnog usavršavanja nastavnika kojima bi se ojačale njihove kompetencije da kod učenika podstaknu kreativnost, inovativnost i preduzimljivost;
- 3) obučiti sve nastavnike da koriste informaciono - komunikacione tehnologije u nastavi ili njenoj pripremi;
- 4) uspostaviti sistem merenja efekata stručnog usavršavanja zasnovan na prethodno prihvaćenoj metodologiji;
- 5) uspostaviti sistem osposobljavanja nastavnika za primenu sistema karijernog vođenja i savetovanja u SSOV.

Razvoj programa obrazovanja na osnovu standarda kvalifikacija

Programi obrazovanja se razvijaju na osnovu standarda kvalifikacija kojima se utvrđuju stručne kompetencije, odnosno ishodi znanja i veština koji se moraju dostići završetkom obrazovanja za datu kvalifikaciju.

Jedan od strateških ciljeva Kopenhagenškog procesa je jačanje kreativnosti, inovativnosti i preduzirljivosti, kao i korišćenja informacionih tehnologija. Uvođenjem Preduzetništva kao nastavnog predmeta u programe stručnog obrazovanja obezbeđuje se osposobljavanje učenika/polaznika u SSOV da upoznaju osnovne ekonomske principe preduzetništva, neophodnu zakonsku regulativu, ali i steknu osnovne veštine izrade biznis plana za realizaciju odabrane ideje. Uvođenjem raznovrsnih metoda aktivnog učenja i nastave u svim predmetima i modulima, ali i u sklopu vannastavnih aktivnosti, stvaraju se mogućnosti da se kod učenika razvijaju kreativnost, inovativnost i preduzirljivost, kao i sticanje informaciono - komunikacionih kompetencija. Ovo iziskuje dodatno obučavanje nastavnika u oblasti metoda i tehnika nastave ali i korišćenja informaciono - komunikacionih tehnologija.

Deo programa treba da je izbornog karaktera kako bi se omogućilo učenicima/polaznicima da zadovolje i svoje specifične obrazovne potrebe i sklonosti bilo u oblasti stručnog ili opšteg obrazovanja. Na ovaj način povećava se efektivnost kroz zadržavanje dva moguća izlaza (ka svetu rada i ka nastavku obrazovanja). S druge strane, doprinosi unapređivanju obrazovno-vaspitanog procesa u školi kada je sama škola kreator dela obrazovnog programa u skladu s potrebama i mogućnostima lokalne sredine i u skladu sa sopstvenom obrazovnom ponudom. Na ovaj način omogućilo bi se lakše kretanje učenika kroz srednje obrazovanje.

Neke od tih kvalifikacija potrebno je prebaciti iz sistema školskog obrazovanja u sistem obuka.

Planirane mere:

- 1) sve programe formalnog stručnog obrazovanja razviti na osnovu standarda kvalifikacija utvrđenih u sektorskim vešćima, a ti programi su zasnovani na ishodima učenja, organizovani modularno ili predmetno;
- 2) uvesti preduzetništvo u programe obrazovanja i obuke;
- 3) uvesti obavezni i izborni deo u sve programe stručnog obrazovanja;
- 4) uvesti savremene metode aktivnog učenja i nastave i obučiti nastavnike za njihovu primenu;
- 5) obučiti nastavnike srednjih stručnih škola za izradu otvorenog dela školskog plana i programa i aktivno ih uključivati u taj proces;
- 6) uvesti Evropski sistem prenosa kredita u stručnom obrazovanju;
- 7) uspostaviti sistem akreditacije programa neformalnog stručnog obrazovanja;

8) razviti programe podrške zainteresovanim školama i ustanovama za razvoj programa obuka.

Fleksibilna organizacija nastave

Organizaciju nastave je neophodno postaviti fleksibilno ili omogućiti različite varijetete u zavisnosti od prirode sektora za koji se školuju budući kadrovi (npr. poljoprivreda, turizam, građevinarstvo, zdravstvo), od zavisnosti da li je škola regionalna ili lokalna, da li je za pojedine nastavne sadržaje potrebno kraće ili duže vreme i dr. Potrebno je doneti niz mera kako na osnovu sopstvenih iskustava, tako i na osnovu iskustava zemalja u okruženju i EU.

Planirane mere:

- 1) organizaciju nastave u školama uskladiti sa optimalnim načinima učenja (npr. predmetna i modularna nastava se organizuju tokom jednog polugodišta ili u blokovima);
- 2) organizaciju nastave u školama koje obrazuju kadrove za potrebe oblasti poljoprivrede, turizma, građevinarstva i zdravstva uskladiti sa prirodom delatnosti;
- 3) obezbediti zakonskom i podzakonskom regulativom da se norma rada nastavnika prvenstveno utvrđuje na godišnjem nivou, a preraspodela tokom školske godine se utvrđuje na osnovu zahteva plana i programa.

Usklađivanje mreže stručnih škola i ponudu obrazovnih programa (profila) sa potrebama privrede

Usklađivanje nove mreže srednjih stručnih škola sa potrebama privrede i demografskim kretanjima u regionu i lokalnoj samoupravi treba da se obaviti na osnovu istraživanja koje će se sprovesti na celokupnoj teritoriji u saradnji sa regionalnim privrednim komorama, udruženjima proizvođača koji nisu uključeni u komorski sistem i lokalnim samoupravama.

Promena politike upisa u SSOV je važna za razvoj ne samo obrazovanja nego i privrede i drugih društvenih delatnosti. Na osnovu iskustava iz prethodnog perioda potrebno je uskladiti ponudu i tražnju - broj učenika koji završavaju osnovnu školu i broj mesta u školama. Zbog velike disproporcije došlo je do ozbiljnog urušavanja ravnoteže između trogodišnjeg i četvorogodišnjeg stručnog obrazovanja, pri čemu su odeljenja velike većine trogodišnjih profila ostala bez učenika, ili sa veoma malim brojem učenika da je nemoguće formirati odeljenje.

Kvalitetno stručno obrazovanje je skupo, a posebno praktična nastava, pa veoma mali broj škola može da obezbedi dobre uslove za realizaciju praktične nastave u školskom prostoru. Radi ujednačenosti stečenih kompetencija kod učenika, potrebno je pojedine stručne škole uspostaviti kao regionalne tehnološke centre za određene oblasti, uz korišćenje kapaciteta domova za smeštaj učenika. Istovremeno, ovi tehnološki centri bi dobili i ulogu resursnih centara za nastavnike praktične nastave.

Neophodno je razmotriti kriterijume za verifikaciju srednjih stručnih škola, osavremeniti standarde prostora i opreme za obrazovne profile, izvršiti ponovnu verifikaciju škola i ustanoviti koje od njih zadovoljavaju propisane kriterijume.

Planirane mere:

- 1) razviti mehanizme identifikacije potrebnih kvalifikacija u regionu i na nivou lokalne samouprave za period od jedne do pet godina u regionalnim privrednim komorama;
- 2) utvrditi novu mrežu srednjih stručnih škola koja je usklađena sa potrebama privrede i sa demografskim kretanjima u regionu i lokalnoj sredini;
- 3) uspostaviti najmanje pet regionalnih tehnoloških centara za određene sektore, korišćenjem kapaciteta privrede, postojećih školskih objekata i domova učenika;
- 4) doneti zakonsku i podzakonsku regulativu koja uređuje rad regionalnih tehnoloških centara, način finansiranja njihovog rada, rad nastavnik/instruktoru u ovim centrima ali i "gostujućih" nastavnika;
- 5) izvršiti verifikaciju svih srednjih stručnih škola;
- 6) unaprediti prag znanja (zbirni broj bodova postignut na završnom ispitu i uspeha u osnovnoj školi) za upis na različite obrazovne programe u SSOV;
- 7) ponudu obrazovnih programa uskladiti sa podacima o nezaposlenima sa tržišta rada i ekonomskim i tehnološkim potrebama države i regiona;
- 8) uvesti kvalifikacioni ispit za upis na određene programe obrazovanja gde je potrebna provera specifičnih psiho-fizičkih sposobnosti.

Smanjenje stope ranog napuštanja SSOV

Nedostaju pouzdani podaci o stopi ranog napuštanja sistema obrazovanja, pa je potrebno utvrditi jedinstvenu metodologiju praćenja osipanja učenika iz obrazovanja. Potrebno je utvrditi sistem mera kojima bi se smanjio broj onih koji napuštaju obrazovanje, i to:

- 1) uvesti sistem karijernog vođenja i savetovanja u škole;
- 2) zbog realizacije inkluzivnih principa u obrazovanju osmisliti programe pomoći za osetljive grupe;
- 3) u skladu sa potrebama sektora uvesti programe stručnog obrazovanja na svim nivoima NOK, a naročito za ona zanimanja za koja postoji velika potražnja na tržištu rada, a mala zainteresovanost za upis u odgovarajuće obrazovne profile.

Planirane mere:

- 1) primeniti metodologiju praćenja i merenja stope ranog napuštanja sistema obrazovanja i preko jedinstvenog informacionog sistema pratiti broj učenika u svakoj upisanoj generaciji;
- 2) aktuelnu stopu osipanja smanjiti za 50%;
- 3) obučiti nastavnike i stručne saradnike u svakoj srednjoj stručnoj školi za karijerno vođenje učenika/polaznika;
- 4) razviti, proveravati na probnom uzorku i primeniti u praksi različite programe pomoći za osetljive grupe;
- 5) obezbediti da učenici koji su napustili srednje obrazovanje dobiju neki vid stručnog obrazovanja i obučavanja i steknu prvu kvalifikaciju;
- 6) u sektorima gde vlada velika potražnja za određenim kvalifikacijama, a mala je zainteresovanost učenika za upis i velika je stopa napuštanja škole, razviti posebne programe stručnog obrazovanja i obuka na potrebnim kvalifikacionim nivoima.

Uključivanje poslodavaca u proces programiranja, razvoja i realizacije SSOV

Nacionalni sistem kvalifikacija utvrđuje se radom sektorskih veća. Ona su zasnovana na principima socijalnog partnerstva i njihovi članovi su predstavnici u sektoru reprezentativnih i uspešnih privrednih društava, udruženja poslodavaca; reprezentativnog granskog sindikata; visokoobrazovnih ustanova; NSZ; resornog ministarstva nadležnog za poslove konkretnog sektora; zajednice škola; MP; Zavoda za unapređenje obrazovanja i vaspitanja i Privredne komore Srbije. Sektorska veća se uspostavljaju sa višegodišnjim mandatom radi kontinuiteta u obavljanju svojih zadataka.

Zadaci sektorskih veća treba da budu:

- 1) analiza postojećih i određivanje potrebnih kvalifikacija u sektoru;
- 2) identifikovanje kvalifikacija koje treba osavremeniti;
- 3) identifikovanje kvalifikacija koje više ne odgovaraju potrebama sektora;
- 4) utvrđivanje predloga standarda kvalifikacija i davanje podrške za njegovu izradu u okviru sektora;
- 5) davanje mišljenja o očekivanim ishodima znanja i veština za kvalifikacije unutar sektora;
- 6) promovisanje dijaloga i neposredne saradnje između sveta rada i obrazovanja;
- 7) promovisanje mogućnosti za obrazovanje, obuku i zapošljavanje unutar sektora;
- 8) identifikovanje mogućnosti za obučavanje odraslih unutar sektora;

9) razmatranje implikacija NOK na kvalifikacije unutar sektora.

Uvođenjem poslodavaca u rad sektorskih veća gde se utvrđuju standardi kvalifikacija, u nastavni proces kao instruktora i u ispitne komisije na ispitima za sticanje kvalifikacija omogućava se da poslodavci aktivno kreiraju potrebnu radnu snagu neophodnu za uspešno poslovanje. Neformalno su i do sada poslodavci bili uključeni u ove procese, ali da bi se obezbedilo njihovo puno učešće neophodno je doneti i niz sistemskih mera (članstvo u školskim odborima, nadoknade za rad u komisijama, akreditacija instruktora praktične nastave iz preduzeća kao nastavnika, akreditacije radnih mesta za realizaciju praktične nastave, poreske olakšice za preduzeća u kojima se realizuje praktična nastava i sl.)

Planirane mere:

- 1) razviti sistem akreditacije i sertifikacije poslodavaca kod kojih se realizuje praktična nastava;
- 2) doneti zakonsku i podzakonsku regulativu za finansijske stimulacije poslodavaca u čijim se privrednim društvima realizuje praktična nastava;
- 3) uključiti bar 10% poslodavaca u rad sektorskih veća, ispitnih komisija i u realizaciju praktične nastave.

Uspostavljanje sistema praćenja i vrednovanja srednjeg stručnog obrazovanja

Korišćenjem iskustava u praćenju i vrednovanju realizacije oglednih programa, postojećeg sistema samovrednovanja i eksternog vrednovanja mora se postaviti adekvatan sistem koji bi omogućio brže reakcije onih koji upravljaju sistemom obrazovanja, odnosno poređenje sa drugim evropskim obrazovnim sistemima. Stoga je neophodno uspostavljanje sistema merenja indikatora o praćenju stanja u obrazovanju i vaspitanju koje je usvojio Nacionalni prosvetni savet.

Planirane mere:

- 1) dopuniti standarde kvaliteta rada obrazovnih ustanova dodatnim standardima i indikatorima specifičnim za SSOV;
- 2) razviti sistem praćenja i vrednovanja stručnog obrazovanja (indikator, instrumenti, procedure, nadležna tela/ustanove, zakonska i podzakonska regulativa).

Definisanje jasne podele odgovornosti, uloga i zadataka svih nosilaca upravljanja u SSOV

Radi obezbeđivanja i razvoja efikasnog sistema upravljanja SSOV na svim nivoima neophodno je jasno utvrditi podelu odgovornosti svih nosilaca SSOV na svim nivoima.

U tom smislu neophodno je:

- 1) obezbediti jasan i koherentan sistem upravljanja ključnim instrumentima razvoja SSOV;
- 2) definisati uloge i odgovornosti svih učesnika i nosilaca SSOV na svim nivoima;
- 3) jačanje odgovornosti svih donosilaca odluka u oblasti obrazovanja u realizaciji strateških ciljeva i obezbeđivanju konzistentne implementacije;
- 4) osavremenjavanje normativnog regulisanja u svim segmentima realizacije SSOV;
- 5) uspostaviti mehanizme koordinacije i saradnje nosilaca na pojedinim nivoima SSOV.

Planirane mere:

- 1) na osnovu analiziranog stanja SSOV uspostaviti sistem upravljanja SSOV na svim nivoima koji će u sebi sadržati jasno utvrđene uloge i odgovornosti nosilaca SSOV;
- 2) unaprediti propise kojima se preciziraju obaveze i odgovornosti nosilaca SSOV.

7. Potrebne promene u okruženju sistema SSOV

Presudan uticaj na realizaciju zadatih ciljeva u strategiji razvoja srednjeg stručnog obrazovanja ima stanje privrede. Niz predviđenih mera u strategiji razvoja stručnog obrazovanja i vaspitanja oslanja se na saradnju i podršku poslodavaca i privrede u celini - najveća pretnja sprovođenju predloženih aktivnosti biće nemogućnost privrede da se uključi u predviđene aktivnosti, jer će biti preokupirana svojim problemima.

U slučaju takvog scenarija, dinamika promena biće uslovljena prilivom sredstava iz stranih fondova.

S druge strane, ukoliko se ostvare mere date Strategijom i politikom razvoja industrije Republike Srbije od 2011. do 2020. godine ("Službeni glasnik RS", broj 55/11), postoji realna šansa da se SSOV, ili bar jedan njegov deo, transformiše i ostvari željene ciljeve. Prioriteti razvoja SSOV u pogledu delatnosti koje i navedena strategija prepoznaje su: informaciono komunikacione tehnologije, proizvodnja i prerada hrane, saobraćaj i energetika i energetska efikasnost.

Radi ostvarenja vizije sistema SSOV potrebno je da reformski procesi zahvate i druge podsisteme obrazovanja i da oni, kao kontinualna obrazovna spirala, međusobno budu usklađeni.

8. Potrebne strateške relacije sa drugim sistemima

Za formulisanje strategije razvoja i reformu obrazovnog sistema u današnjem trenutku izrazito je nepovoljno stanje ekonomije u Republici Srbiji, posebno u odnosu na novi talas globalne ekonomske krize.

Promovisanje znanja kao ključnog rešenja za izlaz iz sveopšte krize, može se realizovati preko osmišljene i permanentne kampanje promovisanja najuspešnijih u svojim

oblastima na osnovu njihovih obrazovnih rezultata. Neophodno je stalno afirmisati najbolje nastavnike, učenike i studente u sistemu.

Neophodno je uskladiti i koordinirati reformske zahvate u svim podsistemima obrazovanja. Stručnjaci koji se bave srednjim stručnim obrazovanjem moraju imati uvid u sve promene vezane za osnovno, opšte srednje i visoko obrazovanje i vaspitanje, kao i uvid u promene u svim delatnostima za koje ovaj podsistem priprema kadrove. Tako bi se izbegla produkcija kadrova kojih već ima previše na tržištu rada a za čijim kompetencijama je prestala potreba zbog promena u delatnosti. Sektorska veća koja se uspostavljaju NOK su upravo tela na kojima se može voditi uspešan dijalog i planirati određene promene na osnovu zahteva privrede, visokog obrazovanja i srednjih stručnih škola.

Uspostavljanjem rada koordinacionog tela koje bi činili predsednici sva tri nacionalna saveta (Nacionalnog prosvetnog saveta, SSOVOO i Nacionalni savet za visoko obrazovanje), kolegijum ministarstva i direktori zavoda stvorili bi se znatno povoljniji uslovi za usaglašeno planiranje i delovanje na reformskom planu. SSOV se realizuje i na jezicima nacionalnih manjina, pa je potrebno sa nacionalnim savetima nacionalnih manjina usaglasiti donošenje odluka i zakonskih i podzakonskih akata u oblasti obrazovanja.

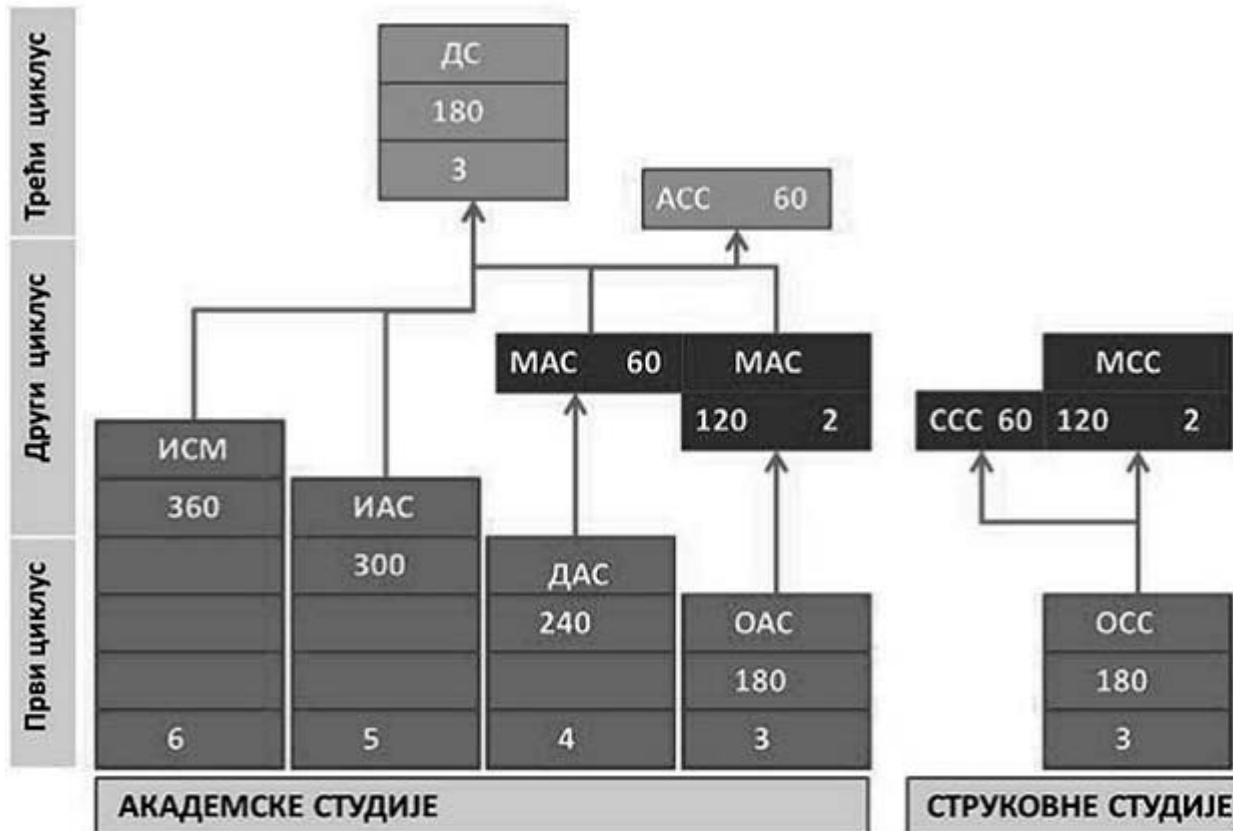
[Sledeći](#)

[Prethodni](#)

Deo treći

STRATEGIJA RAZVOJA VISOKOG OBRAZOVANJA

Шематски приказ система високог образовања у Републици Србији

Slika 1: Šematski prikaz sistema visokog obrazovanja u Republici Srbiji: ISM - integrisane studije medicine (360 ECTS); IAS - Integrisane akademske studije (300 ECTS); DAS - diplomske akademske studije (240 ECTS); OAS - Osnovne akademske studije (180 ECTS); OSS - Osnovne strukovne studije (180 ECTS); MAS - Master akademske studije (60 ili 120 ECTS); MSS - Master strukovne studije (120 ECTS); SSS - Specijalističke strukovne studije (60 ECTS); ASS - akademske specijalističke studije (60 ECTS); DS - Doktorske studije (180 ECTS).

I. ZAJEDNIČKI OKVIR RAZVOJA VISOKOG OBRAZOVANJA

Delatnost visokog obrazovanja od posebnog je značaja za Republiku Srbiju, i deo je međunarodnog, a posebno evropskog, obrazovnog, naučnog, odnosno umetničkog prostora.

Misija visokog obrazovanja jeste da kroz organizovane studije i istraživanja neprekidno obavlja transfer i kreiranje naučnih znanja i stručnih kompetencija kojima se omogućava, u prvom redu, socijalni, kulturni, ekonomski i drugi napredak naše zemlje i njenih građana, u stalno promenljivim okolnostima života i razvoja.

1. Razvojna opredeljenja visokog obrazovanja, 2012 - 2020.+ godine

Sistem visokog obrazovanja se suočava sa izvesnim brojem izazova svog razvoja do 2020.+ godine i na njih se odaziva sledećim razvojnim opredeljenjima:

1) Sistem visokog obrazovanja će u prvom redu, usmeravati strukturu svojih obrazovnih i istraživačkih aktivnosti ka zadovoljenju razvojnih potreba privrede i društva u Republici Srbiji;

2) Visoko obrazovanje je otvoreno prema svima koji žele da ih sistem kvalitetno pripremi za zaposlenje i dalji razvoj, pri čemu sistem preuzima obavezu da im pomogne, kroz savremeno i kvalitetno obrazovanje, da ostvare svoje životne ambicije;

3) Sistem visokog obrazovanja će unaprediti svoje performanse s ciljem da se poveća učešće populacije s visokim obrazovanjem u ukupnoj populaciji Republike Srbije;

4) Sistem visokog obrazovanja i svaki njegov deo podrediće svoju delatnost, funkcionisanje i razvoj doslednom ispunjavanju misije koju ima u kontekstu celoživotnog učenja i razvojnih potreba zajednice;

5) Sistem visokog obrazovanja razvijaće do 2020. godine svoje resurse i poboljšati svoje rezultate tako da se mogu preuzeti obaveze ostvarivanja ambicioznih ciljeva u vezi s njegovim regionalnim i međunarodnim ugledom i konkurentnom pozicijom;

6) Finansiranje visokog obrazovanja je ulaganje u budućnost. Povećan nivo ulaganja i sistem finansiranja u potpunosti usmeriti prema formiranju kreativnih, inovativnih, odgovornih visokoobrazovanih ljudi koji su neophodni da bi se ostvario ekonomski rast, smanjila nezaposlenost i ostvarila opšta demokratizacija društva. Finansiranje visokog obrazovanja obavljaće se prema novom sistemu koji će uvažiti sve dobre strane postojećeg. Novi sistem finansiranja će simultano i eksplicitno podržavati (a) kvalitetne ishode, relevantnost i efikasnost upotrebe resursa i vremena studiranja; (b) odgovornost studenata i visokoškolskih ustanova (u daljem tekstu: VŠU) za uspešnost studiranja; (c) omogućavanje studiranja onima koji žele da studiraju, bez obzira na socijalni, ekonomski i drugi status; (d) transparentnost troškova i cena studiranja, pribavljanja, alokacije i potrošnje prihoda VŠU. Uvešće se elementi koji na osnovu ukupnih indikatora kompetentnosti omogućuju VŠU pristup dodatnim finansijama;

7) Tekuće stanje, ispoljene tendencije spontanog razvoja i očekivana uloga visokog obrazovanja nalažu da se pristupi radikalnom unapređenju visokog obrazovanja u svakom njegovom segmentu;

8) VŠU će razvijati svoju organizacionu strukturu usmerenu ka jačanju integracije i saradnje osnovnih jedinica (fakulteti, visoke škole), integrisanom univerzitetu i integrisanim akademijama strukovnih studija, radnoj i organizacionoj integraciji s institucijama i delovima istraživačkog sistema, posebno u osnovnim istraživanjima, stvaranju zajedničkih studija, posebno doktorskih, sve do formiranja jedinstvenih nacionalnih ili regionalnih centara za doktorske studije i saradnji s proizvodnim i drugim sistemima;

9) Visoko obrazovanje će preuzeti ulogu inicijatora bržeg podizanja kvaliteta obrazovanja na svim nivoima tako što će visok kvalitet doktorskih studija delovati na podizanje kvaliteta obrazovnog sistema od ovih studija naniže.

2. Republika Srbija u evropskom prostoru visokog obrazovanja

Visoko obrazovanje će svoj rad, razvoj i ponašanje i dalje usklađivati sa principima na kojima se formira Evropski prostor visokog obrazovanja (u daljem tekstu: EHEA) i Evropski istraživački prostor (u daljem tekstu: ERA). Za ostvarenje ovog opredeljenja neophodno je:

- 1) osigurati da se ovi procesi odvijaju uz poštovanje institucionalne autonomije i akademskih sloboda i uz puno učešće studenata, nastavnog osoblja, VŠU, naučne, stručne javnosti i poslodavaca;
- 2) u fokus implementacije Bolonjskog procesa postaviti ishode učenja, znanja, veštine i kompetencije studenata. Promovisati paradigme "Student u centru učenja" i "Celoživotno učenje";
- 3) sistem visokog obrazovanja harmonizovati i konsolidovati kroz: (a) finalizaciju strukturnih reformi; (b) unapređenje sistema osiguranja kvaliteta obrazovnog procesa koji obuhvata istraživanje, celoživotno učenje i promoviše mogućnost zapošljavanja (c) širu dostupnost studiranja (d) mobilnost;
- 4) usvojiti i primeniti NOK koji je usklađen sa Okvirom kvalifikacija za evropski prostor visokog obrazovanja i sa Evropskim okvirom kvalifikacija za celoživotno učenje, a koji se zasniva na ishodima učenja i jedinstvenom sistemu osiguranja kvaliteta;
- 5) ostvariti kontinualnu koordinaciju s evropskim institucijama u svim procesima koji se odnose na priznavanje kvalifikacija i potpunu implementaciju Lisabonske konvencije;
- 6) dalju harmonizaciju sa EHEA s ciljem povećanja fleksibilnosti sistema visokog obrazovanja ostvarivati i kroz uvođenje "kratkog ciklusa";
- 7) prateći pravce razvoja EHEA razviti institucionalne i druge strateške mere koje će talentovanima omogućiti veću dostupnost visokog obrazovanja u sva tri ciklusa studija;
- 8) u sistem visokog obrazovanja uvesti mobilnosti kao element kvaliteta i faktor koji utiče na zapošljavanje i prihvatiti strategiju "Mobilnost za bolje učenje", a na nacionalnom nivou usvojiti strategiju koja će obuhvatiti mobilnost inostranih i domaćih studenata i nastavnika;
- 9) neprekidno razvijati mere koje vode povećanju zapošljavanja svršenih studenata, uključujući samozapošljavanje kroz preduzetništvo, koristiti ishode učenja kao alat za unapređenje dijaloga između visokoškolskih ustanova, studenata i poslodavaca u procesu prilagođavanja studijskih programa zahtevima tržišta rada.

3. Struktura i mesto visokog obrazovanja u celoživotnom učenju

U okviru sistema visokog obrazovanja ostvaruju se dva tipa studija, akademske (koje se ostvaruju kroz tri ciklusa) i strukovne studije (koje se ostvaruju kroz dva ciklusa), a radi osiguranja boljeg kvaliteta, fleksibilnosti i transparentnosti visokog obrazovanja, VŠU će dodatno precizirati razlike između strukovnih i akademskih studija u ishodima učenja,

veštinama i kompetencijama koje se stiču na tim tipovima studija tako što će dosledno poštovati misije tih studija.

Univerziteti i fakulteti će realizovati oba tipa studija, akademske i strukovne, ako objedinjuju naučno-istraživački, primenjeno-istraživački, stručni, odnosno umetnički rad i obrazovanje.

Akademije strukovnih škola i visoke škole strukovnih studija usmeriće se na razvoj profesionalnog obrazovanja za određene struke, a fokus će biti na razvoju dugoročne saradnje s potencijalnim korisnicima u oblasti privrede i javnog sektora i biće usklađivan s potrebama regiona u kojima su te institucije, pri čemu će ustanove koje sprovode strukovno obrazovanje pri osnivanju i akreditaciji demonstrirati spremnost i uslove za praktični trening studenata.

Na akademijama strukovnih studija koje imaju organizovana i zapažena primenjena i razvojna istraživanja mogu se organizovati master strukovne studije (120 ECTS, strukovni master) u čijoj realizaciji učestvuju isključivo nastavnici koji imaju dokorate i odgovarajuća zvanja stečena na akademiji strukovnih studija ili na univerzitetu.

Kao poseban oblik svoje delatnosti u okviru svojih obrazovnih oblasti, VŠU će organizovati i sprovoditi celoživotno obrazovanje prateći opšti tehnološki napredak, razvoj oblasti i potrebe tržišta radne snage, a celoživotno obrazovanje prilagodiće se sistemu ECTS, i u njega će se uključiti elementi koji se odnose na neformalno obrazovanje.

U obrazovanju odraslih VŠU treba da nude obrazovne programe koji omogućavaju brzo preorijentisanje zaposlenih na nove oblasti rada, i to naročito na one koji omogućavaju samozapošljavanje.

VŠU će, svojim studijskim programima, drugim aktivnostima i ponašanjem, biti stalan aktivan činilac očuvanja kulturne tradicije, nacionalnih i kulturnih specifičnosti i razvoja nacionalnog identiteta.

Studijski programi, istraživanja, procesi domaće i međunarodne saradnje, socijalni, kulturni, sportski i zabavni život studenata, nastavnika i drugih zaposlenih u ustanovama visokog obrazovanja zasnivaće se na razumevanju i saradnji različitih kultura, interkulturalnosti, toleranciji te pozitivnom vrednovanju i očuvanju kulturnih raznolikosti i međusobnog uticaja i obogaćenja različitih kultura.

4. Restrukturiranje ustanova visokog obrazovanja

Polazeći od osobenosti strukture visokog obrazovanja sledećim akcijama prevesti dotičnu strukturu u buduću, valjaniju strukturu, na sledeći način:

- 1) mrežu VŠU prilagoditi potrebama i mogućnostima Republike Srbije;
- 2) razviti i primeniti modele integracije kojim se unapređuje nastavni i istraživački proces, ostvaruje veća efikasnost i racionalnost u korišćenju resursa, zadržava autonomija i povećava društvena odgovornost VŠU;

3) svi univerziteti treba da integrišu svoje funkcije pre svega u sledećim domenima: strateško planiranje, donošenje studijskih programa, obezbeđenje i kontrola kvaliteta, politika upisa studenata, izbor u zvanja nastavnika, izdavanje diploma i dodatka diplomu, međunarodna saradnja, investicije, politika zapošljavanja i angažovanja nastavnika, razvoj jedinstvenog informacionog sistema, izvođenje nastave iz zajedničkih nastavnih predmeta, ostvarenje izborne nastave, politika i standardi ostvarivanja prihoda, zastupanje interesa članica u javnosti i prema drugim akterima iz okruženja univerziteta;

4) osnažiti ustanove strukovnih studija, formirajući akademije strukovnih studija, na principima disciplinarnog ili regionalnog povezivanja i ostvariti integraciju u domenima: strateškog planiranja, donošenja studijskih programa, obezbeđenja i kontrola kvaliteta, politici upisa studenata, izboru nastavnika, izdavanju diploma i dodatka diplomu i međunarodnoj saradnji;

5) redefinisati uslove za osnivanje i akreditaciju samostalnih VŠU, a pre svega univerziteta, imajući u vidu neophodnost kritične mase u stručnim telima koja donose odluke o studijskim programima i pravilima studiranja, izboru i zapošljavanju nastavnika i sl;

6) omogućiti formiranje univerziteta kao ustanove koja ostvaruje obrazovni i istraživački proces na sva tri nivoa u minimalno tri obrazovna polja i/ili jeste aktivna i produktivna u minimalno četiri naučne discipline (FRASCATI) i u najmanje pet obrazovnih oblasti (ISCED).

5. Ulaz u visoko obrazovanje

Osnovni ciljevi promena u sistemu ulaska u visoko obrazovanje su: unaprediti kvalitet prijema i selekcije kandidata i ujednačiti proceduru upisa u VŠU, što se postiže **visokim kvalitetom završnih ispita - mature u srednjem obrazovanju**. S obzirom na ovo, uslovi za ulazak u visoko obrazovanje su sledeći:

1) **opšta matura** daje pravo upisa na sve VŠU (strukovne i akademske studije) bez polaganja prijemnih ispita (izuzetak je ulazak u one studijske grupe koje zahtevaju specijalne sposobnosti, tj. posebne talente (umetničke i slične));

2) **umetnička matura** daje pravo upisa na odgovarajuće studijske programe na fakultetima umetnosti. Fakulteti umetnosti, pored uzimanja u obzir rezultata umetničke mature, mogu uvesti i proveru posebnih sposobnosti (talenata). Srednjoškolci sa umetničkom maturom mogu se upisivati i na druge VŠU ako polože dodatne ispite iz pojedinih predmeta koje odrede VŠU za koje konkurišu;

3) **stručna matura** daje pravo upisa bez prijemnog ispita u matičnim disciplinama na strukovnim i akademskim studijama.

Osnovni uslov za uspešno uvođenje novog sistema ulaska u visoko obrazovanje jeste to da završni ispiti (mature) budu visokog kvaliteta, tako da su svedočanstvo o usvojenosti svih osnovnih standarda učeničkih postignuća u čitavom četvorogodišnjem srednjem obrazovanju.

6. Obuhvat u visokom obrazovanju

Projekcija **obuhvata** visokim obrazovanjem na ulazu u ovaj sistem i projekcija učešća visokoobrazovanih u posmatranoj generaciji, najčešće u populaciji starosti 30 - 34 godine starosti, data je u Delu prvom u glavi: "Ciljevi razvoja obrazovanja".

Struktura upisa na osnovne akademske i strukovne studije određena je brojem mesta za upis koji je utvrđen i odobren akreditacijom visokoškolskih ustanova. Struktura upisa na studijske programe reguliše se i finansijskim instrumentima tako što se više podržavaju studijski programi koji obrazuju za prioritnije ili značajnije potrebe. Tim instrumentom se više ili manje podržavaju postojeći studijski programi i inicira razvoj onih studijskih programa čiji kapaciteti su nedovoljni ili pak uopšte ne postoje (otvaranje novih studijskih programa).

7. Osiguranje i kontrola kvaliteta

Kvalitet visokog obrazovanja, koji obuhvata akademski i stručni rad i vrednuje kvalitet nastave, istraživanja, uspeha zaposlenih, studenata i svršenih studenata u zemlji i inostranstvu, nužno je značajno unaprediti, što će se postići na sledeći način:

- 1) Sistem osiguranja kvaliteta u visokom obrazovanju će potpuno prilagoditi svoje standarde Evropskim standardima u visokom obrazovanju (*European Standards and Guidelines*, ESG), i pratiti njihova poboljšanja. U sistem ugraditi etičke norme i principe, usvojiti etički kodeks istraživanja i visokog obrazovanja;
- 2) Kvalitet obezbeđivati kroz jedinstvo unutrašnjeg i spoljašnjeg sistema osiguranja i kontrole kvaliteta i kroz primarnu odgovornost VŠU, sistem ojačati uvođenjem dodatnih mera, mehanizama i indikatora, a ustanove obavezati da rezultate svoga rada javno publikuju;
- 3) VŠU su obavezne da unapređuju procedure samovrednovanja, da angažuju zaposlene i studente u neprekidnom poboljšanju nastavnog procesa, pri čemu se sledi princip "student u centar učenja";
- 4) U svakom studijskom programu koji se izvodi poštuju se akademski standardi a ishodi učenja i veštine su u skladu s NOK i ključnim kompetencijama;
- 5) Što pre razviti posebne standarde i mere kojima se unapređuje i osigurava kvalitet u oblasti doktorskih studija i obrazovanja nastavnika, jer su ove oblasti suštinska osnova razvoja celokupnog obrazovnog sistema;
- 6) Unapređenje nastavnog procesa obezbediti kroz poboljšanje kompetencija nastavnog osoblja u stručnom, naučnom i didaktičkom pogledu. Osnivač VŠU će obezbediti uslove za naučni i stručni napredak i didaktički trening nastavnika, a izbore nastavnog osoblja reformisati tako što će se: obavezno primenjivati jedinstveni, javno publikovani kriterijumi, izborna tela formirati od dovoljnog broja nastavnika u naučnoj oblasti i s odgovarajućim zvanjem, u komisije referenata uključiti nezavisne eksperte u oblasti iz drugih VŠU (domaćih i/ili inostranih), izbori nastavnika i istraživača sprovesti transparentno i oglašavati preko EURAXESS mreže;

7) Odnos broja studenata i nastavnika poboljšati, naročito u polju društveno-humanističkih nauka gde taj odnos sada višestruko nadmašuje uobičajene evropske standarde i za svako obrazovno naučno i umetničko polje definisati obavezna gornju granicu tog odnosa;

8) Komisija za akreditaciju i proveru kvaliteta (u daljem tekstu: KAPK) unaprediće svoj rad tako što će: (a) uz puno učešće akademske zajednice, studenata i poslodavaca pristupiti neophodnim izmenama standarda; (b) u proces akreditacije uključiti nezavisne (domaće i inostrane) eksperte, studente i poslodavce (c) javno objavljivati izveštaje o nalazima recenzenata i KAPK koji su relevantni za donošenje odluke o akreditaciji;

9) Sve VŠU koje izvode studijske programe na teritoriji Republike Srbije obuhvatiti procesom akreditacije;

10) Spoljašnju proveru kvaliteta i proces akreditacije u narednom periodu trebalo bi da sprovodi nacionalno telo koje deluje potpuno nezavisno od akademske zajednice i ministarstva i koje bi bilo punopravni član međunarodnih asocijacija ENQA i EQAR. Polazeći od pozitivnih iskustava drugih zemalja, potrebno je razmotriti mogućnost, odnosno celishodnost da se KAPK transformiše u Nacionalnu akreditacionu agenciju koja bi zadovoljavala navedene kriterijume;

11) Razviti i dopuniti informacione sisteme na VŠU i u relevantnim državnim organima, koji će pružiti podršku definisanim ciljevima, a posebno kontinualno praćenje indikatora kvaliteta i kompetentnosti, veći stepen elektronske administracije kao i praćenje uspeha i zapošljivosti studenata.

8. Modernizacija studijskih programa i novi vidovi nastave

Modernizacija studijskih programa je obavezan kontinuirani proces kojim će se obezbediti saglasnost između očekivanih ishoda učenja i potrebnih kompetencija svršenih studenata. U te svrhe će se primenjivati sledeće:

1) studijski programi biće usklađivani sa savremenim tokovima naučnog, tehnološkog, ekonomskog, socijalnog i kulturnog razvoja tako da krajnji ishod obrazovanja, meren kvalitetom naučne i stručne osposobljenosti svršenih studenata, potpuno odgovara zahtevima tržišta radne snage;

2) u studijske programe uvesti elemente istraživanja, sadržaje kojima se podstiče preduzetništvo, unapređuju praktične veštine i kompetencije;

3) VŠU će sprovoditi reformu postojećih studijskih programa, razvoj novih studijskih programa, kao i harmonizaciju modela studija tokom prva dva ciklusa uz neposredno učešće studenata i poslodavaca;

4) relevantna javnost (predstavnici poslodavaca, strukovnih organizacija i dr.) i asocijacije srodnih fakulteta uspostaviće ekspertska tela sa zadatkom da na nacionalnom nivou definišu jezgra struke poštujući dobru praksu evropskih i drugih univerziteta u svetu;

- 5) postojeće studijske programe dodatno podesiti, u svim oblicima studentskog angažovanja, uskladiti opterećenje studenata, ishode učenja i metode ocenjivanja, uz obavezno poštovanje maksimalnog opterećenja studenata (1ECTS = 30sati);
- 6) studijske programe kroz koje se obrazuju nastavnici na nivou celokupnog sistema harmonizovati u pogledu dužine studiranja, identičnog definisanja jezgra odgovarajuće struke i zvanja koja se stiču završetkom studija;
- 7) u realizaciju postojećih i razvoj novih studijskih programa uvoditi nove metode i informacione tehnologije, a VŠU podržati u modernizaciji, nabavci i implementaciji najsavremenijeg softvera i hardvera;
- 8) podržati veće korišćenje metodologije i tehnologija e-učenja kao dopunu tradicionalnom učenju, kroz razvoj studijskih programa koji se izvode paralelno (u klasičnom obliku i kao studije na daljinu) i studijskih programa koji se realizuju samo kao studije na daljinu i standarde kvaliteta za studije na daljinu uskladiti s praksom u svetu i EU, posebno vodeći računa o standardu kojim se definiše opterećenje nastavnika.

9. Istraživačka, inovaciona i preduzetnička komponenta

Visoko obrazovanje bazirano na istraživanjima osnovni je preduslov za socijalni, ekonomski i kulturni napredak i razvoj društva. Da bi se ovo ostvarivalo treba učiniti sledeće:

- 1) Povećati udeo visokoobrazovanih koji se bave istraživanjima i inovacijama u VŠU, institutima i preduzećima;
- 2) Promenom organizacionih struktura, načinom finansiranja i podsticajnim merama za integracije osigurati da istraživanja i razvoj inovacija u odgovarajućoj meri uvek budu sastavni deo visokog obrazovanja;
- 3) Podržati primenjena istraživanja koja se oslanjaju na osnovna istraživanja usmerena prioritetima i koja pružaju osnov za nastanak inovacija i podsticati integralne programe koji objedinjuju usmerena osnovna i primenjena istraživanja te razvoj inovacija i neophodne preduzetničke aktivnosti novih i postojećih privrednih društava;
- 4) Organizovanim istraživačkim radom na svim univerzitetima, bez obzira na veličinu i vlasničku strukturu, obuhvatiti znatno veći broj saradnika (nastavnika i asistenata), a strateškim merama za poboljšanje istraživačkog rada na univerzitetima obuhvatiti izvore i načine finansiranja, obavezno vlastito ulaganje u istraživanja srazmerno visini sopstvenih prihoda, međunarodnu saradnju, saradnju s privredom, uslove za napredovanje i izbor nastavnika i organizaciju istraživanja u okviru doktorskih studija;
- 5) Uspostaviti primenjena istraživanja na akademijama strukovnih studija kao jedan od oslonaca za njihovo formiranje i razvoj, a primenjena istraživanja na ovim akademijama sprovesti u saradnji s privredom, preko budžetski sufinansiranih projekata u oblasti tehnološkog razvoja i u okviru podrške inovacionim projektima;

6) Sve VŠU treba da kroz nastavu ili projekte koje će studenti raditi, osposobljavaju studente za razvoj inovacija i preduzetništvo, a VŠU treba da osposobljavaju studente za samozapošljavanje i da stvaraju uslove za celoživotnu podršku njihovom obrazovanju, inovativnom pregalaštvu i preduzetništvu;

7) Podržati koncept "preduzetničkog univerziteta" jer omogućava da takvi univerziteti budu nukleusi stvaranja nove industrije zasnovane na znanju;

8) Posebnim programom pomoći i podstaknuti VŠU da osnivaju poslovne inkubatore u kojima nastavnici i diplomirani studenti mogu da osnivaju firme radi komercijalizacije svojih ideja i razvoja inovacija. Država će podsticati osnivanje fondova rizičnog kapitala zbog neophodne podrške preduzetničkim inicijativama u okviru VŠU, davati podsticajna nepovratna sredstva, plaćati bar deo neophodnih savetodavnih usluga i razvijate druge podsticaje, posebno one koji su provereni u praksi sličnih zemalja;

9) Kako bi se privukle inostrane kompanije da otvaraju svoje istraživačko-razvojne centre u Republici Srbiji, ili da sarađuju s VŠU i njihovim istraživačkim centrima, neophodan je poseban program podrške razvoju centara istraživačko-obrazovne-privredne izvrsnosti koji uključuju, prema dobroj praksi u svetu, ustanove visokog obrazovanja i to putem umrežavanja i drugih organizacionih oblika saradnje.

10. Intra-univerzitetsko i inter-univerzitetsko povezivanje i saradnja

Radi povećanja istraživačke izvrsnosti, unapređenja nastavnog procesa i racionalnog korišćenja resursa uspostaviti institucionalne i druge oblike saradnje, formirati **intra-univerzitetske i inter-univerzitetske** mreže.

Unutrašnju organizaciju univerziteta prilagoditi kako bi fakulteti mogli da formiraju, akredituju i realizuju zajedničke interdisciplinarne, multidisciplinarne i transdisciplinarne studijske programe i naučno-istraživačke projekte, a određene oblike povezivanja finansijski stimulisati.

Podsticati državne univerzitete da pored fakulteta u svoj sastav uključuju i istraživačke i istraživačko-razvojne institute i tako jačaju istraživački i obrazovni potencijal i harmonizovati izbore u naučno-istraživačka i nastavnička zvanja i tako omogućiti razmenu nastavnog i istraživačkog osoblja.

Posebnim merama obavezivati i podsticati međuuniverzitetsku saradnju u formiranju zajedničkih doktorskih studija u oblastima u kojima je to značajno za naciju, tamo gde se očekuje značajna međunarodna afirmacija i posebno, kada su pojedinačni resursi nedovoljni za postizanje visokog kvaliteta doktorskih studija.

VŠU koje realizuju strukovne studije (Akademije strukovnih studija, Visoke škole strukovnih studija) podsticati da pored saradnje s privrednim i javnim sektorom ostvare saradnju s naučno-istraživačkim organizacijama kroz zajednička primenjena i razvojna istraživanja i formiranje zajedničkih istraživačkih centara i mreža.

Strategijom mobilnosti obuhvatiti sve aspekte mobilnosti nastavnika i za razvoj pravila za horizontalnu i vertikalnu mobilnost studenata unutar sistema visokog obrazovanja čime će se ostvariti veća fleksibilnost studija.

11. Modernizacija upravljanja, menadžmenta i poslovne administracije

VŠU u uslovima kada jačaju tržišni elementi njihovog poslovanja, internacionalizacija i globalizacija visokog obrazovanja, treba da razviju i primenjuju moderno upravljanje, efektivan menadžment i efikasnu poslovnu administraciju. U te svrhe treba učiniti sledeće:

- 1) Postojeći sistem upravljanja ustanovama visokog obrazovanja, koji je veoma sličan u zemljama EHEA, unaprediti u pogledu kvaliteta i efikasnosti odlučivanja i prilagođavanja specifičnostima VŠU koje najvećim delom proističu iz njihovih misija i veličine, odnosno organizacione složenosti;
- 2) Usled promena u okruženju VŠU i ustanova nastaće različiti modeli upravljanja i menadžmenta. Izbor, adaptacija i razvoj modela za svaki konkretan slučaj najbolje je potpuno ostaviti odnosnoj VŠU. Jedini uslov koji se pri tome ima poštovati jeste to da modeli upravljanja i menadžmenta osiguravaju sled misije i dostizanje ciljanih nivoa obuhvata, kvaliteta, efikasnosti i relevantnosti njihovog rada;
- 3) Odluku o svojoj organizacionoj strukturi potpuno samostalno donose univerziteti i akademije strukovnih studija, u uverenju da će to garantovati formiranje društveno odgovorne, efikasne i efektivne strukture. VŠU svojim aktima definišu odgovornosti, način izbora, kontrolu rada i nagrađivanje organa izvršnog menadžmenta (rukovođenja);
- 4) Obavljanje menadžment funkcija profesionalizovati u najvećoj mogućoj meri, a upravljanje učiniti društveno reprezentativnim i odgovornim;
- 5) Obezbediti da studenti u svim telima u kojima učestvuju budu ravnopravni akteri u donošenju odluka;
- 6) Na univerzitetima koji u svom sastavu pored fakulteta imaju institute, biblioteke i druge organizacione jedinice, uspostaviti korporativno upravljanje i menadžment uz potpuno poštovanje akademskih sloboda;
- 7) Administrativne procedure u svim područjima rada i poslovanja VŠU jasno, dovoljno i kvalitetno definisati zakonskim normama, statutima ustanova i standardima kvaliteta, u administrativnom poslovanju primenjivati savremene metode i tehnike organizacije rada i obavljanja administrativnih poslova i veoma modernizovati informacione tokove unutar ustanove i prema spoljnom svetu, izradu, čuvanje, pretraživanje i distribuciju dokumentacije, administrativnu podršku upravljanju, menadžmentu, istraživačkom i obrazovnom procesu, studentima i svima koji komuniciraju i/ili sarađuju sa VŠU.

12. Međunarodna otvorenost i mobilnost

Međunarodna saradnja VŠU, mobilnost nastavnika i studenata je element koji doprinosi boljem kvalitetu visokog obrazovanja, povećava kompetencije kako nastavnika tako i studenata i daje im veće šanse za zaposlenje. O ovoj oblasti će se odvijati sledeće aktivnosti:

- 1) Sve ustanove i institucije sistema visokog obrazovanja u Republici Srbiji prateći akcije i trendove usko sarađuju s odgovarajućim institucijama EHEA i ERA;
- 2) Ustanove visokog obrazovanja će, radi svog usavršavanja i razvoja, internacionalizovati svoje aktivnosti kroz zajedničke studijske programe, međunarodne istraživačke projekte i mobilnost studenata, nastavnika i istraživača;
- 3) Politiku mobilnosti zasnovati na različitim merama kojima se obezbeđuje finansiranje mobilnosti, dostupnost infrastrukturi, potpuno priznavanje rezultata studiranja i podrška tokom studiranja, a inostranim studentima omogućiti efikasno odobrenje studentskih viza i rešavanje drugih pitanja značajnih za njihov život u Republici Srbiji (zdravstvena zaštita, smeštaj, ishrana i dr.);
- 4) Mogućnosti za mobilnost kreirati u sva tri ciklusa obrazovanja, u strukturi studijskih programa i programa za sticanje zajedničkih diploma s inostranim univerzitetima i obavezati VŠU da svakom studentu izdaju uz minimalnu nadoknadu Dodatak diplome na engleskom ili nekom drugom svetskom jeziku;
- 5) Što pre sasvim konkretizovati politiku obaveznog usavršavanja nastavnika (kroz post-doktorske boravke) i studenata-doktoranata na stranim univerzitetima. Ova politika mora biti veoma selektivna i sa osiguranim finansiranjem. Sva budžetska sredstva namenjena stipendiranju, nagradama i stručnim usavršavanjima nastavnika i studenata, objediniti radi vođenja valjane i odgovorne državne politike u ovoj oblasti;
- 6) Akreditovati, po posebnoj proceduri, studijske programe koji se nude inostranim studentima (na engleskom, nekom drugom svetkom jeziku ili na srpskom) kako se ne bi desilo da za to nespremna VŠU ponudi neprimerene programe za strane studente i time ugrozi renome Republike Srbije u visokom obrazovanju;
- 7) Visoko obrazovanje u Republici Srbiji ima potencijal da svojim kvalitetom i kapacitetima privuče veliki broj studenata iz okruženja jer za većinu studenata ne postoje jezičke barijere, a za korišćenje te mogućnosti treba organizaciono i finansijski podržati oblasti obrazovanja u kojima već imamo zadovoljavajući konkurentni status, odnosno ona u kojima će se taj status tek razviti;
- 8) Do 2020. godine formulisati i sprovesti sasvim konkretne politike, akcije i mere kojima se poboljšava internacionalna konkurentnost i prepoznatljivost srpskog visokog obrazovanja, usled čega se kao posledica ovakve politike očekuje poboljšanje položaja univerziteta iz Republike Srbije na kredibilnim međunarodnim rang listama ili u regionu.

II. AKADEMSKE STUDIJE - OSNOVNE I MASTER

Misija akademskog visokog obrazovanja jeste da formira vrhunski obrazovanu i kreativnu populaciju koja zadovoljava potrebe razvoja Republike Srbije zasnovanog na humanim vrednostima i naučnom znanju i koja doprinosi jačanju društvene kohezije i promovisanju društvenih i kulturnih vrednosti.

1. Vizija razvoja akademskih studija

Za određenje vizije koriste se sledeća ključna obeležja: Kvalitet, Relevantnost, Efikasnost, Obuhvat, Internacionalizacija, Mobilnost studenata i Osavremenjavanje organizacije akademskih studija.

Obrazovanje na akademskim studijama značajno doprinosi tehnološkom razvoju, demokratizaciji zemlje, socijalnoj inkluziji i smanjenju siromaštva, podizanju kulturnog nivoa stanovništva, održavanju i razvoju nacionalnog i kulturnog identiteta srpskog naroda i nacionalnih manjina, negovanju kulturne raznolikosti i tolerancije.

Obuhvat

- 1) Republika Srbija do 2020. godine ima najmanje 38,5% (a kasnije najmanje 40%) visokoobrazovanih građana starosti od 30 do 34 godine, sa strukturom kvalifikacija koja je usaglašena s potrebama privrede i društva u Republici Srbiji u periodu od 2020. godine;
- 2) Najmanje 70% studenata koji upisuju prvu godinu osnovnih studija, upisuju akademske studije;
- 3) Planirani porast proporcije akademski obrazovanih građana trebalo bi ostvariti u onim akademskim područjima koja su prioritetno značajna za ukupni razvoj Republike Srbije, pre svega na polju tehničkih i prirodnih nauka;
- 4) Akademske studije su dostupne svim građanima koji ostvare neophodne preduslove za upis, pri čemu se obezbeđuje ravnopravnost svih građana u pravu i na mogućnost studiranja. Posebnu podršku treba da imaju studenti iz socijalno ugroženih grupa ili lica sa smetnjama u razvoju. Svako ko ispunjava uslove upisa i želi da studira, treba da ima pravo na neki od vidova finansijske podrške iz budžeta, a posebno ako je slabijeg imovnog stanja, sem u slučaju upisa studijskih programa u oblastima u većem broju nego što je u interesu društva;
- 5) Na master akademske studije se upisuje najmanje 50% studenata koje završe osnovne akademske studije.

Efikasnost

- 1) prosečno studiranja je najviše za godinu dana duže nego što je predviđeno studijskim programom i u tom periodu najmanje 70% završava upisane studije;
- 2) studije ne napušta više od 15% studenata;
- 3) efikasnost se postiže bez ugrožavanja kvaliteta obrazovanja studenata.

Kvalitet

- 1) struktura i kvalitet diplomiranih studenata odgovara potrebama tržišta radne snage i društva zasnovanog na znanju;

2) diplomirani studenti poseduju savremena znanja, sposobni su da ih primene, spremni su da stalno uče i traže kreativna rešenja problema, imaju preduzetničke sposobnosti i inicijativni su, a oni promovišu humane vrednosti koje doprinose kulturnom i nacionalnom razvoju i svojim profesionalnim delovanjem doprinose konkurentnosti privrede, odnosno efikasnom i kvalitetnom radu organizacija u kojima su zaposleni;

3) kvalitet akademskih studija ostvaruje se primenom jedinstvenog sistema osiguranja kvaliteta Republike Srbije, koji je harmonizovan sa sistemom kvaliteta u EHEA.

Internacionalizacija i saradnja

1) akademske studije u Republici Srbiji primenjuju principe i standarde koji važe na univerzitetima EHEA i prilagođene su i inostranim studentima, tako da najmanje 10% studenata bude iz inostranstva;

2) tržište visokog obrazovanja je otvoreno i za ponudu programa i inostranih univerziteta, pod istim uslovima koji važe za domaće univerzitete (akreditacija, dozvole rada i dr.);

3) univerziteti iz Republike Srbije aktivno sarađuju s inostranim univerzitetima, prvenstveno s područja EHEA, nudeći zajedničke studijske programe (prvenstveno na nivou drugog stepena visokog obrazovanja), podržavajući razmenu studenata i nastavnika, i realizujući zajednička istraživanja u skladu sa istraživačkim programima ERA.

Mobilnost studenata

1) horizontalna i vertikalna mobilnost studenata kako unutar sistema akademskih studija (u sva tri stepena obrazovanja), tako i između akademskih i strukovnih studija (na prva dva stepena obrazovanja) mogućna je, uz eventualno dodatne uslove koje definišu VŠU;

2) razmenom ili na druge načine nastojati da do 20% studenata učestvuje u mobilnosti tako što će domaći studenti deo svog obrazovanja obaviti na nekom inostranom univerzitetu i inostrani studenti studirati na našim univerzitetima.

Organizacija akademskih studija

1) akademske studije (prvi i drugi stepen, tj. ciklus visokog obrazovanja) slede principe Bolonjskog procesa visokog obrazovanja koji su primenjeni u EHEA i ERA;

2) OAS mogu da traju od tri do četiri godine (obezbeđujući 180-240 ECTS), a MAS mogu da traju od jedne do dve godine (60-120 ECTS). Neophodno je da se utvrdi model odvijanja akademskih studija koji će važiti za određene profesije na nivou cele države; to će se postići izborom modela 3+2 (180 + 120ECTS), 4+1 (240+ 60 ECTS) ili IAS (300 - 360 ECTS);

3) po planiranoj brzini studiranja postoje dve vrste studenata: oni koji studiraju normalnom brzinom (ostvaruju 60 ECTS godišnje) i oni koji sporije studiraju (ostvaruju manje od 60 ECTS godišnje), što je prilagođeno zaposlenim studentima (koji studiraju

na daljinu). Obe vrste studenata stiču na studijama ista znanja, veštine i kompetencije, te samim tim, dobijaju iste diplome;

4) pored programa OAS sa 180/240 ECTS i MAS sa 60/120 ECTS, studenti mogu da završe i kratke programe (*short cycle*) koji obezbeđuju uža i funkcionalno povezana znanja sa 30 - 120 ECTS, u skladu sa primenom kratkih programa na univerzitetima u EHEA;

5) režim studija je prilagođen specifičnostima tipova studija i oblika studiranja, pri čemu se posebno vodi računa o studentima koji su zaposleni;

6) pored obrazovne, značajnu komponentu akademskih studija, a naročito na drugom stepenu, predstavljaju istraživačke aktivnosti, koje kod studenata razvijaju kreativnost, inventivnost i znatiželju, tj. sposobnost za istraživački rad.

Relevantnost

1) OAS osposobljavaju studente da se uspešno prilagođavaju promenama koje nastaju na radnim mestima, da uspešno obavljaju određene poslove, ali i razvijaju njihovu kreativnost te daju neophodne teorijske i metodološke osnove za nastavu na drugom stepenu visokog obrazovanja;

2) MAS spremaju studente za obavljanje najsloženijih stručnih poslova, ali i podstiču razvoj kreativnosti, preduzetništva, sposobnosti istraživanja i rešavanja složenih problema, te time daju osnovu za studiranje na doktorskim studijama i bavljenje naukom;

3) ishodi studijskih programa usaglašeni su s NOK;

4) akademske studije su otvorene za obrazovanje odraslih u okviru koncepta celoživotnog učenja, a s ciljem njihovog dodatnog obrazovanja ili sticanja novog obrazovanja radi promene kvalifikacija ili profesije;

5) pored obrazovanja za potrebe razvoja Republike Srbije, akademske studije omogućuju i lični razvoj građana (obogaćivanje ličnosti, osposobljavanje za lični prosperitet, formiranje ličnosti s razvijenim socijalnim i kulturnim potrebama).

2. Sadašnje stanje akademskih studija

Kvalitet

Znanja s kojima se studenti upisuju na prvu godinu OAS nisu na neophodnom nivou. S druge strane, neke VŠU, u nastojanju da imaju što veći broj studenata i povećaju svoje prihode, imaju isuviše niske kriterijume ocenjivanja, što se nepovoljno odražava na kvalitet njihovih diplomiranih studenata. Ne postoji sistem za praćenje i merenja kvaliteta znanja, veština i kvalifikacija diplomiranih studenata.

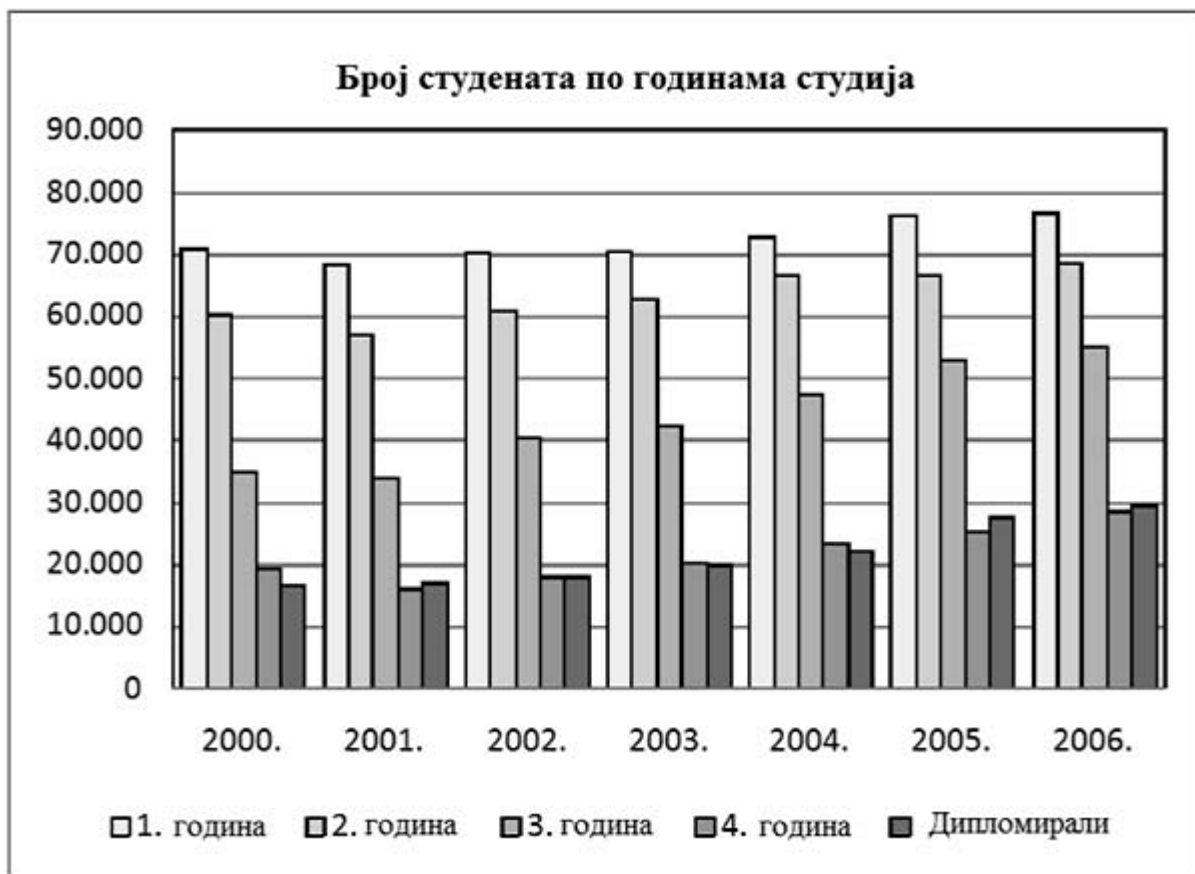
Sprovedena akreditacija imala je određeni pozitivan efekat na stepen sređenosti akademskih studija. Proces obezbeđenja kvaliteta nastave najčešće još nije integrisan s procesom nastave i nije uspostavljen na potrebnom nivou.

Relevantnost

Postoji neusaglašenost ishoda učenja pojedinih studijskih programa i strukture diplomiranih studenata s potrebama Republike Srbije i stanjem na tržištu rada (što se vidi iz strukture kvalifikacija nezaposlenih lica). Ne postoji profesionalno određivanje potreba za akademski obrazovanim građanima (nijedna institucija ne bavi se time kvalifikovano i profesionalno) i nema detaljnih analiza o tome u kojoj meri je potreban određeni stepen obrazovanja zaposlenih. Nedostaje institucija koja bi sistemski pratila i pouzdano utvrđivala trenutne neusklađenosti kvalifikacione strukture diplomiranih studenata i kvalifikacija koje se traže, a uz to i predviđala potrebe Republike Srbije. Prilikom akreditacije, svi studijski programi su definisali svoje ishode, ali ostaje problem s njihovom neusklađenošću sa zahtevima tržišta rada i dugoročnim potrebama Republike Srbije.

Efikasnost

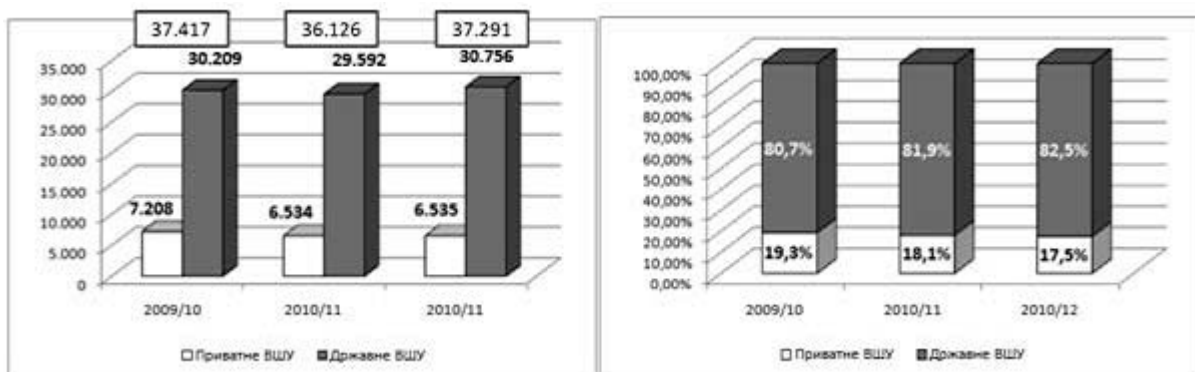
Efikasnost studiranja je niska (slika 1). Prosek studiranja pre primene Bolonjske deklaracije iznosio je od sedam do osam godina. Stepem napuštanja studija od 2000. do 2004. godine kretao se od 43% do 24% (s povoljnim trendom opadanja). Odnos broja diplomiranih posle četiri godine od upisa (OAS i OSS) pokazuje rast od 28% do 53% u periodu od 2003. do 2008. godine. U 2008. godini na univerzitetima je diplomirao (OAS) 25.931 student. Godine 2009. 13.545 studenata je završilo OSS i OAS sa 180 ECTS, a 27.682 - OAS sa 240 ECTS, MAS i magistarske studije (po starom sistemu). Međutim, uspeh iste generacije upisanih studenata (bez zatečenih studenata), izražen relativnim brojem diplomiranih posle četiri godine, znatno je niži.

Slika 1: Broj studenata po godinama studija u periodu od 2000. do 2006. godine (Izvor podataka: RZS)

Obuhvat

Procenjuje se da nešto manje od 23% građana starosti od 30 do 34 godine ima visoko obrazovanje. U 2009. godini četvorogodišnju srednju školu je završilo 56.843 učenika, a na prvu godinu OAS upisalo se 37.417 studenata (65,8% maturanata), i to 80,74% na državnim VŠU, a 19,26% na privatnim VŠU. Na slici 2. prikazani su ti podaci i za upis u 2010, 2011. i 2012. godini. Oni pokazuju trend povećanja broja upisa studenata na OAS na državnim VŠU u odnosu na privatne.

Slika 2: Broj novoupisanih studenata na OAS
(Izvor podataka: RZS)

Procenjuje se da se u poslednjih par godina oko 40 - 42% građana starih 19 godina upisuje na OAS. Ukupni upisni kapaciteti na prvom stepenu akademskih studija (OAS i IAS) iznose 42.445 studenata, što je zadovoljavajuće, jer su za oko 14% veći od potreba, tj. na broj upisanih u 2010. godini. Akreditovani kapacitet upisa na MAS je upola manji od akreditovanog kapaciteta upisa na OAS (slika 3).

Slika 3: Akreditovani kapacitet osnovnih, master i doktorskih studija
(Izvor podataka: KAPK)

U 2009. i 2010. godini na 32 fakulteta upisano je 4.258, odnosno 4.110 studenata više od dozvoljenog broja, čime je dozvoljeni broj "probijen" za 43%, odnosno za 42%, a to predstavlja 10,7% broja upisanih u prvu godinu OAS, ili oko 60% broja upisanih na privatnim univerzitetima, koji su najviše oštećeni ovom pojavom.

Tabela 1. pokazuje oblasti studiranja studenata u 2008/09. godini, kao i relativno mali broj diplomiranih studenata.

Tabela 1: Ukupan broj studenata po područjima u 2008/9.

Područja prema klasifikaciji Republičkog zavoda za statistiku Republike Srbije	Broj studenata 2008/9.	Diplomiralo 2008.	Procenat diplomiranih
Образовање	14.589	4.598	31,52%
Уметност и хуманистичке науке	23.965	3.446	14,38%
Друштвене науке, пословање и право	94.578	16.778	17,74%
Природне науке, математика и информатика	22.648	1.839	8,12%

Tehnika, proizvodnja i građevinarstvo	33.397	5.752	17,22%
Poljoprivreda i veterina	8.021	1.121	13,98%
Zdravstvo i socijalna zaštita	20.524	3.310	16,13%
Usluge	18.220	2.486	13,64%
UKUPNO:	235.942	39.330	16,67%

Izvor: Republički zavod za statistiku Srbije

Na slici 4. prikazano je učešće budžetskih i samofinansirajućih studenata prve godine OAS u poslednje tri školske godine. Vidi se da skoro polovina studenata plaća svoje studije, s tim da oko 2/3 njih studira na državnim, a 1/3 na privatnim univerzitetima.

Slika 4: Učešće budžetskih studenata i samofinansirajućih studenata u prvoj godini OAS (Izvor podataka: RZS)

Besplatno studiranje dobijaju kandidati za upis na studije na bazi uspeha u srednjoj školi i ocena s prijemnih ispita. Socijalni kriterijumi se ne koriste, što čini akademske studije nedostupnim studentima iz socijalno ugroženih grupa, koji zbog okolnosti u kojima žive i ne postižu uspeh u srednjoj školi na osnovu koga bi im bilo omogućeno besplatno studiranje.

Internacionalizacija i saradnja

Po uvođenju Zakona o visokom obrazovanju ("Službeni glasnik RS", br. 76/05, 100/07, 97/08 i 44/10) univerziteti u Republici Srbiji su primenili Bolonjski proces visokog obrazovanja. To omogućava bližu saradnju s univerzitetima iz zemalja EHEA. I saradnja u oblasti istraživanja takođe se odvija u okviru programa FP7 - ERA. Malo je studenata iz inostranstva jer je malo studijskih programa na engleskom jeziku ili drugom stranom jeziku, ali ima studenata iz bivših jugoslovenskih republika koji mogu da prate nastavu na srpskom jeziku. Studenti iz inostranstva imaju dosta administrativnih barijera (vize, dozvola boravka, osiguranje i dr.) što dodatno ometa njihov dolazak na studije u Republiku Srbiju. Retki su zajednički studijski programi s inostranim univerzitetima. Priznavanje inostranih diploma je vrlo otežano na nekim VŠU jer one primenjuju svoje kriterijume i standarde (za priznavanje doktorata, na primer), ili izjednačavaju studijske programe (što nije u saglasnosti sa zakonskom procedurom priznavanja inostranih diploma), zahtevajući od studenata s validnim diplomama s inostranih univerziteta da polažu dodatne ispite.

Mobilnost studenata

Horizontalna i vertikalna mobilnost studenata u okviru akademskih studija moguća je i primenjena je. Najveći broj VŠU do izvesne mere omogućavaju ovu mobilnost pa upisuju studente sa završenim ili nezavršenim OSS na OAS uz određivanje diferencijalnih ispita, kako bi se otklonile veće razlike u nastavnim programima. Studenti s diplomom OSS ne mogu direktno da se upišu na master studije. Organizovani odlazak studenata sa srpskih univerziteta na univerzitate zemalja EHEA radi završavanja dela studija vrlo je retka pojava, jer Republika Srbija do sada nije bila deo Erasmus programa EU. Takođe, postoje i finansijske teškoće za odlazak studenata iz Republike Srbije u inostranstvo radi studija (finansiranje boravka). S druge strane, sve je izraženiji trend studiranja u inostranstvu, pre svega u zemljama EHEA, ali to nije u okviru međuuniverzitetske saradnje, već je to rezultat samostalne odluke studenta da studije u celosti završi u inostranstvu. Kako je u nekim zemljama EHEA participacija u plaćanju školarine, tj. cene obrazovanja (simbolična) niska, to studiranje u tim zemljama postaje prihvatljiva mogućnost svim studentima koji mogu sami, ili pomoću stipendija, pokriti troškove boravka u inostranstvu za vreme studija.

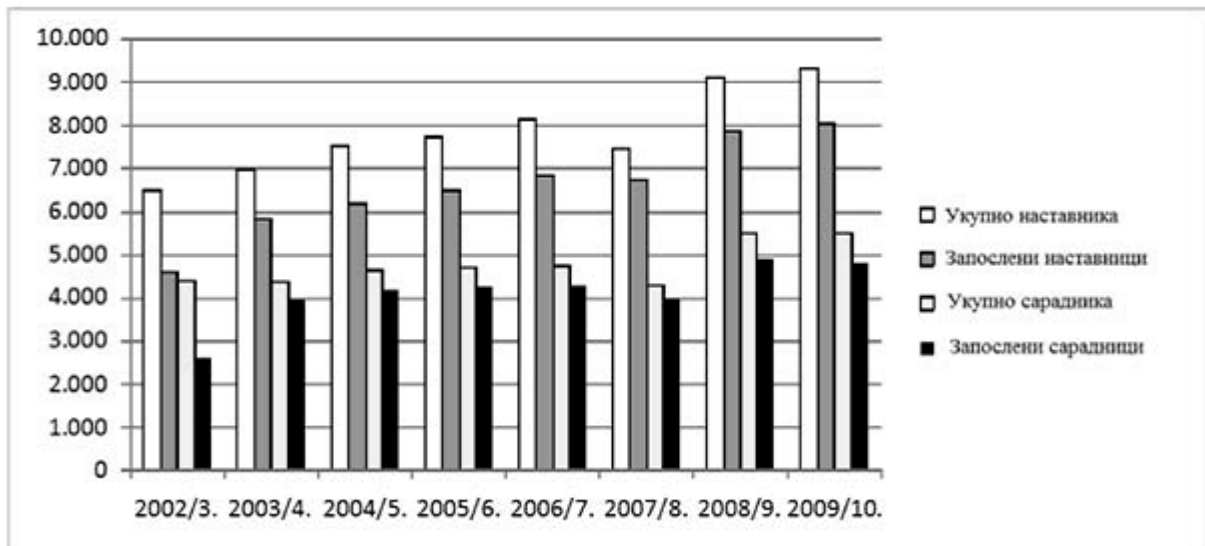
Organizacija akademskih studija

Oba modela visokog obrazovanja (3+2 i 4+1) primenjena su u Republici Srbiji, čak i u istoj oblasti ili disciplini obrazovanja. To otežava nastavak studija na drugom stepenu studija (master studije), kada studenti prelaze s modela 3+2 na 4+1 i suprotno. Studenti koji su zaposleni imaju probleme da studiraju. Studije na daljinu (on-lajn) koje im najviše odgovaraju, ograničene su jer je odlukom Nacionalnog saveta za visoko obrazovanje rešeno da studenata na daljinu ne sme biti više od 30% od ukupnog broja studenata VŠU. S druge strane, režim studija nije prilagođen mogućnostima zaposlenih studenata, jer oni imaju poteškoća da ostvare brzinu studiranja od 60 ECTS za godinu dana. Uz to formalnim gubitkom godine gube motivaciju i imaju dodatne finansijske troškove (ponovno plaćanje dela školarine). Zbog finansijskih motiva većina VŠU (oko 80%) prešla je na model 4+1, i u slučajevima kada im je model 3+2 bio potpuno prikladan.

Nedostaje veća primena aktivnog učenja, kao i učenja za praktičnu primenu stečenog znanja, a istraživački rad studenata, i na master nivou, nedovoljno se primenjuje u nastavi. Dominira klasičan način nastave, u kome je student uglavnom pasivan subjekt

koji treba da shvati i nauči ono što mu je dato, i da na ispitu to pokaže. Iako je primena Bolonjske deklaracije doprinela da se sa studentima više radi u toku semestra, to je na nekim fakultetima ipak svedeno na minimum i na formalnost. Značajan deo nastave drže saradnici (drže vežbe i rade sa studentima na predispitnim obavezama), dok je vremensko angažovanje nastavnika u nastavi i u radu sa studentima malo (jer je svedeno samo na predavanja). Na nekim fakultetima bilo je i pojava korupcije (kupovina ocena). Ima pojava prepisivanja projektnih, domaćih i ispitnih zadataka i testova, a javljaju se i druge nepravilnosti u studentskom obavljanju predispitnih obaveza (npr. ima sajtova na kojima se nudi izrada projekata, domaćih zadataka i dr.). Veliki broj ispitnih rokova (šest) u toku godine, remeti nastavni proces.

U školskoj 2008/09. godini u punom radnom odnosu na VŠU je bilo 7.878 nastavnika i 5.461 saradnik. Od 2002/03. do 2009/10. školske godine (sem 2007/08. godine) povećavao se broj nastavnika na VŠU. Prosečan broj studenata po nastavniku je oko 35, uz napomenu da je na fakultetima s velikim brojem studenata broj studenata po nastavniku vrlo veliki (preko 100 i više). Oko 85% nastavnika je u punom radnom odnosu (slika 5). Na pojedinim univerzitetima reizbor nastavnika najčešće se ne odvija u uslovima konkurencije, te biva da se biraju nastavnici i bez zadovoljenja kriterijuma koje je usvojio Nacionalni savet za visoko obrazovanje, a ti kriterijumi su odgovarajući broj naučnih radova određene kategorije, učešće u istraživačkim i industrijskim projektima i dr. Najveći broj univerzitetskih nastavnika nije u svojoj karijeri stekao obrazovanje iz metodike nastave, didaktike, pedagogije i dr. ili nije imao obuku u tim domenima. To negativno utiče na pedagoški rad pojedinih nastavnika i na rezultate tog rada.

Slika 5: Broj nastavnika i saradnika od školske 2002/03. do 2008/09. godine
(Izvor podataka: RZS)

3. Nalazi SWOT analize

Unutrašnje snage/potencijali

1) tradicija i iskustvo u visokom obrazovanju;

- 2) razvijena mreža VŠU;
- 3) kvalitet pojedinih fakulteta ili katedri i visok kvalitet znatnog broja nastavnika;
- 4) razvijene akademske studije u velikom broju obrazovnih oblasti.

Unutrašnje slabosti

- 1) nedovoljan rad jednog broja nastavnika, istraživački i nastavni rad nastavnika (malo prisustvo i rad na fakultetu, malo angažovanje u radu van časova nastave, nedovoljno organizovan istraživački rad i dr.);
- 2) nastavno osoblje se drži tradicija, nespremni su na promene, a vlada i dugogodišnja navika da se promene prividno uvode, ali da se u suštini ništa ne menja;
- 3) neusaglašenost standarda kvaliteta (koji se postavljaju po svetskim uzorima) s nivoom finansiranja akademskih studija koji je mnogo niži od zemalja koje pokušavamo da sledimo, što dovodi VŠU u tešku finansijsku situaciju (ako poštuju standarde) ili ih navodi na nepoštovanje standarda kvaliteta (npr. veličina nastavnih grupa, opterećenje nastavnika);
- 4) način izbora nastavnika - nepostojanje konkurencije, neretko nepoštovanje definisanih kriterijuma, a sami kriterijumi često ne obuhvataju i pedagoške rezultate i sposobnosti nastavnika;
- 5) zbog finansijskih interesa, na pojedine VŠU se upisuje previše studenata, a ne obezbeđuje se potreban nivo kvaliteta obrazovanja (nedovoljan prostor za nastavu, prevelike nastavne grupe i dr.)

Povoljnosti u okruženju/Spoljne prilike

- 1) visoko interesovanje mladih za sticanje diploma i dalje školovanje (jer nemaju mnogo mogućnosti za zapošljavanje);
- 2) studenti iz susednih bivših jugoslovenskih republika rado dolaze na studije u Republiku Srbiju jer, uz ostalo, nemaju jezičkih barijera u praćenju nastave (ako su iz Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Hrvatske);
- 3) povoljno iskustvo i tradicija studiranja u Republici Srbiji studenata iz Afrike i s Bliskog istoka;
- 4) ulazak Republike Srbije u EHEA i u evropske programe mobilnosti studenata i nastavnika.

Nepovoljnosti u okruženju/Spoljne nepravilike/rizici/opasnosti

- 1) povoljni uslovi studiranja u nekim zemljama EU (naročito na drugom i trećem stepenu visokog obrazovanja) - odlazak mladih u inostranstvo (često i trajno);

2) otvaranje centara inostranih univerziteta i ponuda njihovih usluga građanima Republike Srbije, a njihov rad nije ograničen standardima koji važe za domaće VŠU, te mogu imati povoljnije uslove za uspešno poslovanje;

3) pad standarda i slaba zaposlenost diplomiranih studenata destimuliše mlade da studiraju ili da ozbiljno pristupe svojim obavezama prilikom studiranja.

4. Strategija razvoja akademskih studija

Glavni izazovi

1) opšte podizanje kvaliteta akademskih studija u skladu sa svetskim i evropskim standardima, kao i njihovo ujednačavanje;

2) usaglašavanje ishoda studijskih programa sa zahtevima tržišta i potrebama Republike Srbije;

3) povećanje efikasnosti akademskih studija: prosečno vreme studiranja je najviše za godinu dana duže nego što je predviđeno studijskim programom i u tom periodu najmanje 70% završava upisane studije; od ukupnog broja studenta, više od 70% studenata upisuje akademske studije;

4) internacionalizacija akademskih studija: 10% studenata iz inostranstva.

Glavna opredeljenja

1) kvalitet studija povećati uvođenjem sistema održavanja kvaliteta i većom konkurencijom VŠU;

2) pristup akademskim studijama i efikasnost povećati finansijskim podsticajima podstičući studente;

3) ishode studijskih programa prilagoditi zahtevima tržišta i procenjenim budućim potrebama Republike Srbije;

4) podržavati strateška partnerstva između VŠU u Republici Srbiji i u svetu, kao i partnerstva između VŠU i privrede, administracije i drugih aktera u ekonomiji znanja.

Strategija dostizanja vizije - politike, akcije i mere

Ovde se za ostvarenje postavljenih strateških ciljeva navode neophodne akcije i mere za njihovo ostvarenje i mogući indikatori za prikaz napretka u ostvarivanju ciljeva. Strateški ciljevi se navode grupisano u okviru sledećih strateških pravaca:

1) povećanje kvaliteta;

2) usaglašenost studijskih programa s potrebama tržišta;

3) povećanje efikasnosti studija;

- 4) povećanje obuhvata i dostupnosti akademskih studija;
- 5) internacionalizacija akademskih studija;
- 6) povećanje mobilnosti studenata;
- 7) osavremenjavanje organizacije akademskih studija.

Ovde se navode mere kojima se ostvaruju navedeni ciljevi, a u okviru karakterističnih obeležja. Pojedine mere utiču na više obeležja i ciljeva, ali se navode kod onih gde daju najveći efekat.

Povećanje kvaliteta		
Strateški ciljevi	Akcije i mere	Indikatori napretka
Razviti celoviti Sistem osiguranja kvaliteta (SOK)	Usavršavati standarde za akademske studije Ograničiti broj studenata po nastavniku Sprovoditi spoljnu kontrolu upisa i poštovanja standarda kvaliteta	Doneti novi standardi Utvrđena ograničenja broja studenata po nastavniku
Podsticati kvalitetne studijske programe	Dodeljivati posebne sertifikate kvaliteta VSU koje primenjuju strože kriterijume za ocenu relevantnosti programa, kvaliteta izvođenja nastave, ostvarenih rezultata i izbora nastavnika	Uvesti sertifikat "Izvrstan studijski program"
Ocenjivati kvalitet diplomiranih studenata	Afirmisati takmičenja studenata u znanju na nacionalnom nivou Sprovoditi periodično anketiranje poslodavaca o kvalitetu zaposlenih diplomiranih studenata	Broj godišnjih takmičenja u znanju po disciplinama Godišnja anketa poslodavaca
<i>Usaglašenost studijskih programa s potrebama tržišta</i>		
Određivanje potreba privrede i društva	Osnovati instituciju osposobljenu da profesionalno i kvalifikovano utvrđuje zahteve tržišta i procenjuje buduće potrebe Republike Srbije	Periodični izveštaji o zahtevima tržišta Godišnje procene budućih potreba Republike Srbije (za pet godina unapred)
Usaglašavanje studijskih programa s potrebama	Pri akreditaciji, svi studijski programi kroz ishode učenja treba da dokažu svoju usaglašenost s kvalifikacijama neophodnim za obavljanje poslova za koje studijski program obrazuje studente	Uvođenje u primenu poboljšanog standarda za dokaz relevantnosti studijskog programa
Podsticanje stvaranja programa u prioriternim oblastima	Finansijskim podsticajima iz javnih izvora usmeravati studente na studijske programe koji su u skladu s određenim prioritetima	Donošenje zakonskog rešenja za ove finansijske podsticaje
Jasnije pozicionirati	Obezbeđuju veći sadržaj trajnih, ali	Studenti sa završenim

OAS	<p>relevantnih znanja (akademsko-opšteobrazovnih, teorijsko-metodoloških i naučno-stručnih predmeta), ali i sa sposobnošću primene stečenih znanja u jednoj užoj oblasti ili disciplina</p> <p>Do 20% ECTS izbornih predmeta (stručno-aplikativni predmeti) koji obezbeđuju specijalizovana i primenljiva znanja.</p> <p>Sposobnost učenja i prilagođenja potrebama posla</p>	OAS lako se prilagođavaju potrebama radnih mesta
Jasnije pozicionirati MAS	<p>Obezbeđuju dublja i napredna znanja u određenoj specijalizovanoj oblasti koja sadrži i teorijska i primenjena znanja, visok nivo analitičnosti, kritičke evaluacije i profesionalne primene znanja, kao i sposobnost rešavanja složenih problema, samostalnog i analitičkog zaključivanja.</p> <p>Najmanje 30% ECTS izbornih predmeta.</p> <p>Mogućnost primene jednogodišnjih modula za fleksibilno kreiranje jednogodišnjih i dvogodišnjih studija.</p> <p>Primena personalizovane nastave i učenja</p> <p>Priznavanje neformalnog učenja i iskustvenog znanja u skladu s posebnim propisima i kriterijumima</p>	<p>Studenti sa završenima MAS osposobljeni za najsloženije stručne poslove</p> <p>Primena metoda personalizovanog učenja</p> <p>Propisi za priznavanje neformalnog i iskustvenog znanja</p>
Obrazovanje odraslih i celoživotno učenje	<p>Omogućiti zaposlenim studentima da parcijalno realizuju studijski program a da ga kasnije u celosti završe ako žele (postepeno studiranje)</p> <p>Programi obuke odraslih, a posebno zaposlenih</p>	<p>Mogućnost parcijalnog sticanja ECTS kredita pomoću metoda postepenog studiranja</p> <p>Kursevi obuke prilagođeni zaposlenima</p>
Usmeravanja studenata i pomoć studentima u profesionalnoj orijentaciji	<p>Osnivanje centara za pomoć studentima u njihovoj profesionalnoj orijentaciji</p>	<p>Broj univerziteta sa osnovanim i operativnim centrima za pomoć studentima</p>
Studijski programi i VŠU posebnog značaja za društvo	<p>Posebno finansiranje studijskih programa i VŠU koji su posebno značajni za društveni i kulturni razvoj i bezbednost Srbije</p> <p>Za VŠU koje ne mogu opstati na tržištu a njihov rad je od opšteg</p>	<p>Usvajanje programa VŠU i programa koji su dobili status institucija posebno značajnih za društveni i kulturni razvoj i bezbednost Republike</p>

	interesa	Srbije
--	----------	--------

Povećanje efikasnosti studiranja		
Strateški ciljevi	Akcije i mere	Indikatori napretka
Stimulisati studente da brže završavaju studije	Finansijski podsticaji za brže studiranje Samo za studente koji ostvaruju 60 ECTS godišnje važi bilo koji vid (su)finansiranja studiranja iz javnih izvora	Prosečno trajanje studiranja je najviše za godinu dana duže nego što je predviđeno studijskim programom, i u tom periodu najmanje 70% završava upisane studije
Savremenijom nastavom ubrzati studiranje	Primena metoda aktivnog učenja, principa "student u centru učenja", i stalnog rada studenata u toku semestra Razvoj kreativnosti i preduzetništva kod studenata Personalizovano učenje	Brže studiranje (kao gore) Samo 15% studenata napuštaju studije Broj novoosnovanih privrednih društava i diplomiranih studenata
Bolja priprema novih studenata za studije	Uvođenje završnog ispita - mature	Broj studijskih programa sa organizovanom pripremnom nastavom Do 10% zadržavanje studenata u prvoj godini
Veća otvorenost, obuhvat i dostupnost akademskih studija		
Veći upis na akademske studije	Povećati broj učenika gimnazija Jačanje saradnje srednjih škola i VŠU (takmičenja učenika, radionice, dodatna nastava i dr.) Organizovana promocija programa OAS u srednjim školama Obezbediti finansijsku podršku iz javnih izvora što većoj populaciji studenata u skladu sa njihovim uspehom u obrazovanju i socijalnom statusu, a posebno iz socijalno ugroženih grupa	70% studenata koji upisuje studije, upisuje OAS 50% učenika srednje škole uči u gimnazijama OAS upisuje 95% onih sa završenim gimnazijama Svi studenti koji studiraju u prioritnim oblastima imaju neki od vidova finansijske podrške iz javnih izvora. Veći upis studenata iz socijalno ugroženih grupa
Internacionalizacija akademskih studija		
Ponuda studijskih programa na stranim jezicima	Formirati studijske programe za strane studente Obezbediti posebnu finansijsku podršku iz javnih izvora univerzitetima koji razvijaju studijske programe za inostrane studente Doneti standarde za studijske programe namenjene strancima	Najmanje 10% studenata akademskih studija su iz inostranstva
Povećanje broja zajedničkih studijskih	Prilagoditi standarde i uslove akreditacije zajedničkih studijskih	Povećanje broja zajedničkih programa s

programa naročito master studija s inostranim univerzitetima	programa njihovim specifičnostima	inostranim univerzitetima i broja studenata na njima
Povećati mobilnost nastavnika u zemlje EHEA	Pojednostaviti administrativne uslove za privremeni boravak inostranih nastavnika koji će u Republici Srbiji držati nastavu Podržavati privremeni odlazak nastavnika iz Republike Srbije u zemlje EHEA radi držanja nastave i naučnog usavršavanja	Broj inostranih nastavnika na privremenom radu u Republici Srbiji Broj nastavnika iz Srbije na privremenom radu na VŠU u zemljama EHEA radi nastave i istraživanja
Povećanje mobilnosti studenata		
Povećati mobilnost studenata između programa OAS na VŠU u Srbiji	Propisima omogućiti horizontalnu i vertikalnu mobilnost studenata između programa akademskih studija na VŠU u Republici Srbiji	Broj studenata koji učestvuje u mobilnosti unutar sistema visokog obrazovanja
Mobilnost s inostranim VŠU	Pojednostaviti administrativne postupke za dolazak inostranih studenata u Republiku Srbiju Podržati odlazak studenta iz Republike Srbije na studije u zemlje EHEA u trajanju od jednog semestra do godinu dana Priznavanje inostranih diploma pojednostaviti i ubrzati, a u skladu sa principima Lisabonske konvencije o priznavanju diploma	Broj inostranih studenata na VŠU u Republici Srbiji Broj studenata iz Republike Srbije na VŠU zemalja EHEA
Osavremenjavanje organizacije akademskih studija		
Davanje mogućnosti i studentima koji su završili trogodišnje OAS da posle 4. godine studije steknu diplomu sa zvanjem "diplomirani".	Mogućnost modularizacije master studija radi fleksibilnog formiranja jednogodišnjih i dvogodišnjih master studija (sa 60 ili 120 ECTS)	Studenti sa trogodišnjih studija mogu posle prve godine MAS dobiti diplomu za zvanje "diplomirani", ako je prva godina MAS u istoj disciplini kao i OAS
Sticanje sertifikata sa 30 do 60 ECTS	Uvesti mogućnost organizovanje kratkih programa sa 30 do 60 ECTS	Studenti stiču uže kvalifikacije Usavršavanje zaposlenih pomoću kratkih programa
Povećati kompetencije nastavnika univerziteta	Obezbediti dodatno obrazovanje i obuku nastavnika iz pedagogije Uslovima za izbor nastavnika podsticati i njihov istraživački rad i ostvarivanje rezultata u nastavi	Broj nastavnika sa stečenim dodatnim obrazovanjem iz pedagogije Broj nastavnika koji imaju radove kategorije M20
Posebni modeli akademskih studija za	Integrisane akademske studije (IAS) sa 300 ECTS za obrazovanje	Usaglašeni modeli studiranja za pojedine

pojedine profesije	nastavnika IAS sa 360 ECTS za studente medicinske i veterinarske Primena specifičnih modela akademske studije za regulisane profesije	profesije u skladu s praksom u zemljama EHEA
Primeniti specifičnosti obrazovanja u polju umetnosti	Revidirati postojeće i uvesti posebne standarde akreditacije Definisati i minimalno opterećenja nastavnika Uskladiti nazive diplomiranih studenata prema njihovim strukama Uskladiti prethodne nivoe umetničkog obrazovanja s visokim obrazovanjem Uskladiti uslove prijemnih ispita na fakultetima (različitih) umetnosti Omogućiti zakonskom regulativom da studenti fakulteta umetnosti koji završe OAS mogu da se zaposle u predškolskom obrazovanju i u nižim razredima osnovnog obrazovanja; Primeniti model 3+2 akademskih studija Fakultetima umetnosti obezbediti odgovarajuće materijalne troškove i adekvatan prostor za rad Omogućiti veću mobilnost studenata tokom OAS i MAS	Povoljniji i odgovarajući uslovi studiranja u polju umetnosti

5. Potrebne promene u okruženju akademskih studija

- 1) usmeravati ekonomski razvoj Republike Srbije ka ekonomiji baziranoj na znanju, u kojoj akademski obrazovani ljudi mogu sebi obezbediti odgovarajuće poslove;
- 2) posebna institucija će profesionalno i kvalifikovano pratiti zahteve tržišta rada i vršiti procene budućih potreba Republike Srbije za kvalifikacijama zaposlenih i objavljiivače periodične izveštaje sa svojim nalazima kako bi se na osnovu njih VŠU usmeravale svoje obrazovne usluge, tj. studijske programe i obrazovne kapacitete;
- 3) pripremiti i primeniti NOK, uskladiti klasifikaciju delatnosti, nomenklaturu zanimanja, listu kvalifikacija za pojedina zanimanja i dr;
- 4) potrebno je prilagoditi propise za dolazak stranaca u Republiku Srbiju na studije i na rad (pojednostavljenje viznog režima, dozvola, zdravstvenog osiguranja i drugih uslova iz oblasti radnih odnosa);
- 5) zakonsku regulativu u oblasti radnih odnosa treba promeniti kako bi se podržale specifičnosti rada na univerzitetima (rad doktoranata, rad i posle sticanja prava na penziju i dr.);

6) dosledno sprovesti promene zakonske regulative u skladu s potrebama realizacije ove strategije.

6. Strateške relacije akademskih studija s drugim sistemima

Najvažnije su relacije akademskih studija sa srednjim obrazovanjem, strukovnim studijama, istraživačkim sistemom i privredom.

Akademске studije - srednje obrazovanje:

1) povećati kvalitet srednjeg obrazovanja, povećati broj učenika u četvorogodišnjim srednjim školama, a pre svega u gimnazijama (jer one primarno obrazovno pripremaju učenika za akademske studije);

2) zajednička organizacija različitih oblika dodatne nastave za zainteresovane učenike (kursevi, radionice, projekti i dr.);

3) zajednička organizacija takmičenja učenika u znanju.

Akademске studije - strukovne studije:

1) omogućiti horizontalnu i vertikalnu prolaznost između akademskih i strukovnih studija, na različitim nivoima studija;

2) saradnja u usaglašavanju studijskih programa, uz jasnije isticanje specifičnosti akademskih i strukovnih studija, kako bi novi studenti imali jasan izbor pri određivanju puta svog obrazovanja;

3) izrada programa mobilnosti studenata (uslova za prohodnost studenata) radi prelaska sa strukovnih studija na akademske studije i suprotno, te ugovaranje saradnje radi pružanja podrške studentima koji žele da pređu s jednih studija na druge;

4) zajednička primenjena i razvojna istraživanja, uz učešće i privrede, odnosno nosilaca razvojnih projekata.

Akademске studije - istraživački sistem:

1) doktorske studije i istraživački projekti doktoranata dobijaju odgovarajuću finansijsku podršku iz javnih izvora i imaju značajnu ulogu u istraživačkom sistemu Republike Srbije;

2) razvoj i umrežavanje nastavnika i istraživača na VŠU radi stvaranja zajedničkih laboratorija, kako bi dobili status centara izvrsnosti i privlačenje domaćih i inostranih kompanija u razne oblike saradnje (zajedničko osnivanje i vođenje centara ili laboratorija, dugoročni programi zajedničkih istraživanja i dr.).

Akademске studije - privreda:

- 1) usaglašavanje studijskih programa akademskih studija s potrebama privrede, kao i saradnja u realizaciji stručne prakse studenata, kako bi studenti na studijama stekli što više znanja, veština i kompetencija koje su relevantne potrebama poslodavaca;
- 2) dodatno formalno i neformalno obrazovanje zaposlenih u privredi kako bi mogli da zadovolje nove zahteve poslova kojim se bave ili onih kojima žele da se bave;
- 3) angažovanje u nastavi na VŠU istaknutih stručnjaka, ne samo kao gostujućih predavača, već i u zvanju spoljnog profesora, s tim da spoljni profesor može biti izabran u ovo zvanje i ako nije doktorirao, a za potrebe vođenja nastave na jednom predmetu u oblasti u kojoj ima značajne rezultate u praksi;
- 4) zajednički rad na inovacionim projektima koji se realizuju u inovacionim centrima pri VŠU, a na kojima su angažovani studenti i stručnjaci iz Privrednih društava, s ciljem realizacije ideja koje mogu dovesti do razvoja inovacija;
- 5) zajednička primenjena i razvojna istraživanja, u kojima se na odgovarajući način angažuju resursi univerziteta (dodatno obrazovanje, istraživačke aktivnosti, zajedničke laboratorije, angažovanje nastavnika i studenata i dr.);
- 6) radi na obezbeđivanju uslova koji će omogućiti da svaki univerzitet može da osnuje bar jedan poslovni inkubator da bi pomogao preduzetničke inicijative svojih diplomiranih studenata i time doprineo stvaranju nove industrije zasnovane na naučnom znanju.

III. DOKTORSKE STUDIJE

Misija doktorskih studija je da kroz nova znanja obezbedi primarnu ulogu nauke na univerzitetima, razvije i unapredi istraživački potencijal, formira nastavni kadar za visoko obrazovanje i vrhunski stručnjaci za sve druge oblasti, i da se time doprinese opštem razvoju znanja, bržem naučnom i tehnološkom razvoju, unapređenju kulturnog i očuvanju nacionalnog identiteta.

Doktorske studije su dugoročna investicija u intelektualni potencijal, njihova je funkcija da od nadarenih studenata stvore obučene istraživače, osposobljene za obavljanje poslova u kojima se zahteva najviši nivo znanja i veština.

1. Vizija razvoja doktorskih studija

Ključna strateška obeležja Doktorskih studija su obuhvat, kvalitet, relevantnost i efikasnost, a specifična obeležja po kojima se ovaj nivo obrazovanja razlikuje od svih ostalih nivoa obrazovanja u Bolonjskom procesu su ishodi istraživanja, istraživačko okruženje i međunarodna otvorenost.

Razvoj društva zasnovanog na znanju te realizacija opštih i specifičnih strateških opredeljenja Republike Srbije baziraju se na unapređenom istraživačkom potencijalu zemlje koji se realizuje kroz doktorske studije.

Obuhvat

- 1) studenti se upisuju u skladu sa istraživačkim kapacitetima univerziteta, utvrđenim prioritetima naučnog i tehnološkog razvoja i iskazanim zahtevima poslodavaca;
- 2) najmanje 10% studenta koji završe master studije nastavlja studiranje na doktorskim studijama;
- 3) daroviti studenti imaju uslove za istraživački rad i napredak.

Efikasnost

- 1) godišnje najmanje 200 doktoranata na milion stanovnika završi studije u predviđenom roku;
- 2) minimalno 60% studenata doktorskih studija završava studije u vremenu njihovog trajanja.

Kvalitet

- 1) za kvalitet doktorskih studija odgovorne su ustanove koje ih realizuju;
- 2) kvalitet se utvrđuje na osnovu standarda koji važe u zemljama EHEA i unapređenih Standarda za akreditaciju i samovrednovanje doktorskih studija;
- 3) kvalitet doktorskih studija se bazira na razvijenim indikatorima za svaku pojedinačnu disciplinu, na usvajanju profesionalne etike i razvijanju svesti o odgovornosti naučnika prema vrednostima humanizma i prirodne sredine;
- 4) vrednuje se ukupni istraživački rezultat ustanove/institucije i studenata doktorskih studija;
- 5) sistematično se prati i podstiče napredak studenata doktorskih studija;
- 6) studijski programi doktorskih studija ostvaruju potpunu transparentnost.

Ishodi istraživanja

- 1) svi univerziteti i fakulteti u sastavu univerziteta imaju organizovana istraživanja (sopstvene, nacionalne i/ili međunarodne projekte), s tematikom koja pokriva oblasti doktorskih studija, a u okviru njih studenti realizuju svoj istraživački rad;
- 2) naučne i umetničke vrednosti doktorskih disertacija zadovoljavaju standarde utvrđene na nacionalnom i međunarodnom nivou, a svaka doktorska disertacija ima originalni naučni ili umetnički doprinos, koji ocenjuju nezavisni eksperti (domaći ili međunarodni) u oblasti u kojoj je student obavljao svoja istraživanja;
- 3) sve naučno-istraživačke ustanove koje realizuju doktorske studije ostvaruju rast istraživačke izvrsnosti kroz publikacije, citiranost, broj patenata i njihovu realizaciju;

4) u polju umetnosti razvijen je novi koncept doktorskih studija koji prati savremena kretanja u svetu.

Istraživačko okruženje

1) doktorske studije obuhvataju sve istraživačke i materijalne resurse univerziteta i instituta;

2) u realizaciji doktorskih studija angažovani su nastavnici i istraživači koji imaju internacionalno prepoznatljive rezultate u oblastima u kojima studenti rade svoje doktorske disertacije;

3) svaki student ima odgovarajuće istraživačko okruženje i kompetentnog mentora i u doktorske studije su uključeni naučnici iz naše naučne dijaspore;

4) organizovane "doktorske škole" su prepoznatljive u evropskom sistemu obrazovanja;

5) posebnim merama će se podsticati interuniverzitetske doktorske studije u cilju objedinjavanja resursa i podizanja kvaliteta doktorskih studija.

Međunarodna otvorenost

1) najmanje 10% studijskih programa doktorskih studija zajednički su s inostranim univerzitetima;

2) inostrani nastavnici učestvuju u nastavi i mentorstvu;

3) strani studenti studiraju na našim univerzitetima;

4) kroz međunarodne istraživačke projekte obezbeđena je mobilnost nastavnika i studenata, a svaki peti student učestvuje u programu mobilnosti;

5) na svakom međunarodnom projektu su angažovani studenti doktorskih studija;

6) najmanje 10% studijskih programa realizuje se na engleskom ili nekom drugom svetskom jeziku.

Relevantnost

1) studijski programi su modifikovani i usaglašeni s poslovima i potrebama u javnom sektoru, industriji, trgovini i uslugama;

2) razvijeni su interdisciplinarni ili multidisciplinarni studijski programi koji doprinose usmeravanju mladih doktora nauka na poslove koji nisu istraživački, a zahtevaju visok nivo inventivnosti i kompetentnosti;

3) do 2020. godine postići da oko 40% svršenih studenata doktorskih studija bude osposobljeno za nastavak karijere u neakademsom sektoru;

4) obavezno je postdoktorsko usavršavanje za kandidate koji žele da nastave karijeru u visokom obrazovanju, što podrazumeva privremeno angažovanje mladih doktora nauka na istraživačkim projektima u određenom vremenu i omogućiti postdoktorsko usavršavanje kao novi vid usavršavanja mladih doktora nauka.

2. Sadašnje stanje doktorskih studija

Obuhvat i efikasnost

- 1) upis studenata nije usklađen sa istraživačkim kapacitetima univerziteta i utvrđenim prioritetima naučnog i tehnološkog razvoja;
- 2) broj lica koja godišnje završavaju doktorate kreće se između 65 i 75 na milion stanovnika, što je višestruko manje od proseka u ERA;
- 3) izrada doktorskih disertacija je u prethodnom periodu (pre uvođenja doktorskih studija po Bolonjskom procesu) trajala znatno duže od tri godine.

Ishodi istraživanja

Studijski programi doktorskih studija realizuju se na fakultetima u okviru 18 akreditovanih univerziteta, a istraživački rad u okviru domaćih i međunarodnih projekata je organizovan na 70% fakulteta koji pripadaju akreditovanim univerzitetima, s tim da je od ukupno 5.000 studenata koji trenutno studiraju na akreditovanim univerzitetima, 47% je uključeno u istraživačke projekte koji su finansirani iz budžeta.

Trenutno samo deo odbranjenih doktorskih disertacija ima originalni naučni ili umetnički doprinos, i ocene nezavisnih domaćih ili međunarodnih eksperata. Postoje standardi za ocenu kvaliteta doktorske disertacije, ali ih mnogi univerziteti ne poštuju. Ne postoje mehanizmi kojim se može uticati na ovu pojavu.

U prethodnih nekoliko godina značajno je porastao broj publikacija u međunarodnim časopisima s recenzijom, ali one stižu iz manjeg broja naučnoistraživačkih ustanova, pa tako od ukupnog broja publikacija, 70% radova objavljuju istraživači iz 25 ustanova, a njih ima 176. Trenutno je vrlo malo patenata i inovacija. Naši univerziteti se ne nalaze ni na jednoj listi rangiranih univerziteta jer još uvek imaju nedovoljnu naučnu produkciju, imaju generalno mnogo studenata po nastavniku i ne dostižu druge kvantitativne parametre koji se vrednuju pri rangiranju.

U polju umetnosti su postavljene doktorske studije za sve oblasti, što nije zabeleženo u drugim obrazovnim sistemima zemalja koje pripadaju EHEA.

Istraživačko okruženje

Sadašnjim studentima nije uvek obezbeđeno odgovarajuće istraživačko okruženje, a često ni kompetentno mentorstvo što je posledica malog istraživačkog kapaciteta pojedinih ustanova, nedovoljnog razvoja nekih oblasti i razjedinjenosti istraživanja, pri čemu su doktorske studije organizovane na fakultetima koji samo u nekim slučajevima sarađuju s institutima.

Na određenom broju studijskih programa angažovani su nastavnici koji ne ispunjavaju minimum propisanih standarda, nemaju odgovarajući broj publikacija u internacionalnoj periodici. Određen broj (20% - 30%) studijskih programa doktorskih studija organizovan je s veoma malim brojem mentora (tri do pet) ili s većim brojem mentora koji jedva ispunjavaju zahteve minimalnih standarda za akreditaciju, tako da studenti doktorskih studija nemaju odgovarajuće istraživačko okruženje.

Naša naučna dijaspora broji nekoliko hiljada istraživača koji rade na poznatim naučnim institucijama u svetu, ali je malo njih angažovano na doktorskim studijama u našoj zemlji.

I pored toga što se u pojedinim oblastima postižu izuzetni rezultati istraživanja koje se sprovode u institutima, ta istraživanja nisu sistemski uključena u doktorske studije, a pojedini univerzitetski centri nemaju kritičnu istraživačku masu za organizaciju kvalitetnih doktorskih studija u određenim oblastima.

Međunarodna otvorenost

Sistem visokog obrazovanja u Republici Srbiji je zatvoren, zanemarljiv je broj zajedničkih studijskih programa sa stranim univerzitetima i broj stranih studenata, a mobilnost kako nastavnika, tako i studenata, veoma je malog obima.

Izuzetno mali procenat (manje od 0,5%) studijskih programa doktorskih studija akreditovan je za izvođenje na engleskom jeziku i nema zajedničkih studijskih programa između naših univerziteta i renomiranih inostranih univerziteta, a trenutno se u našoj zemlji realizuje veći broj inostranih projekata, na nekima su angažovani studenti doktorskih studija, ali je obim i broj međunarodnih projekata još uvek nedovoljan, pri čemu ni mobilnost nastavnika i studenata nije sistemski rešena, nema strateških opredeljenja, ne postoje finansijski i administrativni preduslovi za realizaciju neophodne mobilnosti.

Relevantnost

U ovom trenutku studijski programi doktorskih studija skoro su potpuno izolovani u okviru jednog fakulteta i jedne naučne discipline. Zanemarljiv je broj studijskih programa s interdisciplinarnim ili multidisciplinarnim ishodom, koji obrazuju studente za šira područja rada i razvoja karijere. Studijski programi koji doprinose usmeravanju doktora prema poslovima u neakademsom sektoru, a zahtevaju visok nivo znanja, veština i inventivnosti, nisu formirani ni na jednom univerzitetu. Sada se sa završetkom doktorskih studija ne dostiže dovoljan nivo istraživačkih i drugih profesionalnih veština, neophodnih za izbor u nastavnička zvanja u visokom obrazovanju.

Razvoj studijskih programa doktorskih studija nije povezan s tržištem rada i zahtevima poslodavaca.

Osiguravanje kvaliteta

VŠU su, rukovodeći se principom ispunjavanja minimalnih zahteva iz akreditacije, na studijske programe upisivale studente, ne vodeći pri tome računa da li oni imaju stvarno

obezbeđene uslove za rad i mentora, i kakve su šanse svršenih studenata doktorskih studija da se zaposle.

Kvalitet doktorskih studija se zasniva na nekoliko osnovnih standarda za akreditaciju i samovrednovanje i nisu razvijeni specifični indikatori za svaku pojedinačnu disciplinu, a posebno su izraženi problemi u oblasti društveno-humanističkih nauka i umetnosti.

Vrednovanje istraživačkih rezultata ustanova sprovodi se samo na osnovu standarda za akreditaciju naučno-istraživačkih ustanova koji su uopšteni i nedovoljno precizni, a kako su doktorske studije tek nedavno uvedene, još uvek nisu razvijene metode i kriterijumi za kompletno vrednovanje rada studenata doktorskih studija.

Studijski programi doktorskih studija su ograničeni na 180 ESPB i na tri godine, a opšte je mišljenje da je to vreme veoma kratko.

Na većem broju univerziteta doktorske studije nemaju potpunu transparentnost, ne objavljuju se podaci o disertacijama, mentorima itd.

3. Nalazi SWOT analize

Unutrašnje snage

Akadska zajednica Srbije ima veliko iskustvo u obrazovanju doktora.

Po uvođenju doktorskih studija kao trećeg ciklusa Bolonjskog procesa znatno je poraslo interesovanje studenata za nastavak studija na doktorskim studijama.

U Republici Srbiji neprekidno raste istraživačka izvrsnost koja se ogleda u broju radova na SCI, SSCI i AHSCI i citiranosti.

U prethodnim godinama je unapređena istraživačka infrastruktura, u toku je značajna nabavka najsavremenije opreme i izgradnja kapitalnih infrastrukturnih objekata u svim univerzitetskim centrima.

Unutrašnje slabosti

- 1) Republika Srbija je među zemljama s najvećim "odlivom mozgova";
- 2) Istraživački kapaciteti su razjedinjeni;
- 3) Istraživanja u veoma maloj meri vode prema patentima i inovacijama;
- 4) Mala je zastupljenost primenjenih istraživanja;
- 5) Fakulteti ne poštuju postojeće standarde, a spremnost za prihvatanje unapređenja kvaliteta kroz uvođenje strožih standarda na nezavidnom je nivou;
- 6) Doktorske studije nisu usmerene prema poslovima u neakademsom sektoru i na tržištu rada.

Spoljne prilike

- 1) Dalji razvoj i intenziviranje međunarodne saradnje kroz učešće naših istraživačkih timova u inicijativama FP7 i Horizont 2020 i u bilateralnim projektima, doprineće kvalitetu istraživanja, međunarodnoj konkurentnosti i poboljšanju doktorskih studija;
- 2) Značajna ulaganja u infrastrukturne objekte i naučno-tehnološke parkove (Beograd, Niš, Kragujevac, Novi Sad, Centar za nanonauke, Centar za matične ćelije), kao i sredstva koja će se realizovati kroz Fond za inovacionu delatnost, stvorice bolju osnovu za angažovanje u istraživanjima i tehnološkom razvoju i studenata doktorskih studija i mladih doktora nauka;
- 3) Korišćenje mogućnosti za usavršavanje kroz programe *Erazmus*, *Erazmusmundus*, *Leonardo da Vinchi* i *Marie Curie* akcija.

Spoljne neprilike/rizici/opasnosti

- 1) Nije dovoljno razvijena društvena svest o potrebi da se kroz doktorske studije obrazuju specijalisti najvišeg nivoa obrazovanja potrebni u svim oblastima života i rada;
- 2) Tržište rada ne prepoznaje doktorske studije, kao najviši obrazovni nivo;
- 3) U drugim sektorima nisu iskazane potrebe za doktorima nauka;
- 4) Zemlje EU imaju strategiju da privlače najtalentovanije studente na doktorske studije, pa uvode SCI vizu i omogućuju izvanredne uslove za istraživanje - to će dodatno uticati na odlazak studenata iz Republike Srbije.

4. Strategija razvoja doktorskih studija

Glavni izazovi i opredeljenje strategije su:

- 1) **Istraživanja** svakog studenta tokom doktorskih studija uvrstiti u istraživački projekat, domaći ili međunarodni i to pravilo treba ugraditi u strateška dokumenta VŠU, standarde za akreditaciju i unutrašnju proveru kvaliteta;
- 2) **Objediniti visoko obrazovanje i istraživanje**, sprovesti funkcionalnu integraciju univerziteta i ostvariti vezu sa istraživanjima u institutima i mrežno povezivanje određenih oblasti između univerziteta.

5. Strategija dostizanja vizije - politike, akcije i mere

Strateški ciljevi	Indikatori napretka
ISHODI ISTRAŽIVANJA	
Svi univerziteti organizuju naučno-istraživački rad, univerziteti umetnosti istraživačko-umetnički rad. Neprekidno jačati istraživački kapacitet i izvrsnost univerziteta	Usvojene strategije i akcioni planovi naučno istraživačkog razvoja univerziteta Izveštaji o radu univerziteta

	Međunarodne i domaće rang-liste univerziteta
Doktorske studije su deo organizovanog naučno-istraživačkog rada Svaka doktorska disertacija se realizuje u okviru sopstvenog, nacionalnog ili međunarodnog istraživačkog projekta	strategija univerziteta Broj publikacija, patenata i inovacija Broj domaćih i međunarodnih projekata
Podsticati uspešne ustanove i pojedince kroz: dodatno finansiranje istraživanja, nabavku nove istraživačke opreme, pogodnosti pri konkurisanju za nove projekte Uvesti nagrađivanje uspešnih naučno-istraživačkih ustanova i pojedinca	Porast broja publikacija. Povećan broj inovacija i patenata. Povećan broj doktora nauka Godišnje nagrade univerziteta za najuspešniju disertaciju i najuspešnije istraživače
Koristiti sredstva iz drugih izvora u poboljšavanju uslova za istraživački rad (nova oprema, prostor za rad i dr.), za veći obim usavršavanja u inostranstvu i poboljšanje statusa ličnog životnog standarda studenata doktorskih studija itd.	Broj međunarodnih projekata, studijskih boravaka, gostujućih profesora na inostranim univerzitetima Istraživačka infrastruktura
Doktorske studije u polju umetnosti redefinisati, unaprediti i uskladiti sa savremenim kretanjima u svetu te s potrebama naših VŠU, umetničkih institucija i ustanova kulture Sprovesti obimnu raspravu uz učešće umetničke i akademske javnosti i poslodavaca: definisati jasne ciljeve i ishode doktorskih studija na polju umetnosti	Standardi za akreditaciju i doktorskih studija na polju umetnosti Inovirani i izmenjeni studijski programi
ISTRAŽIVAČKO OKRUŽENJE	
Povećati kritičnu masu istraživačkih resursa kroz različite oblike funkcionalne integracije univerziteta i državnih instituta Formirati istraživačke mreže između univerziteta. Neke institute uključiti u univerzitete Formirati Nacionalne institute	Prelazak i razmena nastavnika i istraživača Broj zajedničkih istraživačkih projekata i studijskih programa Broj državnih instituta koji su u sastavu univerziteta Nacionalni instituti
Uspostaviti sistem koji omogućava i promoviše interdisciplinarne, multidisciplinarne i zajedničke studijske programe unutar i između univerziteta	Standardi za akreditaciju interdisciplinarnih multi-disciplinarnih studijskih programa. Broj interdisciplinarnih multi-disciplinarnih i zajedničkih studijskih programa
Neprekidno inovirati opremu za istraživanje.	Stanje istraživačke infrastrukture
Organizovati "doktorske škole" u oblastima koje su atraktivne na regionalnom i internacionalnom nivou. Omogućiti da Nacionalni instituti u okviru univerziteta formiraju "doktorske škole" u oblastima gde postoji izuzetno istraživačko okruženje (izvanredna opremljenost, istraživački rezultati i kadar koji je	Zakon o visokom obrazovanju i naučno istraživačkom radu Broj razvijenih doktorskih škola i njihova međunarodna prepoznatljivost Veći broj kompetentnih mentora

internacionalno prepoznatljiv) "Doktorske škole" usmeriti prema stranim studentima a nastavu organizovati na engleskom jeziku	u oblasti
Doktorske studije za oblast obrazovanja i obrazovnih politika formirati kao "nacionalnu doktorsku školu" uz učešće svih državnih univerziteta. Aktivnost podržati odgovarajućim oblikom finansiranja	Zakon o visokom obrazovanju i naučno istraživačkom radu Standardi za akreditaciju
Univerzitetima i fakultetima koji nemaju kritičnu masu nastavnika s internacionalno prepoznatljivim rezultatima u oblasti doktorskih studija (manje od 10 nastavnika) omogućiti da realizuju studije kroz zajedničke studijske programe	Zakon o visokom obrazovanju i naučno istraživačkom radu. Standardi za akreditaciju univerziteta Zajednički studijski programi
Doktorske studije u pojedinim oblastima povezivati u mrežu i omogućiti unutar sistema mobilnost nastavnika i studenata	Zajednički studijski programi, korišćenje istraživačke opreme, razmena nastavnika. Standardi za akreditaciju
RELEVANTNOST	
Modifikovati postojeće programe i kreirati nove uvodeći sadržaje kroz koje se razvija: liderstvo, inventivnost, inovativnost i usmerenost ka preduzetništvu	Broj doktora nauka koji nastavljaju karijeru u neakademsom sektoru Broj novih i modifikovanih studijskih programa Stepen zadovoljenja potreba tržišta rada
Intenzivirati saradnju s privrednim i javnim sektorom, formirati zajedničke konsultantske timove za razvoj novih studijskih programa Uključivati istaknute stručnjake iz neakademsog sektora, naročito ako se formiraju "profesionalni doktorati" Uključiti se u akciju industrijski doktorati - <i>European Industrial Doctorates - Marie Curie Actions</i> .	Broj studijskih programa Broj studenata
Uvesti obavezno postdoktorsko usavršavanje za one doktore nauka koji žele akademsku karijeru Razraditi sistem finansiranja (nacionalni i internacionalni fondovi i projekti itd.) Svskog domaćeg studenta tokom studija angažovati u nastavnom procesu najmanje tokom jednog semestra, s minimalno četiri časa nastave	Zakon o visokom obrazovanju i naučno-istraživačkom radu
Mladim doktorima dati specijalne pogodnosti da započnu samostalne istraživačke projekte, rad u okviru tehnoloških parkova, inovacionih centara, centara izvrsnosti i istraživačko razvojnih centara te "spin-offs" firmi	Broj patenata i inovativnih rešenja Broj nagrada za najbolji patent i inovaciju
Otvirati radna mesta za najviši stepen kvalifikacija, kako u visokom obrazovanju, tako u naučnoistraživačkim i kulturnim ustanovama, privrednom sektoru i drugim oblastima u kojima doktori nauka treba da imaju vodeću ulogu	Stepen zapošljavanja doktora nauka. Nacionalni okvir kvalifikacija

U javnom sektoru definisati poslove za koje je potreban najviši nivo znanja i veština koji se stiče tokom doktorskih studija	Definisani poslovi za koje je potreban najviši nivo znanja i veština koji se stiče tokom doktorskih studija
MEĐUNARODNA OTVORENOST	
Usvojiti nacionalnu strategiju koja obuhvata mobilnost inostranih i domaćih nastavnika i studenata Uspostaviti mehanizme podrške mobilnosti najboljih studenata iz Republike Srbije i dolazak dobrih studenata u Republiku Srbiju	Strategija mobilnosti u visokom obrazovanju Strategija mobilnosti nastavnika i studenata univerziteta Jednostavne i transparentne procedure za dobijanje stipendija i drugih oblika podrške
Uspostaviti sisteme podrške za učešće nastavnika i studenata na međunarodnim istraživačkim projektima, pri tom mobilnost studenata vezivati neposredno za doktorsku disertaciju a mobilnost nastavnika za pravila za unapređenja Intenzivirati sve aktivnosti vezane za različite evropske inicijative, kao što su: FP ili <i>Erazmus</i> , <i>Erazmus Mundus</i> itd.	Broj međunarodnih projekata Porast razmene nastavnika Fond za međunarodnu saradnju Broj studenata koji ostvaruje mobilnost u inostranstvu i broj inostranih studenata u Republici Srbiji
Razviti mehanizme i uslove za angažovanje inostranih nastavnika i istraživača	Broj inostranih nastavnika i istraživača
Uspostaviti regionalnu saradnju zapadno-balkanskih zemalja kao primer dobre prakse u okviru regionalne mobilnosti Rešiti administrativne probleme s boravišnim i radnim statusom stranaca, kako bi se omogućilo njihovo angažovanje, studiranje i zapošljavanje u visokoškolskim ustanovama	Ugovori o bilateralnoj saradnji Bilateralni istraživački projekti Izmena zakonske regulative
Zajednički studijski programi s inostranim univerzitetima, zajedničke ili dvostruke diplome Uvoditi studijske programe na engleskom i drugim svetskim jezicima.	Broj zajedničkih studijskih programa Broj doktora na zajedničkim studijskim programima Broj studijskih programa na engleskom jeziku
OBUH VAT	
Upisnu politiku uskladiti sa realnim istraživačkim kapacitetima domaćih visokoškolskih ustanova, svakom studentu obezbediti uslove za rad (uključenje u istraživački projekat, kompetentnog mentora, radno mesto, mesto u laboratoriji i opremu), i sve to verifikovati kroz akreditaciju	Strategija naučnog razvoja univerziteta. Standardi za akreditaciju doktorskih studija Akt kojim se uređuje finansiranje doktorskih studija i studenta doktorskih studija
Broj upisanih studenata po pojedinim oblastima uskladiti sa strateškim prioritetima, podsticati studiranje prirodnih i tehničko-tehnoloških nauka koje su bitne za naučni i tehnološki razvoj zemlje	Akcioni plan za realizaciju odgovarajućih strateških dokumenata
Razviti celovit sistem finansiranja doktorskih studija	Akt kojim se uređuje

usmeren prema studentima koji su postigli izvanredne akademske rezultate i kroz prethodno obrazovanje pokazali izražen smisao za istraživački rad a svoj lični i profesionalni razvoj ostvaruju u zemlji i pri tome postižu internacionalno prepoznatljive rezultate	finansiranje doktorskih studija i studenata doktorskih studija Broj studenata doktorskih studija finansiranih iz budžeta Godišnji izveštaj o realizaciji doktorskih studija
Studentima doktorskih studija dati status mladih istraživača Definisati uzajamna prava i obaveze studenata i visokoškolskih ustanova	Akt kojim se uređuje finansiranje doktorskih studija i studenata doktorskih studija Ugovori o uzajamnim pravima i obavezama studenata doktorskih studija i visokoškolske ustanove
Razvijenim sistemom finansiranja povećavati obuhvat, i do 2020. godine obuhvatiti minimalno 10% studenata koji su završili master ili integrisane studije	Akt kojim se uređuje finansiranje doktorskih studija i studenata doktorskih studija
Upis inostranih studenta i studenta iz regiona (koristiti naše komparativne prednosti - postojanje niza razvijenih istraživačkih oblasti) što će u određenoj meri doprineti jačanju materijalne baze univerziteta	Strategija mobilnosti u visokom obrazovanju Srbije
EFIKASNOST	
Stalno pratiti i podsticati napredak svakog upisanog studenta doktorskih studija	Zakon o visokom obrazovanju i naučno istraživačkom radu Broj studenata koji su u predviđenom roku završili doktorske studije
Redefinisati dužinu trajanja doktorskih studija, i u oblastima gde je neophodno doktorske studije produžiti na četiri ili pet godina Izvršiti strukturne promene Produžiti istraživanja	Statuti univerziteta Zakon o visokom obrazovanju i naučno istraživačkom radu
KVALITET	
Primenjivati Evropske standarde (ESG), jačati mehanizme unutrašnje kontrole kvaliteta Razviti mehanizme i kriterijume za sistematsko praćenje, ocenu i promociju rezultata naučno-istraživačkog rada: ustanova, studenata doktorskih studija i svih lica angažovanih u obrazovnom i istraživačkom procesu	Publikacije univerziteta u skladu sa ESG Akt o klasifikaciji i rangiranju institucija visokog obrazovanja
Etički kodeks u visokom obrazovanju i istraživanju	Prihvaćen i uspostavljen etički kodeks u svim visokoškolskim ustanovama
Unaprediti postojeći sistem kvaliteta. Uvesti specifične indikatore kvaliteta za svako obrazovno-naučno i obrazovno-umetničko polje i discipline (ishod istraživanja, efikasnost okončanja studija, broj doktora u odnosu na broj upisanih itd.)	Unapređeni standardi i procedure za akreditaciju doktorskih studija Indikatori kvaliteta za obrazovno-umetnička polja i discipline
Povećati broj nastavnika koji imaju istraživačke	Zakon o visokom obrazovanju i

<p>kompetencije i međunarodno priznate rezultate Pored nastavnika sa univerziteta i istraživača u odgovarajućem zvanju, mentori mogu biti i članovi SANU i penzionisani nastavnici koji su istraživački aktivni. Izbore mentora (za naučne oblasti FRASCATI) sprovoditi na nivou zemlje, primenjujući jedinstvene kriterijume i procedure. Izbore nastavnika i istraživača oglašavati preko EUROAXSESS mreže preko koje se ostvaruje internacionalna mobilnost nastavnika</p>	<p>naučno-istraživačkom radu Usvojeni i primenjeni kriterijumi za izbore nastavnika na univerzitetu Registar nastavnika Usvojeni posebni kriterijumi za izbore mentora. Registar mentora. Republika Srbija u EURAXESS mreži</p>
<p>Doktorska disertacija: Poštovati standarde u pogledu ishoda doktorske disertacije Uvesti međunarodnu recenziju doktorskih disertacija (recenzenti mogu biti naši naučnici iz dijaspore ili stranci ukoliko su teze pisane na engleskom) i registar doktorskih disertacija Temu doktorske disertacije, kompetencije mentora i tekst odbranjene doktorske disertacije u elektronskom obliku obavezno javno objavljivati</p>	<p>Jedinstvena pravila o doktorskoj disertaciji Registar doktorskih disertacija Elektronska baza doktorskih disertacija Republike Srbije</p>

6. Potrebne promene u okruženju doktorskih studija

- 1) Ustanoviti odgovarajuće i održivo finansiranje koje obavezno treba da obuhvati: finansiranje istraživanja (što uključuje istraživačku opremu i troškove istraživanja), finansiranje nastave, supervizije i mentorskog rada, i finansiranje samog studenta doktorskih studija pomoću stipendija ili plata - za doktorante zaposlene na VŠU;
- 2) Studentima doktorskih studija obezbediti osnovna prava koja proističu iz rada - pravo na zaradu, zdravstveno i penziono osiguranje - te autorska i patentna prava koja proističu iz njihovih istraživanja, jer su oni istraživači početnici koji čine osnovnu radnu snagu u poslovima istraživanja, sredstva iz javnih izvora selektivno upućivati u određene prioritetne oblasti, određenim olakšicama stimulisati privredni sektor da ulaže u doktorske studije i kroz partnerstvo univerziteta i drugih institucija i fondova ustanoviti i druge oblike finansiranja;
- 3) Reformom ukupnog preduniverzitetskog obrazovanja smanjiti udeo reproduktivnih znanja, a povećati sadržaje koji kod učenika razvijaju kreativnost, kritičko mišljenje i sklonost istraživanjima, a na svim nivoima obrazovanja stvoriti uslove za eksperimentalnu nastavu i trening nastavnika;
- 4) Neprekidno razvijati i unapređivati rad s talentima, s tim da univerziteti treba da uspostave specijalne programe namenjene talentovanim učenicima i da u najvećoj mogućoj meri intenziviraju saradnju sa ustanovama kao što su Matematička i Filološka gimnazija, sa istraživačkim stanicama (Istraživačka stanica Petnica) i Centrom za promociju nauke uz objedinjenje svih fondova koji podržavaju talente;
- 5) Studentima osnovnih i naročito onima s master studija obezbediti uslove da se kroz samostalne projekte neposredno susretnu sa istraživačkim radom, a na nivou univerziteta ustanoviti fond iz koga će izvanredni studenti osnovnih studija dobijati podršku za naučno-istraživački rad tokom studija;

6) Na nivou fakulteta formirati istraživačke projekte i u njih, kroz javni poziv, uključivati studente, a istraživački rad studenata afirmirati, podsticati i nagrađivati, omogućiti im učešće na domaćim i međunarodnim naučnim skupovima.

7. Strateške relacije doktorskih studija s drugim sistemima

Opšte relacije doktorskih studija i drugih sistema

Podsticati neprekidnu razmenu studenata i zaposlenih između VŠU, privrede, kulturnih i drugih sektora. Uspostaviti strukture i procedure u kojima šira društvena zajednica učestvuje u različitim aktivnostima vezanim za doktorske studije, što uključuje dizajniranje modula i studijskih programa, njihovu reviziju i akreditaciju. Doktori nauka moraju biti prepoznati na tržištu radne snage, za poslove najvišeg nivoa znanja i veština. U svakom sektoru predvideti kvalifikaciju ISCED (6 (1997), (8 2011)) nivoa.

Doktorske studije - privreda

Podizanje nivoa konkurentnosti zemlje i razvoj inovativnosti jeste neposredna veza između doktorskih studija i privrede. Kroz saradnju privrednih društava, države i akademskog sektora u oblastima: fabrike budućnosti, energetska efikasnost i obnovljivi izvori energije, razvoj agrara, tj. tehnološke platforme za proizvodnju hrane - stvoriti novu generaciju doktora nauka osposobljenih i za razvoj novih tehnologija i za efikasni transfer tehnologija i njihovu inkorporaciju u proizvodni sistem Republike Srbije.

Doktorske studije treba da budu jedan od oslonaca za postavljanje nacionalne tehnološke platforme Republike Srbije. Malim i srednjim preduzećima i drugim privrednim subjektima treba omogućiti da pod povoljnim poreskim olakšicama zapošljavaju doktore nauka i ulažu u istraživanje kroz doktorske studije. Usloviti da se u projekte koji se direktno odnose na razvoj proizvoda i usluga a finansiraju se iz fondova (kao što je Fond za inovacionu delatnost) obavezno uključuju studenti doktorskih studija.

Doktorske studije - zdravstvo

U oblasti medicinskih nauka treba uvesti potpuno novi sistem organizacije koji objedinjuje obrazovanje, istraživanje i zdravstvo, i na taj način omogućiti funkcionalnu vezu između različitih institucija sistema i različitih ministarstava. Posebnim propisima i standardima regulisati doktorske studije iz oblasti kliničke medicine, uvodeći regulativu koja važi u zemljama EU.

Doktorske studije - kultura

Istraživanje u oblasti umetnosti, društvenim i humanističkim naukama fundamentalno je bitno za razvoj društva, unapređenje kulturnog identiteta i očuvanje nacionalnog identiteta. Konkretni primer socijalnog i ekonomskog uticaja istraživanja u oblasti umetnosti, društvenih i humanističkih nauka vidi se u direktnom uticaju na izvođačke umetnosti, kreativnu industriju, finansijske servise i turizam.

Doktorske studije - zaštita čovekove sredine

Potreba za multi-disciplinarnim znanjima najizraženija je u oblasti zaštite životne sredine. Država treba da što više podržava doktorske studije u ovoj oblasti upravo zbog neophodnih promena koje prate neprekidni razvoj standarda za kontrolu, poznavanje ekoloških standarda, razvoj novih tehnologija za reciklažu, i sve zastupljenije potrebe za proizvodnim procesima i proizvodima koji su neškodljivi za životnu sredinu. Državne institucije zadužene za oblast zaštite životne sredine neposredno bi iskazivale potrebe za istraživanjima u ovoj oblasti, kroz doktorske studije usmeravale svoje kadrove da doktoriraju i postavljale univerzitetima zahteve za obrazovanje istraživača u specifičnim oblastima.

Doktorske studije - javna uprava

Savremena javna uprava zahtevaće da na svim profesionalnim mestima rade stručnjaci najvišeg nivoa znanja i obrazovanja. To je neophodno ostvariti, ne samo zbog razvoja državne administracije i rukovođenja u njoj, već i u vođenju i razvoju javnih preduzeća, i drugim poslovima koji će zahtevati savremeno obrazovane stručnjake. Za zadovoljenje ovih potreba treba ustanoviti strateško partnerstvo državnih organa i institucija i univerziteta koji imaju istraživački kapacitet da ponude interdisciplinarna istraživanja (iz oblasti prava, ekonomije, političkih nauka, menadžmenta, etike, informacionih tehnologija). Unapređenje i osavremenjavanje državne uprave treba ostvariti kroz unapređeni kadrovski potencijal stvoren kroz prilagođeni i savremen koncept doktorskih studija.

IV. STRUKOVNE STUDIJE

Misija strukovnih studija jeste da unapređenjem, prenosom i razmenom znanja, pružaju mogućnosti društvu i pojedincu da ostvare koristi od znanja i veština usmerenih ka svetu profesije i tržištu radne snage.

1. Vizija razvoja strukovnih studija

Razvoj visokog strukovnog obrazovanja usmeren je na ostvarenje željenog stanja opštih strateških obeležja - obuhvat, kvalitet, efikasnost i relevantnost - i specifičnih strateških obeležja - društvena prepoznatljivost, saradnja s okruženjem, istraživačka delatnost i razvoj nastavnog kadra. U periodu do 2020. godine razvoj visokog strukovnog obrazovanja će ostvariti viziju koja se iskazuje sledećim stanjem strateških obeležja:

1. Obuhvat:

- (1) najmanje 30% studenata koji upisuju prvu godinu osnovnih studija, upisuje strukovne studije,
- (2) obim obuhvata je utemeljen na geografskoj pokrivenosti mrežom visokih strukovnih škola, usaglašenoj sa strukturom privrede na regionalnom i nivou lokalne samouprave i zasnovanoj na diversifikaciji i fleksibilnosti studijskih programa;

2. Efikasnost:

- (1) prosečno studiranje je najviše za godinu dana duže nego što je predviđeno studijskim programom, i u tom periodu najmanje 70% završava upisane studije,
- (2) studije napušta najviše 15% studenata,
- (3) veći broj visokih škola strukovnih studija integrisan je u akademije strukovnih studija;

3. Kvalitet:

- (1) NOK definisane su kompetencije svršenih studenata strukovnih studija,
- (2) strukovni studijski programi obezbeđuju stručne kompetencije diplomiranim studentima zasnovane na ishodima učenja i utemeljene na dugoročnoj saradnji s potencijalnim korisnicima njihovih znanja, a nastava je orijentisana ka postizanju praktičnih znanja i profesionalnih veština i sposobnosti, s nastavnim planom u kome značajno mesto zauzima praktična obuka,
- (3) značajno unapređene kompetencije nastavnika, tako što svi nastavnici imaju vrhunska praktična znanja, veštine i ostvarene rezultate u oblasti koje su relevantne za studijski program,
- (4) organizacija obrazovnog procesa zasnovana je na kvalitetnom didaktičko-metodičkom pristupu,
- (5) uspostavljen je sistem merenja performansi zasnovan na evropskim indikatorima,
- (6) unapređeni resursi koji omogućavaju studentima sticanje neophodnih praktičnih znanja i veština, a u oblastima u kojima se izvode master studije organizovana su primenjena istraživanja;

4. Relevantnost:

- (1) relevantnost strukovnih studija (usklađenost broja i vrste studijskih programa s potrebama na tržištu radne snage, zahtevima profesije i interesima studenata) povećana je kroz snažnije povezivanje ovih studija s privredom i javnim sektorom regiona i lokalne samouprave,
- (2) udeo strukovnih studija u visokom obrazovanju podržava se kroz uravnotežen broj i strukturu studenata finansiranih iz budžeta;

5. Saradnja:

- (1) strukovne studije su uključene u evropske asocijacije EURASHE (*European Association of Institutions in Higher Education*), UAS (*European Network for Universities of Applied Sciences*) i Kopenhaški proces i ostvaruju međunarodnu saradnju u obrazovanju i obuci,

- (2) povećano je učešće u projektima međunarodne saradnje i u korišćenju pretprišćupne pomoći (*pre-accession assistance* - IPA, MIFF, MIPD),
- (3) uspostavljena je dugoročna saradnja s poslovnim svetom,
- (4) u prostoru visokog obrazovanja ostvaren je institucionalni dijalog s akademskim studijama i uspostavljena saradnja u oblasti obrazovanja i istraživačkog rada;

6. Društvena prepoznatljivost:

- (1) razvijen je veći broj zajedničkih programa sa VŠU iz inostranstva,
- (2) uspostavljena je koherentna struktura dvostepenog studiranja usklađena s Bolonjskom deklaracijom - osnovne, specijalističke i master strukovne studije, a horizontalna i vertikalna mobilnost studenata između akademskih i strukovnih studija moguća je, uz dodatne uslove koje definišu VŠU,
- (3) usklađena su stručna zvanja u zakonskoj regulativi koja definiše radne odnose,
- (4) konferencija akademija strukovnih studija postala je okosnica organizovanja, reprezentovanja, promovisanja i afirmacije,
- (5) studentska konferencija akademija strukovnih studija značajno utiče na status i razvoj strukovnih studija,
- (6) usaglašena su zvanja nastavnog osoblja sa svetskom praksom i kriterijumima za izbor nastavnika;

7. Istraživačko-inovaciona delatnost:

- (1) istraživačka delatnost se obavlja u primenjenim istraživanjima, koja se pretežno izvode u saradnji sa privredom,
- (2) istraživačka delatnost je postala strukturni element ugrađen u organizaciju visoke strukovne škole, povezana je s programima strukovnih specijalističkih i master studija,
- (3) povećan je obim istraživačke i stručne delatnosti i broj aktivnog istraživačkog kadra;

8. Nastavni kadar:

- (1) postoji više nastavničkih zvanja i sva su reizborna i redefinisani su uslovi za izbor, zapošljavanje, ocenjivanje i reizbor nastavnika ovih studija, specifično diferencirani od uslova koji važe za akademske studije,

- (2) više od 50% nastavnika ima doktorate, relevantne naučne ili stručne rezultate u oblasti koju predaju, a ostali nastavnici imaju vrhunska praktična znanja, veštine i ostvarene rezultate tokom rada od najmanje tri godine u oblasti koje su relevantne za studijski program,
- (3) evaluacija, izbor i reizbor nastavnika predmet je autonomije VŠU koje imaju "kritičnu masu" za ove poslove, u skladu sa odrednicama navedenim u Zajedničkom okviru i obezbeđena je javnost izbora i primena ujednačenih standarda i kriterijuma,
- (4) angažovanje stručnjaka iz realnog i javnog sektora u realizaciji studijskih programa, s jedne strane, i boravak nastavnog osoblja na usavršavanju i obuci, s druge, omogućavaju dvosmernost saradnje s privredom i povećan kvalitet stručne nastave;
- (5) uspostavljen je sistem stručne i pedagoške obuke i usavršavanja nastavnog kadra.

2. Sadašnje stanje strukovnih studija

Obuhvat

Strukovne studije se oslanjaju na relativno brojnu bazu učenika SSOV. Broj učenika u srednjem stručnom obrazovanju iznosi 285.596 što je 80,1% ukupnog broja srednjoškolaca. Za razliku od učenika gimnazija, znatan broj učenika strukovnog srednjeg obrazovanja ne nastavlja školovanje te, stoga, u strukturi nezaposlenog stanovništva starosti do 29 godina života, 68,6% čine lica sa srednjim obrazovanjem.

Upisna kvota akreditovanih studijskih programa strukovnih studija iznosi oko 18.684 studenata. Pošto upisna kvota akademskih studija iznosi oko 32.500, to je oko 35% ukupne upisne kvote studenata godišnje. Ukupan broj diplomiranih studenata u 2008. godini je iznosio 40.330. Od toga je 36,1% (14.399 studenata) diplomirao na strukovnim studijama. U ukupnom broju budžetski finansiranih studenata (2009/2010. godine) strukovne studije su zapostavljene. Na univerzitetima se školuje 183.065, a na strukovnim školama 43.707 studenata. Od toga, na univerzitetima je budžetski finansirano školovanje 83.528 studenata (45%), a na strukovnim studijama 15.081 student (35%). Jedan od razloga za ovakvo stanje jeste nedovoljno definisana politika o broju i strukturi budžetskih studenata. Praksa je da se broj studenata određuje prema višegodišnjem nasleđenom stanju koje se godišnje koriguje na osnovu predloga VŠU.

Visoko strukovno obrazovanje ima razvijenu mrežu od 65 škola, 47 državnih i 18 privatnih, lociranih u većini gradova, odnosno opština. U mnogim opštinama one su jedine ustanove visokog obrazovanja (Šabac, Požarevac Aranđelovac, Čuprija, Aleksinac, Prokuplje, Pirot, Trstenik, Sremski Karlovci i Sremska Mitrovica). Izuzetak čine mesta u kojima nema ustanova visokog strukovnog obrazovanja ali postoje ustanove akademskih studija (Pančevo, Sombor, Bor, Kraljevo, Novi Pazar i Jagodina). Broj i geografska distribucija škola usklađeni su s potrebama javnog i realnog sektora.

Kvalitet

Studijskim programima osnovnih strukovnih studija obuhvaćeno je svih pet naučnih, stručnih i umetničkih polja, u oblastima u kojima na tržištu rada postoji potreba za visokoobrazovanim stručnjacima.

Strukovne studije se odvijaju u okviru dva ciklusa: osnovne strukovne studije (180 ECTS, strukovni BSc) i specijalističke strukovne studije (minimalno 60 ECTS, strukovna specijalizacija), završavaju se četvorogodišnjim obrazovanjem, trenutno nemaju mogućnost ni horizontalne ni vertikalne prohodnosti prema akademskim studijama.

Visoke škole strukovnih studija su samostalne VŠU koje autonomno donese studijske programe, izdaju diplome, biraju nastavnike nemaju uvek kritičnu masu nastavnog osoblja, što se odražava na kvalitet nastavnog procesa.

Visoke škole strukovnih studija nisu u proteklom periodu iskoristile mogućnost formiranja Akademija strukovnih studija.

Efikasnost

Efikasnost studiranja karakteriše i značajno odustajanje od studija, što važi za oko 30% upisanih studenata, i relativno dugo studiranje - oko pet godina. Jedan od izvora niže efikasnosti je fragmentiranost ovih obrazovnih institucija - 65 relativno malih ustanova - koja vodi nedovoljno efikasnom korišćenju nastavnog i administrativnog kadra, bibliotečkih i laboratorijskih resursa itd.

Relevantnost

Visoko strukovno obrazovanje je relevantan podsistem obrazovanja stanovništva jer, u strukturi ukupnog broja stanovnika Republike Srbije starih 15 i više godina, 5,5% su lica sa završenom višom školom, 7,5% s fakultetom, akademijom ili visokom školom, 48,5% sa srednjom školom, 22,6% sa osnovnom i 15,9% bez osnovne škole ili s nepotpunom osnovnom školom. U strukturi zaposlenih 5,6% je s višom školom, 7,5% s fakultetom, akademijom ili visokom školom, 55,9% sa srednjom školom, 23,9% sa osnovnom i 6,3% bez osnovne škole ili s nepotpunom osnovnom školom. Ovakva kvalifikaciona struktura radne snage nije u skladu s potrebama tržišta. Tako je u Evropi, u proseku, 30% studenata na institucijama profesionalno usmerenog visokog obrazovanja dok je u Republici Srbiji od ukupne studentske populacije samo 19,3% studenata strukovnih studija (školska 2008/09. godina).

Saradnja

Visoke škole strukovnih studija u znatnijoj meri imaju uspostavljenu saradnju sa privredom, ali zbog gašenja mnogih privrednih subjekata ta saradnja nije ostvarena u meri koja je potrebna za kvalitetno strukovno obrazovanje. Dosadašnja saradnja sa akademskim studijama je veoma malog obima. Pojedinačni slučajevi razmene nastavnog osoblja, učešća u istraživačkim projektima, korišćenja zajedničkih prostornih i laboratorijskih resursa nisu dovoljni za ostvarenje ukupne misije visokog obrazovanja.

Strukovne studije ne ostvaruju u dovoljnoj meri međunarodnu saradnju niti koriste pomoći koje postoje u EU za projekte u oblasti obrazovanja (*Tempus, Erasmus,*

Erasmus mundus, IPA, MIFF, MIPD i dr.). Ostvareni su skromni rezultati u mobilnosti nastavnika i studenata, razvoju istraživačkog i umetničkog rada i nastavnog kadra, povećanju atraktivnosti i prepoznatljivosti u nacionalnim i međunarodnim okvirima, poboljšanju materijalnih resursa te unapređenju i razvoju studijskih programa.

Društvena prepoznatljivost

Najveći broj ustanova visokog strukovnog obrazovanja spada u naslednice viših škola koje baštine poluvekovnu tradiciju profesionalnog višeg obrazovanja i koje su kroz postupak akreditacije i dobijanja dozvola za rad prevedene u prostor visokog obrazovanja Republike Srbije. U početnoj fazi reforme visokog obrazovanja učinjen je prvi korak ka institucionalnoj diversifikaciji. Međutim, nije došlo do dalje razrade, programske diversifikacije i usaglašavanja s dobrom praksom u EHEA. Pravilnicima o akreditaciji i obezbeđenju kvaliteta, uputstvima i tumačenjima Nacionalnog saveta za visoko obrazovanje i KAPK, proces je usmeren ka uobličavanju strukovnih studija po ugledu na akademske studije. Ima više razloga za ovakvo stanje. Prvo, reforma visokog obrazovanja je sprovedena uz dominantan uticaj akademske zajednice. Drugo, sistem strukovnih studija je bio nedelotvoran u sopstvenom organizovanju, reprezentovanju, promovisanju i afirmaciji. Konferencija akademija strukovnih studija konstituisana je tek 2011. Godine, a Studentska konferencija akademija strukovnih studija 2010. godine. Institucionalna povezanost i organizovanost ustanova strukovnih studija nalazi se početnoj fazi razvoja. Konferencija akademija strukovnih studija nije uspostavila sve potrebne funkcije za integrisanje, reprezentovanje i saradnju na nacionalnom i evropskom nivou. Stoga nisu u potpunosti ostvareni ciljevi diversifikacije vezani za povećanje broja visokoobrazovanih mladih ljudi, fleksibilniji obrazovni sistem usaglašen s potrebama tržišta rada, efikasnije i ekonomičnije visoko obrazovanje, veći prodor primenjenih istraživanja u svet profesije itd.

Dosadašnja primena binarnog sistema visokog obrazovanja je dovela do znatnih problema s prepoznatljivošću strukovnih studija u političkoj, društvenoj i akademskoj sredini, u svetu rada i među mladima. Tržište radne snage nedovoljno prepoznaje stručna zvanja i kvalifikacije koje nose svršeni studenti, naročito oni sa strukovnih studija. Neadekvatna je klasifikacija novih struka, jer se u službama za zapošljavanje koriste klasifikacije delatnosti prilagođene strukama od pre deset i više godina. Tako se u NSZ koristi klasifikacija delatnosti iz 1996. godine, a za podatke o područjima rada, zanimanjima i stepenu stručne spreme, jedinstvena nomenklatura zanimanja iz 1990. godine i šifarnik zanimanja i stručne spreme iz 1998. godine. U tom pogledu, eklatantan je slučaj strukovnih specijalističkih studija koje se i u EHEA ne prepoznaju kao drugi stepen formalnog visokog obrazovanja.

Istraživačka delatnost

U pogledu zastupljenosti i uređenja istraživačkog rada, sistem strukovnih studija je u značajnoj meri neusaglašen s praksom u evropskom i svetskom neuniverzitetskom sektoru. Istraživačka delatnost se ostvaruje u manjem obimu dok je njen sadržaj uglavnom izdavanje naučnih publikacija, održavanje naučnih skupova, objavljivanje naučnih i istraživačkih radova i, nešto manje, primenjena i razvojna istraživanja. Precizni podaci o ovoj delatnosti ne postoje. Izuzetno je bitan problem to što istraživačka delatnost nije uspostavljena kao strukturni element ugrađen u organizaciju ustanova pa samim time izostaje: saradnja s profesionalnim svetom koja omogućuje integraciju

znanja i veština u nastavni proces; kontakt s profesionalnim svetom u kome bi ustanove strukovnih studija mogle biti značajan partner u oblasti inovacija te primena rezultata naučno-istraživačkog rada i unapređenje kvaliteta nastavnog kadra i formiranje nastavnog podmlatka. Formalna isključenost iz naučno-istraživačke delatnosti umanjuje i konkurentsku sposobnost strukovnih studija na tržištu usluga.

Nastavni kadar

Problematika nastavnog kadra u strukovnim studijama iskazuje se sledećim trima pitanjima: (a) da li se dovoljno prepoznaju specifičnosti potrebnih kompetencija nastavnika strukovnih studija; (b) gde, kako i da li se generiše dovoljan broj potrebnog nastavnog kadra; (v) koje su metode i instrumenti raspoloživi u regrutovanju nastavnika potrebnih profila?

Kompetencija nastavnika svodi se na naučno zvanje i rezultate naučno-istraživačkog rada, kako je to definisano u postojećim standardima i normativnoj praksi obezbeđenja kvaliteta. Specifičnost strukovnih studija u odnosu na akademske studije jeste to što su, uporedo sa istraživačkim i pedagoškim sposobnostima, izuzetno značajne i stručne kompetencije u određenoj oblasti i praktično iskustvo u rešavanju problema iz sveta profesije. Pitanje o kompetenciji nastavnika potrebnih za organizovanje efikasnog procesa učenja u vezi je s metodikom nastave. Zanimljiv broj ustanova je realizovao neke oblike obuke nastavnog kadra u ovoj oblasti.

Obnavljanje i razvoj nastavnog kadra je jedno od značajnih iskušenja s kojim se ove studije suočavaju. Do sada su izvori nastavnog kadra bili istraživački instituti, razvojni sektori u okviru velikih privrednih sistema, sopstveni kadar i kadar s univerziteta. Kao posledica drastične izmene strukture privrede Republike Srbije, mogućnosti za izbor novog nastavnog kadra s relevantnim iskustvom u struci su izrazito smanjene. U narednom periodu jedinu realnu osnovu za popunu kadra činiće naučnoistraživački kadar koji se školuje na doktorskim studijama. Trenutno 50% nastavnog kadra čine nastavnici koji su magistri nauka, stepen obrazovanja koji u novom sistemu visokog obrazovanja ne postoji.

Na visokim školama strukovnih studija nema organizovanog naučnoistraživačkog rada, niti su nastavnici uključeni u projekte koji imaju budžetsko finansiranje.

Regrutovanje kvalitetnog nastavnog osoblja nailazi na ograničenja jer je za stručnjaka privlačniji realni sektor nego visoko strukovno obrazovanje. Mogućnost napredovanja nastavnog kadra je ograničena uskim izborom zvanja (predavač i profesor strukovnih studija). Ta zvanja su u direktnoj vezi s naučnim zvanjem magistra ili doktora nauka. Zvanje višeg predavača, koje je do reforme postojalo i široko je zastupljeno u svetu, ne postoji u zakonskoj nomenklaturi.

3. Nalazi SWOT analize

Unutrašnje snage su:

1) relevantnost podsistema u pogledu akreditovanih kapaciteta, mreže škola te broja studenata i diplomiranih studenata;

- 2) poluvekovna tradicija visokog strukovnog obrazovanja u Republici Srbiji;
- 3) dobra saradnja u izvođenju nastave s privredom i javnim sektorom;
- 4) međunarodno uporedivi studijski programi.

Unutrašnje slabosti su:

- 1) nedostatak kvalitetnog nastavničkog kadra s praktičnim znanjima i ograničene mogućnosti za regrutovanje takvog kadra;
- 2) visoke škole strukovnih studija i nastavno osoblje nisu uključeni u organizovan istraživački rad;
- 3) nedovoljna ulaganja u održavanje i razvoj objekata, infrastrukture i nastavnih sredstava;
- 4) nizak nivo znanja s kojim srednjoškolci ulaze u visoko strukovno obrazovanje.

Spoljne prilike/pogodnosti su:

- 1) obrazovna politika EU uvažava i podržava značaj neuniverzitetskog visokog obrazovanja i podstiče međunarodnu saradnju i razmenu;
- 2) oslonjenost na široku bazu srednjih stručnih škola;
- 3) politika MP o upisu populacija sa srpskog životnog prostora.

Spoljne neprilike/opasnosti su:

- 1) ekonomska kriza i nerazvijenost Republike Srbije;
- 2) demografski trendovi, pad brojnosti populacije mladih;
- 3) sistemski i zakonski nedefinisana istraživačka i umetnička delatnost ustanova visokih strukovnih studija;
- 4) neusaglašenosti sistema visokog obrazovanja s evropskom praksom u pogledu vertikalne i horizontalne prohodnosti studenata i to što drugi stepen (specijalističke strukovne studije) nije prepoznat u evropskom obrazovnom prostoru;
- 5) nedovoljno efikasan sistem nadzora u visokom obrazovanju.

4. Strategija razvoja strukovnih studija

Glavni izazovi i opredeljenja strategije

Kao i u prethodnom periodu, razvoj strukovnih studija će se suočiti sa izazovima koji su prevashodno vezani za otpor promenama iz okruženja i sukobljenost interesa pojedinih grupa VŠU (akademske - strukovne studije, privatne - državne ustanove).

Za razvoj strukovnih studija važna je opšte prihvaćena saglasnost u sledećim stavovima i opredeljenjima. Prvo, sistem strukovnih studija mora biti usaglašen s principima jedinstvenog obrazovnog prostora Evrope i zasnovan na međunarodno uporedivim osnovama binarnog sistema visokog obrazovanja. Drugo, neophodno je uspostaviti jasnu programsku i institucionalnu određenost i nepreklapanje akademskih i strukovnih studija.

Strukovne studije, svojim ishodima, moraju biti u funkciji ostvarenja misije, usaglašene s potrebama tržišta radne snage i profesije i snažno povezane s privredom i javnim sektorom.

Kvalitet obrazovne delatnosti strukovnih studija zasnovan je na konceptu ishoda učenja i potrebnim kompetencijama svršenih studenata.

Strategija dostizanja vizije - politike, akcije i mere

Vizija visokog strukovnog obrazovanja ostvariće se kroz dosledno zalaganje na realizaciji sledećih strateških pravaca:

- 1) saradnja s okruženjem;
- 2) istraživačka i umetnička delatnost kao osnova daljeg razvoja;
- 3) uređeno okruženje;
- 4) atraktivan i konkurentan sistem visokog strukovnog obrazovanja.

Saradnja s okruženjem		
Strateški ciljevi	Ključna pitanja	Indikatori napretka
Učešće u projektima međunarodne saradnje u oblasti obrazovanja i pretpristupne pomoći	Transparentnost na nacionalnom nivou Blagovremena informisanost Obuka za izradu kvalitetnih zahteva Razvoj zajedničkih programa sa ustanovama u inostranstvu	Broj projekata Broj uključenih ustanova Broj zajedničkih programa
Uključenost u evropske asocijacije	Članstvo u EURASHE i UAS	Status u asocijacijama
Povezivanje i saradnja s nacionalnim telima iz oblasti obrazovanja.	Nacionalni savet za visoko obrazovanje Nacionalni savet za strukovno obrazovanje Zavod za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja Zajednice srednjih stručnih škola	Broj pokrenutih i realizovanih inicijativa

Proširenje saradnje s poslovnim svetom	Sadržaj i struktura studijskih programa Kompetencije svršenih studenata, ishodi učenja Potrebe tržišta rada Saradnja u naučno-istraživačkoj i umetničkoj delatnosti	Broj i procenat preispitanih studijskih programa Broj donetih profesionalnih standarda ili specifičnih kompetencija Analiza potreba tržišta rada Obim NID-a
Unapređenje komunikacije sa Sektorom za visoko obrazovanje MP	Uređenje referata za visoke strukovne studije radi neposrednijeg prezentovanja i rešavanja problema Zakonodavna inicijativa	Broj pokrenutih i rešenih predmeta
Otvaranje dijaloga s akademskim studijama i uspostavljanje saradnje	Obrazovna delatnost Naučno-istraživačka i umetnička delatnost	Identifikacija domena saradnje, memorandum o namerama
Istraživačka i umetnička delatnost kao osnova daljeg razvoja		
Sistemska uvođenje u oblast istraživačke delatnosti	Zakonska ograničenja	Dopune Zakona o NID-u
Uspostavljena istraživačka delatnost kao strukturni element ugrađen u organizaciju visoke strukovne škole	Organizaciono uspostavljanje delatnosti u ustanovama	Broj registrovanih škola u NID-u
Uspostavljeni programi strukovnih master studija sa istraživačkim sadržajem usmerenim na praktičnu primenu	Zakonska regulativa Razvoj studijskih programa	Broj akreditovanih master strukovnih programa
Povećani obim naučne i stručne delatnosti i broj aktivnog istraživačkog kadra	Jačanje naučno-istraživačkih kapaciteta podsistema	Broj naučno-istraživačkih i umetničkih radova Broj angažovanog nastavnog osoblja
Uređeno okruženje		
Koherentna struktura dvostepenog studiranja - master strukovne studije	Vertikalna i horizontalna prohodnost Master strukovne studije	Izmene i dopune Zakona o visokom obrazovanju
Usaglašena zvanja nastavnog osoblja sa svetskom praksom i kriterijumi za izbor nastavnika	Proširenje liste nastavničkih zvanja	Izmene i dopune Zakona o visokom obrazovanju
Definisanje specifičnih	Specifične kompetencije strukovnog	Broj stručnih oblasti s

kompetencija (profesionalnih standarda) u okviru nacionalnog okvira kvalifikacija	profila potrebne tržištu rada	definisanim specifičnim kompetencijama
Uspostavljen sistem stručne i pedagoške obuke i usavršavanja nastavnog kadra	Definisanje sistema (razvojni centri za nastavne kompetencije, mogućnosti ličnog usavršavanja, stimulacija izvrsnosti u nastavi, postepeno uvođenje zahteva za metodičku kompetentnost u nastavi na sistemskom nivou)	Broj realizovanih programa obuke Broj škola u kojima je realizovan program
Poboljšani uslovi za regrutovanje kvalitetnog nastavnog osoblja	Definisani i poboljšani uslovi za napredovanje nastavnika Lista nastavničkih zvanja	Izmene i dopune Zakona o visokom obrazovanju
Moderan sistem visokog strukovnog obrazovanja		
Povećana atraktivnost i konkurentnost na nacionalnom i regionalnom nivou zasnovana na kvalitetu i usklađenosti sa EHEA.	Sva strateška obeležja podsistema Razvoj zajedničkih programa	Broj upisanih studenata Broj diplomiranih Procenat onih koji su odustali
Povećan broj upisanih i diplomiranih studenata	Informisanost, savetovanje i karijerno vođenje studenata Unapređenje modela studiranja uz rad Razvoj programa za smanjenje odustajanja od studija	Broj upisanih studenata Broj diplomiranih Procenat onih koji su odustali
Konferencija akademija strukovnih studija kao okosnica organizovanja, reprezentovanja, promovisanja i afirmacije podsistema	Jačanje uloge i funkcija Konferencije na utvrđivanju zajedničke politike u ostvarivanju zajedničkih interesa	Obim i sadržaj aktivnosti Konferencije (analize i izveštaji)
Značajniji uticaj Studentske konferencije akademija strukovnih studija, kao najvišeg nivoa organizovanja zaštite studentskih prava	Jačanje komunikacije i saradnje škola i studenata	Obim i sadržaj aktivnosti Konferencije (analize i izveštaji)
Uspostavljen sistem merenja performansi podsistema zasnovan na evropskim indikatorima	Identifikatori stanja Uspostavljanje sistema u okviru Konferencije akademija strukovnih studija	Usvajanje liste indikatora na nivou podsistema Periodične ocene napretka
Integracija visokih škola strukovnih studija i uspostavljanje akademija strukovnih studija	Zakonski okviri u definisanju akademija strukovnih studija Dogradnja postupaka i standarda za akreditaciju	Izmene i dopune Zakona o visokom obrazovanju Izmene i dopune

	Razvoj ostvarivog i funkcionalnog modela akademije strukovnih studija	postupaka i standarda za akreditaciju
--	---	---------------------------------------

5. Potrebne promene u okruženju visokog strukovnog obrazovanja

Za ostvarenje strateških ciljeva primarno je uspostavljanje efikasnog i delotvornog sistema nadzora preko koga bi se relativno dobro definisan obrazovni sistem Republike Srbije dosledno primenjivao ali i očistio od velikog broja devijacija i loše prakse. Uporedo, realizaciju strateških ciljeva i akcionog plana mora podržati uspostavljeni sistemom praćenja i vrednovanja napretka čiji sastavni deo mora biti i dopunjena i modifikovana metodologija RZS.

Sa stanovišta strukovnih studija, neophodno je temeljno preuređenje zakonske regulative iz domena radnih odnosa. Prihvatanje i prepoznavanje stručnih naziva u NSZ, na tržištu rada i u javnosti, neophodno je rešiti i stoga valja uskladiti normative iz oblasti radnih odnosa (klasifikacija delatnosti, jedinstvena nomenklatura zanimanja, šifarnik zanimanja i stručne spreme i sl.). U skladu s tim, neophodno je urediti i prepoznatljivost zvanja sa strukovnih studija u sistemu komorâ i drugim profesionalnim asocijacijama.

Neophodne su dopune u sistemu naučno-istraživačke delatnosti kako bi se sektor strukovnih studija sistemski uključio u ovu oblast.

6. Strateške relacije s drugim sistemima

Dve su strateške relacije koje se moraju uspostaviti ili unaprediti, a odnose se na veze strukovnih studija sa susednim obrazovnim podsistemima i sa svetom poslodavaca i profesije.

Priroda delatnosti i postojeće stanje upućuju na snažniju vezu strukovnih studija sa SSOV obrazovanjem i akademskim studijama. Osnova saradnje sa srednjim obrazovanjem mora biti unapređenje kvaliteta nastavnih programa po pojedinačnim oblastima i usmerenjima, a na osnovama međusobnog usaglašavanja i integrisanja u koherentni višestepeni proces obrazovanja mladih. Podjednako je značajan i zajednički razvoj i racionalnije korišćenje nastavnih i laboratorijskih kapaciteta. U tom pogledu moguća su znatna unapređenja kvaliteta i savremenosti, podjednako kao i racionalnije korišćenje ionako ograničenih materijalnih resursa. Inicijatori i nosioci procesa uspostavljanja strateških relacija su Konferencija akademija strukovnih studija, sa jedne strane, i Zajednica srednjih stručnih škola, sa druge strane.

Značajno je usklađivanje nastavnih programa u zajedničkim oblastima sa akademskim studijama te zajednički razvoj i korišćenje laboratorijskih kapaciteta i resursa za podršku nastave. I dalje, kao značajni sadržaji saradnje navode se: razmena nastavnika, međusobno usaglašavanje sistema horizontalne i vertikalne prohodnosti, saradnja u oblasti naučno-istraživačkog rada, zajedničko učešće u međunarodnim projektima i sl. Inicijatori i nosioci procesa uspostavljanja strateških relacija su Konferencija akademija strukovnih studija i Konferencija univerziteta Srbije.

Sa svetom poslodavaca i profesije neophodno je ostvariti strateške relacije u onim oblastima gde se strukovne studije javljaju kao izvor visokoobrazovane profesionalne radne snage. U tom pogledu podjednako su značajni privreda, zdravstvo, kultura, javna uprava, vojska, policija i ostali segmenti društva. Osnovni sadržaj saradnje treba da bude rad na razvoju i usavršavanju studijskih programa u skladu s potrebama tržišta rada i definisanje kompetencija svršenih studenata. Moguća područja saradnje su: primenjena istraživanja, korišćenje tehnoloških i organizacionih resursa za potrebe nastave, angažovanje kadra za potrebe nastave, stručno usavršavanje nastavnog kadra i dr. U ovoj saradnji neophodno je i aktivno učešće NSZ, Privredne komore Srbije i predstavnika profesionalnog sistema komorâ.

Za strukovne studije posebno je značajno ostvarenje saradnje i povezanost sa svetom rada i tržištem radne snage na regionalnom i nivou lokalne samouprave. Time bi se usaglasio razvoj infrastrukture i obrazovnih politika koje su povezane s tržištem rada u okviru politika regionalnog razvoja.

V. OBRAZOVANJE NASTAVNIKA

Misija obrazovanja nastavnika je izgradnja nacionalnog sistema profesionalnog razvoja nastavnika na svim nivoima obrazovanja i osposobljavanje nastavnika tako da se garantuju visoki vaspitno-obrazovni standardi.

Funkcije sistema obrazovanja nastavnika jesu sticanje nastavničkih kompetencija koje se odnose na: nastavnu oblast (predmet iz koga izvode nastavu), metode nastave/učenja i sisteme ocenjivanja postignuća učenika, što će obezbediti visoke standarde obrazovnih postignuća onih koje uče, mereni na objektivan način, zatim saradnju s drugim nastavnicima i lokalnom samoupravom, razumevanje prirode obrazovnog sistema u kome deluju i na razumevanje kulturnog konteksta u kome se odvijaju procesi vaspitanja i obrazovanja.

1. Vizija razvoja obrazovanja nastavnika

Najkasnije do 2020. godine, sa svim predškolicima, učenicima, studentima i polaznicima svih sistema kasnijeg neformalnog obrazovanja rade kvalitetno i savremeno obrazovani i pripremljeni nastavnici. Kvalitetno znači da nastavnici poznaju i razumeju svoju struku i imaju sve relevantne nastavničke kompetencije (potrebne za podršku u učenju, afektivnom i socijalnom razvoju, za saradnju u okviru i izvan ustanove itd.). Priprema kvalitetnih nastavnika podrazumeva i razvijanje kompetencija za vaspitni rad. Savremeno znači da je koncept te nastave/učenja naučno zasnovan (u skladu s najnovijim naučnim dostignućima i saznanjima struke, psihologije učenja, psihologije razvoja i motivacije te metodike nastave), da je fleksibilan, da se nastavnik uspešno prilagođava novim tendencijama u obrazovanju i usavršava u skladu s novinama koje će biti neophodne u budućnosti.

Nastavnici su sposobni da uspostave kritički odnos prema propisanom i izbornom gradivu, da izaberu relevantnu građu i povežu različite predmete. Nastavnici imaju značajnu autonomiju u radu kroz koju uspešno povezuju programske sadržaje s realnim situacijama i životnim okolnostima; ona je praćena potpunom odgovornošću za uspeh u učeničkim/studentским postignućima.

Profesija nastavnika, koju karakterišu dostojanstvo i integritet, prepoznata je i uključena je u NOK s jasno definisanim nivoima kvalifikacija i odgovarajućim kompetencijama, visoko je cenjena i dobro plaćena. Tako je stvorena klima u kojoj će sposobne i kvalitetne kandidate privlačiti nastavnička profesija.

Selekcija studenata - budućih nastavnika znatno je kvalitetnija jer je uspostavljen sistem po kome su najbolji u struci motivisani da uđu u sistem obrazovanja za nastavnički poziv i postoji usklađenost broja kandidata za nastavnike s nivoom potreba za njima.

Studijski programi za inicijalno obrazovanje nastavnika tokom redovnih studija obezbeđuju sticanje svih profesionalnih kompetencija na modelu refleksivne prakse. To je postignuto preuređenjem postojećeg sistema obrazovanja za nastavničku profesiju tako da je rezultat toga profesionalizacija profesije nastavnik.

U inicijalnom obrazovanju nastavnika uzimaju se u obzir specifičnosti potreba na svim nivoima obrazovanja, od predškolskog, preko osnovnog i srednjoškolskog, do visokoškolskog. Obrazovanje, pored vrhunskog teorijskog znanja, obezbeđuje i odgovarajuće praktično znanje koje se stiče kroz kvalitetnu školsku praksu.

Nacionalna doktorska škola obrazovanja u kojoj dominantno mesto zauzima metodike nastave uspešno formira visokokvalitetne kadrove za istraživačke centre i projekte kojima se obezbeđuje dostizanje kvalitetnog inicijalnog obrazovanja i profesionalnog razvoja nastavnika prvenstveno na osnovu potreba obrazovanja u Republici Srbiji. Istraživanja iz oblasti metodike, koncipirana na visokim naučnim i stručnim standardima, definisana su kao ključni pokretač razvoja obrazovanja na svim nivoima, ona su temelj kvalitetnog obrazovanja nastavnika i značajno utiču na definisanje obrazovne politike.

Selekcija budućih studenata, kvalitetni studijski programi za obrazovanje nastavnika i usklađenost broja studenata s potrebama ostvaruju značajnu efikasnost; ukupan broj studenata koji završavaju studije premašuje 80%.

Nakon završetka studija nastavnici, u proceduri prijema u radni odnos, prolaze kroz niz razvojnih i kontrolnih faza koje su zakonom predviđene: od pripravničkog staža do sticanja licence nastavnika. Stručno-metodički deo ispita za dobijanje licence je organizovan na univerzitetima. Merila kvaliteta u tom procesu ujednačena su za celu teritoriju Republike Srbije i tako se sprečavaju lokalne razlike zasnovane na nestručnim merilima.

Stručno usavršavanje nastavnika obavlja se na osnovu akreditovanih kvalitetnih i proverenih programa kroz koje se ostvaruje obrazovna politika Republike Srbije. Nastavnik (aktiv nastavnika, škola) bira među tim programima one koji najviše doprinose unapređivanju njegove nastavne prakse.

Profesionalna promocija i vrednovanja nastavnika temelje se na rezultatima obuhvatne i sistematske kontrole kvaliteta profesionalnog rada nastavnika (prosvetna inspekcija, stručno-pedagoški nadzor, savetodavna služba, objektivni pokazatelji novina koje je nastavnik uveo u nastavnu praksu, bolja postignuća njegovih učenika u odnosu na njihov početni nivo, stručni radovi itd.) tj. izvode se na osnovu kriterijuma za napredovanje koji su zasnovani na standardima profesionalnih kompetencija i

profesionalnog razvoja nastavnika. Kriterijumi za sve vrste napredovanja nastavnika su jasni, a procedure njihove primene transparentne.

2. Sadašnje stanje sistema obrazovanja nastavnika

Svi nastavnici u obrazovanju formiraju se na nivou visokog obrazovanja (strukovne ili akademske studije) osim sestara-vaspitačica (koje rade u jaslama i drugim ustanovama u kojima se sprovode programi za rani uzrast) i majstora u srednjim stručnim školama, koji se formiraju na nivou srednjih škola.

Postoji značajan višak svršenih učitelja i nedostatak nastavnika za neke predmete (matematika, fizika, engleski jezik) pre svega zbog njihovog odliva u traženije (bolje plaćene) delatnosti.

Zbog neodgovarajuće pravne regulative, odnosno zbog nedostatka standarda za profesiju nastavnika, sadašnji sistem obrazovanja nastavnika ne daje kvalitetno rešenje jer, s jedne strane, učiteljski fakulteti stavljaju akcenat na pedagoške kompetencije budućih učitelja i to uz značajan nedostatak stručnih kompetencija, a s druge, fakulteti na kojima se obrazuju predmetni nastavnici razvijaju, pre svega, stručne kompetencije, zanemarujući PPM kompetencije.

3. Sadašnje stanje ključnih obeležja

U Republici Srbiji postoji mreža fakulteta za obrazovanje nastavnika i visokih škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača koja je po kapacitetu dovoljna za potrebe Republike Srbije, čak je u nekim segmentima i preobimna. Fakulteti su raspoređeni na sedam državnih univerziteta. Specifičnost su fakulteti za obrazovanje učitelja kojih ima i u manjim sredinama, dok su fakulteti za obrazovanje nastavnika gotovo u potpunosti locirani u većim gradovima, odnosno u sedištim univerziteta.

Na univerzitetima ili ne postoje ili su u povoju specijalizovani interdisciplinarni master programi za stručnjake koji bi se bavili razvojem obrazovnih politika ili drugim značajnim segmentima za razvoj obrazovanja osim obrazovanja nastavnika

U tekućem vremenu kvalitet svršenih srednjoškolaca koji upisuju studijske programe za obrazovanje nastavnika za rad u školi veoma je nizak, jer je celokupni sistem obrazovanja (finansijski i statusno) veoma potcenjen. Programi nastave i pristupi u radu s budućim nastavnim osobljem ne prate savremene tokove obrazovanja u toj oblasti. Ne postoji korelacija između broja odobrenih budžetskih mesta i realnih potreba za odgovarajućim profilom nastavnika. Ne primenjuju se validne projekcije potreba za kadrovima, pa otud ne postoji ni odgovarajući način planiranja.

U sadašnjoj situaciji, koja je nastala nakon primene Zakona o visokom obrazovanju i primene Bolonjske deklaracije, normativno postoje tri osnovna modela za inicijalno obrazovanje za profesiju nastavnika: **model 1 - simultani model**, u kome nastavnik stiče nivo mastera akademskih studija u nekoj nastavnoj oblasti, a istovremeno i u tesnoj povezanosti s tom oblašću stiče pedagoške i druge kompetencije koje su važne za nastavničku profesiju; **model 2 - konsektivni model** ima iste zahteve u pogledu stručnih i pedagoških kompetencija ali dozvoljava da se te kompetencije steknu u različito vreme; u **model 3 - prelaznom modelu** (važi za nastavnike koji su već

zaposleni) osoba koja ima master diplomu iz određene struke posle studija mora steći i dodatno obrazovanje od 36 ESPB bodova (6 ESPB iz školske prakse) iz pedagoško-psihološko-metodičkih oblasti. Ovi modeli zasad nisu primenjeni u praksi (sem sporadično). U akreditaciji koja je pokrenuta 2006. godine i kroz koju su prošli svi fakulteti na kojima se obrazuju nastavnici nisu na odgovarajući način sagledani zahtevi za obrazovanjem nastavnika. To se pre svega ogleda u nedostatku interdisciplinarnosti, odnosno obrazovanje nastavnika je vezano isključivo za standarde obrazovno-naučnog polja kojem pripada. To što nije sačinjen NOK u procesu akreditacije, dodatno je nepovoljno uticalo na definisanje studijskih programa tako da zasad ne postoji formalno definisana profesija nastavnika.

Posledica sadašnjeg sistema uvođenja u posao nastavnika jeste to da oni koji se zapošljavaju kao nastavnici tokom studija ne stiču osnovne kompetencije koje su potrebne za profesiju nastavnika. U slučaju deficitarnog kadra veoma se često zapošljavaju kao predmetni nastavnici nesvršeni studenti, koji nedovoljno poznaju i samu oblast, a posebno PPM sadržaje. U stručnim školama nastavu iz stručnih predmeta po pravilu izvode ili fakultetski obrazovani ljudi ili oni stručni (majstori), bez pedagoških kompetencija.

I dalje se primenjuje ista praksa u obrazovanju visokoškolskih nastavnika: niti je ustanovljena niti je sistemski definisana obuka za nastavničku ulogu. Značajno se više vrednuje osnovno znanje struke (sadržaji) nego kako se to znanje posreduje drugima. Na univerzitetima, u okviru sprovođenja izbora/reizbora nastavnika ne postoje pravi indikatori za ocenu kvaliteta nastavnika (sem za struku, što se iskazuje brojem naučnih/stručnih radova). U minimalne kriterijume za izbore spadaju i precizno definisani pokazatelji naučnog, odnosno umetničkog rada, dok se obrazovni rad uopšte ne vrednuje. On se sad ili procenjuje kroz nedovoljno relevantne pokazatelje kao što su studentske ankete, ili potpuno nedostaju objektivni pokazatelji za procenu kvaliteta načina i metoda izvođenja nastave.

Ovo je pogotovo važno od kada je počela Bolonjska reforma, a veoma otežano zbog činjenice da u Republici Srbiji univerziteti ne funkcionišu kao celina jer se ta aktivnost ne može razvijati na pojedinačnim fakultetima. U Republici Srbiji se metodika nastave bilo kog pojedinačnog predmeta po pravilu ne doživljava kao deo te naučne oblasti već samo kao deo (opšte) metodičke (pedagoške) struke, pa se i ne razvija u matičnim naukama. Istraživanja iz oblasti metodike nastave sprovode se samo sporadično i često su nedovoljno kvalitetna ili ne poboljšavaju nastavni proces u Republici Srbiji.

U okviru sistema daljeg profesionalnog razvoja nastavnika svih nivoa ne postoji sistem napredovanja nastavnika u preduniverzitetskom obrazovanju i ne postoji sistem za evaluaciju profesionalnog rada nastavnika (stručno-pedagoški nadzor, ocenjivanje nastavnika). Za stručno usavršavanje postoje programi, ali veliki broj nije dovoljno selektivan, i uz to mnogi uopšte ne služe unapređivanju kvaliteta nastave i realizaciji obrazovne politike. Postojeći propisi ne definišu pokazatelje praktične primene onih znanja koja su stečena u procesu stručnog usavršavanja. Otud se o kvalitetu nastave (i nastavnika) može samo posredno zaključivati na osnovu obrazovnih postignuća učenika osnovnih škola na nacionalnim i internacionalnim testiranjima učenika (PISA, TIMMS).

Neke odredbe krovnog zakona o obrazovanju dale su mogućnosti za popravljjanje kvaliteta obrazovanja, tako da postoje sporadične mere čiji je cilj unapređivanje kvaliteta

obrazovanja: Standardi kvaliteta rada obrazovno-vaspitnih ustanova za eksterno ocenjivanje škola (koji je uveden u probni rad), Standardi profesionalnih kompetencija i profesionalnog razvoja nastavnika, Standardi kvaliteta udžbenika. Uvođenje ovih skoro usvojenih standarda u praksu je tek započelo, pa je potrebno vreme za procenu njihove primene i značaja.

U obrazovnim ustanovama, počevši od osnovnih škola, pa do univerziteta, ne postoje unutrašnje snage za sprovođenje odgovarajućeg postupka samovrednovanja na osnovu kojeg bi se pravili razvojni planovi i koji bi podizao kvalitet nastavnog procesa. Sistem kvaliteta je najčešće formalno definisan, dok njegova implementacija nije započela u poželjnom obimu.

4. Nalazi SWOT analize

Unutrašnje snage/potencijali su:

- 1) Relativno je duga tradicija obrazovanja nastavnika;
- 2) Postoji razgranata mreža državnih visokih škola za obrazovanje i fakulteta na kojima se realizuju studijski programi za obrazovanje nastavnika, tako se državi pruža mogućnost da značajno utiče na podizanje kvaliteta obrazovanja;
- 3) Postoji značajan broj stručnih društava u kojima se održavaju stručni susreti univerzitetskih profesora i nastavnika u školama.

Unutrašnje slabosti/mane su:

- 1) Profesija nastavnika je izgubila društveni status i društveno-ekonomski položaj nastavnika je loš, posledice su to da nema dovoljno kvalitetnih kandidata zainteresovanih za nastavnička zvanja, te da postoji nekontrolisana hiperprodukcija kadra u jednoj oblasti (razredna nastava/učitelji) i nedostatak nastavnika u drugim oblastima (predmetna nastava za određene predmete);
- 2) Univerziteti su neintegrisani, što povlači za sobom nedovoljno kvalitetnih interdisciplinarnih studijskih programa za obrazovanje nastavnika i istraživanja koja se odnose na obrazovanje i nastavnike;
- 3) Jezgra struke ni u jednoj oblasti nisu jedinstveno definisana, tako da svaka VŠU individualno i samostalno formira svoj studijski program, često uslovljen trenutno raspoloživim nastavničkim kadrom;
- 4) U kriterijumima za akreditaciju studijskih programa koji su primenjeni u periodu od 2007. do 2011. godine nisu uzete u obzir specifičnosti obrazovanja nastavnika;
- 5) Stručna društva nisu dovoljno aktivna i njihov rad, pre svega, zavisi od entuzijazma grupe nastavnika i profesora, ne postoje preporuke za rad stručnih društava u domenu obrazovanja; nema profesionalnih udruženja nastavnika;

6) NOK nije usvojen, pa ne postoje definisani ishodi učenja koji se očekuju od svake kvalifikacije, a upravo je to potreban uslov (temelj) za definisanje posebnih znanja, veština i kompetencija za profesiju nastavnika.

Spoljne prilike su:

1) ZOSOV uveden je potreban uslov od najmanje 30 ESPB iz PPM predmeta i šest ESPB iz školske prakse i uvedena su četiri nivoa za napredovanje kao oblik profesionalnog napredovanja nastavnika;

2) U novijim dokumentima evropskih institucija koje se bave obrazovnom politikom (OECD, EU, UNESCO) veoma je naglašena uloga nastavnika i kvaliteta nastavnika kao ključnog faktora kvaliteta obrazovanja, u Republici Srbiji se realizuje značajan broj međunarodnih projekata za podizanje kvaliteta obrazovanja nastavnika.

Spoljne neprilike su:

1) Ključna prepreka (neprilika) jeste društveni položaj profesije nastavnika;

2) Još uvek ne postoje presudni nacionalni dokumenti (na primer NOK) u kojima bi bila definisana profesija nastavnika;

3) U postupku akreditacije ustanova i studijskih programa nisu izdvojeni i jasno definisani standardi za studijske programe za obrazovanje nastavnika;

4) Postoji velika neusklađenost finansiranja broja studenata na osnovnim i master studijama;

5) Nije urađeno na odgovarajući način polaganje stručnih ispita (ispita za licencu), koje je MP preuzelo od fakulteta (a oni bi trebalo da su matično zainteresovani za svoj kadar);

6) Ne postoje odgovarajući podaci o potrebama za nastavničkim zvanjem, niti o broju studenata koji se školuju za rad u obrazovanju jer ne postoji odgovarajući informacioni sistem i ne postoji dobro definisana metodologija prikupljanja podataka vezanih za obrazovanje nastavnika;

7) Paralelno se formiraju vaspitači i na akademskim studijama i na strukovnim studijama;

8) Učiteljski fakulteti upisuju veliki broj studenata (što znatno premašuje potrebe), a uz to su učiteljski fakulteti pretežno izmešteni u manje sredine, čime je ugrožen kvalitet nastavničkog kadra i realizacije nastave.

5. Strategija razvoja sistema obrazovanja nastavnika

Glavni izazovi i opredeljenja u strategiji

Loši rezultati učenika na PISA i TIMMS međunarodnim testiranjima i na nacionalnim testiranjima otvorili su pitanje kakvi su nam nastavnici, jer je svima jasno da su oni ključni faktor uspeha učenika.

U najvišim organima koji se bave obrazovanjem nema uvida da je profesija nastavnika - posebna profesija. U Listi stručnih, akademskih i naučnih zvanja koju je usvojio Nacionalni savet za visoko obrazovanje skoro da ne postoji zvanje nastavnik/profesor. S druge strane, važeći pravilnici o vrsti stručne spreme nastavnika i stručnih saradnika za rad u školi, unosi dodatne probleme jer u njemu veoma često nisu navedene precizne nastavničke kompetencije (nastavu jezika po tim pravilnicima može da izvodi diplomirani filolog, nastavu biologije diplomirani biolog-istraživač i sl.).

Pri akreditaciji studijskih programa (sem izuzetaka) nisu bili akreditovani programi čija je nedvosmislena misija bilo obrazovanje nastavnika, a bilo je velikih dilema da li se nastavnici obrazuju na osnovnim ili master studijama (tu dilemu je kasnije razrešio krovni zakon o obrazovanju). Nastavnici koji rade u visokoškolskom obrazovanju nikad nisu imali nikakvu podršku za pedagoški rad i sistemsku obuku za realizaciju nastavnog procesa na univerzitetima i visokim školama.

Osnovno opredeljenje strategije razvoja obrazovanja nastavnika jeste zahtev za potpunu profesionalizaciju profesije nastavnika u svim fazama profesionalnog života nastavnika. Ona će biti dostignuta kroz:

- 1) dobro inicijalno obrazovanje svih nastavnika i kontinuitet u razvoju profesionalnih kompetencija nastavnika kako bismo imali nastavnike sa značajnom autonomijom u radu i visokim stepenom odgovornosti;
- 2) kvalitetna naučna i stručna istraživanja u oblasti metodike nastave;
- 3) formiranje interdisciplinarnih univerzitetskih centara.

Strateške politike, mere i akcije

Osnovna politika je izgradnja nacionalnog sistema profesionalnog razvoja nastavnika za sve nivoe obrazovanja, a politika je uspostavljanje (u nekim delovima obrazovnog sistema samo dogradnja) izgrađenog sistema evaluacije kvaliteta nastavnika koji treba da daje jasne pokazatelje na osnovu kojih se prepoznaje dobar nastavnik, tj. onaj koji daje ključni doprinos ostvarivanju visokih obrazovnih postignuća kod onih koji uče.

Strateška politika omogućiti će da sistem celovito reši probleme sa: (a) regrutovanjem studenata koji upisuju studijske programe za obrazovanje nastavnika; (b) inicijalnim obrazovanjem nastavnika; (c) uvođenjem novih nastavnika u posao (pripravnički staž, dobijanje licence); (d) profesionalnim usavršavanjem nastavnika; (e) ocenjivanjem kvaliteta rada nastavnika; (f) profesionalnim napredovanjem nastavnika.

Sistem će biti efikasan kako bi se obezbedilo nagrađivanje kvalitetnih nastavnika i postepeno eliminisanje loših nastavnika iz nastave sistemom reizbora, i to za sve nivoe obrazovanja. Stalno praćenje kvaliteta, donošenje i primena preventivno-korektivnih mera obezbediće da su u nastavnom procesu u svakom trenutku najkvalitetniji nastavnici. Kako bi se postigli najbolji rezultati, nastavnici će se stalno usavršavati,

usavršavaće se normativi, ispiti za licencu, kriterijumi za izbore, postupci samovrednovanja i spoljašnje provere kvaliteta. Preduslov za dostizanje najboljeg rešenja je depolitizacija rada svih obrazovnih ustanova i uvođenje obaveze da svaki zaposleni ima isključivo stručne kompetencije.

Strateška politika biće detaljnije razrađena i konkretizovana u odgovarajućem Akcionom planu, a biće sprovedena pomoću sledećih strateških mera:

1) U NOK za sve nivoe obrazovanja definisati, što pre, profesiju nastavnika (različitih nivoa kao što su sestra-vaspitač, vaspitač u predškolskom vaspitanju, učitelj, predmetni nastavnik u osnovnoj i srednjoj školi, te različita zvanja nastavnika u visokom obrazovanju), a u tim dokumentima će se definisati različiti nivoi kvalifikacija za nastavničku profesiju i odgovarajuće profesionalne kompetencije;

2) U procesu revizije sistema za akreditaciju (naročito standarda za akreditaciju) biće precizno definisane kompetencije koje studenti treba da steknu za profesiju nastavnika na svakom studijskom programu za obrazovanje nastavnika. Pored pet naučno-obrazovnih polja definisanih u Zakonu o visokom obrazovanju, biće definisano i polje obrazovanja sa posebnim standardima za akreditaciju studijskih programa za obrazovanje nastavnika. Formiraće se odgovarajuća podkomisija u akreditacionoj komisiji koja će biti odgovorna za primenjivanje novih standarda;

3) Nacionalni prosvetni savet usvojio je standarde profesionalnih kompetencija i profesionalnog razvoja nastavnika za nastavnike u preduniverzitetskom obrazovanju; oni će, posle analize početne primene, biti obnovljeni i unapređeni. Profesionalne kompetencije nastavnika sadrže sledeće komponente: stručne kompetencije iz predmeta (discipline) iz koje nastavnik treba da izvodi nastavu, pedagoške kompetencije (poznavanje metoda nastave/učenja, metoda ocenjivanja učeničkih postignuća, podrška razvoju ličnosti, komunikacije i saradnje, poznavanje obrazovnih resursa i načina njihovog korišćenja, poznavanje informacione tehnologije i njene upotrebe u obrazovanju, poznavanje obrazovnog i kulturnog konteksta u kome se izvodi nastava);

4) Preduzeće se mere za privlačenje najboljih kandidata na studijske programe za obrazovanje nastavnika, i to:

(1) MP će praviti projekciju potreba za zapošljavanjem nastavnika na svim nivoima obrazovanja, a popravljajući kvalitet učenika koji dolaze da studiraju na fakultetima koji školuju za nastavnička zvanja (za rad u predškolskom, razrednom i predmetnom delu osnovne škole i u srednjoj školi), kao element pozitivne selekcije, postići će se usklađivanjem broja potrebnih nastavnika s brojem mesta finansiranih iz budžeta na studijskim programima za univerzitetsko obrazovanje nastavnika (nalik sistemu gde zdravstvo propisuje potreban broj lekara odgovarajućih specijalnosti, zavisno od potreba),

(2) veća konkurencija na upisu, uz određenu sigurnost zapošljavanja, podići će kvalitet upisanih studenata,

(3) kvalitet upisanih će se dalje značajno poboljšati davanjem stipendija za studente koji studiraju za deficitarne nastavničke profile;

5) U zakonskim i podzakonskim aktima precizno će se definisati tri osnovna modela za inicijalno obrazovanje za profesiju nastavnika (ranije navedena u ovom tekstu).

Za nastavnike opšteobrazovnih predmeta u osnovnoj školi i u gimnaziji te za nastavnike opšteobrazovnih predmeta u srednjim stručnim školama i u umetničkom obrazovanju najefikasniji je model 1, tj. sistematski povezano sticanje stručnih i pedagoških kompetencija u inicijalnom obrazovanju. Usavršavanjem i širenjem tog modela, kroz definisanje petogodišnjih integrisanih studija, na najbolji način će se obezbediti sve potrebne profesionalne kompetencije nastavnika, pri čemu bi poželjan odnos sadržaja naučnih/stručnih sadržaja predmeta prema predmetima koji nastavnicima obezbeđuju ostale nastavničke kompetencije (uključujući i stručno-metodičke predmete i hospitanje u školama), izražen u ECTS bodovima, bio 180: 120.

U okviru inicijalnog obrazovanja za razrednu nastavu posebnu pažnju treba obratiti na osposobljavanje nastavnika za rad u malim grupama (s obzirom na jako veliki broj malih škola u Republici Srbiji) i/ili na jezicima nacionalnih manjina, kao i inkluzivno obrazovanje. Isto važi i za predmetnu nastavu u nekim delovima Republike Srbije, gde je potrebno osmišljeno rešiti problem tako što će se uvesti dvopredmetne studije koje bi se realizovale na matičnim fakultetima za svaki predmet. Na ovaj način može se rešiti i problem sa školovanjem nastavnika za učenje srpskog kao nematernjeg jezika za manjinske narode i manjinskih jezika za učenike kojima je srpski jezik maternji.

Problemi s koncepcijom inicijalnog obrazovanja i njegovom realizacijom rešavaće se u veoma tesnoj saradnji s univerzitetima u Republici Srbiji, s Nacionalnim savetom za visoko obrazovanje i MP. U rešavanju tih problema treba se osloniti i na standarde za akreditaciju visokoškolskih programa koji, pored ostalog, traže veoma precizno definisanje misije i ciljeve svakog programa (za koju vrstu poslova i radnih zadataka priprema dati program), odnosno potrebno je razraditi standarde akreditacije programa za sticanje nastavničkih kompetencija.

Definisaće se indikatori i procedure prikupljanja podataka o kvalitetu nastavnika u školama za potrebe ustanova koje obrazuju nastavnike. Na osnovu analize povratnih informacija iz škola, fakulteti će razvijati i korigovati studijske programe. Na taj način uspostaviće se povratna sprega između fakulteta na kojima se obrazuju nastavnici i institucija u kojima se zapošljavaju svršeni studenti;

6) Uvođenje u posao (koncepcija pripravničkog staža, uslovi za sticanje i održavanje licence) regulisaće se zakonskim odredbama. Postupak sticanja licence za nastavnike dodatna je prilika za usavršavanje sistema profesionalnog razvoja nastavnika. Polaganje stručno-metodičkog dela za sticanje nastavničke licence valja vratiti kompetentnim matičnim VŠU, tj. fakultetima na kojima se nastavnici tog profila inicijalno obrazuju. Jer, samo se na tim mestima mogu pratiti tokovi savremene nauke o nastavi, vršiti naučna istraživanja iz kojih bi proisticali doktorati nauka, a nešto od toga prenosiće se u školski život i učionice;

7) Profesionalni razvoj nastavnika i saradnika u toku rada ostvaruje se kroz akreditovane i kvalitetne programe stručnog usavršavanja u cilju sticanja profesionalnih kompetencija koje su potrebne za efikasno obavljanje nastavničke funkcije u određenoj obrazovnoj ustanovi i za profesionalno napredovanje nastavnika.

Sistem odobravanja i izbora ovih programa je unapređen i zasniva se na potrebama obrazovnog sistema koji su određeni na osnovu stručne analize. Akreditovani programi, između ostalog, imaju za cilj i otklanjanje učenih nedostataka, tj. koristiće se i kao korektivne mere u postizanju kvalitetnog obrazovnog procesa u školama.

Izuzetno je značajno stručno usavršavanje trenutno zaposlenih nastavnika, od kojih će najveći broj raditi još nekoliko decenija. Ono treba da nužno uvede one novine u proces nastave/učenja koje mogu da povećaju obrazovna postignuća učenika. Izbor prioriternih programa za stručno usavršavanje koje određuje MP mora maksimalno da bude u službi izgradnje nacionalnog sistema obrazovanja i profesionalnog razvoja nastavnika. Kroz akreditovane programe (koji zahtevaju posebnu analizu) treba pomeriti ka interdisciplinarnosti nastavnički kadar koji je već u nastavnom procesu;

8) Profesionalno napredovanje nastavnika u preduniverzitetskom obrazovanju ostvaruje se na osnovu zakonskih odredbi o nivoima i vrstama napredovanja, uz odgovarajuće povećanje plata. Za realizaciju profesionalne promocije vrednovanja svih nastavnika i njihovog napredovanja u karijeri neophodno je uspostaviti obuhvatnu sistematsku kontrolu profesionalnog rada i definisati kriterijume za napredovanje nastavnika. Ocena stečenosti kompetencija za profesionalno napredovanje vrši se na osnovu objektivnih merila (učešće u programima za stručno usavršavanje i pokazatelji praktične primene tako stečenih znanja i kompetencija, novine u nastavnoj praksi, primena sistema za evaluaciju nastavnika, objavljeni stručni radovi i slično).

Izuzetno je bitno da se već od naredne budžetske godine počne primenjivati zakonom predviđen sistem napredovanja nastavnika u osnovnim i srednjim školama. Napredovanje treba da bude zasnovano pre svega na uvođenju u praksu inovacija i poboljšanja procesa nastave/učenja koji daju bolje obrazovne rezultate učenika (primena novina koje se uvode u sistem obrazovanja, nalaženje novih rešenja za učenje onih delova gradiva koji stvaraju teškoće, smisleni proces učenja, ocenjivanje učenika prema standardima postignuća, nalaženje rešenja za bolji uspeh učenika iz socijalno-kulturno nepovoljnih sredina, stvarno uvođenje inkluzivnog obrazovanja i sl.).

MP će odmah započeti razvoj službe stručno-pedagoškog nadzora. Ovaj razvoj obuhvata i formalno usavršavanje stručnjaka iz stručno-pedagoškog nadzora;

9) Obrazovanje sestara-vaspitača (za rad u jaslama) ostaje specifično obrazovanje na nivou srednje škole, uz mogućnost specijalizacija. I za ovaj kadar važi adekvatan sistem profesionalnog napredovanja. Vaspitači za rad u predškolskom vaspitanju i obrazovanju formiraju se na visokim školama strukovnih studija na programima od 180 ESPB bodova, sa mogućnošću kasnijih specijalizacija;

10) Preduzeće se mere za privlačenje najboljih kandidata za rad u VŠU. Prekinuće se praksa da se za rad u određenoj VŠU biraju studenti koji su tu diplomirali. Bude li se akreditacija doktorskih studija omogućila samo za najbolje univerzitete u Republici Srbiji, omogućiće se da svi nastavnici u Republici Srbiji imaju minimalni garantovani kvalitet. Tamo gde je moguće (s obzirom na broj i vrstu fakulteta) može se iskoristiti odlično rešenje (na primer, britansko ili nemačko) prema kome student na jednom univerzitetu doktorira, na drugom se bira u prvo zvanje, a na trećem u naredno zvanje itd. Alternativa je formiranje zajedničkih doktorskih studija; na primer, doktorske studije iz metodike nastave kao zajedničke studije državnih univerziteta;

11) Radi inicijalnog formiranja nastavnika za tercijarno obrazovanje (akademske i strukovne studije) formiraće se univerzitetski centri za razvoj obrazovanja. U tim centrima izradiće se i primeniti standardi kompetencija i profesionalnog razvoja univerzitetskih nastavnika kao realno ostvarivi profesionalni portret visokoškolskog nastavnika budućnosti, uz definisanje posebnih indikatora za kvalitet. Nastavnici u visokom obrazovanju stićaće pedagoške kompetencije najkasnije po izboru za prvo nastavničko zvanje. To će se regulisati zakonom o visokom obrazovanju. U statute VŠU treba predvideti odredbe o tome i pri izboru i napredovanju nastavnika treba konkretizovati merila za utvrđivanje pedagoških kompetencija;

12) Sistemski obavezati nastavnike u visokoškolskom obrazovanju na dopunsko obrazovanje u PPM oblastima, uz povezivanje napredovanja nastavnika i s profesionalnim nastavničkim kompetencijama (a ne samo s naučnim i stručnim, kao do sada). Formirani univerzitetski centri za razvoj obrazovanja i nastave/učenja na integrisanim univerzitetima i na većim univerzitetima obavljaju tu funkciju za manje (i privatne) univerzitete i visoke strukovne škole;

13) MP će zadužiti kompetentne organizacije (zavode i institute) za razvoj pouzdanog sistema evaluacije kvaliteta nastavnika. U izgradnju nacionalnog sistema procene kvaliteta nastavnika na svim nivoima obrazovanja valja uložiti višegodišnji profesionalni rad. Za te svrhe treba koristiti i mogućnosti međunarodne saradnje;

14) Definišaće se skup relevantnih indikatora za svaku fazu razvoja nastavnika;

15) Za podizanje kvaliteta obrazovanja neophodno je obezbediti finansiranje istraživanja iz metodike kao nezavisno projektno finansiranje. Potrebno je oformiti bazu podataka iz te oblasti, učiniti strana iskustva dostupnim i koristiti stručnu podršku iz onih stranih univerzitetskih sredina koje u tome imaju dobre rezultate i više iskustva od nas.

6. Potrebne promene u okruženju obrazovanja nastavnika

Kako bi se prevazišao problem zbog nedovoljnog broja kompetentnih nastavnika i nastavak njihovog stručnog usavršavanja, potrebno je formirati kvalitetne doktorske studije iz oblasti metodike nastave svih pojedinačnih predmeta. Zajedničke studije na nivou svih zainteresovanih univerziteta ili nacionalna doktorska škola, jesu najefikasnije i najkvalitetnije rešenje. Treba sačiniti mrežu univerzitetskih centara koja će razvijati zajedničke studijske programe na sva tri nivoa (osnovne, master i doktorske studije).

Treba preuzeti odgovarajuće korake u podizanju naučnih istraživanja u oblasti obrazovanja. Valja insistirati na što većem broju projekata iz ove oblasti i značajnijem povezivanju s institucijama iz regiona i EU. Važna je interdisciplinarnost ovakvih projekata tj. zajednički rad pedagoga, psihologa i istraživača iz struke. Jezgro istraživanja treba da ostane u domenu struke, uz stručnu podršku istraživača iz oblasti pedagogije i psihologije.

Neophodno je pojačati postojeće standarde za akreditaciju studijskih programa, odnosno uvesti dodatne koji će se odnositi na postizanje stručnih i PPM kompetencija. Procena ovakvih studijskih programa mora biti ekspertska i rezultat moraju biti studijski programi za obrazovanje nastavnika na svim univerzitetima usklađeni po sadržaju. Neophodno je

prekinuti praksu da sadržaji studijskih programa zavise od raspoloživih nastavnika na fakultetu.

Univerzitetima treba omogućiti fleksibilnost u pristupu obrazovanju nastavnika, za šta postoje sledeće nekoliko mogućnosti:

- 1) uvesti integrisane studijske programe za obrazovanje nastavnika čime bi se postigao veći kvalitet te izbegao problem s finansiranjem i velike razlike u broju mesta na osnovnim i master studijama;
- 2) uvesti mogućnost da se u višim razredima osnovnog obrazovanja zaposle dvopredmetni nastavnici koji bi bili jednako kompetentni za oba predmeta;
- 3) uvesti module ili dvostruke diplome za nastavnike stručnih predmeta u srednjim stručnim školama.

Univerziteti treba da preuzmu obavezu da će podići kvalitet svojih nastavnika. To će postići tako što će prilikom reizbora uvesti dodatne kriterijume koji su u vezi s nastavničkim radom i definisati indikatore kojima će se meriti pedagoški rad univerzitetskih nastavnika. Tek posle toga može se očekivati da se na univerzitetu napravi pomak u promeni (dosadašnjeg) pristupa profesionalnom razvoju univerzitetskih nastavnika.

Lokalna samouprava treba da preuzme deo odgovornosti za razvoj osnovnog obrazovanja, delom i srednjoškolskog. Plan razvoja svake lokalne samouprave (grada, opštine) mora uključivati ulaganje u obrazovanje kao primarni zadatak.

Potrebno je povezati stručna društva s univerzitetima i MP. Stručna društva treba da preuzmu deo odgovornosti za praćenje stanja nastave u svojoj oblasti i za njen dalji razvoj.

Zakonsku regulativu o napredovanju nastavnika treba usaglasiti sa zakonom kojim su regulisana pitanja o radnim odnosima. Treba otvoriti mogućnost gubitka radnog mesta u obrazovanju u slučaju neispunjavanja minimalnih nivoa pokazatelja uspešnosti i zbog nedostatka kompetencija. Na univerzitetima to je i do sada postojalo kao mogućnost kroz sistem reizbora (inače, neiskorišćen).

7. Strateške relacije obrazovanja nastavnika s drugim sistemima

Sa školama

- 1) omogućiti kvalitetno hospitanje (realizaciju školske prakse) u svim vrstama škola radi sticanja praktičnih znanja (škole treba da budu vežbaonice za studente nastavničkih fakulteta, za realizaciju vežbi, obavljanje studentske prakse, izradu seminarskih radova, malih projekata, završnih radova na studijama) uz izbor izuzetnih nastavnika za mentore studentima nastavničkih fakulteta, uz stručni nadzor i savetovanje;
- 2) obavljati kvalitetnu kontrolu opšte i stručne mature, završnih ispita na kraju školovanja, kako bi se obezbedio kvalitetan ulaz na univerzitet;

- 3) osigurati kontinuitet u razvoju karijernog vođenja nastavnika;
- 4) uskladiti standarde obrazovanja za završetak srednje škole i studijskih programa na fakultetima koji obrazuju nastavnike, te ishode celih studija;
- 5) znatno ojačati vezu univerziteta s gimnazijama kao najvećom bazom budućih studenata, a univerziteti treba da ozbiljno utiču na razvijanje kvaliteta obrazovanja u gimnazijama;
- 6) povećati kvalitet nadzora u školama, razmotriti mogućnost dodatnog obrazovanja nadzornika u vidu specijalističkih studija;
- 7) uspostaviti mehanizam za dobijanje podataka o kvalitetu svršenih studenata u institucijama, odnosno školama, u kojima su se zaposlili i to, pre svega, kroz ankete za poslodavce (direktore) i diplomirane studente.

Sa institucijama kulture i medijima

- 1) promocija učenja i sticanja znanja i veština treba da postane primarni cilj svih zaposlenih u obrazovanju;
- 2) osigurati zajednički nastup nastavnika sa svih nivoa obrazovanja u svim vrstama medija u cilju razvijanja svesti o značaju kvalitetnog obrazovanja (trenutno se najjači mediji koriste, pre svega, zarad iznošenja negativnih primera - male plate, tuče u školama, korupcija i sl.), akcenat staviti na pozitivne stvari.

Deo četvrti PROŽIMAJUĆE STRATEGIJE RAZVOJA SISTEMA OBRAZOVANJA

I. OBRAZOVANJE ODRASLIH

Misija obrazovanja odraslih jeste da omogući odraslim građanima pravo na obrazovanje i učenje tokom čitavog života i da time doprinese njihovom ličnom i profesionalnom razvoju, boljem zapošljavanju i socijalnoj participaciji.

Obrazovanje odraslih, kao integralni deo celovitog sistema obrazovanja i manifestacija koncepta celoživotnog učenja, ima sledeće funkcije: odgovoriti na potrebe tržišta rada i pojedinaca za novim znanjima i veštinama; unaprediti mogućnosti za zapošljavanje; omogućiti profesionalnu mobilnost i fleksibilnost radno sposobnog stanovništva; povećati vrednost ljudskog kapitala i mogućnost održivog socio-ekonomskog razvoja zemlje i njene integracije u globalnu ekonomiju; doprineti smanjivanju siromaštva, povećanju inkluzije i međugeneracijske solidarnosti te kvalitetu života, razvoju demokratije, interkulturalnosti i tolerancije.

1. Vizija razvoja obrazovanja odraslih

Ključna strateška obeležja obrazovanja odraslih u kontekstu celoživotnog učenja su: obuhvat, kvalitet, relevantnost, efikasnost, priznavanje prethodnog učenja i karijerno vođenje i savetovanje odraslih.

Obuhvat

U 2020. godini najmanje 7% populacije odraslih u Republici Srbiji obuhvaćeno je programima obrazovanja odraslih. Obrazovanje odraslih je dostupno svim kategorijama odraslih nezavisno od njihovih socio-ekonomskih, fizičkih, uzrasnih, intelektualnih, regionalnih, nacionalnih, jezičkih, etničkih, verskih i drugih karakteristika.

Kvalitet

Obezbeđen je visok kvalitet sredine/uslova, programa (kurikuluma), procesa nastave/učenja i ishoda učenja. Razvijen je i primenjen sistem akreditacije ustanova/institucija i programa obrazovanja odraslih u skladu s međunarodnim standardima. Uspostavljena je međunarodna saradnja u oblasti monitoringa i evaluacije kvaliteta sistema obrazovanja odraslih.

Relevantnost

Obrazovanje odraslih je postalo jedna o značajnih snaga razvoja ne samo pojedinaca, već i društva, i to svih njegovih aspekata - ekonomskih, socijalnih, građanskih, političkih. Obrazovanje odraslih doprinosi unapređenju znanja i veština radno sposobnog stanovništva u skladu sa zahtevima tržišta rada i time pozitivno utiče na ekonomski i društveni razvoj zemlje i na kvalitet života njenih građana. Doprinos obrazovanja odraslih je prepoznat i u suočavanju sa izazovima starenja društva, migracijama i potrebama posebno osetljivih grupa.

Efikasnost

Povećana je efikasnost obrazovnog procesa kroz unapređenje svih parametara kvaliteta ishoda obrazovanja i racionalnu upotrebu resursa. Raznovrsna ponuda formalnih i neformalnih oblika obrazovanja odraslih prilagođena je potrebama pojedinaca i oslanja se na racionalno korišćenje diversifikovanih izvora finansiranja. Ulaganje pojedinaca, države i poslodavaca u programe celoživotnog učenja shvaćeno je kao isplativa dugoročna investicija u razvoj ljudskih resursa.

Sistem priznavanja prethodnog učenja

Razvijen je i u potpunosti se primenjuje sistem priznavanja prethodnog učenja koji kompetencije i kvalifikacije stečene neformalnim i informalnim obrazovanjem prepoznaje i sertifikuje u skladu sa NOK i evropskim okvirom kvalifikacija. Uveden je sistem koji priznaje ECVET i ESPB bodove na osnovu kompetencija i kvalifikacija pojedinaca, bez obzira na to kako su stečeni.

Sistem karijernog vođenja i savetovanja

Razvijen je i potpuno se primenjuje sistem karijernog vođenja i savetovanja, koji savetodavno pomaže odraslima u boljem zapošljavanju i većoj socijalnoj participaciji kao i u sticanju znanja, veština i kompetencija za donošenje valjanih odluka u svim područjima života i rada odraslih.

2. Sadašnje stanje obrazovanja odraslih

Obuhvat

U nedostatku pouzdanih podataka, služimo se podacima Eurostata iz 2008. godine, prema kojima je u Republici Srbiji samo 3% odraslih (25 - 64 godine starosti) učestvovalo u nekom programu obrazovanja odraslih. Institucionalni okvir kroz niz akata (*ZOSOV, Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom, Strategija za smanjenje siromaštva, Strategija za unapređivanje položaja Roma u Republici Srbiji i dr.*) predviđa ili propisuje dostupnost, nediskriminaciju i kvalitetne uslove za obrazovanje za sve državljane Republike Srbije nezavisno od njihovih fizičkih, intelektualnih, uzrasnih, verskih, kulturnih, nacionalnih i ostalih karakteristika. Međutim, i dalje u velikoj meri postoji problem sa uključenošću svih u programe dodatnog obrazovanja i učenja, a naročito najsiromašnijih i pripadnika osetljivih grupa. Jedan od problema jeste i mala participacija starih u obrazovanju. Teritorijalni raspored kapaciteta za obrazovanje odraslih veoma je nepovoljan, posebno za populaciju koja živi u seoskim područjima, jer je većina ustanova u gradovima - 90% škola za obrazovanje odraslih nalazi se u Centralnoj Srbiji i Autonomnoj Pokrajini Vojvodini, dok su ostali delovi Republike Srbije nedovoljno pokriveni tim ustanovama. Broj ustanova u oblasti formalnog obrazovanja odraslih smanjivan je od početka devedesetih godina prošlog veka i sveden je na mali broj škola za osnovno obrazovanje odraslih. Očekivalo se da će postojeće institucije formalnog obrazovanja razviti programe obrazovanja odraslih. Primetna je tendencija povećanja obuhvata odraslih u neformalnim oblicima obrazovanja, pre svega u programima obrazovanja i učenja koje nude nevladine organizacije i privatni pružaoci usluga obrazovanja. Tekući neformalni pružaoci usluga obrazovanja odraslih su: centri za profesionalni razvoj zaposlenih; narodni, radnički i otvoreni univerziteti; Privredna komora Srbije; agencije i institucije za regionalni, privredni i ekonomski razvoj i preduzetništvo; profesionalna udruženja i asocijacije; organizacije civilnog društva; privatne obrazovne ustanove i firme (trening centri, konsalting firme i sl.); fondacije i humanitarne organizacije; muzeji, biblioteke, čitaonice, pozorišta, bioskopi i galerije; naučne i stručne institucije; kazneno-popravne ustanove; institucije za društvenu brigu o starima i NVO za treće doba. Najistaknutija je uloga i obim delatnosti NSZ koja nudi različite obuke, i to: prekvalifikacije i dokvalifikacije za potrebe tržišta rada i poznatog poslodavca i funkcionalno osnovno obrazovanje odraslih.

Kvalitet

Ne postoji adekvatan sistem kontrole, evaluacije i unapređenja kvaliteta obrazovanja odraslih, niti sistem nacionalnih standarda kvaliteta. Iako je mnogo pružalaca usluga obrazovanja, još uvek ne postoje jasni kriterijumi za procenu kvaliteta obrazovnih usluga. Izražen je nedostatak odgovarajuće opreme, didaktičkih sredstava a nema ni dovoljno prostora za izvođenje procesa obrazovanja. Postojeći obrazovni planovi i programi nisu modifikovani na osnovu potreba i ciljeva obrazovanja odraslih. Postoji problem s raspoloživošću, brojnošću i kvalitetom nastavnog osoblja i drugog osoblja u oblasti andragogije. Ne postoji posebno razvijena metodologija za monitoring i evaluaciju

obrazovanja odraslih, već se primenjuju isti instrumenti i kriterijumi kao i za obrazovanje dece i omladine. Glavna stručna i referentna ustanova za evaluaciju kvaliteta obrazovanja je *Zavod za vrednovanje kvaliteta obrazovanja i vaspitanja*, koji u okviru formalnog sistema ne prepoznaje odrasle kao posebnu ciljnu grupu.

Relevantnost

Postojeći sistem obrazovanja odraslih ne obezbeđuje znanja i veštine koje korespondiraju s potrebama potencijalnih korisnika, tržišta rada i društvene zajednice. Ne postoji dovoljna ponuda programa obrazovanja odraslih, iako se stanovništvo Srbije svrstava u grupu izrazito starih populacija, s prosečnom starošću od 41 godine, s tendencijom da se učešće starije populacije (+65 godina života) do 2050. godine poveća na 23,2%. Pored toga, zbog nepovoljne obrazovne i kvalifikacione strukture i zaposlenog stanovništva i ukupnog stanovništva, neophodna je veća ponuda programa prekvalifikacija i profesionalnih obuka. Postoji velika potreba za obrazovanjem odraslih iz osetljivih grupa, posebno najsiromašnijeg stanovništva, jer 71% nije završio osnovnu školu, ili od obrazovanja imaju samo osnovnu školu. Nedostaje sistemski pristup razvoju obrazovanja i učenja odraslih koji bi bio u skladu s politikom celoživotnog učenja i pružio raznovrsnu i fleksibilnu ponudu formalnog i neformalnog učenja.

Efikasnost

Postojeći sistem ne ispunjava potrebe pojedinaca i/ili poslodavaca u odgovarajućem vremenskom periodu i s odgovarajućom ponudom programa i obuka. Neefikasnost je posledica neravnoteže u alokaciji resursa tokom životnog ciklusa pojedinca, jer se u obrazovanje uglavnom ulaže do uzrasta od 25 godina. Nije prepoznata neophodnost i značaj stalnog usavršavanja radne snage kroz inovaciju znanja, dokvalifikacije i prekvalifikacije. Obrazovanje odraslih se ne posmatra kao isplativo ulaganje. Nije utvrđeno koliko se sredstava izdvaja u Republici Srbiji za sve oblike obrazovanja odraslih i celoživotnog učenja, od direktnih izdvajanja iz budžeta po osnovu aktivnosti različitih ministarstava, zatim izdvajanja lokalnih samouprava i javnih preduzeća, izdvajanja poslodavaca, izdvajanja pojedinaca i stranih donacija.

Priznavanje prethodnog učenja

Ne postoji jasno definisan zakonski okvir priznavanja prethodnog učenja. Osnovu za razvoj sistema priznavanja neformalnog i informalnog učenja čini evropski okvir kvalifikacija i NOK. U Republici Srbiji je još u toku proces definisanja i usvajanja NOK-a. Priznavanjem znanja i veština stečenih u neformalnom i informalnom procesu učenja poštuje se pravo pojedinca i istovremeno ostvaruje značajna ekonomska i društvena korist za pojedince, zajednicu i državu.

Karijerno vođenje i savetovanje odraslih

Sistem karijernog vođenja i savetovanja delimično je razvijen, jer je 2010. godine doneta Strategija karijernog vođenja i savetovanja u Republici Srbiji ("Službeni glasnik RS", broj 16/10) i Akcioni plan za njeno sprovođenje. Predviđen je dalji razvoj postojećih i otvaranje novih centara za informisanje i profesionalno savetovanje za sve korisnike NSZ-a, u cilju boljeg obuhvata nezaposlenih lica i korisnika koji pripadaju osetljivim ciljnim grupama. Od 2005. godine NSZ organizuje radionice za aktivno traženje posla,

učesće u klubovima za traženje posla, treninge za osobe koje se teže zapošljavaju, dugoročno nezaposlene, povratnike na tržište rada te za one koji spadaju u višak zaposlenih. Korisnici usluga su prevashodno nezaposleni odrasli ili pojedinci koji hoće da promene zaposlenje. Tokom poslednje dekade osnovani su centri za razvoj karijere i savetovanje studenata na VŠU. Ti centri su prevashodno okrenuti pružanju usluga studentima i nisu usmereni prema široj populaciji odraslih.

3. Nalazi SWOT analize

Unutrašnje snage - Nizak procenat populacije koji prerano napušta obrazovanje (10%) u poređenju s drugim zemljama jugoistočne Evrope. Povećan je broj pružalaca usluga obrazovanja i obuke. Budući da je 2006. godine usvojena Strategija razvoja obrazovanja odraslih u Republici Srbiji ("Službeni glasnik RS", broj 1/07) i Akcioni plan za njeno sprovođenje, tako su preduzeti važni koraci u institucionalnom razvoju sistema obrazovanja odraslih.

Unutrašnje slabosti - Nerazvijenost neformalnog i nefleksibilnost formalnog sistema obrazovanja. Obrazovni sadržaji su nedovoljno orijentisani na razvoj ključnih kompetencija radne snage. Nedovoljan broj obrazovnih institucija i nizak nivo njihove tehničke opremljenosti te nedostatak kadrova u oblasti obrazovanja odraslih. Neusklađenost obrazovnih programa s potrebama tržišta rada. Ne postoji NOK koji bi omogućio priznavanje prethodnog učenja. Nema jasnog sistema interne i eksterne provere kvaliteta niti modela za finansiranje obrazovanja odraslih.

Mogućnosti - Prepoznati značaj koncepta doživotnog učenja i obrazovanja odraslih za socio-ekonomski razvoj države. Usklađivanje obrazovnih programa s potrebama tržišta rada za novim znanjima, veštinama i kompetencijama. Harmonizacija nacionalnih normativnih akata s referentnim okvirom EU i s drugim međunarodnim organizacijama. Uključivanje u međunarodne projekte kroz programe celoživotnog učenja i razvoj saradnje kroz umrežavanje s transnacionalnim institucijama.

Pretnje - Nedostatak finansijskih sredstava za dodatno obrazovanje i obuke. Neadekvatna promocija kulture učenja. Povećanje obrazovnog jaza između pripadnika različitih socijalnih grupa. Otpori sprovođenju neophodnih reformi i reorganizacije procesa unutar ustanova formalnog obrazovanja. Nepostojanje sistema za priznavanje kompetencija i kvalifikacija dobijenih kroz neformalno obrazovanje ili informalno učenje.

4. Strategija razvoja podsistema obrazovanja odraslih

Strategija obrazovanja odraslih u kontekstu celoživotnog učenja odnosi se na sve oblike i nivoe obrazovanja i obuhvata sve starosne uzraste, od rane mladosti do trećeg doba, i različite ciljne grupe. Ova strategija obuhvata:

- 1) osnovno obrazovanje odraslih koji nisu bili obuhvaćeni formalnim obrazovanjem;
- 2) odrasle koji su napustili formalno obrazovanje - osnovno, srednje opšte ili stručno, visoko - i potrebno je da dobiju drugu šansu;

- 3) kontinuirano obrazovanje odraslih u različitim profesijama u cilju unapređenja znanja i veština, prekvalifikacije i dokvalifikacije;
- 4) obrazovanje odraslih koji su prethodno izašli iz formalnog sistema visokog obrazovanja a žele da nastave obrazovanje (kratki ciklusi, specijalističke strukovne studije, specijalističke akademske studije, master studije);
- 5) obrazovanje nezaposlenih radi većih mogućnosti zapošljavanja;
- 6) profesionalno obrazovanje seoskog stanovništva s ciljem unapređivanja poljoprivrednih delatnosti (na primer, osposobljavanje za ekološku poljoprivrednu proizvodnju, za razvijanje seoskog turizma u domaćoj radinosti, obnavljanje starih zanata itd.);
- 7) obrazovanje odraslih radi sticanja ključnih kompetencija definisanih evropskim okvirom kvalifikacija za celoživotno učenje;
- 8) obrazovanje odraslih za uloge aktivnih građana;
- 9) obrazovanje za treće doba.

Glavni izazovi i opredeljenja ove strategije

Strategija razvoja podsistema obrazovanja odraslih zasniva se na konceptu celoživotnog učenja koji obuhvata sve podsisteme obrazovanja i omogućava svima, od osoba s predškolskim obrazovanjem do visokoobrazovanih, da pod istim uslovima steknu ključne kompetencije zasnovane na znanju, potrebne za uključivanje u društvo i ekonomiju.

U uslovima ubrzanog razvoja nauke i procesa globalizacije, uz istovremeno starenje stanovništva, obrazovanje odraslih svojim kvalitetom direktno utiče na stepen iskorišćenosti ljudskog potencijala jedne zemlje. Obrazovanje odraslih mora odgovoriti na potrebe tržišta rada i potrebe pojedinaca, biti korektiv redovnog sistema obrazovanja, biti dovoljno fleksibilan i inovativan podsistem koji se prilagođava zahtevima novih tehnologija i održivog razvoja.

Primena koncepta celoživotnog učenja zahteva povezivanje i saradnju svih socijalnih partnera i relevantnih interesnih grupa. U razvoju strategije korišćena su iskustva iz dobre prakse zemalja članica EU, uz poštovanje kulturnih i nacionalnih specifičnosti Republike Srbije. Ova strategija se zasniva na politici EU u oblasti celoživotnog učenja, iskazanoj u dokumentu Evropske komisije "ET 2020", tj. na programu "Nove veštine za nove poslove".

Strategija dostizanja vizije - politike, akcije i mere

Obuhvat

Svakom pojedincu se mora omogućiti pristup procesu učenja na svim nivoima i oblicima obrazovanja, pod jednakim uslovima i na način koji najbolje odgovara njegovim mogućnostima i potrebama. Zbog toga je neophodno obezbediti institucionalnu i

programsku raznovrsnost obrazovnih mogućnosti i učiniti da odrasli mogu odabrati različite puteve i načine sticanja ključnih kompetencija. U formalnom sistemu obrazovanja, od osnovne škole do VŠU, potrebno je ponuditi programe obrazovanja odraslih. Neformalni sistem obrazovanja mora postati deo ukupnog sistema obrazovanja.

Akcije su:

Razviti široku mrežu pružalaca usluga obrazovanja odraslih koji će za određene programe obrazovanja raditi pod istim uslovima i standardima. Izdvojiti sledeće kategorije pružalaca usluga:

- 1) formalni sistem obrazovanja - ustanove od osnovnog do visokoškolskog obrazovanja;
- 2) neformalni sistem obrazovanja - ustanove, institucije i organizacije specijalizovane za obrazovanje odraslih (narodni, radnički, otvoreni univerziteti), NVO u oblasti obrazovanja;
- 3) neformalni sistem obrazovanja - privredne komore, strukovna udruženja, privredna društva i njihove asocijacije;
- 4) neformalni sistem obrazovanja - ostale ustanove, institucije i organizacije, poput kulturnih i sportskih ustanova, institucija i organizacija, lokalne samouprave, političkih organizacija i sl.

Formalne i neformalne ustanove, institucije i organizacije za obrazovanje odraslih prolaze proces akreditacije po istim standardima.

Celovita ponuda programa obrazovanja odraslih u kontekstu celoživotnog učenja mora obuhvatiti:

- 1) ekonomski orijentisane obrazovne programe (nezaposleni, lica bez kvalifikacija, tehnološki viškovi, zaposleni, preduzetnici i lica koja započinju sopstveni posao, seosko stanovništvo);
- 2) socijalno orijentisane obrazovne programe (za nepismene i lica bez potpunog osnovnog obrazovanja, lica s posebnim potrebama, etničke manjinske grupe, žene, stare);
- 3) personalno orijentisane programe obrazovanja radi razvoja ličnosti tj. znanja, stavova i veština pojedinaca u skladu s njegovim željama i interesovanjima.

Mere za sprovođenje su:

- 1) ukinuti specijalizovane osnovne škole za obrazovanje odraslih i osnovati centre za učenje u postojećim obrazovnim ustanovama sa novim programskim sadržajima prilagođenim potrebama obrazovanja odraslih kako bi se što ekonomičnije iskoristila postojeća mreža (u popodnevnim časovima i tokom vikenda) i ostvarila dobra geografska raspoređenost;

- 2) razviti i primeniti programe osnovnog obrazovanja odraslih;
- 3) razviti programe stručnog usavršavanja odraslih u skladu s potrebama tržišta rada;
- 4) razviti ponudu profesionalnog usavršavanja za odrasle kroz programe kratkih kurseva i obuka na VŠU, kojima se ostvaruju ESPB bodovi i omogućavaju fleksibilne putanje učenja;
- 5) razviti programe učenja na daljinu i elektronskog učenja;
- 6) osnovati univerzitete za treće doba.

Indikatori progressa su:

- 1) broj formalnih i neformalnih ustanova/institucija za obrazovanje odraslih;
- 2) broj i struktura polaznika u formalnom i neformalnom sistemu obrazovanja odraslih;
- 3) broj i raznovrsnost programa za obrazovanje odraslih;
- 4) geografska rasprostranjenost ponude programa i ustanova/institucija za obrazovanje odraslih.

Kvalitet

Raznovrsnost programa, brojnost pružalaca usluga obrazovanja odraslih i potreba za fleksibilnošću programa i procesa nastave zahtevaju obezbeđenje kvaliteta tako što će se definisati standardi kvaliteta, jasne procedure primene standarda i njihovo usavršavanje. Kvalitet obrazovanja odraslih najbolje se procenjuje kroz ishode obrazovanja izražene standardima kvaliteta postignuća. Evropski okvir kvalifikacija za celoživotno učenje zajednički je referentni okvir za sve nivoe kvalifikacija ostvarene kako u opštem, stručnom i akademskom obrazovanju, tako i u inicijalnom i kontinuiranom obrazovanju.

Akcije:

- 1) razviti sistem za praćenje i vrednovanje kvaliteta sredine/uslova, procesa nastave/učenja i obrazovnih postignuća (ključne kompetencije) u obrazovanju odraslih;
- 2) definisati standarde za programe obrazovanja, za profesionalno usavršavanje nastavnika i facilitatora za obrazovanje odraslih i za nastavni proces;
- 3) obezbediti kvalitet nastavnih programa - povezati sa obezbeđivanjem obrazovnih postignuća u skladu s nacionalnim i evropskim okvirom kvalifikacija za celoživotno učenje i ključnim kompetencijama;
- 4) intenzivirati međunarodnu saradnju u oblasti monitoringa i evaluacije kvaliteta sistema obrazovanja odraslih i celoživotnog učenja, kroz učešće Republike Srbije u međunarodnom programu za procenu kompetencija odraslih - PIAAS.

Mere:

- 1) razviti sistem za akreditaciju organizacija u formalnom i neformalnom obrazovanju odraslih;
- 2) osnovati nezavisnu instituciju koja će biti nadležna za definisanje i uvođenje sistema kvaliteta, akreditaciju i sertifikaciju neformalnog obrazovanja odraslih u skladu s međunarodnim instrumentima i standardima za istraživanje, praćenje i evaluaciju u obrazovanju odraslih;
- 3) stvoriti stimulativnu sredinu za učenje kroz implementaciju programa rekonstrukcije te adaptacije postojećih prostora i njihovo opremanje savremenom audio-vizuelnom opremom;
- 4) doneti zakon kojim će se urediti obrazovanje odraslih i podzakonske akte koji će omogućiti primenu tog zakona i formiranje odgovarajućih tela i organizacija na nacionalnom i regionalnom nivou i nivou lokalne samouprave.

Indikatori:

- 1) nivo razvijenosti, funkcionalne osposobljenosti i stvarnog funkcionisanja sistema za akreditaciju institucija;
- 2) osnovana nezavisna institucija za akreditaciju i proveru kvaliteta obrazovanja odraslih;
- 3) stepen implementacije programa rekonstrukcije i adaptacije postojećih prostora i njihovo opremanje savremenom audio-vizuelnom opremom;
- 4) primenjuje se zakon kojim će se regulisati pitanja o obrazovanju odraslih i podzakonska akta donetih na osnovu tog zakona.

Relevantnost

Poboljšanje relevantnosti sistema obrazovanja odraslih postiže se kroz praćenje i istraživanje tržišta rada i usklađivanje obrazovnih programa s učenim potrebama. Neophodno je obezbediti visok stepen uticaja svih zainteresovanih aktera (socijalnih partnera) na sistem obrazovanja odraslih, tj. na obrazovnu politiku, definisanje i sprovođenje programa i verifikacije stečenih kompetencija i kvalifikacija.

Akcije:

Relevantnost sistema se postiže kroz fleksibilnost, odnosno sposobnost organizacija i institucija za obrazovanje odraslih da pravovremeno i adekvatno reaguju na potrebe za novim znanjima i veštinama:

- 1) fleksibilnost obrazovanja - obavezna izgradnja sistema neformalnog obrazovanja i priznavanje kompetencija i kvalifikacija stečenih neformalnim programima;

2) fleksibilnost nastavnih planova - modularizacija nastavnih planova i izrada modela NOK. U Evropi se u takvim okvirima posebno naglašava strukovno obrazovanje i oni olakšavaju mobilnost radnika i pristup procesu obrazovanja;

3) fleksibilnost sadržaja - umesto orijentacije prenos/sticanje što veće količine znanja, neophodno je fokusirati se na sticanje veština: učenje učenja, kreativnost, preduzetničke veštine, sposobnost rešavanja problema;

4) fleksibilnost na nivou metodike/didaktike - sve veći naglasak na samoorganizovanom i samostalnom učenju.

Mere:

1) praćenje i istraživanje tržišta rada i usklađivanje obrazovnih programa;

2) razvoj obrazovnog sistema koji obezbeđuje fleksibilne putanje učenja;

3) izborni moduli moraju da obezbede kvalifikacije koje omogućavaju dalji razvoj ili promenu karijere.

Indikatori:

1) učešće socijalnih partnera u definisanju kurikuluma;

2) postoji sistem praćenja potreba na tržištu rada;

3) fleksibilne putanje učenja na svim nivoima obrazovanja.

Efikasnost

Neophodno je podizanjem zahteva za kvalitet obrazovanja odraslih obezbediti maksimalnu iskorišćenost postojećih kapaciteta i resursa. Primenom standarda obezbediće se svrsishodno korišćenje kapaciteta i napora (finansijskih, materijalnih, institucionalnih i ljudskih). Efikasnost sistema će se uspostaviti kroz maksimalnu iskorišćenost postojećih ustanova formalnog obrazovanja - redovnih škola za osnovno, srednje i visoko obrazovanje, kao i ustanova i institucija za obrazovanje odraslih iz neformalnog sistema obrazovanja. Usluge savetovanja i karijernog vođenja doprineće boljoj informisanosti o značenju i funkcijama celoživotnog učenja, vrstama programa, uslovima i mogućnostima profesionalnog i ličnog razvoja. Definisace se model održivog sistema finansiranja obrazovanja, odraslih, prilagođen potrebama svih interesnih grupa, koji će koristiti različite izvore finansiranja od budžetskih, preko direktnih ulaganja poslodavaca i pojedinaca, do međunarodnih donatorskih projekata.

Akcije:

1) usvojiti standarde za proveru kvaliteta uslova, procesa i postignuća u oblasti obrazovanja odraslih;

2) napraviti jedinstven registar svih ustanova, institucija i organizacija u oblasti formalnog i neformalnog obrazovanja od nacionalnog do lokalnog nivoa i proceniti njihove raspoložive kapacitete;

3) organizovati usluge savetovanja i karijernog vođenja u centrima za učenje u okviru postojećih formalnih i neformalnih obrazovnih institucija, filijala NSZ-a, socijalnih institucija i privrednih društava;

4) uspostaviti sistem finansiranja obrazovanja odraslih.

Mere:

1) definisati standarde za proveru kvaliteta u oblasti obrazovanja odraslih;

2) sredstva iz budžeta prvenstveno usmeriti ka potrebama osetljivih grupa;

3) uvesti poreske olakšice koje će podstaći poslodavce da ulažu u stručno usavršavanje zaposlenih;

4) ustanoviti finansijske podsticaje za pojedince u korišćenju usluga obrazovanja odraslih;

5) podsticati napore obrazovnih institucija i ministarstava u apliciranju za strane donacije.

Indikatori:

1) usvojeni standardi za akreditaciju i proveru kvaliteta u oblasti obrazovanja odrasli;

2) iz budžeta izdvojen iznos za razvoj podsistema obrazovanja odraslih;

3) poslodavci izdvajaju sredstva za programe stručnog usavršavanja i obuku;

4) zakonska regulativa;

5) broj donatorskih projekata.

Priznavanje prethodnog učenja

Do 2020. godine neophodno je razviti jedinstven *sistem za priznavanje prethodnog učenja* koji će kompetencije i kvalifikacije stečene kroz praksu i dodatne obuke priznati i sertifikovati u skladu s kompetencijama koje će biti definisane u NOK, tako da one budu priznate na nacionalnom nivou. Sistem priznavanja prethodnog učenja mora biti zasnovan na sledećim glavnim principima:

1) *jedinstveno pravo svakog pojedinca* - odnosi se na priznavanje neformalnog i informalnog učenja. Neophodno je obezbeđenje jednakog pristupa i postupka prema svakom pojedincu u procesu priznavanja, uz obavezno poštovanje privatnosti i prava pojedinaca;

2) *obaveza interesnih grupa* - u skladu s svojim pravima, odgovornostima i kompetencijama interesne grupe moraju uspostaviti sistem za identifikovanje i priznavanje neformalnog i informalnog učenja;

3) *pouzdanost* - procesi, procedure i kriterijumi za identifikovanje i priznavanje neformalnog i informalnog učenja moraju biti fer, transparentni i utemeljeni na mehanizmima kontrole kvaliteta;

4) *kredibilitet i legitimnost* - sistem mora biti priznat na nacionalnom nivou i zasnovan na međunarodnim standardima.

Akcije:

1) definisati NOK i Nacionalni okvir stručnih kvalifikacija;

2) usvojiti ECVET sistem (*European Credit System for VET*) u cilju davanja kredita za prethodno stečene stručne kompetencije, bez obzira na to gde i kako su dobijene;

3) sistem univerzitetskog celoživotnog učenja (kratki kursevi i obuke, posebni programi za zaposlene, programi na daljinu, programi elektronskog učenja, itd.) zahteva uvođenje ESPB i sertifikovanje stečenih kompetencija;

4) priznavanje prethodnog učenja zahteva učešće u zajedničkim međunarodnim programima radi sagledavanja dobre prakse u zemljama EU i formulisanja odgovarajućih modela u skladu sa specifičnostima obrazovnog sistema Republike Srbije.

Mere:

1) Usvojiti NOK i Nacionalni okvir stručnih kvalifikacija u 2012. godini;

2) Promeniti Zakon o visokom obrazovanju tako što će se u njega uključiti razni oblici univerzitetskog celoživotnog učenja kroz kratke kurseve - do 30 ESPB - modularizaciju, uvođenje profesionalnih mastera i mastera za potrebe poslodavaca;

3) Razviti model priznavanja prethodnog učenja prilagođen obrazovnom sistemu Republike Srbije;

4) Akreditovati institucije koje će sprovoditi proces priznavanja prethodnog učenja.

Indikatori:

1) Usvojen NOK i Nacionalni okvir stručnih kvalifikacija;

2) novi zakon o visokom obrazovanju;

3) model priznavanja prethodnog učenja;

4) broj institucija za priznavanje prethodnog učenja;

5) početak procesa priznavanja prethodnog učenja i izdavanja *Europass*-a.

Karijerno vođenje i savetovanje odraslih

U skladu s konceptom celoživotnog učenja, a u cilju boljeg razvoja veština i znanja potrebnih za tržište rada i adekvatnu socijalnu participaciju odraslih, neophodno je dalje razviti i unaprediti sistem karijernog vođenja i savetovanja odraslih u obrazovanju i zapošljavanju. Proces vođenja i savetovanja odraslih pomaže pojedincima u ispravnom sagledavanju mogućnosti i donošenju pravih odluka o načinu sticanja znanja, veštine i kompetencije koje će im koristiti u individualnom i profesionalnom razvoju. Sistem je posebno važan za socijalno isključene pojedince, koji su u nepovoljnom položaju zbog starosti, pola, klasne, etničke i verske pripadnosti, radnog statusa i nepismenosti.

Akcije:

- 1) pružanje informacija i pomoći u razumevanju i tumačenju informacija, u otkrivanju želja, mogućnosti i potreba prilikom izbora karijere;
- 2) vođenje i savetovanje o načinu sticanja veština neophodnih za donošenje važnih odluka o profesionalnom usavršavanju;
- 3) prikupljanje informacija o stepenu zadovoljstva korisnika i socijalnih partnera, prvenstveno poslodavaca.

Mere:

- 1) neophodno je osnivanje centara za karijerno vođenje i savetovanje odraslih u ustanovama i institucijama formalnog i neformalnog obrazovanja;
- 2) savetovanje u oblasti dodatnog obrazovanja i zapošljavanja odraslih;
- 3) stvaranje jedinstvene baze podataka o odraslima koji su zainteresovani za dodatne profesionalne obuke (prekvalifikaciju i dokvalifikaciju);

Indikatori:

- 1) broj centara za karijerno vođenje i savetovanje;
- 2) broj korisnika usluga u centrima;
- 3) organizovanje seminara, treninga, radionica i drugih oblika edukacije za odrasle u skladu s njihovim potrebama.

5. Potrebne promene u okruženju

- 1) Sačiniti institucionalni okvir koji bi podržao uspostavljanje i razvoj podsistema obrazovanja odraslih, jer su se do sada zakonske regulative sporo definisale i neefikasno primenjivale. Zbog toga se u praksi pojavljuje niz fragmentiranih akcija i mera

pojedinih ministarstava, a one su međusobno nedovoljno sinhronizovane i sa zanemarljivim efektima u odnosu na potrebe za obrazovanjem odraslih;

2) Uspostaviti socijalni dijalog između relevantnih partnera (poslodavci, sindikati, država) i interesnih grupa (privredne komore, stručna društva, zajednice stručnih škola, profesionalna udruženja) kako bi se identifikovale potrebe za obrazovanjem, definisao program i vrednovali ishodi. Partnerstvo valja razvijati na svim nivoima - od lokalnog, preko regionalnog do internacionalnog;

3) Na republičkom i lokalnom nivou osnivati, u skladu sa zakonom, savetodavna tela za razvoj ljudskih resursa u kojima bi bili podjednako zastupljeni predstavnici poslodavaca, zaposlenih, građana i obrazovnih institucija formalnog i neformalnog sektora. Tako će predstavnici poslovnog sveta i sindikata i sami građani uticati na formiranje ponude za obrazovanje odraslih. Kako bi se ponuda prilagodila potrebama lokalnog tržišta rada, na lokalnom nivou partnerstvo valja ostvariti između potencijalnih studenata i obrazovnih institucija, filijala NSZ-a, centara za karijerno vođenje i savetovanje odraslih, istraživačkih centara, preduzeća, lokalne samouprave i NVO. Pravnu prirodu, nadležnosti i procedure osnivanja saveta formulisati u akcionom planu;

4) Ostvariti saradnju s međunarodnim organizacijama (EU, OECD, UNESCO) i učešće u zajedničkim programima i projektima posredstvom mreže institucija i centara. Za Republiku Srbiju je najvažnije da usaglasi zakonske regulative sa EU, kako bi imala pristup fondovima koji su specijalno namenjeni razvoju podsistema obrazovanja odraslih i konceptu celoživotnog učenja. Za ovaj tip partnerstva neophodno je i učestvovanje u međunarodnim sistemima kontrole kvaliteta, na primer u Programu za procenu kompetencija odraslih - PIAAS;

5) Diversifikovati izvore finansiranja - Uključiti privatni sektor, poslovni svet i pojedince u finansiranje programa celoživotnog učenja. Fiskalnom politikom omogućiti fiskalne olakšice za pojedince i poslodavce ukoliko ulažu u programe obrazovanja odraslih. Kroz razvoj međunarodne saradnje obezbediti pristup raznovrsnim fondovima vezanim za obrazovanje npr. strukturnim fondovima EU u oblasti obrazovanja - *Tempus, Leonardo da Vinci, Lifelong Learning Programs, Grundtvig, Comenius*;

6) Menjati medijski odnos prema obrazovanju - Potrebno je definisati nacionalni program podrške i promocije koncepta celoživotnog učenja. Uvesti naučno-obrazovni kanal i specijalizovane emisije koje promovišu i naglašavaju neophodnost obrazovanja odraslih.

6. Strateške relacije podsistema obrazovanja odraslih s drugim sistemima

1. obrazovanje odraslih - privreda:

(1) definisanje programa i obuka na svim nivoima obrazovanja u skladu s potrebama tržišta rada i privrede, kao i sa željama i potrebama pojedinaca,

(2) saradnja u karijernom vođenju i savetovanja na svim nivoima obrazovanja, naročito u savetovanju odraslih pri izboru odgovarajućih programa za unapređenja znanja i veština;

2. obrazovanje odraslih - profesionalna udruženja:

- (1) zajednička istraživanja u oblastima međuresorne saradnje, učestvovanje u zakonodavnim aktivnostima,
- (2) zajedničko učestvovanje na međunarodnim projektima,
- (3) definisanje potrebnih veština i znanja,
- (4) saradnja pri definisanju obrazovnih profila,
- (5) razvoj sistema za priznavanje prethodnog učenja,
- (6) dijalog i partnerstvo na različitim nivoima planiranja, razvoja i ostvarivanja obrazovanja odraslih;

3. obrazovanje odraslih - fiskalni sistem:

- (1) uvođenje poreskih olakšica na ulaganja poslodavaca u dodatno obrazovanje i obučavanje zaposlenih,
- (2) fiskalne olakšice za pojedince koji ulažu u sopstveno obrazovanje;

4. obrazovanje odraslih - kultura:

- (1) programi obrazovanja odraslih mogu doprineti povećanju nacionalnog i kulturnog identiteta populacije u celini, kao i poštovanju individualnih vrednosti pojedinaca,
- (2) neophodno je da programe finansiraju MP i ministarstvo nadležno za kulturu, informisanje i informaciono društvo.

II. FINANSIRANJE OBRAZOVANJA

Misija finansiranja obrazovanja je efikasno usmeravanje budžetskih i drugih sredstava, u skladu s obrazovnim strategijama, radi postizanja željenih efekata. Funkcije finansiranja vezane su za svaki nivo obrazovanja pojedinačno, dok se odnosi među nivoima regulišu u skladu s definisanom opštom obrazovnom strategijom. Finansiranje obrazovanja predstavlja jedan od najvažnijih instrumenata realizacije obrazovnih strategija i unapređenja obrazovnog sistema.

1. Vizija sistema javnog finansiranja

Polazeći od činjenice da obrazovanje predstavlja vrstu produktivnog javnog rashoda, osnov na kome se razvija vizija sistema obrazovanja je povećanje učešća ukupnih javnih rashoda za obrazovanje na nivo od 6% bruto domaćeg proizvoda do 2020. godine. Ovo povećanje mora da bude kontinualno, kao strateško opredeljenje države.

Povećanje javnih rashoda za obrazovanje mora da postigne četiri ključna efekta:

- 1) povećanje kvaliteta obrazovanja;

- 2) unapređenje dostupnosti, tj. obuhvata obrazovanja;
- 3) povećanje efikasnosti sistema obrazovanja;
- 4) povećanje relevantnosti obrazovanja, tj. osiguravanje podrške onim nivoima, oblicima i programima obrazovanja koji daju najveći doprinos razvoju društva i privrede.

Povećanje **kvaliteta** predstavlja najvažniji cilj obrazovnog procesa. Sistem finansiranja obrazovanja na svim nivoima mora da postane snažan instrument obrazovne strategije koji doprinosi povećanju kvaliteta.

Unapređenje **dostupnosti** kod predškolskog i osnovnog obrazovanja predstavlja povećani obuhvat dece predškolskim vaspitanjem, osigurava potpuni obuhvat pripremnim predškolskim programom i osnovnim obrazovanjem, predupređuje osipanje tokom osnovnog obrazovanja i povećava broj učenika koji upisuju srednje obrazovanje. U srednjoškolskom i visokom obrazovanju sistem finansiranja mora kroz dodatno finansiranje i sistem stipendiranja i kreditiranja učenika i studenata nižeg socioekonomskog porekla obezbediti kvalitet i jednakopravnost. Sistem finansiranja akademskih i doktorskih studija mora da obezbedi pokrivanje svih troškova naučno-obrazovnog procesa čime se obezbeđuje univerzalna dostupnost i primena načela izuzetnosti na najvišem nivou formalnog obrazovanja. Celoživotno obrazovanje mora postati sastavni deo procesa rada i napredovanja svakog radno sposobnog građanina i stoga mora biti posebno stimulisano.

Povećanje **efikasnosti** mora da obezbedi bolje upravljanje obrazovnim sistemom uz smanjenje neracionalnosti i skraćenje prosečnog trajanja studiranja. Međutim, povećanje ekonomske efikasnosti ne sme ugroziti kvalitet obrazovanja niti sme smanjiti dostupnost.

Povećanje **relevantnosti** obrazovanja ostvaruje se tako što se finansijska sredstva u većoj meri usmeravaju ka onim oblicima obrazovanja, pre svega u visokom obrazovanju, koji formiraju kadrove u oblastima prioritarnim za razvoj Republike Srbije.

Dalji tekst konkretno razrađuje gore navedene principe i sadrži dve celine, prvu posvećenu preduniverzitetskom obrazovanju, i drugu - visokom obrazovanju. S obzirom da se od visokog obrazovanja i naučno-istraživačkog rada očekuje da postanu istinski generatori razvoja celokupnog društva, jedan od najvažnijih instrumenata za realizaciju tog cilja je model finansiranja visokog obrazovanja i nauke. Zbog toga je neophodno da se kroz izradu Akcionog plana formuliše u ovom smislu konzistentna politika finansiranja. Model prikazan u daljem tekstu jedan je od mogućih modela jednog od segmenata tog sistema, koji tek kroz celovitu stručnu evaluaciju treba proveriti i verifikovati.

2. Finansiranje preduniverzitetskog obrazovanja i vaspitanja

Kratak opis postojećeg sistema po nivoima obrazovanja

U postojećem sistemu finansiranja nisu definisani odnosi i prioriteti na tri nivoa na kojima se može posmatrati sistem finansiranja preduniverzitetskog obrazovanja, a to su:

- 1) makronivo - nivo učešća izdvajanja za obrazovanje u bruto domaćem proizvodu;

2) mezonivo - odnosi u ulaganjima u pojedine nivoe obrazovanja;

3) mikronivo - odnosi unutar pojedinih nivoa obrazovanja.

Na makronivou potrebno je sprečiti smanjenje učešća javnih ulaganja, a u uslovima privredne ekspanzije obezbediti povećanje učešća javnih ulaganja za obrazovanje u bruto domaćem proizvodu, i to kroz propisavanje fiskalnih pravila kojima se ograničava diskreciona vlast nosilaca fiskalne i obrazovne strategije te omogućava stabilan nivo finansiranja obrazovanja u srednjem i dugom roku.

Na mezonivou potrebno je otkloniti sistemske nedostatke i usmeriti sredstva ušteđena na nekom nivou, ka nivou obrazovanja za koji se ustanovi da su mu neophodna dodatna ulaganja. Primer unapređenja upravljanja na mezonivou je smanjenje broja srednjih stručnih škola, transformacija određenog broja srednjih stručnih škola i otvaranje većeg broja gimnazija. Ušteđena sredstva se mogu preusmeriti ka unapređenju uslova u kojima se odvija obrazovni proces, kupovini savremene opreme i učila i dr.

Na mikronivou potrebno je utvrditi prioritete u okviru određenog nivoa obrazovanja i preusmeriti ušteđena sredstva radi postizanja definisanih ciljeva. Stoga je, ako uzmemo za primer osnovno obrazovanje, sredstva koja će se generisati usled smanjenja broja odeljenja i spajanja škola moguće uložiti u unapređenje rada s decom kojoj je potrebna dodatna obrazovna podrška.

Upravljanje finansijama na tri navedena nivoa mora se sprovoditi dvojako:

1) usvojene odluke moraju imati dugoročan karakter i predstavljati strateško opredeljenje države u određenom sektoru obrazovanja;

2) upravljanje finansijama postaje instrument za sprovođenje razvojnih obrazovnih strategija.

Postojeći sistem finansiranja **predškolskog** obrazovanja je decentralizovan i zasnovan je na modelu u kome su sufinansijeri lokalna samouprava i roditelji. Po postojećem modelu, lokalna samouprava obezbeđuje sredstva koja pokrivaju 80% troškova, a roditelji obezbeđuju 20% troškova (prosečan nivo, dok nivo učešća u pojedinačnom slučaju zavisi od socioekonomskog statusa roditelja). Nadalje će se razvijati modeli javno-privatnog partnerstva sa ciljem obezbeđivanja većeg obuhvata dece predškolskog uzrasta.

Sredstva za **pripremni predškolski** program obezbeđuju se u republičkom budžetu i prenose se lokalnim samoupravama na osnovu broja formiranih grupa. Navedeni sistem je pokazao različite efekte, u zavisnosti od načina upravljanja sredstvima na nivou lokalne samouprave. Jedan od značajnih primera neefikasnosti je izgradnja novih predškolskih ustanova u lokalnim samoupravama gde postoji višak prostora u školama u kojima je broj učenika drastično smanjen. Preuređenjem prostora u školama za potrebe predškolskog obrazovanja, postigle bi se značajne uštede:

1) ne bi se zidao novi objekat;

2) administrativno osoblje škole bi moglo da obavlja iste poslove i za predškolsku ustanovu.

Pošto u prethodnom periodu nije bilo planiranja i koordinacije republičkog nivoa i nivoa lokalne samouprave, nastala je neadekvatno razvijena mreža predškolskih ustanova, posebno u ruralnim sredinama i nerazvijenim lokalnim samoupravama. Samim tim, u postojećem sistemu nije zastupljena dostupnost i jednakopravnost za ugrožene grupe dece i učenika, čije je socioekonomsko poreklo niže od republičkog proseka, pa se povećavaju šanse za rano napuštanje školovanja i nastavak reprodukcije kruga siromaštva.

Sistem finansiranja **osnovnog i srednjeg** obrazovanja zasnovan je na više ulaznih varijabli, pri čemu je najvažnija varijabla broj odeljenja. Kako je demografski trend negativan, direktori škola se bore da dobiju odobrenje za održavanje postojećeg broja odeljenja ili što je moguće manje smanjenje tog broja. Time, zbog neadekvatnog smanjenja broja odeljenja, nastaje fundamentalna neefikasnost u osnovnom obrazovanju. U periodu od školske 1990/91. godine do školske 2008/09. godine, broj učenika u osnovnom obrazovanju smanjen je za oko 215 000 (RZS). U istom periodu, broj odeljenja smanjen je za samo oko 2300, a broj školskih objekata (centralne škole i izdvojena odeljenja) za 86. Može se zaključiti da je realno ulaganje po učeniku značajno povećano, ali i to da sredstva nisu ulagana u razvoj obrazovanja već u zadržavanje postojećeg broja zaposlenih. Smanjenje broja učenika nije bilo praćeno odgovarajućom optimizacijom mreže osnovnih škola. U srednjoškolskom obrazovanju uočava se dominacija srednjeg stručnog obrazovanja, koje je značajno skuplje od gimnazijskog. Kad se ima u vidu činjenica da najveći broj učenika po završetku srednjeg stručnog obrazovanja upisuje visoko obrazovanje, nastaje dodatna neefikasnost, jer su učenici srednjeg stručnog obrazovanja pohađali skuplje nastavne planove i programe, i spremali se za tržište rada, a ne za upis na VŠU. Sledi da je neophodno optimizovati mrežu srednjih škola i povećati broj učenika u gimnazijama, čime se mogu otkloniti prikazane neefikasnosti i uštedeti određena sredstva. Takođe, postojeći sistem finansiranja nije na odgovarajući način regulisao profesionalno usavršavanje nastavnika za čije finansiranje su nadležne lokalne samouprave. U praksi postoje velike razlike u primeni, koje u najvećoj meri koreliraju s ekonomskim razvojem lokalnih samouprava jer siromašnije lokalne samouprave nisu imale dovoljno sredstava da bi ispunile postavljene zakonske uslove.

Glavni nedostaci postojećeg sistema

Pored navedenih problema, u postojećem sistemu gde se 95% budžetskih sredstava za preduniverzitetsko obrazovanje troši na plate zaposlenih u okviru pripremnog predškolskog, osnovnog i srednjeg obrazovanja, nije moguće utvrditi strateško opredeljenje države niti je upravljanje finansijama moguće. Postojeći dualni sistem finansiranja preduniverzitetskog obrazovanja, prema kome je republika nadležna za isplatu plata a lokalne samouprave za obezbeđivanje kapitalnih ulaganja, materijalnih troškova i drugih rashoda, pokazao je i druge značajne nedostatke. Negativni efekti postojećeg sistema finansiranja ogledaju se u činjenici da ne postoje odgovarajuća sredstva na nivou lokalne samouprave za razvojne projekte (izgradnja novih predškolskih ustanova, finansiranje profesionalnog usavršavanja nastavnika, kupovine savremene opreme i učila), što je posebno izraženo u siromašnijim lokalnim samoupravama koje imaju simbolične izvorne prihode. Zbog toga je postojeće stanje

vaspitno-obrazovnih objekata u datim lokalnim samoupravama lošije od republičkog proseka, te se s vremenom razlike između najrazvijenijih i najnerazvijenijih lokalnih samouprava samo povećavaju. Posledično, povećanje razlika u opremljenosti objekata, stručnim znanjima nastavnika i dostupnosti savremene opreme i učila dovodi do lošijih obrazovnih postignuća učenika iz nerazvijenih lokalnih samouprava i osipanje tokom trajanja osnovnog i srednjeg obrazovanja. Takođe, u osnovi postojećeg sistema finansiranja je održavanje postojeće mreže obrazovnih ustanova.

Nov model finansiranja

Opisane manjkavosti postojećeg sistema predstavljaju osnovni generator ideja za uvođenje novog modela finansiranja preduniverzitetskog obrazovanja, sa zadatkom da doprinese prebacivanju fokusa s postojeće statičke dimenzije (odslikane u održavanju iste mreže ustanova i broja zaposlenih), na novu - dinamičku dimenziju, usmerenu ka planiranju mera razvoja obrazovanja i ka podizanju njegovog kvaliteta i efikasnosti. Ispunjavanje ovih ciljeva može se ostvariti jedino uvođenjem sistema finansiranja prema broju učenika, u okviru koga će se nivo finansiranja učenika razlikovati u zavisnosti od obrazovnih potreba i socioekonomskih osobnosti sredina u kojima učenik pohađa nastavni proces.

Osnovni instrument finansiranja preduniverzitetskog obrazovanja je uvođenje sistema finansiranja prema broju dece, odnosno učenika.

Pritom, sistemu preduniverzitetskog obrazovanja se pristupa kao jedinstvenom (a ne kao zbiru tri razdvojena sistema - predškolskog, osnovnog i srednjeg obrazovanja) u kome se definišu principi, ključna obeležja i nadležnosti centralnog i lokalnog nivoa.

Preduslov za uvođenje novog sistema finansiranja je postojanje informacionog sistema, iz koga će se prikupljati podaci i na nivou lokalne samouprave i na nivou svake pojedinačne škole.

U novom modelu finansiranja preduniverzitetskog obrazovanja kreiraju se tri ključna elementa:

- 1) **centralna formula** - u okviru koje se cena po detetu, odnosno učeniku diferencira na osnovu razlika utvrđenih nastavnim planom i programom;
- 2) **sistem podele troškova** - određivanje učešća centralnog i lokalnog nivoa u finansiranju deteta i učenika;
- 3) **lokalne formule** - pravila određivanja nivoa sredstava na lokalnom nivou.

Uloga **centralne formule** je prevashodno izračunavanje cene obrazovnog procesa za tipično dete i učenika, dok je svrha sistema podele troškova i lokalne formule obezbeđivanje adekvatnog nivoa finansiranja u skladu sa specifičnim obrazovnim potrebama deteta i učenika u određenoj lokalnoj samoupravi. **Sistem podele troškova** mora obezbediti pravednost i različit (ili jednak) procenat učešća centralnog i lokalnog nivoa. Ceo sistem mora uzeti u obzir razlike u ekonomskoj moći lokalnih samouprava i na taj način obezbediti veće učešće centralnog nivoa u finansiranju učenika koji nastavu pohađaju u školama koje pripadaju lokalnim samoupravama s manjom ekonomskom

moći. Nakon primene modela podele troškova radi izjednačavanja nivoa sredstava, lokalne samouprave moraju razviti modele **lokalnih formula** u okviru kojih će kvantitativno izraziti sve specifičnosti obrazovnog procesa i uz to se moraju imati u vidu različite lokalne okolnosti (mreža škola, broj izdvojenih odeljenja, različiti oblici dodatnih obrazovnih potreba). Ispunjenje ciljeva obrazovnih strategija jedino je moguće uz koordinaciju sva tri elementa novog modela finansiranja.

U centralnoj formuli sistem utvrđivanja plata zaposlenih je centralizovan i jedinstven za sve zaposlene. S obzirom na to da fiskalna decentralizacija implicira i decentralizaciju u određivanju plata, potrebno je definisati nivo autonomije koju će lokalne samouprave imati u određivanju plata. Sigurno je da bi potpuna deregulacija mogla dovesti do velikog broja negativnih, neželjenih efekata (veliki raspon plata između razvijenih i nerazvijenih opština, nastavnici napuštaju opštine s manjim nivoom plata i dr.), pa se stoga nameće određen vid ograničene samostalnosti opština u definisanju plata. Prema tom rešenju, lokalne samouprave bi, u skladu sa sistemom podele troškova, mogle da plate zaposlenih u školama povećaju najviše do određenog procenta, čime bi plate u tim lokalnim samoupravama mogle biti veće od propisanih na nivou republike za određeno zvanje.

Proces definisanja formule na centralnom nivou potrebno je zasnovati na utvrđivanju specifičnosti programa obrazovanja, vodeći računa o indikatorima i definisanim kriterijumima koji utiču na cenu, po određenoj kategoriji učenika:

- 1) obrazovni ciklus i profili (pripremni predškolski program, osnovno obrazovanje od prvog do četvrtog razreda, osnovno obrazovanje od petog do osmog razreda, osnovne muzičke škole, gimnazije - opšte, filološke i matematičke ili druge specijalizovane - različiti profili u srednjim stručnim školama i dr.);
- 2) obrazovanje na manjinskim jezicima;
- 3) broj dece s posebnim potrebama;
- 4) gustina populacije na teritoriji lokalne samouprave;
- 5) kvalitet puteva;
- 6) stanje socioekonomskih indikatora u lokalnoj samoupravi u odnosu na republički prosek.

Novi sistem finansiranja mora uključiti u tekuće rashode i rashode neophodne za profesionalno napredovanje nastavnika predviđene ovom strategijom i zakonskim propisima. Iako u strogo fiskalnom smislu povećanje plata nastavnika predstavlja deo tekućih rashoda, određeno procentualno povećanje sredstava u budžetu za finansiranje povećanja plata nastavnika koji su stekli više zvanje, suštinski će predstavljati oblik jasne obrazovne strategije države kojom se nastavnici stimulišu da kontinualno rade na svom usavršavanju i sticanju novih znanja i veština.

Navedeni indikatori predstavljaju smernice za definisanje i izračunavanje koeficijenata u okviru centralne formule koji opredeljuju nivo dodatnih sredstava u odnosu na cenu jediničnog učenika (učenik od prvog do četvrtog razreda osnovne škole). To konkretno

znači da će se u okviru centralne formule iznos sredstava koji lokalna samouprava dobija za preduniverzitetsko obrazovanje izračunavati množenjem cene jediničnog učenika sa brojem učenika i zbirom svih koeficijenata, koji odražavaju specifičnost obrazovnog procesa u lokalnoj samoupravi. Samim tim, cena učenika istog obrazovnog nivoa neće biti ista u svim lokalnim samoupravama, već će odražavati realne razlike koje postoje u realizaciji obrazovnog procesa.

Na pravila o centralnoj formuli se naslanja i mogućnost da lokalne samouprave razvojem posebnih modela lokalnih formula izvrše dodatna prilagođavanja i uvrste dodatne indikatore i izračunaju dopunske koeficijente, čijom primenom će sredstva biti transferisana do svake pojedinačne škole.

Težište finansiranja u novom modelu potrebno je prebaciti s finansiranja postojeće mreže ustanova na finansiranje programa obrazovanja koji se definišu republičkim propisima, kao i na finansiranje razvoja obrazovanja. Kroz novi sistem finansiranja moraju da se obezbede sredstva za finansiranje:

- 1) tekućih rashoda vezanih za obrazovni proces;
- 2) kapitalnih izdataka;
- 3) sredstava za razvoj obrazovanja.

Finansiranje tekućih rashoda

Principi novog modela finansiranja tekućih rashoda su:

- 1) fiskalna decentralizacija;
- 2) efikasnost;
- 3) efektivnost;
- 4) jednakopravnost.

Navedeni principi međusobno su povezani i čine koherentnu celinu. Dok princip fiskalne decentralizacije predstavlja opredeljenje da je potrebno podeliti nadležnosti vezane za finansiranje obrazovanja između centralnog i lokalnog nivoa, ostala tri principa stvaraju vezu između modela finansiranja i ciljeva obrazovne strategije. Princip fiskalne decentralizacije podrazumeva dve osnovne vrste nadležnosti centralnog nivoa:

- 1) definisanje centralne formule i propisivanje obavezujućih pravila u vezi sa strukturom modela finansiranja i vrednostima koeficijenata za različite kategorije ulaznih varijabli - dece i učenika;
- 2) kontrola prenosa sredstava s nivoa lokalne samouprave ka školama i kontrola strukture alociranih sredstava u skladu s jasno definisanim pravilima na osnovu principa obrazovne strategije.

Ovime se uloga lokalne samouprave povećava kroz upravljanje sredstvima i resursima na mikronivou, a to su: mreža predškolskih ustanova, osnovnih i srednjih škola, formiranje odeljenja u skladu s propisanim maksimalnim brojem učenika po odeljenju, zavisno od vrste škole i odeljenja, razvoj sistema prevoza učenika, stipendiranje učenika iz socijalno ugroženih porodica i dr.

Za povećanje efikasnosti, efektivnosti i jednakopravnosti, i smanjenje tekućih jediničnih troškova po detetu, odnosno učeniku te povećanje ulaganja u opremu i razvoj obrazovnog sistema, moguća su sledeća sredstva:

- 1) optimizacija mreža osnovnih i srednjih škola;
- 2) povećanje radnog angažovanja nastavnika u školama;
- 3) smanjenje broja učenika u srednjim stručnim školama i povećanje broja učenika u gimnazijama;
- 4) smanjenje broja časova neposredne nastave u srednjim školama.

Efikasnost i efektivnost su osnovni kriterijumi za usmeravanje sredstava koja koja mogu biti uštedena na određenom nivou obrazovanja ka drugim nivoima ili drugim ciljevima finansiranja u okviru istog nivoa obrazovanja.

Svrha kriterijuma jednakopravnosti jeste obezbeđivanje dodatne obrazovne podrške deci i učenicima na osnovu dodatnih obrazovnih potreba koje proističu iz ličnih potreba i mogućnosti, ili iz socioekonomskog porekla deteta i učenika. U praksi, ovaj princip mora da se ispuni tako što će se uvesti različiti korektivni faktori.

Veza između efikasnosti, efektivnosti i pravednosti ima uzročno-posledični sled: efikasnija upotreba sredstava i resursa (efikasnost) stvara uslove za definisanje i sprovođenje mera kojima se postižu poželjni efekti (efektivnost), što u krajnjoj instanci smanjuje socijalne i druge razlike nastale zbog socioekonomskog porekla ili ličnih karakteristika deteta i učenika. Time se i doprinosi smanjenju socijalnih razlika između najugroženijih delova stanovništva i populacije u proseku i smanjuje se potreba za različitim oblicima socijalne pomoći u budućnosti.

Finansiranje razvoja obrazovanja

Sredstva za finansiranje razvoja obrazovanja deo su budžeta MP i imaju karakter programskog dela budžeta. Programski deo budžeta funkcioniše po sistemu spojenih sudova s delom budžeta koji je alociran za tekuće troškove obrazovnog procesa. Time se obezbeđuje održivost nivoa finansiranja preduniverzitetskog obrazovanja u bruto domaćem proizvodu i u slučaju smanjenja broja učenika u odnosu na prethodnu godinu ili smanjenja određenih varijabli koje određuju nivo tekućih rashoda. Dakle, za isti ukupni budžet (ne računajući usklađivanje za inflaciju), nivo tekućih izdvajanja će se smanjivati, a nivo sredstava za razvoj obrazovanja povećavati.

Sredstva za razvoj obrazovanja obezbediće uslove za sprovođenje školskih razvojnih planova, koji obuhvataju različite aktivnosti vezane za unapređenje funkcionisanja i

kvaliteta nastavnog procesa (profesionalno usavršavanje nastavnika, realizacija seminara, radionica, sekcija za učenika, nabavka opreme i savremenih učila i sl.). Lokalna samouprava će zajedno sa školama na svojoj teritoriji definisati predloge školskih razvojnih planova i predlagati nivo procentualnog učešća u finansiranju realizacije razvojnih planova. MP će na osnovu definisanih prioriteta donositi odluke o prihvatanju i nivou finansiranja pojedinačnih školskih razvojnih planova.

Kao dodatni oblik finansiranja razvoja obrazovanja, MP će alocirati određena sredstva, u okviru programskog dela budžeta, namenjena za sprovođenje određenog razvojnog prioriteta značajnog za naciju. U tom slučaju, MP će raspisivati konkurs za finansiranje razvojnog prioriteta, i škole koje ispune definisane uslove dobiće sredstva za realizaciju određenog programa.

Izuzeci od modela finansiranja prema broju učenika

Kad se imaju u vidu negativni demografski trendovi i migracije prema većim centrima, sistem finansiranja prema broju dece i učenika ne može se primeniti u određenom broju lokalnih samouprava. Naime, u pojedinim lokalnim samoupravama (posebno u osnovnom obrazovanju), zbog malog broja dece, kroz novi sistem finansiranja obrazovanja ne bi se alocirao dovoljan nivo sredstava za nesmetano i kvalitetno odvijanje nastavnog procesa. U tim slučajevima predviđaju se sledeći mehanizmi:

- 1) definisati kriterijume na osnovu kojih se određene lokalne samouprave, odnosno vrste škola (četvorogodišnje, osmogodišnje, male seoske škole sa izdvojenim i kombinovanim odeljenjima), izuzimaju iz sistema finansiranja prema broju dece i učenika;
- 2) pored varijabilnog dela finansiranja na osnovu broja upisane dece i učenika, prilagoditi novi sistem finansiranja uvođenjem fiksnog dela - institucionalnog granta, čija će visina zavisiti od broja izdvojenih odeljenja, broja kombinovanih odeljenja i drugih faktora.

Nov sistem finansiranja će predstavljati pravilo, dok su predložena dopunska rešenja samo potvrda da nijedan sistem finansiranja nije idealan i da je neophodno uočiti izuzetke. Održivost sistema finansiranja je moguća samo ukoliko se obezbedi ispunjenje proklamovanog cilja da povećanje efikasnosti ne sme ugroziti efektivnost, kvalitet i jednakopravnost.

Potrebni uslovi za implementaciju novog modela finansiranja

Uvođenje novog modela finansiranja već je, u načelu, propisano ZOSOV te će u narednom periodu biti neophodno usvajanje izmena i dopuna tog zakona, kojima će biti detaljnije definisan način usvajanja centralne formule, sistema podele troškova i uloge lokalnih formula. Takođe, nakon izmena i dopuna navedenog zakona, uslediće i usvajanje novih podzakonskih akata, kojima će biti obezbeđeno zaokruživanje novog modela finansiranja i time stvoreni preduslovi za uspešnu primenu u praksi.

3. Finansiranje visokog obrazovanja

Kratak opis postojećeg sistema

Tekući model finansiranja regulisan je Uredbom o normativima i standardima uslova rada univerziteta i fakulteta za delatnosti koje se finansiraju iz budžeta ("Službeni glasnik RS", br. 15/02, 100/04, 26/05, 38/07 i 110/07), čiji su elementi vezani za stari sistem studija (nebolonjski), pa je samim tim neophodno tu uredbu uskladiti s novim sistemom studiranja ili zameniti drugim modelom finansiranja. S druge strane, Zakonom o visokom obrazovanju predviđeno je zaključivanje posebnih ugovora o finansiranju između MP i svake samostalne VŠU, što, takođe, još uvek nije realizovano u praksi. Zato u široj, a i užoj javnosti vlada uverenje da je potrebno kritički preispitati i poboljšati sistem finansiranja.

Uredba u najvećoj meri alokira sredstava u srazmeri s brojem prvi put upisanih budžetskih studenata, uz uzimanje u obzir i drugih elemenata kao što su: veličina nastavne grupe, broj grupa, broj nastavnog osoblja za te grupe, površina zgrade, broj određenih nenastavnih pozicija itd. Na taj način određuje se ukupan nivo sredstava (iskazan i kroz broj potrebnih zaposlenih), koji se koriguje u zavisnosti od stvarnog stanja zaposlenih na VŠU. Na osnovu godišnjeg obračuna, određeni nivo sredstava mesečno se uplaćuje svakoj VŠU za plate, bez obzira na to da li je svako zaposleno lice finansijski pokriveno. Svaka VŠU iz te sume (i eventualnih sopstvenih prihoda) određuje nivo plata svojih zaposlenih.

Sredstva za materijalne troškove određuju se na osnovu utvrđenih normativa i završnih računa VŠU i u tekućim troškovima predstavljaju procenat učešća budžetskih sredstava u ukupnim sredstvima VŠU primenjen na svaki realan račun. Troškove za opremu i investiciono održavanje budžet, zbog nedostatka sredstava, praktično ne isplaćuje iako je po Uredbi na to obavezan (sredstva za te namene MP koristi samo interventno).

Država već više godina ne isplaćuje materijalne troškove na nivou definisanom prema formuli iz Uredbe. To stvara velike probleme državnim VŠU kad treba da obezbede sredstava za grejanje i druge operativne troškove svog poslovanja, a posledica je ugrožavanje odvijanja i kvaliteta nastave.

Sadašnji sistem obezbeđuje jednom delu studenata finansiranje obrazovanja na državnim VŠU na teret republičkog budžeta (oko 50% upisanih studenata). Pritom su nekima pokriveni i troškovi života, dok drugima nisu, što otežava situaciju studentima koji studiraju van mesta u kome žive a nisu u studentskim domovima. Jedan deo studenata državnih VŠU (koji nisu u kategoriji budžetskih studenata) i svi studenti na privatnim VŠU sami plaćaju svoje školarine.

Naučno-istraživački rad na univerzitetima nije sastavni deo Uredbe, već se realizuje putem projektnog finansiranja, na osnovu Strategije naučnog i tehnološkog razvoja Republike Srbije za period od 2010. do 2015. godine. Tako formalno postoji razdvojenost u finansiranju istraživanja i visokog obrazovanja, što ne odgovara suštini misije akademskog obrazovanja gde su ove dve oblasti nerazdvojivo povezane.

Realizacija doktorskih studija, koje objedinjuju obrazovnu i naučnoistraživačku delatnost, na nekim univerzitetima započela je još 2006. godine, a još ne postoji definisan sistem finansiranja. Sami studenti doktorskih studija u najvećem broju nadoknađuju školarine koje su ustanovili univerziteti. Nešto iznad 50% procenata studenata doktorskih studija uključeno je u projekte preko kojih se finansiraju troškovi istraživanja, i kroz koje su studenti angažovani ili kao stipendisti (obezbeđeno samo zdravstveno osiguranje) ili kao

mladi istraživači sa statusom istraživača pripravnika u institutima ili asistentata na univerzitetima (obezbeđeno zdravstveno i penziono osiguranje).

Školarine na svim nivoima studija, koje su ustanovili univerziteti, na pojedinim fakultetima veoma su visoke i nisu zasnovane na transparentnim kalkulacijama stvarnih troškova studiranja.

Glavni nedostaci postojećeg sistema

Primenu postojećeg modela finansiranja visokog obrazovanja u Republici Srbiji prate sledeći problemi:

- 1) VŠU, ponekad vođene kratkoročnim finansijskim interesima, prevelikim upisom i nekontrolisanim otvaranjem svojih odeljenja širom zemlje, ugrožavaju kvalitet i efikasnost studija;
- 2) Dosadašnja državna upisna strategija i delom način finansiranja doveli su do neadekvatnog broja upisanih (i posledično diplomiranih) studenata po stručnim i naučnim oblastima u odnosu na potrebe razvoja zemlje. Manji broj studenata upisuju fakultete prirodnih i tehničkih nauka, a veći broj fakultete društvenih nauka. Zbog toga je neophodno sprovesti planski upis studenata na fakultete, usklađen sa prioritetima privrednog i društvenog razvoja;
- 3) Sadašnji sistem finansiranja pravi veliku razliku između budžetskih i samofinansirajućih studenata. Deo budžetskih studenata, nakon ispunjenja odgovarajućih uslova, dobija i dodatnu budžetsku podršku koja obezbeđuje vrlo povoljan smeštaj i ishranu, te druge studentske beneficije. Samofinansirajući studenti sami plaćaju školarinu i nemaju nikakvo pravo na korišćenje navedenih beneficija;
- 4) Istraživanja su pokazala da učenici boljeg materijalnog stanja postižu i bolji uspeh tokom srednjoškolskog obrazovanja, tako da se primenom rangiranja samo po uspehu studentima koji su slabijeg materijalnog stanja smanjuje dostupnost studijama;
- 5) Sistem finansiranja je netransparentan - javnost ne zna se koliko košta školovanje jednog studenta na nekom fakultetu. Studenti takođe ne znaju koliko država izdvaja za njihovo obrazovanje;
- 6) Nije postavljen valjan celovit sistem finansiranja doktorskih studija. Sistem prijema studenata doktorskih studija na finansirane istraživačke projekte nije u dovoljnoj meri transparentan. Studentima nisu javno dostupne informacije o mogućnostima uključivanja u projekte;
- 7) Gledano u celini, postojeći sistem finansiranja visokog obrazovanja ne rešava probleme ni ravnopravnosti u dostupnosti obrazovanja, ni efikasnosti studiranja, ni kvaliteta studija, niti podržava studiranje u onim oblastima koje su posebno važne za razvoj privrede i društva u Republici Srbiji.

Navedeni nedostaci pokazuju da finansiranje visokog obrazovanja nije na adekvatan način postavljeno, pa se kao posledica javlja socijalno nezadovoljstvo i među

studentima, i među nastavnicima, i u segmentima društva koja se oslanjaju na visoko obrazovanje.

Socijalni, ekonomski, obrazovni i drugi razlozi za formulisanje novog modela finansiranja

Smernice za usvajanje novog sistema finansiranja proističu iz pobrojanih uočenih slabosti sadašnjeg sistema finansiranja.

Važan i uvek prisutni parametar svakog dobrog sistema finansiranja je podizanje kvaliteta obrazovanja. Postojeći sistem finansiranja podstiče sve VŠU na što veći upis studenata, a implicitno i na veću efikasnost studiranja, tj. prolaznost na ispitima. To, samo po sebi, nisu neprihvatljivi ciljevi, jer i novi sistem treba da ih ostvaruje. Međutim, postojeći sistem nije obezbedio mehanizme koji bi sprečavali da se ti ciljevi ostvare na račun kvaliteta obrazovanja. Novi sistem bi takve korektivne mehanizme trebalo da obezbedi, jer kvalitet obrazovanja je primarni cilj, a iz njega se izvode dva sekundarna cilja - povećanje broja studenata i povećanje efikasnosti studiranja.

Model unapređenja finansiranja visokog obrazovanja na državnim fakultetima

Novi model finansiranja mora i dalje jedinstveno obuhvatati različite nivoe i vrste studija (akademske i strukovne) i ustanovljavati jedinstvena pravila. Strateški cilj je dostizanje evropskog proseka relativnog izdvajanja za visoko obrazovanje iz javnih sredstava njegovim povećanjem na 1,25% BDP. Ispunjenje datog cilja može se postići postepeno, sledećom dinamikom: u 2014. godini povećanje na 0,9%, u 2016. godini povećanje na 1,05%, u 2018. godini povećanje na 1,15% i u 2020. godini povećanje na 1,25%. Ovdje su uračunate sve vrste sredstava koja se izdvajaju - školarine, subvencionisanje kredita i školarina, studentski standard, i sva druga sredstva koja se iz budžeta, po bilo kom osnovu, usmeravaju u visoko obrazovanje za finansiranje tekućih troškova i za razvoj.

Osnovna ideja novog modela finansiranja je javno utvrđivanje iznosa troškova studiranja po pojedinim oblastima i institucijama i za najveći broj studenata (sufinansirajući) uvođenje obaveze da i država i studenti plaćaju po deo školarine. Tako raspodeljena državna i studentska participacija ima za cilj ukidanje sadašnje nepravedne velike razlike među onim studentima koji ništa ne plaćaju i onim koji plaćaju sve. Osnovu sistema finansiranja i dalje predstavlja broj studenata, ali će na VŠU čiji je osnivač Republika Srbija sada postojati:

- 1) budžetski studenti (samo uspešni i nadareni studenti slabijeg imovnog stanja koji znaju koliko košta njihovo studiranje, a država u potpunosti pokriva utvrđene troškove studiranja);
- 2) sufinansirajući studenti (kojima deo troškova studiranja pokriva država, a drugi deo do punog iznosa školarine plaćaju sami, uz mogućnost da ako žele koriste subvencionisani kredit od države);
- 3) samofinansirajući studenti (koji pun iznos školarine plaćaju sami, takođe uz mogućnost da ako žele koriste subvencionisani kredit od države).

Rang-liste studenata, po kojima će država definisati kvote za budžetske i sufinansirajuće studente, kao i kvote po oblastima i ustanovama visokog obrazovanja, biće jedinstvene za neku instituciju i za prvu godinu studija formirane ne samo na osnovu pokazanog uspeha (kakvo je sadašnje stanje), već i na osnovu socijalnog statusa studenta. Svake školske godine država utvrđuje navedene kvote i striktno kontroliše njihovu primenu u skladu sa uslovima akreditacije.

Svake godine država donosi odluku o nivou sredstava i o strukturi raspodele tih sredstava po oblastima, u zavisnosti od procene prioriteta. Stoga je potrebno pažljivo planirati kvote za upis budžetskih i sufinansirajućih studenata po pojedinim oblastima na osnovu kriterijuma kvaliteta i relevantnosti VŠU i njihovih studijskih programa. Kvote moraju da budu usklađene s utvrđenim strateškim prioritetima i s potrebama javnog i privatnog sektora. U početnom trenutku ovom strategijom se predviđa da bi odnos upisanih budžetskih i sufinansirajućih studenata trebalo da bude oko: 15% - prirodne, 35% - tehničko-tehnološke, 15% - medicinske i 35% - društveno-humanističke nauke. Osim toga, u novi model finansiranja potrebno je ugraditi i posredne podsticaje za studiranje prirodnih i tehničko-tehnoloških nauka.

Novi model finansiranja se dalje oslanja na postojeću Uredbu, gde je posebno značajan način utvrđivanja potrebnog broja nastavnog i nenastavnog osoblja, kao i princip postojanja i raspodele sopstvenih prihoda. Pored potrebnog inoviranja u pogledu usaglašavanja sa studiranjem po Bolonjskim principima (modeli finansiranja OAS, OSS, MAS, MSS i doktorskih studija), Uredbu je potrebno posebno doraditi na sledeći način:

1) Utvrditi iznose troškova studiranja po pojedinim oblastima i institucijama uzimajući u obzir normative Uredbe, pritom vodeći računa o kvotama broja studenata koje MP planira da odobri u skladu s akreditacionim uslovima. Utvrditi faktore koji utiču na nivo potrebnih rashoda, uraditi neophodne korekcije nivelisanja po ustanovama i odrediti iznos troškova studiranja koji bi studentu služio kao referentni iznos u odnosu na koji će mu se tražiti sufinansiranje. Pojedine VŠU mogu propisati školarinu i veću od iznosa troškova studiranja, računavajući i javno prikazujući i ostale troškove koji nisu obuhvaćeni normativima Uredbe;

2) Ukinuti nepravednu razliku između budžetskog i samofinansirajućeg studenta, što se odnosi na ekstremne slučajeve potpunog neplaćanja školarine i plaćanja u celini, i to uvođenjem linearne skale sufinansiranja školarine svakog sufinansirajućeg studenta. Dakle, za neku visokoškolsku instituciju bi se formirala jedinstvena rang-lista studenata rangiranih po uspehu, i samo za prvu godinu studija kombinovana i sa kriterijumom socijalnog stanja (odnos kriterijuma može biti na primer 50:50%, uz striktnu kontrolu validnosti socijalnog statusa). Na osnovu nje, postojali bi potpuno budžetski studenti (najbolje plasirani na rang-listama), dok bi se za ostale studente uvela lična participacija u školarini (do maksimalnog iznosa kvote za sufinansirajuće studente). Iznos participacije bi se utvrđivao prema mestu koje student zauzme na rang-listi. Studenti iz gornjeg dela liste imali bi manje učešće u finansiranju školarine, dok bi oni pri dnu imali veće. Sredstva za sufinansiranje školarine studenti bi obezbeđivali ili gotovinskim uplatama (kako je u sadašnjem sistemu) ili iz kredita koje bi nudila Nacionalna razvojna banka i zainteresovane komercijalne banke (i koje bi svi takvi studenti po završetku studija vraćali), a sve te kredite bi subvencionisala država. U iznos kredita mogu da se dodaju i životni troškovi, posebno za one studente koji studiraju van mesta u kome žive, a nisu dobili mesto u studentskom domu. U tom cilju, država bi pregrupisala raspoloživa

budžetska sredstva i stvorila poseban budžetski konto za te namene. Akcionim planom će se detaljnije definisati različiti načini su - i samofinansiranja kroz ugovore i kredite;

3) Novi sistem finansiranja će i dalje stimulisati VŠU da deo sredstava ostvaruju kroz saradnju s privredom i učešće u različitim tipovima projekata. U tom smislu, uz striktno poštovanje normativa kvaliteta nastave i istraživanja, VŠU bi se omogućilo:

(1) da samostalno (uz aktivno delovanje saveta VŠU gde radi uticaja i kontrole postoje državni predstavnici) raspolažu imovinom koju su stekle iz sopstvenih prihoda, da samostalno raspolažu sopstvenim приходima, uključujući njihovo ukamaćivanje, kao i da samostalno odlučuju, bez postojećih ograničenja, o raspodeli tih prihoda za plate zaposlenih i sl;

(2) da pokriju sve fiksne materijalne troškove (npr. grejanje i sl.), a delimično i ostale troškove (struja, komunalije, telefoni i sl.) i to primenom postojećeg principa iz Uredbe o procentu kojim sopstveni prihodi učestvuju u pokriću ukupnih materijalnih troškova (tj. VŠU pokrivaju materijalne troškove iz sopstvenih prihoda u procentu kojim njihovi prihodi učestvuju u ukupnim приходima). Takođe bi se, u značajnoj meri, povećali troškovi za tekuće i investiciono održavanje, troškovi za rad biblioteka, laboratorija i sl. i to prema zahtevima Bolonjskog procesa;

4) Koeficijente za složenost posla zaposlenih na državnim VŠU postepeno povećavati, do odnosa 1:7 od najniže do najviše kvalifikovanog, a tzv. vrednost boda povećati, u skladu s budžetskim mogućnostima;

5) Razviti i u model finansiranja ugraditi indikatore kojima se meri kvalitet obrazovnog procesa i podstiče izvrsnost nastavnog kadra. Pritom, posebnu pažnju posvetiti pooštavanju uslova za izbor nastavnika i postojanju i primeni stvarne ocene njihovog pedagoškog rada;

6) Ako novi model finansiranja (na primer, zbog malog broja upisanih studenata) ugrožava rad i poslovanje nekih državnih VŠU koje su posebno značajne za naciju, ili posebno bitne za nacionalnu kulturu, država treba da primeni institucionalno budžetsko finansiranje. Pritom, svi studenti mogu imati status budžetskih;

7) Za pojedine discipline MP može od državne ili privatne VŠU da naruči poseban obrazovni program koji će posebno i da finansira;

8) Model finansiranja doktorskih studija mora da obuhvati: školarinu (troškove nastave, mentorstvo, administrativne troškove); troškove istraživanja (materijalni i režijski troškovi, oprema za istraživanje, mobilnost, učešće na naučnim skupovima, podrška za publikovanje); rad studenta doktorskih studija - mladog istraživača početnika (lična primanja, zdravstveno i/ili penziono osiguranje). Statusi studenata su analogni s onim statusima na osnovnim i master studijama, i potrebno je definisati prava i obaveze kako studenta, tako i VŠU korisnika budžetskih sredstava. Broj studenata doktorskih studija, kao i kvote budžetskih i sufinansirajućih studenata, zasnivati na potrebi za razvojem neophodnih akademskih disciplina na univerzitetima i prioritetnih oblasti naučnog, tehnološkog, privrednog, društvenog i kulturnog razvoja. Broj budžetski finansiranih i

sufinansiranih studenata doktorskih studija treba da raste kako bi do 2020. godine dostigao 10% studenata koji završavaju master studije;

Pored toga, potrebno je uspostaviti i druge modalitete finansiranja doktorskih studija kroz delimično finansiranje iz javnih izvora, uz učešće privatnog sektora, fondacija, pri čemu je neophodno osigurati da svaki student doktorskih studija bude uključen u organizovan naučno-istraživački rad. Potpuno finansiranje doktorskih studija od strane studenata omogućiti samo u onim slučajevima kada VŠU studentu garantuje organizaciju istraživačkog rada koji je obuhvaćen školarinom. Posebnim aktom potrebno je odrediti pravila finansiranja doktorskih studija, čije će odrednice biti sprovedene javno i konsekventno. Njime je potrebno predvideti sredstva za podsticanje mobilnosti studenata i profesora, posebno dolazaka studenata i profesora iz inostranstva. Po mogućstvu uvesti poreske podsticaje za privredna društva koja šalju svoj mladi kadar na doktorske studije;

9) Definisati pravila alokacije sredstava za **investiciono održavanje** (prostor, infrastruktura), kao i za **finansiranje razvoja visokog obrazovanja** - nabavka didaktičke opreme (audiovizuelnih sredstava, informatičke opreme za nastavu, opremanje laboratorija za nastavu u VŠU), izvora za učenje (literature, pretplata na časopise i baze podataka), podrška osnivanju centara za unapređenje i evaluaciju nastave, finansiranje nezavisnih recenzenata nastavnog procesa, itd;

10) Potrebno je uraditi stručnu ekonomsku analizu efikasnosti postojeće mreže VŠU i jasno definisati kriterijume za gašenje nekih institucija i za otvaranje novih. Naročito se mora voditi računa o održivosti pojedinih institucija i cele mreže, uz jasnu ideju o uključivanju kvalitetnih naučno-istraživačkih instituta u akademsku mrežu;

11) Intenzivirati stručni i finansijski nadzor nad radom VŠU, uključujući i angažovanje eksternih evaluatora, uz striktno praćenje usklađenosti rada po akreditacionim i finansijskim normativima;

12) Uslove akreditacije i standarde kvaliteta treba uskladiti s metodologijom obračuna cene obrazovanja, kako bi se odredio optimalni odnos kvalitet/troškovi, pri čemu je gornji nivo troškova ograničen mogućnostima finansiranja, a donji nivo - troškovima koji obezbeđuju minimalno prihvatljiv kvalitet obrazovanja (koje se najčešće definiše standardima akreditacije);

13) Novi način finansiranja uskladiti sa finansiranjem naučno-istraživačkog rada, kao i uvođenjem elemenata koji se odnose na: opremanje, naučno i stručno usavršavanje nastavnika, podsticanje razvoja nastavno-naučnog i nastavno-umetničkog podmlatka; rad sa darovitim studentima; međunarodnu saradnju i mobilnost; informacionu podršku istraživanjima; finansiranje opreme i uslova za studiranje studenata sa hendikepom, itd.

Efekti uvođenja novog modela finansiranja bili bi:

1) veća pravednost u dostupnosti studiranja;

2) transparentnost: za svakog studenta je poznato koliko košta njegovo obrazovanje i koliko država u to ulaže;

3) studenti imaju ista prava, tj. pravo na državnu pomoć, zavisno od svog materijalnog stanja, uspeha u studiranju i oblasti studiranja;

4) unapređenje strukture diplomiranih studenata (po oblastima/disciplinama), putem finansijskih podsticaja za usmeravanje studenata pri izboru studija;

5) ostvarenje veće efikasnosti studiranja (studiranje u roku), zbog gubljenja prava na budžetsko (su)finansiranje u slučaju slabih rezultata u studiranju i odgovornost studenta za sredstva koja su uložena u njegove studije, jer ima obavezu da vrati ta sredstva ako ne završi studije;

6) zadovoljstvo studenata (i njihovih roditelja), jer svako može da dobije i budžetsko (su)finansiranje (u meri definisanoj određenim uslovima) i povoljan studentski kredit, čime se može pokriti ceo iznos školarina, a deo se mora vratiti kroz otplatu kredita nakon zapošljavanja.

S druge strane, najosetljivije je pitanje reakcije studenata koji su do sada u mnogo većoj meri imali potpuno besplatno studiranje, a koji s novim sistemom to sebi ne uspeju da obezbede. Procena je da bi mnogo veći broj studenata trebalo da prihvati s odobravanjem ovaj novi sistem finansiranja, jer on svim budžetskim i sufinansirajućim studentima obezbeđuje delimično besplatno finansiranje, uz mogućnost da, korišćenjem povoljnog studentskog kredita, plaćaju deo školarine koji nije pokriven iz budžeta. Studentski kredit se otplaćuje po završetku studija, tako da tokom studija studenti nisu opterećeni otplatom kredita.

Potrebni uslovi za implementaciju novog modela finansiranja

Neophodno je da se formira nacionalna razvojna banka i da se predvidi fond sredstava za subvencionisanje kredita studenata. Nacionalna razvojna banka i zainteresovane komercijalne banke bi sa studentom ugovorali uslove kreditiranja radi plaćanja školarina. Iz predviđenog fonda sredstava bi se kroz subvencije bankama obezbedili posebno povoljni kreditni uslovi (dugi poček, niske kamate).

Neophodno je da Vlada usmerava VŠU na racionalnije poslovanje, uz bolje korišćenje svih resursa kojim VŠU raspolažu, ali nikako na način koji bi prouzrokovao da VŠU zbog toga umanjuju kvalitet obrazovanja.

Radi ostvarivanja i praćenja potrebne strukture visokokvalifikovanog kadra, trebalo bi razmotriti mogućnost osnivanja nove ili osposobljavanja neke od postojećih nacionalnih institucija, s kvalifikovanim i nezavisnim stručnjacima, za razmatranje pitanja i predlaganje mera na osnovu kojih bi Vlada donosila odluke o prioritetima i o broju studenata (po oblastima) za koje se obezbeđuje budžetsko finansiranje s različitim nivoom sufinansiranja. Ta institucija mogla bi biti i u sastavu NSZ, ili u okviru neke druge postojeće organizacije koja raspolaže kapacitetima za blagovremeno i kontinualno praćenje kretanja u društvu i potreba za kadrovima, trendove razvoja u svetu i u Republici Srbiji, i na osnovu toga pravi procene potrebnih kadrova i njihovih kompetencija.

4. Finansiranje obrazovanja odraslih

Model finansiranja celoživotnog učenja, odnosno posebno obrazovanja odraslih, nije sistemski utvrđen, pa u ovom trenutku i ne postoji. Dodatno obrazovanje i usavršavanje nije usklađeno s potrebama društva i tržišta, pa finansiranje bilo iz javnih, bilo iz privatnih izvora nije kontinualno, već sporadično, od slučaja do slučaja.

Hroničan nedostatak sredstava u budžetu i njihovo usmeravanje za osnovne vrste obrazovanja, čini da za obrazovanje odraslih ne postoje posebni javni fondovi. Tako je nastala velika nesrazmera u izdvajanju sredstava za obrazovanje mlađih i odraslih, kao i ostale nesrazmere opisane u delu strategije posvećene obrazovanju odraslih. S druge strane, kao blaga (jer ulaganja nisu velika) kompenzacija, u ovoj vrsti obrazovanja najizraženije je samofinansiranje privatnih kompanija i lica.

Stoga, u ovom trenutku odmah treba primeniti sledeće mere:

1) U skladu s budžetskim mogućnostima, tamo gde država (na republičkom ili lokalnom nivou) ima interes da finansira one oblike obrazovanja odraslih koji su joj potrebni (razne dokvalifikacije, inovacije znanja, sticanje novih potrebnih kompetencija itd.), naročito u javnom sektoru, primeniti opisani model finansiranja visokog obrazovanja. Dakle, kombinovati javno i individualno finansiranje (participaciju odraslih koji se obrazuju, pošto će oni od toga imati dobit u vidu lakšeg zapošljavanja ili novog i bolje plaćenog posla), pri čemu to uključuje i pravo odraslih koji se obrazuju na podizanje subvencionisanih kredita;

2) Uvoditi mere koje očigledno dovode do povećanja finansijskih ulaganja u ovu vrstu obrazovanja i to naročito iz privatnog sektora, npr. usvajanjem određenih oblika poreskih podsticaja. Naime, kad postoje poreski podsticaji, kompanije bi sredstva alocirale u profesionalno usavršavanje i trening zaposlenih, umesto da uplaćuju sredstva u budžet. Time bi se stvorila i pozitivna povratna sprega jer bi kompanije direktno sagledavale pozitivne efekte ulaganja u zaposlene i poboljšanje svog poslovanja. Podsticaje treba uvesti i za pojedince koji sami žele da nastave svoje obrazovanje, kao i za formiranje tržišta ponude i potražnje u ovoj vrsti obrazovanja.

Na osnovu primera dobre prakse, postepeno se može ustanoviti održiv sistem finansiranja obrazovanja odraslih i doživotnog učenja, uz korišćenje svih vrsta izvora finansiranja - budžeta, privatnih ulaganja poslodavaca i pojedinaca, kao i međunarodnih donatorskih projekata.

5. Finansiranje učeničkog i studentskog standarda

Tekući model finansiranja učeničkog i studentskog standarda vrlo je dobar, ali ne i dovoljan. Nivo izdvajanja, kao i pravila za dobijanje povlastica, godinama su razrađeni i uhodani. S obzirom na ukupnu ekonomsku situaciju, nivo izdvajanja omogućava relativno širok obuhvat učenika i studenata kojima se dodeljuju povlastice, ali sve više se oseća nedostatak kapaciteta. Zato u ovom segmentu s takvom praksom obavezno treba nastaviti, uz povećanje kapaciteta i time dostupnosti obrazovanju.

Važnost održanja postignutog nivoa finansiranja, kao i njegovog podizanja, naročito će se ogledati u odnosu na novi model finansiranja školarina. Dakle, kako će veliki broj studenata morati da plaća školarinu, to će sigurno porasti zahtevi za boljim (za studenta jeftinijim, a za državu skupljim) standardom (smeštaj, hrana, prevoz, džeparac itd.). U

odnosu na sadašnji sistem, moraće nastati promene, što znači da se povlastice dele svaka posebno (a ne nekom sve, a nekom ništa), a takođe i da se deo tih troškova vraća kroz kredit koji student podiže (analogno sa školarinom). Dakle, kao što se procentualna participacija države predviđa u školarinama, tako će se ona vršiti i kod studentskog standarda.

6. Finansiranje obrazovanja iz drugih izvora

U odnosu na finansiranje iz javnih izvora (kome je dominantno bila posvećena pažnja), finansiranje obrazovanja mora sve više da uključuje i druge izvore kao što su privatni (lično, porodično, kompanijsko i drugo nevladino) i međunarodni (donatorski i drugi projekti). U sistemima i preduniverzitetskog i visokog obrazovanja prikazani su načini privatnog ulaganja, i oni se uglavnom ogledaju kroz samofinansiranje i sufinansiranje. Ako se samo za visoko obrazovanje uzme u obzir da je broj studenata na privatnim univerzitetima oko 20% ukupno upisanih, a da je na državnim univerzitetima odnos budžetskih i samofinansirajućih približno pola-pola, to znači da u sistemu visokog obrazovanja pored prikazanog nivoa sredstava iz javnih prihoda, postoji još približno 40 - 50% sredstava iz privatnih izvora.

Nivo ulaganja javnih sredstava meren procentom BDP predstavlja jasan cilj ove strategije a to je dostizanja proseka razvijenih zemalja i zemalja u razvoju, dok što većim podsticajima (od kojih su neki opisani ranije) treba podići i nivo ulaganja iz privatnih izvora. Takođe, do 2020. godine visina sredstava koja se može dobiti iz međunarodnih projekata uopšte nije mala, i zadatak svih obrazovnih ustanova na svim nivoima obrazovanja jeste da se uključe u te projekte. Ovo je sigurno bitno s finansijske strane, ali još više s obrazovne, kako bi se oni koji upravljaju finansijama kroz te projekte bolje obučili i usaglasili s borbom za finansije koja se svuda vodi.

III. OBRAZOVANJE I VASPITANJE POJEDINIH KATEGORIJA UČENIKA

1. Obrazovanje i vaspitanje pripadnika nacionalnih manjina

Obrazovanje pripadnika nacionalnih manjina je integralni deo sistema obrazovanja Republike Srbije. Iz toga sledi da i za obrazovanje pripadnika nacionalnih manjina važe sva strateška opredeljenja iz SROS, uz uvažavanje svih prava koje manjine imaju u oblasti obrazovanja na osnovu ustavnih i zakonskih odredbi.

U tom smislu misija obrazovanja nacionalnih manjina je da osigura, s jedne strane, pravo na kvalitetno obrazovanje, kao i za sve građane Republike Srbije, i time omogućiti integraciju pripadnika manjina u društvenu zajednicu, a s druge strane, da osigura pravo na očuvanje i razvijanje nacionalnog i kulturnog identiteta svih nacionalnih manjina.

Posebne strateške mere kojima se ostvaruje takva misija obrazovanja nacionalnih manjina su sledeće:

1) dodatno finansiranje specifičnih troškova obrazovanja nacionalnih manjina (npr. štampanje niskotiražnih udžbenika na jezicima nacionalnih manjina);

- 2) razvijanje obrazovnih programa u onim disciplinama (školskim predmetima) koje su od posebnog značaja za očuvanje i razvoj nacionalnog i kulturnog identiteta;
- 3) posebno pravo na negovanje maternjeg jezika svake nacionalne manjine, pravo na izvođenje nastave na maternjem jeziku, a u slučajevima kada je to moguće i obezbeđivanje obrazovanja nastavnika na maternjem jeziku za izvođenje nastave na maternjem jeziku i obezbeđivanje obrazovnih resursa na maternjem jeziku;
- 4) odgovarajuće predstavljanje u organima upravljanja i rukovođenja obrazovno-vaspitnim ustanovama;
- 5) pravo na učešće u donošenju odluka o mreži obrazovno-vaspitnih ustanova kada je to važno za prava nacionalnih manjina na obrazovanje;
- 6) posebne mere za povećanje dostupnosti obrazovanju i druge mere podrške, posebno za one nacionalne manjine čiji pripadnici u većoj meri pripadaju obrazovno defavorizovanim socijalnim grupama (Romi, Vlasi);
- 7) u obrazovanju pripadnika nacionalnih manjina treba, gde god je to moguće, razvijati prave dvojezične institucije i programe koji obuhvataju pripadnike i manjinskih zajednica i većinskog naroda u cilju razvijanja dobrih međuetničkih odnosa i bolje socijalne kohezije i integracije.

2. Obrazovanje i vaspitanje obdarenih i talentovanih učenika i studenata

Obdareni/talentovani učenici, odnosno učenici i studenti koji postižu izuzetno visoka obrazovna postignuća predstavljaju onaj deo populacije dece i mladih koji imaju potencijale da postanu vodeći resurs u stvaranju novih vrednosti u različitim oblastima. Ovim kategorijama učenika i studenata treba omogućiti obrazovanje koje će podsticati puni razvoj njihovih sposobnosti uz vođenje računa o njihovom celovitom razvoju. Da bi se izašlo u susret njihovim potrebama i mogućnostima u okviru svih vaspitno-obrazovnih podсистema, obezbediće se mere za kontinuiranu podršku radu i razvoju ovih učenika i studenata:

- 1) Razvijanje sistema za identifikaciju talentovane i obdarene dece bez obzira na sredinu u kojoj žive. Posebno je važno prepoznavanje te dece u nerazvijenim, siromašnim i socijalno defavorizovanim sredinama, gde lokalna zajednica, seoski učitelji i saradnici u odeljenjima MP mogu da imaju ključnu ulogu. Veće uključivanje dece iz osetljivih kategorija u predškolsko vaspitanje i obrazovanje omogućiće i bolju ranu identifikaciju talentovanih;
- 2) Primenom modernih koncepcija nastave/učenja i metoda aktivnog učenja/nastave, istraživačke nastave i slično u pred-univerzitetskom i univerzitetskom obrazovanju obezbeđuje se veći stepen individualizacije nastave i prilika da obrazovanje izađe u susret različitim tipovima dece i mladih;
- 3) Postojanjem izborne nastave i bogate ponude vannastavnih aktivnosti u školi otvara se prostor za razvoj specifičnih interesovanja, sposobnosti i talenata učenika i uvođenje široke palete različitih aktivnosti prema vrstama i složenosti. Vannastavne aktivnosti koje

uključuju saradnju škole sa naučnim, kulturnim, sportskim, tehničko-tehnološkim i drugim institucijama i organizacijama poseban su prostor za talentovane i obdarene učenike;

4) Jednosmerni rad i dobri uslovi za rad u školi (oprema, knjige, materijali za učenje i rad) omogućavaju višenamensko korišćenje školskih prostora i opreme i stvaranje uslova za grupni rad, vršnjačku edukaciju, razmenu i saradnju sa referentnim stručnjacima i institucijama u okviru malih istraživanja i projekatske nastave, što sve zajedno daje mogućnosti da se na različite načine uključe svi koji imaju posebna interesovanja, sposobnosti i talente;

5) Postojanje mogućnosti modularizacije nastave i da se različitim trajektorijama učenik kreće kroz opšte srednje obrazovanje daje priliku da se biraju različiti programi i izazovnije metode nastave/učenja (istraživačka nastava, projekatsko-mentorski sistem rada, uključivanje u projekte istraživačkih institucija, individualni projekti);

6) Razvijeni standardi postignuća definišu i postignuća u najvišim kategorijama, a mere i akcije planirane u okviru ove strategije usmerene su na značajno povećanje broja učenika u tim najvišim kategorijama postignuća;

7) Razvijeni sistem karijernog vođenja i savetovanja u školama i visokoobrazovnim ustanovama;

8) Razvoj aktivnog učenja u vanškolskim aktivnostima (istraživačke, umetničke, sportske i druge letnje škole, kampovi, ekskurzije, nastava u prirodi, i sl.) daje mogućnost da se školska i akademska znanja povežu, osmisle i praktično primene, što je dodatni izazov za školski i akademski uspešne mlade;

9) Pored podsticanja intelektualnog razvoja i razvoja određenih talenata, jednaka pažnja se posvećuje i drugim aspektima razvoja ove kategorije učenika. U radu sa talentovanim i obdarenim decom i mladima posebna pažnja će se obraćati na vaspitni aspekt: na podsticanje njihove saradnje sa drugima; na odnos prema vlastitoj sredini; na razvoj svesti o međusobnoj međuzavisnosti; na razumevanje prava i obaveza; i na psiho-socijalnu podršku toj grupi učenika u razvoju realne slike o sebi, sposobnosti samoevaluacije, metakognitivnih znanja i veština, radi boljeg i efikasnijeg upravljanja vlastitim životom i karijerom;

10) Razvijanje etosa škole i VŠU mora uključivati stvaranje klime u kojoj se podržavaju i vrednuju: uloženi trud i istrajan rad, inicijativnost, konstruktivna saradnja sa drugima, široko i raznovrsno znanje i umenje koje se ume povezati i primeniti u svakodnevnom životu, težnja ka izvrsnosti i vrhunskim postignućima, participacija i svest o vlastitoj odgovornosti, briga o dobrobiti vlastite zajednice i održivom razvoju, humanitarni rad i rad u zajednici. Takva sredina koja podržava i ukazuje na sve dobre i kvalitetne aktivnosti i produkte podiže opšti nivo i kvalitet rada u školi i stvara plodnu osnovu i za razvoj vrhunskih dostignuća;

11) U obrazovanju i vaspitanju obdarenih/talentovanih treba izbegavati tendenciju trke za nagradama, naročito u takmičenjima koja se fokusiraju na jednostrane i uprošćene pokazatelje uspešnosti koji potiskuju obrasce učenosti koju karakteriše dubina i širina znanja, umenja, umešnosti i stvaralačkih rezultata i unutrašnja motivacija. Potrebno je

koncipiranje novih oblika takmičenja koji podržavaju zaista vrhunska postignuća u učenju i stvaralačko učenje, koji podržavaju istinske produkte stvaralaštva mladih;

12) U vrednovanju rada škola, i specijalizovanih i redovnih, ključno merilo je procena **pedagoške dodate vrednosti škole**, tj. specifičnog doprinosa škole razvoju, vaspitanju i obrazovanju učenika, a ne ono što je efekat sposobnosti i talenata učenika, dobrih kućnih, socio-kulturnih i ekonomskih okolnosti, ili rada sa privatnim nastavnicima;

13) Razviti **celoviti sistem podrške i podsticaja** obdarenim i talentovanim učenicima i studentima. Osnovna misija tog sistema je da formira vrhunske stručnjake koji se dokazuju kvalitetom rezultata, da uvede standarde izvrsnosti u naš obrazovni sistem koji na najvišim nivoima obrazovanja (master i doktorske studije, postdoktorski programi) stvara nove vrednosti inovacije, istraživačke i umetničke produkte;

14) Sistem podsticaja obdarenim/talentovanim učenicima i studentima, odnosno učenicima i studentima koji postižu izuzetne rezultate u učenju čine: razne nagrade, posebne stipendije, fondovi i fondacije za naučni i umetnički podmladak, centri izvrsnosti, centri za talente, specijalizovane škole i programi, istraživačke stanice, regionalni centri za talentovane, umetničke kolonije, letnje škole, itd. Svi ti oblici podsticaja obdarenih /talentovanih koji se finansiraju iz javnih izvora treba da budu usklađeni u pogledu funkcija koje imaju, da budu povezani sa društvenim prioritetima, da budu zasnovani na istim principima davanja finansijske podrške. Svi ti sistemi podrške moraju biti u okviru MP, jer su važan deo sistema obrazovanja i vaspitanja i treba da budu usklađeni sa misijom obrazovanja u celini;

15) Država treba da podstiče (putem poreskih olakšica, isticanjem onih koji pokazuju društvenu odgovornost u ovoj oblasti) formiranje sistema podrške obdarenim/talentovanim učenicima i studentima od strane privrednih društava, lokalnih samouprava, privatnih osnivača koji treba da imaju punu slobodu da definišu oblasti u kojima se postižu vrhunski rezultati i načine podsticaja i podrške.

3. Obrazovanje i vaspitanje osoba sa invaliditetom i smetnjama u razvoju, osoba sa teškoćama u učenju i osoba iz defavorizovanih sredina

Osobe sa invaliditetom i smetnjama u razvoju, osobe sa teškoćama u učenju i osobe iz defavorizovanih sredina i socijalnih grupa (deca, adolescenti i odrasli) imaju puno pravo na kvalitetno obrazovanje i vaspitanje uz uvažavanje njihovih specifičnosti (OECD klasifikacija).

Osnovno strateško opredeljenje u obrazovanju ovih osoba je *inkluzivni pristup* u obrazovanju koji obezbeđuje njihova prava i omogućava njihovu socijalnu inkluziju.

Uzimajući u obzir karakteristike ovih osoba u realizaciji obrazovanja primenjivaće se sledeća dva modela obrazovanja:

1) **inkluzivno obrazovanje**;

2) **specijalno obrazovanje** (obrazovanje u specijalnim vaspitno-obrazovnim ustanovama i programima).

Model inkluzivnog obrazovanja će se primenjivati po pravilu za sve osobe koje spadaju u kategorije osoba iz defavorizovanih sredina (društvenih grupa), za sve osobe sa teškoćama u učenju i za sve osobe sa smetnjama u razvoju za koje je to rešenje najpovoljnije.

Odluke o tome koji od dva modela će se primenjivati treba da se zasniva na stručnoj proceni koje rešenje je u najboljem interesu osoba sa invaliditetom i smetnjama u razvoju, osoba sa teškoćama u učenju i osoba iz defavorizovanih sredina, ali i procene efekata inkluzije i za ostale osobe u inkluzivnim grupama.

Odluke o tome koji model obrazovanja je najpovoljniji za osobe sa invaliditetom i smetnjama u razvoju, za osobe sa teškoćama u učenju i za osobe iz defavorizovanih sredina u praksi će se donositi na osnovu mišljenja stručnjaka (lekara, pedijatar, dečjih psihijatar, psihologa, defektologa i pedagoga). Uvođenje modela inkluzivnog obrazovanja i postepeno prevođenje pojedinih kategorija iz modela specijalnog obrazovanja u model inkluzivnog obrazovanja, naročito za osobe sa smetnjama u razvoju, donosiće se na osnovu mišljenja stručnjaka i pošto se obezbede svi uslovi za to prevođenje: osiguranje dodatnog finansiranja, priprema ustanova i posebna pomoć ustanovama koje imaju veći broj takvih osoba, obuka kadrova, obezbeđivanje adaptiranih prostornih i drugih uslova, razvijanje odgovarajućih programa (uključujući i individualnih obrazovnih planova), resursa za učenje i tehničkih pomagala, obezbeđivanje posebnih sistema podrške (uključujući i personalne/pedagoške asistente).

Uvođenjem inkluzivnog modela i ustanove za specijalno obrazovanje nužno menjaju svoj karakter (u pogledu osoba koje obuhvataju, načina rada, dobijaju i novu ulogu specifičnog resursnog centra).

Napredovanje u učenju osoba u inkluzivnom obrazovanju treba redovno da prate stručni timovi i da na osnovu praćenja određuju koje vrste specifične podrške treba pružati tim osobama u daljem radu.

S ciljem obezbeđivanja dostupnosti obrazovanja za osobe sa smetnjama u razvoju, pored opštih uslova, moraju se osigurati i posebni uslovi, kao što su: obezbeđivanje prevoza kada su obrazovne institucije na većoj udaljenosti, fizička dostupnost prostora u kojima se odvija vaspitno-obrazovni proces, obezbeđivanje tehničkih pomagala, mogućnost korišćenja adaptiranih informaciono-komunikativnih sredstava i učenja na daljinu, pomoć personalnog asistenta, itd.

U pogledu standarda obrazovnih postignuća osoba sa smetnjama i teškoćama u razvoju koje se mogu obrazovati potrebno je da se razmotre sledeće alternative: da za njih važi osnovni nivo standarda koji su urađeni za odgovarajući nivo obrazovanja u redovnim školama ili da se definišu posebni standardi (ili da to bude zavisno od kategorije i stepena smetnji u razvoju). Programi obrazovanja ovih osoba moraju da se razvijaju polazeći od tako definisanih standarda postignuća.

Prednosti inkluzivnog pristupa u obrazovanju ne ogledaju se samo u realizaciji prava na obrazovanje za sve, povećanju socijalne inkluzije i smanjenju siromaštva, već on ima *značajne vaspitne efekte*. Inkluzivni pristup u školama i u VSU stvara osnovu za formiranje i razvoj saradnje, solidarnosti i uzajamnog poštovanja, tolerancije na

različnost, otvorenosti prema drugom i drugačijem i preventive za sprečavanje predrasuda i stereotipa u mišljenju i ponašanju.

Deo peti IMPLEMENTACIJA

1. Akcioni plan

Dalje aktivnosti na razradi dokumenta SROS uključice izradu akcionog plana i definisanje konkretnih mera, nosilaca aktivnosti, rokova za realizaciju aktivnosti i potrebnih sredstava.

Sprovođenjem akcionog plana realizovaće se ciljevi postavljeni ovim dokumentom.

Sredstva za realizaciju SROS biće predviđena akcionim planom u skladu sa sredstvima obezbeđenim u budžetu Republike Srbije.

2. Odnos SROS i ranije donetih strateških dokumenata

Strategija razvoja stručnog obrazovanja u Republici Srbiji ("Službeni glasnik RS", broj 1/07) i Strategija razvoja obrazovanja odraslih u Republici Srbiji ("Službeni glasnik RS", broj 1/07) primenjivaće se do isteka perioda na koji su donete, s tim što će se Akcioni plan za sprovođenje Strategije razvoja stručnog obrazovanja u Republici Srbiji, za period 2009 - 2015. godine ("Službeni glasnik RS", broj 21/09) primenjivati do početka školske 2013/2014. godine, do kada će se doneti akcioni plan za sprovođenje SROS, kojim će biti obuhvaćene i mere i aktivnosti relevantne za realizaciju Strategije razvoja stručnog obrazovanja u Republici Srbiji i Strategije razvoja obrazovanja odraslih u Republici Srbiji.

3. Prilozi

Ova strategija sadrži: Prilog 1. - Srbija 2020+: Vizija razvoja i zahtevi prema sistemu obrazovanja i Prilog 2 - Razvoj i upotreba obrazovne statistike i informacionog sistema u obrazovanju, koji su odštampani uz ovu strategiju i čine njen sastavni deo.

4. Objavljivanje

Ovu strategiju objaviti u "Službenom glasniku Republike Srbije".

Prilog 1: SRBIJA 2020+: VIZIJA RAZVOJA I ZAHTEVI PREMA SISTEMU OBRAZOVANJA

Opšti trendovi dugoročnih strukturnih promena u privređivanju, javnim delatnostima, nauci i tehnologiji, kulturi i stilu života u širem okruženju Republike Srbije

Uvažavajući opšte trendove dugoročnih strukturnih promena u širem okruženju primarni razvojni cilj Republike Srbije jeste podizanje konkurentnosti srpske privrede. Opšti trendovi ukazuju da dinamičan razvoj srpske privrede nije moguć bez strukturnih promena, čiji će tempo prevashodno zavisiti od tri faktora: (1) povećanja investicija; (2) reforme obrazovnog sistema; (3) unapređenja poslovne klime. Samo nova ulaganja mogu da stvore konkurentnu proizvodnju i održivi privredni rast zasnovan na otvaranju novih radnih mesta. Pod ulaganjima se ovde smatraju i privatna ulaganja, koja u značajnoj meri zavise od poslovne klime, ali i ulaganja države, posebno u infrastrukturu. Ulaganje u javnu infrastrukturu moguće je ostvariti i bez ozbiljnog povećanja zaduženosti ukoliko se unapredi efikasnost javnog sektora; to podrazumeva uspostavljanje programskog budžeta, suzbijanje korupcije i restrukturiranje javnih preduzeća.

Pored negativnih demografskih trendova, tehnološkog i industrijskog zaostajanja i velikih regionalnih razlika, uporedna analiza razvojnog jaza, posebno ukazuje na trend obrazovnih razlika:

Tabela 1. Obrazovne razlike

	Norveška	Češka	Slovenija	Mađarska	Rumunija	Bugarska	Srbija
Očekivani broj godina školovanja dece	17,3	15,6	16,9	15,3	14,9	13,7	13,7
Prosečan broj godina obrazovanja 25+	12,6	12,3	11,6	11,1	10,4	10,6	10,2
Indeks obrazovanosti	0,985	0,924	0,933	0,933	0,831	0,802	0,790

Izvor: UNDP, HDR 2011.

Vizija sistema obrazovanja u Srbiji u 2020. godini oslanja se na usvojeni strateški koncept novog modela privrednog rasta *Srbija 2020: Koncept razvoja Republike Srbije do 2020. godine*, koji pretpostavlja nekoliko bitnih promena u okruženju: makroekonomski rizici biće sve izraženiji, regulatorni zahtevi na nacionalnom i međunarodnom planu će se pooštriti, a rast javnih rashoda najvećeg broja zemalja u svetu koji je sprečio drastično smanjenje tražnje privremenog je karaktera. Pored navedenih spoljnih faktora, privredni rast Republike Srbije u ovoj deceniji biće uslovljen i domaćim nasleđenim problemima i budućim izazovima. Ključni nosilac ekonomskog razvoja Republike Srbije u prethodnoj dekadi bilo je unapređenje produktivnosti rada, ali prevashodno na osnovu smanjivanja broja zaposlenih, a u strukturnom smislu to je bilo praćeno naglim razvojem sektora usluga i proizvodnje nerazmenljivih dobara, uz nagli pad učešća industrije, posebno prerađivačke i poljoprivrede. Globalni razvojni trendovi nedvosmisleno ukazuju da ovakav karakter rasta nije održiv i ta se tendencija mora preokrenuti u pravcu povećanja zaposlenosti i reindustrijalizacije.

Reindustrijalizacija će se u Republici Srbiji odvijati kroz dva uporedna procesa:

- 1) revitalizaciju i modernizaciju prerađivačke industrije i za nju vezane usluge;
- 2) razvoj niza industrija zasnovanih na znanju, a posebno kreativnih industrija.

Obrazovni sistem mora pružiti ovim procesima snažnu podršku. Suština reforme obrazovanja ogleda se u prilagođavanju celog sistema obrazovanja potrebama ukupnog razvoja Republike Srbije, a posebno budućeg tržišta rada, zadovoljavajući tražnju koju će formirati poslodavci krajem ove decenije.

Uvažavajući globalne trendove dugoročnih strukturnih promena vizija razvoja Republike Srbije u ovoj deceniji treba da bude izrastanje u društvo u kome obrazovani i kreativni ljudi stvaraju visokokvalitetne inovativne robe i usluge. Težište se mora staviti na podizanje konkurentnosti, odnosno na povećanje produktivnosti i bolje korišćenje svih raspoloživih resursa, kao i na transformaciju privrede ka oblastima sa višom produktivnošću, a koje podržavaju rast kreativnog potencijala privrede Republike Srbije. Jedino tako je moguće smanjiti apsolutni i relativni jaz u razvoju u odnosu na druge zemlje. Uloga obrazovanja u Republici Srbiji, kao poluge privrednog rasta i društvenog napretka, jeste da razvija sposobnosti razumevanja i kritičkog razmišljanja, kao i da podstiče inicijativu, stvaralaštvo i preduzetnički duh, uz timski rad i pozitivne društvene vrednosti. Slobodno, otvoreno i kvalitetno obrazovanje, svima dostupno kao osnovno demokratsko pravo, ono koje se proteže na ceo život i koje uključuje i etički i estetski odnos prema svetu, treba da predstavlja okvir za razvijanje naših potencijala i za pomeranje našeg društva na lestvici kompetencija i aktivnog učešća na svetskom tržištu. Stvaranje nove klase mladih ljudi, dobro obrazovanih, kreativnih, energičnih, uz vrednosti individualne slobode i društvene odgovornosti koju odlikuje posvećenost radu, racionalno postizanje dobiti, zdrava konkurencija i takmičenje na tržištu, štednja i investicije, biće odrednica budućeg ekonomskog rasta. Istovremeno treba napraviti jednako veliki napor da se prekvalifikuje i usavršava sadašnja radna snaga, sticanjem znanja i veština koje iziskuje nova privredna struktura.

Očekivane promene u zahtevima tržišta rada u Evropi koje proizlaze iz strategije "Evropa 2020"

Osnovna pretpostavka strategije *Evropa 2020* jeste da buduće tržište rada u Evropi treba učiniti obrazovnijim, inovativnijim i preduzetnijim s ciljem održavanja i podizanja konkurentnosti u globalnom kontekstu. S obzirom na to da cena rada u našoj zemlji raste, zaključak je da Republika Srbija treba da pokrene istu inicijativu, stremeći razvoju obrazovane radne snage koja će privući ulaganja u proizvodnju više dodate vrednosti, a istovremeno biti podloga za podsticanje stvaranja i rast inovativnog preduzetništva.

Jačanje znanja i inovacija kao pokretača budućeg "pametnog" rasta podrazumeva napređivanje kvaliteta obrazovanja na svim nivoima, slobodno kretanje ljudi, veću mobilnost studenata i radne prakse, učenje stranih jezika, sticanje iskustva kroz studiranje i život u inostranstvu, izgradnju mreža, podizanje istraživačke infrastrukture i kvaliteta istraživanja, promovisanje inovacija i prenosa znanja, maksimiziranje praktične koristi od istraživanja za mala i srednja preduzeća, razvoj javno-privatnih partnerstava, podsticanje karijere istraživača, pristup povoljnim kreditima za inovativne proizvode, kvalitetan pristup internetu itd.

EU je odredila ključne kompetencije opisane u Evropskom okviru kvalifikacija koje treba steći: 1) komunikacija na maternjem jeziku; 2) komuniciranje na stranim jezicima; 3) poznavanje matematike i osnovnih znanja iz nauka i tehnologije; 4) poznavanje rada na računaru; 5) naučiti kako se uči; 6) društvena i građanska osposobljenost; 7) smisao za inicijativu i preduzetništvo; 8) svest o kulturi i kulturno izražavanje. Sa ciljem podizanja

nivoa kvaliteta rada na univerzitetima u EHEA utvrđeni su sledeći standardi: odgovornost za kvalitet; interes društva za visoki standard; kvalitet akademskog programa; efikasna organizacija; transparentnost i spoljna ekspertiza za osiguranje kvaliteta; odgovornost prema privatnim i državnim investicijama; otvorenost za raznolikost, kreativnost i inovacije.

Proces prilagođavanja promenama u Evropi Republika Srbija je započela sa iniciranjem Bolonjskog procesa reforme univerziteta kao ravnopravan partner, ali i uz određenu nedoslednost. Posebnu brigu predstavljaju činjenice da i danas imamo veliki broj studenata po profesoru, da veliki broj studenata ne diplomira u roku, da je niska interaktivnost na nastavi, da profesori i dalje napreduju u zvanju bez objavljenih radova itd. Zatvorenost univerziteta prema novim ljudima i novim idejama smatra se ključnom preprekom za ostvarenje potrebnih reformi i pored mnogih TEMPUS i drugih univerzitetskih programa EU koji su za cilj imali veću integraciju srpskih univerziteta sa tokovima reformi i unapređenih obrazovnih programa i standarda nastave u EU. Proces prilagođavanja promenama u Evropi podržan je u Republici Srbiji i uključivanjem u istraživačke projekte poput Okvirnog programa 7 (u daljem tekstu: FP7) sa više uspeha u odnosu na prosek u regionu Zapadnog Balkana. Ovo je posebno značajno, zbog toga što oko polovine srpskih FP7 projekata imaju za cilj podizanje istraživačkih kapaciteta. Međutim, do reforme naučnoistraživačkih organizacija i vrednovanja naučnoistraživačkog rada instituta nije došlo, imajući u vidu da je finansiranje samo po imenu projektno jer prolaznost iznosi oko 90%, a zarade svih istraživača su slične (samo delimično utiče uspeh u objavljivanju), čime se ne podstiču najbolji već prosečni. Sticanjem statusa zvaničnog kandidata za članstvo u EU, Republici Srbiji se otvaraju dodatne prilike za naučne i obrazovne evropske integracije uz značajnu podršku EU.

Predviđanje demografskih kretanja

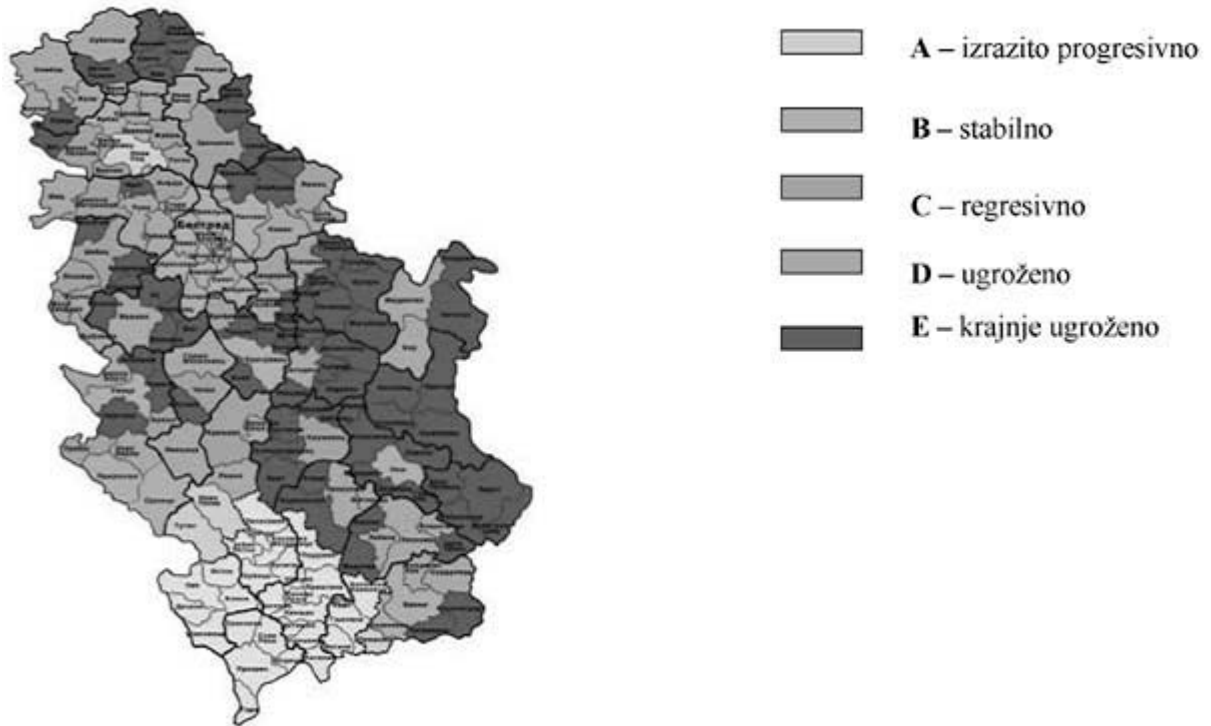
Demografsku tranziciju Republike Srbije, posebno u poslednje dve dekade, odlikuje izražena demografska regresija: ukupan broj stanovnika se u periodu 2002 - 2011. godine smanjio za 377.335 ili za više od 5%. Regionalno posmatrano, broj stanovnika manji je u 146 opština, a veći samo u njih 22. Prirodni priraštaj konstantno opada od 1992. godine, što se odrazilo na apsolutni pad broja stanovnika, bez obzira na pozitivan migracioni saldo. Zabeležen je pad stope fertiliteta sa 1,6 na 1,4 deteta po ženi, čime se Republika Srbija svrstala u grupu zemalja koje nisu obezbedile ni prostu reprodukciju stanovništva.

Indeks starenja Republike Srbije se za poslednjih 50 godina udvostručio. U strukturi ukupnog stanovništva Republike Srbije u 2010. godini mladi do 14 godina starosti učestvuju sa svega 15%, što je manje od učešća stanovništva starijeg od 65 godina (17%). Radnosposobno stanovništvo čine svega 67,6% ukupnog stanovništva u 2010, što je manje nego u većini tranzicionih država. Očekivano trajanje života muškog stanovništva Republike Srbije u 2010. godini iznosilo je 71,4, a ženskog 76,6 godina. U proteklih 60 godina srednje trajanje života ženskog stanovništva Republike Srbije produženo je za 20 godina (sa 56,9 na 76,6).

Trend regionalnog demografskog pražnjenja nerazvijenih i prigraničnih područja vodi ka njegovom potpunom demografskom gašenju. Prostorno, preovlađuju naselja sa malim brojem stanovnika, odnosno, naselja do 300 stanovnika. Unutrašnje migracije se i dalje odvijaju ustaljenim pravcima, tj. iz područja nerazvijenih, izolovanih u privredno

razvijenija, sa boljim uslovima za život i višim životnim standardom (prednjače Grad Novi Sad sa stopom migracionog salda od 9,4‰ i Grad Beograd sa stopom od 7,8‰).

Karta 1. Regionalna demografska tipologija područja

Demografske projekcije, zasnovane na aktuelnim pretpostavkama, ukazuju na to da će ukupno projektovano stanovništvo Srbije do 2020. biti manje u svim varijantama u odnosu na 2011. godinu. Pod pretpostavkom ostvarenja niske varijante, broj stanovnika u Srbiji 2052. godine bio bi za oko dva miliona manji nego u 2002. godini. U periodu 2010 - 2050. godine učešće mladog stanovništva (15 - 24) u ukupnom stanovništvu palo bi sa 12,1% na 11,2% (prema srednjoj varijanti).

Tabela 2. Projekcija demografske strukture Srbije do 2050. godine

Ključni demografski pokazatelji	2010	2050	Rast/pad
Mladi (15-24) % ukupnog	12,1	11,2	-0,9
Stariji (65+) % ukupnog	16,9	23,2	6,3
Radni kontigent (15-64) % ukupnog	67,6	61,1	-6,5
Stopa demografske zavisnosti starijih	24,9	37,9	13
Učešće starijih u radnosposobnom	20,9	21,6	0,7
Učešće jako starih (80+) u starim (65+)	22,3	26,4	4

Izvor: RZS

Sve varijante demografskih projekcija pokazuju značajan rast učešća starijih osoba (65+) u ukupnoj populaciji, sa 16,9% u 2010. na 23,2% u 2050. godini. Stopa aktivnosti u Republici Srbiji, usled relativno niskog nivoa (62% u 2010. godini) u poređenju sa državama članicama EU, postepeno će se povećavati, na šta upućuju i projekcije Evropske komisije. Za oba pola u starosnoj grupi 15 - 24 godina stope aktivnosti će se tokom čitavog perioda smanjivati, što odražava trend očekivanog povećanja vremena trajanja obrazovanja.

Porast prosečne starosti, povećanje očekivanog trajanja života i učešća starijeg stanovništva uzrokuje promene u starosnoj strukturi radne snage. Očekuje se određeno povećanje učešća starijih radnika (55+) u ukupnoj radnoj snazi, sa 13% u 2010. godini na 14% u 2040. godini. Međutim, ukoliko dođe do porasta aktivnosti osoba starijeg uzrasta oba pola, a posebno žena, učešće starijih radnika bi se u intervalu 2010 - 2050. godine moglo uvećati za 3%.

Tabela 3. Projekcija strukture radne snage - prema srednjoj demografskoj varijanti uz rastuću stopu aktivnosti -

	2010	2020	2030	2040	2050	Rast/pad 2010 - 2050
Mladi 15 - 24	8,6	9,0	9,3	9,0	9,4	0,8
Radni uzrast 25 - 54	78,2	78,6	76,1	74,4	75,0	-3,2
Stariji radni uzrast 55 - 64	13,3	12,5	14,6	16,7	15,7	2,4

Izvor: RZS

Najveći broj radnika u 2010. godini nalazio se u starosnoj grupi 30 - 34 godine, a u 2020. godine najviše potencijalno zaposlenih se može očekivati u starosnoj grupi 35 - 39. Predviđa se da će za 20 godina polovina zaposlenih u nekoj organizaciji u svetu biti angažovana na osnovu nepunog radnog vremena (što direktno utiče na način obrazovanja). Takvi trendovi će značiti rast imigracija, a za Republiku Srbiju opasnost od još većeg odliva talenata i stručnjaka i nemogućnost privlačenja stručnjaka iz inostranstva, ukoliko se proizvodni sistem, društveni ambijent i kultura ne promene. Kao što je gore prikazano, fundamentalne promene na tržištu rada, pre svega smanjenje učešća mlađih generacija, dovešće do nove strukture zapošljavanja koja treba da privuče i zadrži stariju populaciju u radnom statusu. Intenzitet ove promene neposredno će zavisiti od nivoa i kvaliteta stečenog obrazovanja, ali i od uspostavljanja veće rodne ravnopravnosti i veće socijalne uključenosti svih marginalizovanih grupa.

Otuda su od posebnog značaja razvoj celoživotnog obrazovanja i masovnije obrazovanje odraslih kao mehanizama strukturnog prilagođavanja radne snage novim zahtevima tržišta rada. Ti procesi se mogu podstaći inovacijama znanja, prekvalifikacijama, dokvalifikacijama itd.

Struktura budućeg proizvodnog sistema Republike Srbije i vrsta tehnologija koje će se koristiti - promene u strukturi tražnje na tržištu rada

Industrija i obrazovni sistem su povezani i funkcionalno komplementarni sistemi, a njihov razvoj u stabilnom društvenom okruženju je uvek koevolutivni proces. Zato SROS u

jednom svom značajnom delu, mora da bude usklađena sa strategijom razvoja industrije i aktivno doprinese ostvarivanju ključnih ciljeva industrijske politike.

Industrijski sistem Republike Srbije nalazi se u stanju duboke krize. Razvojni diskontinuitet koji se dogodio početkom devedesetih godina prošlog veka, u svojim osnovama održava se do današnjih dana i samo delimično je nadomešćen novim ulaganjima koja su pokrenuta tranzicijom započetom krajem 2000. godine. Svetska ekonomska kriza iz 2008. godine dodatno je otežala situaciju, ograničavajući ulaganja a istovremeno pooštavajući konkurenciju. Ovaj proces je imao velike posledice na stanje tržišta rada i na tehnološki profil aktivnog dela privrede. Danas je težište tehnološkog profila Republike Srbije u sektorima niskih i srednjeniskih tehnologija u kojima je zaposleno preko 80% industrijskih radnika i u okviru kojih se ostvaruje isti toliki udeo od ukupnog obima industrijskih aktivnosti. Industrijska proizvodnja, kao i struktura izvoza, najvećim je delom zasnovana na proizvodima male dodate vrednosti.

U strateškom dokumentu Srbija 2020: Koncept razvoja Republike Srbije do 2020. godine, prepoznaje se ovo stanje i konstatuje da "nastavak privrednog rasta po postojećem modelu osim što nije poželjan, više nije ni moguć", pri čemu se izričito navodi neophodnost uspostavljanja "nove industrijske politike zasnovane na proizvodnji industrijskih dobara, podsticanju izvoza, štednji resursa i energetske efikasnosti" (2010). U ovom kontekstu, Strategija i politika razvoja industrije Republike Srbije za period od 2011. do 2020. godine dalje razrađuje postavljene okvire i detaljno ih kvantifikuje (2010).

Tabela 4: Projekcija broja zaposlenih do 2020. godine u privredi Srbije

Delatnost	Stanje u 2010. god. (x1000)	Relativno učešće (%)	2020. godina	
			Rast (%)	Relativno učešće (%)
Ukupno zaposlenih	2.540,0	100	16,9	100
Poljoprivreda	621,0	24,4	3,2	21,6
Industrija	614,5	24,2	27,3	26,4
Vađenje ruda i kamena	27,3	1,1	26,4	1,2
Prerađivačka industrija	422,1	16,6	17,8	16,7
El. energija, gas, voda	45,8	1,8	3,0	1,6
Građevinarstvo	119,3	4,7	70,6	6,9
Uslužne delatnosti	1.304,5	51,4	18,4	52,1
Trgovina	347,2	13,7	43,5	16,8
Hoteli i restorani	76,4	3,0	7,9	2,8
Saobraćaj i veze	158,4	6,2	29,5	6,9
Kom. i lične usluge	119,1	4,7	7,9	4,3
Nekretnine, iznajmljivanje	89,6	3,5	14,8	3,5
Finansijsko posredovanje	55,5	2,2	7,9	2,0
Administracija, vojska, MUP	128,2	5,1	1,7	4,4
Obrazovanje	148,6	5,9	2,5	5,1
Zdravstveni i socijalni rad	174,1	6,9	2,4	6,0

Izvor: Strategija i politika razvoja industrije Republike Srbije od 2010. do 2020. godine

Privrede zasnovane na uslugama uspešne su ukoliko u svojoj strukturi imaju razvijenu prerađivačku industriju. Zbog toga su Republici Srbiji potrebni:

- 1) revitalizacija i tehnološki reinženjering prerađivačke industrije, koja je tesno povezana sa razvojem klastera, otvorena za saradnju sa univerzitetima i naučnoistraživačkim institutima, konkurentna i izvozno orijentisana;
- 2) razvoj širokog spektra uslužnih delatnosti koje prate tu proizvodnju.

U skladu sa aktuelnom industrijskom politikom, osnove budućeg proizvodnog sistema Republike Srbije do 2030. godine biće određene procesom obnove i transformacije tehnoloških osnova u oblasti tradicionalnih (nižih i srednjih), odnosno LMT (*Low and middle technologies*) industrijskih sektora. Nova industrijska strategija određuje da će ovaj proces biti ostvaren primenom tri transformaciona instrumenta (3R paket): revitalizacija (2011 - 2015. godine), reinženjering (2015 - 2020. godine) i razvojna ekspanzija (2020 - 2030. godine), pri čemu se neki od ovih instrumenata mogu vremenski preklapati.

U ovom kontekstu, transformacioni procesi i vrste tehnologija budućeg proizvodnog sistema Srbije biće dominantno određeni uticajem tri ključna faktora, koja su povezani sa opštim trendovima razvoja proizvodnih tehnologija u globalnim okvirima i globalnim društvenim megatrendovima povezanim sa inženjerstvom:

- 1) nova proizvodna paradigma personalizovane, odnosno multivarijantne proizvodnje;
- 2) standardi energetske efikasnosti, obnovljivih izvora energije i efikasnosti u korišćenju prirodnih resursa;
- 3) standardi zaštite životne sredine i klimatske promene.

Tehnološku osnovu nove proizvodne paradigme čine industrijske ICT tehnologije, osnažene kognitivnim funkcijama ugrađenim u proizvodnu opremu: inteligentni roboti, inteligentne numerički upravljane mašine, inteligentna automatizacija, inteligentni proizvodni sistemi. Sa aspekta inženjerstva u decenijama koje dolaze od značaja su strateški programi koje je uspostavila Evropska komisija pod nazivom *Factories of Future* (FoF), koji obuhvata tri ključne komponente:

- 1) pametne fabrike (*Smart Factories*) - tehnološka platforma za agilnu proizvodnju i personalizaciju, uključujući automatsko upravljanje proizvodnim procesima, planiranje proizvodnje, simulaciju i optimizaciju, robotiku i kompleks alata za održivi razvoj;
- 2) virtuelne fabrike (*Virtual Factories*) - tehnološka platforma za stvaranje nove vrednosti u okvirima globalno umreženog poslovanja, uključujući menadžment globalnih lanaca snabdevanja;
- 3) digitalne fabrike (*Digital Factories*) - tehnološka platforma za projektovanje proizvodnih procesa i sistema za efektivno upravljanje životnim ciklusom proizvoda,

uključujući simulaciju, modeliranje i druge ICT CAx inženjerske tehnike, koje zahvataju kompletan životni ciklus proizvoda.

Bez obzira na aktuelno stanje domaće industrije i njenu objektivnu distancu od ovakvih proizvodnih koncepata, za Republiku Srbiju je od egzistencijalne važnosti da kroz obrazovni sistem stvori potrebne resurse, posebno u delu inženjerstva i istraživanja s ciljem da u bliskoj budućnosti stvori jaku i dovoljnu bazu za efikasan transfer proizvodnih tehnologija ove vrste i njihovu inkorporaciju u industrijski sistem Republike Srbije.

Energetska efikasnost i obnovljivi izvori energije stvorice vrlo širok korpus proizvodnih aktivnosti kroz tehnološke promene koje će zahvatiti LMT industrijske sektore i kroz osvajanje novih proizvoda. S tim u vezi, pojaviće se potreba za sasvim novim zanimanjima / kompetencijama / veštinama, koje u ovom trenutku u industriji Republike Srbije ne postoje. Na primer, vrlo veliki prostor se otvara u delu obnovljivih izvora energije: energija vetra, solarna energija i energija izvedena iz biomase, što predstavlja potpuno novi prostor za razvoj novih industrijskih sektora i stvara novu tražnju radne snage specijalizovanog profila. Energetska efikasnost takođe nosi velike potencijale, pre svega za građevinarstvo, koje kroz različite RJR programe može da dobije veliki razvojni zamah u izgradnji transsektorskog korpusa industrijske proizvodnje proizvoda visoke dodate vrednosti. Ovde je posebno značajan program energetske efikasnosti i ekološki neutralnih zgrada, uključujući i pametne zgrade koje povlače razvoj novih, visokovrednih građevinskih tehnologija sa mehatronskim osnovama, novim materijalima i novim proizvodnim procesima (industrijska fabrikacija zgrada). U sektoru saobraćajnih sredstava, posebno automobilska industrija, različiti aspekti energetske efikasnosti i uticaja na životnu sredinu u narednim decenijama dominantno će uticati na tehnološki razvoj.

Standardi zaštite životne sredine i klimatske promene, kao odgovor na korespondentni globalni megatrend, imaju veliki potencijal tehnološkog razvoja sa izuzetno širokim transsektorskim zahvatom u kompletnom LMT domenu, uključujući i kapacitet individualnog razvoja specifičnih i sada nepoznatih tehnologija i industrijskih sektora. Industrija Republike Srbije će u sklopu evropskih integracionih procesa morati da se prilagodi tim standardima, a taj proces mora da započne odmah, jer će standardi ove vrste morati da budu primenjeni na izvozne proizvode. Industrija reciklaže će u narednoj deceniji imati značajan razvojni prostor, pri čemu će se pojam reciklaže značajno izmeniti u tehnološkom smislu, na primer kroz intenzivni razvoj tehnologije demontaže (minimalna degradacija materijala) sa masovnom primenom industrijskih robota na ovim zadacima. Paralelno, standardi u ovoj oblasti drastično će izmeniti industrijske proizvode kroz uvođenje novog konceptualnog okvira za projektovanje, danas poznatog kao *sustainable/environmental design*, sa fokusom na primenu ekološki neutralnih materijala, funkcionalni kvalitet i trajnost, ponovnu upotrebljivost, pogodnost za recikliranje, energetska efikasnost sa niskom emisijom ugljenika, biomimikriju i slično. Korpus ovih tehnologija mora da bude široko zastupljen na svim nivoima obrazovanja, uz paralelno izgrađivanje svesti o značaju uticaja tehnologije na okruženje i sa tim u vezi posledica na kvalitet života.

U kontekstu LMT tehnoloških sektora posebno su značajni agrar i prehrambena industrija. Republika Srbija poseduje ogroman prirodni potencijal za razvoj agrara, ali se on ne može valorizovati bez: 1) radikalne promene tehnoloških osnova (mehanizacija, automatizacija procesa i digitalizacija procesa kroz ekstenzivnu primenu ICT u

organizacionom korpusu); 2) ekstenzivni razvoj i primenu biotehnologija; 3) izgradnju jakog sektora industrije hrane, sa dva osnovna cilja: proizvodnja zdrave hrane i proizvodnja proizvoda visoke dodate vrednosti. Zato SROS u ovom kontekstu mora da bude opredeljena tako da razvoj agrara treba imperativno posmatrati u okviru razvoja šire tehnološke platforme za proizvodnju hrane, a ne kao izolovanu privrednu granu. Za Republiku Srbiju bi bilo korisno da strane investicije budu orijentisane ka izvoznim sektorima.

Iz navedenog, očigledna je velika tehnološka i programska distanca između postojećeg stanja proizvodnog sistema, odnosno industrije Republike Srbije i stanja u koje taj sistem treba da se prevede do 2020. godine. S tim u vezi, pred obrazovni sistem postavljaju se vrlo obimni i kompleksni zadaci. Bez obzira na stereotip kojim se kao komparativna prednost Republike Srbije navodi visokokvalitetna radna snaga, zbog stanja u kome se industrija nalazi, odnosno enormnog razvojnog diskontinuiteta i enormnog gubitka industrijskih radnika, Republika Srbija u ovom trenutku objektivno ne raspolaže kvalifikacionom strukturom zaposlenih koja je usklađena sa zahtevima koje će planirani industrijski razvoj u procesu revitalizacije i tehnološkog reinženjeringa proizvodnih osnova postaviti pred tržište rada u narednim decenijama. Eroziya intelektualnog kapitala za domen proizvodnih tehnologija i industrijske proizvodnje je enormnih razmera i taj proces ima stabilan negativan trend. Sličan stav se može izvesti i za obrazovni sistem, posebno na nivou SSOV i na kompletnom nivou tercijarnog obrazovanja, gde su očigledne neusaglašenosti aktuelne ponude kompetencija, znanja i veština, sa očekivanim stvarnim potrebama industrijskih kompanija u LMT industrijskim sektorima.

Intenzivan razvoj proizvodnih tehnologija neminovno povlači za sobom promene na tržištu rada u smislu pomaka njegovog težišta ka kvalifikacijama tercijarnog nivoa obrazovanja (u modernim fabrikama inženjeri upravljaju cnc mašinama, robotima i fleksibilnim linijama). U tom smislu, indikativno je opredeljenje EU koja je kao svoj primarni cilj postavila da u oblasti proizvodnih tehnologija najmanje 40% industrijskih radnika mora da poseduje kvalifikacije nastale na tercijarnom nivou obrazovanja do 2030. godine (projektovana struktura za 2020. godinu EU27 + Norveška + Švajcarska: visoko - 34.9%, srednje - 50.1%, nisko - 15%). Polazeći od ovih činjenica Republika Srbija mora da uskladi svoj industrijski i obrazovni sistem, ne samo zbog procesa priključivanja EU, već pre svega zbog podizanja konkurentnosti ekonomskog sistema na globalnom tržištu. U tom smislu revitalizacija inženjerstva je od suštinskog značaja. Transfer tehnologija, transfer tehnološkog znanja, kao i postepeno jačanje sopstvenih razvojnih aktivnosti ne mogu se ostvariti bez jakog inženjerskog korpusa. Za industrijski razvoj od suštinskog značaja je postojanje preduzetničkog duha kao nacionalnog obeležja i usmerenost preduzetništva ka proizvodnji i proizvodnim tehnologijama. Mlade generacije, počev od osnovnog obrazovanja, moraju da se usmeravaju u ovom pravcu, sa posebnim fokusom na sistematski razvoj sledećih osobina: inovativnost, agilnost, sklonost ka riziku, spremnost suočavanja sa neuspehom i kreativnost u stvaranju poslovnih ideja koje mogu da se komercijalizuju i donesu profit. U procesu stvaranja preduzetničkog duha i veština koristiti multidisciplinarnu pristupe. Tehnički, ekonomski i pravni fakulteti su posebno značajni za razvoj preduzetništva. Pored obrazovnih sadržaja, neophodno je stvaranje opšteg ambijenta u društvu koji će afirmisati i podsticati preduzetništvo i samoinicijativu ove vrste.

Usklađivanje tehnološkog razvoja industrije i obrazovnog sistema ostvaruje se kroz interakciju koja nastaje na tržištu rada. Polaznu tačku u ovom procesu predstavlja

međusobno razumevanje industrije i obrazovnog sistema, odnosno uspostavljanje zajedničkog jezika kroz izgradnju usaglašenog klasifikacionog sistema veština/kompetencija, kvalifikacija i zanimanja. Takav klasifikacioni sistem stvara osnove za dublje razumevanje potreba tržišta rada i tako omogućava uspostavljanje nastavnih programa i planova koji efektivnije povezuju ishode obrazovnog procesa sa poslovima koji se obavljaju na industrijskim radnim mestima (fokus produktivna umesto pasivnih znanja). U tom smislu, Republika Srbija treba da iskoristi okvir EU 2020 inicijative "Nove veštine za nove poslove" i uz neophodna prilagođenja primeni evropski standard ESKO (*European Skills/Competences, Qualifications and Occupations standard - ESCO*).

Politika međunarodne konkurentnosti Republike Srbije

Tranzicija Srbije od 2000. godine bila je praćena strukturnim promenama koje su izmenile osnovne karakteristike srpske privrede, smanjujući učešće poljoprivrede i industrije u korist uslužnih delatnosti u strukturi kako BDP, tako i dodate vrednosti. Ostvareni rast je bio zasnovan na prilivu stranih ulaganja koja su, koristeći relativno jeftinu i kvalifikovanu radnu snagu, prevashodno bila usmerena na kupovinu domaćeg tržišta. Efekat priliva stranog kapitala nije se odrazio na povećanje zaposlenosti i rast izvoza u meri koja bi obezbedila viši privredni rast i razvoj.

Nivo BDP Republike Srbije u 2010. godini iznosio je 36,5 mlrd USD (27,6 mlrd €), dok je u 2008. godini, pre krize, iznosio 47,7 mlrd USD (32,7 mlrd €). Svetski BDP danas se kreće oko 63.000 mlrd USD, tako da Republika Srbija zauzima 82. mesto u svetu po nivou BDP, sa učešćem od 0,058% u svetskoj privredi. Nivo BDP po stanovniku (BDPpc), iskazano po paritetu kupovnih snaga, koji se smatra najboljom osnovom za poređenje zemalja, u Republici Srbiji u 2010. godini iznosio je oko 10.500 USD, dok je 2008. godine iznosio preko 11.000 USD. Po ovom pokazatelju Republika Srbija se nalazi oko 75. mesta u svetu, a ovaj nivo odgovara svetskom proseku. Ostvareni izvoz roba i usluga od 16 mlrd USD u 2011. učestvuje u ukupnom svetskom izvozu (12.650 mlrd USD) sa 0,126%. Po nivou konkurentnosti, iskazano po metodologiji Svetskog ekonomskog foruma i Svetske banke, Republika Srbija je 2011. godine bila na 95. mestu, dok je 2008. godine bila na 85. mestu. Republika Srbija je skromno popravljala svoju ocenu konkurentnosti; tempo popravljanja bio je znatno sporiji od tempa koji su ostvarili naši ključni konkurenti tako da su nas u međuvremenu pretekli, zbog čega je rang pogoršan za čitavih 10 mesta. Radi podizanja rasta i životnog standarda građana Republike Srbije potrebno je ostvariti srednjoročni rast od 4,5 - 5% godišnje, što u današnjim okolnostima iziskuje značajna sredstva iz inostranih izvora i efikasnije reforme poslovne klime i javnog sektora, pored ključne reforme obrazovanja. Makroekonomske nestabilnosti nas upozoravaju da je ostvareni rast u Republici Srbiji nedovoljan. Mikroekonomske slabosti, pre svega one vezane za funkcionisanje pravne države i kvalitet poslovnog okruženja, ukazuju na to da postoji ogroman prostor za unapređenje konkurentnosti. Postoji veliki raskorak između ranga Republike Srbije prema GDPpc na bazi pariteta kupovnih snaga (75. mesto) i nivou konkurentnosti (95. mesto), što govori da je produktivnost upotrebe raspoloživih resursa (ljudskih, kapitalnih, finansijskih) na niskom nivou, a tekuća potrošnja previsoka.

Velike slabosti u konkurentskom položaju Republike Srbije predstavljaju neefikasna antimonopolska politika i nedostatak domaće konkurencije, problem svojinskih prava i izdavanja građevinskih dozvola, loši odnosi poslodavaca i zaposlenih itd. Veoma zabrinjavaju i podaci o obrazovnoj strukturi stanovništva. Najveća stopa nezaposlenosti

je kod onih koji su završili srednju školu (pogotovo stručnu), te se postavlja pitanje njihovih kompetencija, a verovatno i potrebe za nekim od tih zanimanja. Istovremeno se ne smanjuje broj profila koji su godinama višak, poput lekara, gde je i dalje veoma visoka budžetska podrška, čime se na kraju paradoksalno podstiče "odliv mozgova".

U teoriji konkurentnosti određena su tri stanja razvoja nacionalne konkurentnosti: privrede vođene faktorima, investicijama vođene privrede i inovacijama vođene privrede. Republika Srbija se nalazi u ovoj drugoj fazi, gde ključne poluge razvoja predstavljaju unapređenje kvaliteta ljudskog kapitala, pre svega podizanjem kvaliteta obrazovanja, posebno visokog; jačanje lokalnog rivaliteta; otvaranje tržišta; napredna infrastruktura; snažni podsticaji za jačanje produktivnosti i osnivanje i aktiviranje klastera. Suština ove faze jeste podizanje nivoa produktivnosti u proizvodnji roba i usluga. Osnovno obeležje nivoa konkurentnosti Republike Srbije predstavlja činjenica da je ona u središnju fazu ušla sa nedovoljno razvijenom osnovnom (putevi, pruge, aerodromi, luke i dr.) i administrativnom infrastrukturom (pravna država, javna uprava, suzbijanje korupcije i sl.), što je bitno uticalo na nizak nivo konkurentnosti u svetu. Iz toga proizlazi da se Republika Srbija mora ozbiljno baviti ostvarivanjem nezavršenog posla iz prethodne faze, a da istovremeno stvara uslove za jačanje onih elemenata konkurentnosti u kojima ima dobru poziciju, a koji joj u perspektivi mogu biti osnov za prelaz u višu, inovacionu fazu konkurentnosti. U tom procesu veoma je značajno stvoriti što kvalitetnije uslove za razvoj inovativnosti. Snažan podsticaj ovim procesima treba da pruži država. Institucionalno okruženje koje podstiče kulturu učenja, kreativnost, inovativnost i preduzetništvo ključni su činioci ekonomije zasnovane na znanju.

Suština nove industrijske politike, tj. reindustrijalizacije, u potpunosti se razlikuje od starih industrijskih politika vezanih za granske i sektorske politike koje su unapred proglašavale pobednike. Taj model tzv. vertikalnog usmeravanja resursa napušten je u svetu pre više od 20 godina.

Nova industrijska politika se povezuje sa unapređivanjem konkurentnosti horizontalnim merama, tj. merama koje su usmerene ka svim proizvođačima. Cilj ovih mera jeste da se ublaže nesavršenosti tržišta, uz istovremeno izbegavanje rizika administrativnog usmeravanja resursa.

Nova industrijska politika ne treba da ulazi u tzv. vertikalne politike usmeravanja resursa ka specifičnim podsektorima ili privrednim društvima. Umesto toga, potrebno je uklanjati eventualne propuste tržišta ali i propuste regulatornog okvira koji sprečava održiv razvoj. Bolje je podsticati potrošače da kupuju automobile iz "zelenog" programa nego stimulisati proizvođača "zelenih" automobila; razlika je u tome što ovo jača konkurentnost i podstiče sve proizvođače, a ne samo jednog, na inoviranje proizvoda. Država stoga treba da podstiče, recimo "zelene" tehnologije uvođenjem tzv. horizontalnih mera koje podržavaju istraživanje i razvoj u tim tehnologijama, kao i razvoj potrebnih veština koje vode inovacijama.

U okviru analize konkurentnosti Republike Srbije, Američka agencija za međunarodni razvoj - USAID, pored prehrambene industrije, utvrdila je sledećih 12 privrednih aktivnosti kao izuzetno značajnih za privredu Republike Srbije: turizam, obrazovanje, odevna industrija, građevinske usluge, film i produkcija, medicinski materijali i uređaji, logistika i saobraćaj, obnovljiva energija, građevinski materijali, informacione i komunikacione tehnologije, auto-delovi, obrada drveta i nameštaj.

Institucionalno okruženje koje podstiče kulturu učenja, kreativnost, inovativnost i preduzetništvo ključna je determinanta ekonomije zasnovane na znanju. Sve više uticaja treba da preuzimaju kreativne industrije koje su intenzivne znanjem (npr. računarsko programiranje, inženjering, privredna istraživanja i razvoj, medicina i biotehnologija, hemijska industrija, energetika, univerzitetsko obrazovanje i istraživanje itd.), ali i mikrobiznis, umetnost, arhitektura, zanati, grafički, kompjuterski i industrijski dizajn, marketing, moda, vizuelne i scenske umetnosti, film, internet, muzika, sport, turizam, proizvodnja zdrave hrane, kulturna baština, usluge (finansije, zdravstvo, obrazovanje, državna uprava). Kreativnoj industriji su potrebni ljudi sa znanjem, ličnim idejama i iskustvom, pa se ona oslanja na obrazovanje, istraživanje i razvoj.

Republika Srbija trenutno nema posebne mere za podsticanje razvoja kreativne industrije. Svojevremeno je bilo potrebno da mere za podsticanje stranih ulaganja i zapošljavanje idu u tom pravcu. Međutim, ta zamisao nije sprovedena u delo jer se podstiče i zapošljavanje niskokvalifikovane radne snage, a mere za podršku izvozu su ograničene. Politika konkurentnosti, kako je definisana Akcionim planom za jačanje konkurentnosti Republike Srbije iz 2010. godine, prevashodno predviđa unapređenje poslovne klime dok se investicije u infrastrukturu i obrazovanje navode kao srednjoročni prioriteti. Nažalost najveći broj mera, čak i onih koje ne zahtevaju nova ulaganja već samo dobru volju za izmenu propisa, nije sproveden u delo. Percepcija korupcije je i dalje visoka i predstavlja ozbiljnu prepreku za investitore.

Bez promene privredne strukture, u kojoj će nove industrije sa visokim sadržajem znanja dobiti na značaju, Republika Srbija bi na dugi rok ostala u tzv. zamci srednje razvijenosti bez mogućnosti da pređe u višu fazu razvijenosti.

Politika socijalne kohezije i skladnog regionalnog razvoja uključujući decentralizaciju i ruralni razvoj

Stvaranje kreativne preduzetničke i inovativne tržišne privrede treba da bude praćeno brigom o socijalnoj sferi društva. Borba protiv siromaštva i socijalne isključenosti predstavlja ključnu komponentu socijalne politike država članica EU i svakako Republike Srbije. Politika socijalne uključenosti ima za cilj otklanjanje uzroka siromaštva, obezbeđenje adekvatnog nivoa životnog standarda i stvaranje uslova za aktivno učešće stanovništva u ekonomskom, socijalnom i kulturnom životu. U evropskom socijalnom modelu, socijalna kohezija predstavlja sredstvo za postizanje ekonomskog razvoja.

Snažni recesioni talasi, uz nedovršen proces transformacije srpske privrede i veliki tranzicioni zaostatak, doprineli su povećanju socijalnih nejednakosti u Republici Srbiji. Na to ukazuju svi ključni ekonomsko-socijalni parametri: najniža stopa učešća i najniža stopa zaposlenosti radnosposobnog stanovništva u Evropi, visoko učešće zaposlenih u poljoprivredi, jedna od najviših stopa nezaposlenosti u Evropi, posebno izuzetno visoke stope nezaposlenosti mladih i dugoročne nezaposlenosti. U strukturi nezaposlenih prema nivou obrazovanja Republika Srbija ima u poređenju sa državama EU najvišu stopu nezaposlenih sa srednjim obrazovanjem (15,9% u 2011. godini, Bugarska 9,6%, itd.), dok je u 2011. godini stopa nezaposlenih sa visokim obrazovanjem od 3,3% ispod proseka EU (5,7%) i jedna od najnižih u regionu (u Hrvatskoj 9,3%, Rumuniji 5,9%, itd.).

Siromaštvo je snažno povezano sa statusom na tržištu rada i nivoom obrazovanja. Sve je izraženiji trend povećanja koeficijenta ekonomske zavisnosti: na jednog zaposlenog

dolaze dva stanovnika koja pripadaju jednoj od socijalnih kategorija (nezaposleni, penzioneri i mladi do 15 godina starosti) i taj se odnos iz godine u godinu povećava:

- 1) 670.000 siromašnih (9,2%);
- 2) 670.000 nezaposlenih (prema Anketi o radnoj snazi);
- 3) 120.000 dece nema osnovne potrebne stvari za normalan život;
- 4) 1,7% visokoobrazovanih je siromašno;
- 5) ruralno stanovništvo je dvostruko više izloženije siromaštvu od urbanog;
- 6) romska populacija je najugroženija grupa stanovništva.

Tranzicioni proces smanjio je stepen ionako niske regionalne kohezije u Republici Srbiji. Ekonomske neravnomernosti na nivou makroregionalnih celina (NSTJ-2) iznose 3:1, na nivou regionalnih oblasti (NSTJ-3) iznose 4:1 (Grad Beograd u odnosu na Topličku, Jablaničku ili Pčinjsku oblast), dok su na nivou opština iznose 11:1 (Grad Novi Sad u odnosu na Opovo, Lebane ili Bojnik).

Tabela 4: Stepen regionalne kohezije 2010. godine

Indikatori	Region (NSTJ-2)	Oblast (NSTJ-3)	Opština
Neto zarade po stanovniku	3: 1 Beogradski: Južna i Ist. Srbija	4: 1 Beograd: Toplička	11:1 Novi Sad: Opovo
Stopa nezaposlenosti	3: 1 Južna i Istočna Srbija: Beogradski	4: 1 Jablanička: Beograd	5: 1 Lebane: Beograd
Demografsko pražnjenje 1971-2011	(-16,3): (+36) Južna i Istočna Srbija: Beogradski	(-32,2): (+36) Pirotka: Beograd	(-82,8): (+62) Crna Trava: Novi Sad
Stepen obrazovanja	3: 1 Beogradski: Južna i Ist. Srbija	4: 1 Beograd: Braničevska	12: 1 Beograd: Malo Crniće
Infrastrukturalna opremljenost	2: 1 Beogradski: Šumadija i Zap. Srbija	3: 1 Južnobačka: Pčinjska	10,4: 1 Bačka Topola: Bosilegrad

Izvor: RZS, Agencija za privredne registre

Razmere regionalnih neravnomernosti dodatno odlikuju sledeći procesi:

- 1) Intenzivan proces demografskog pražnjenja ruralnog, prigraničnog, nerazvijenog i industrijski devastiranog područja. Prema *indeksu demografskih resursa* čak 110 opština je demografski ugroženo: 73 pripada grupi krajnje ugroženog, a 37 grupi već ugroženog područja;

2) Od ukupno 145 opština, u čak njih 85 stanovništvo se nalazi u *stadijumu duboke demografske starosti*, dok je u 51 opštini zabeležen stadijum najdublje demografske starosti;

3) Tranzicioni trend *koncentracije privrednih aktivnosti* u dunavsko-savskom pojasu, odnosno gradovima Beogradu i Novom Sadu;

4) Prema zakonskim rešenjima, *nerazvijeno područje* čini 46 opština u kojima živi nešto više od 813.000 stanovnika, ili 11% ukupnog stanovništva.

Problem regionalne distorzije kulminirao je nakon nakon razornih efekata globalne recesije na zaposlenost i devastiranost prerađivačke industrije. Pored tridesetak hronično nerazvijenih opština, grupi nerazvijenih opština priključila se i nova grupa od petnaestak opština, uzrokovana tzv. novim tranzicionim siromaštvom - opštine koje su izgubile više od 70% dohotka ("gradovi fabrike") u protekle dve decenije.

Regionalna ekonomska polarizacija je sve dublja, proces koncentracije privrednih aktivnosti u dunavsko-savskom pojasu, odnosno gradovima Beogradu i Novom Sadu, sve je intenzivniji (više od 2/3 svih ekonomskih aktivnosti), dok je, sa druge strane, nerazvijeno područje (sa više od 800.000 stanovnika) prostorno sve veće.

Imajući u vidu opisano stanje potrebno je prilagoditi regionalni raspored VŠU, regionalnu mrežu srednjih stručnih škola i postaviti sistem finansijske podrške siromašnim slojevima kako bi se obezbedila socijalna inkluzija.

Proces regionalizacije i decentralizacije

Republika Srbija je danas 2012. godine, visokocentralizovana, ekonomski zatvorena i infrastrukturalno slabo povezana sa okruženjem. Uspostavljeni statistički makroregioni (2009. i 2010. godine) nefunkcionalni su, ekonomska regionalizacija, kao sistemski instrument upravljanja državnim resursima (prirodnim, kulturnim, ekonomskim, obrazovnim, demografskim) i kao instrument interregionalne alokacije resursa, nalazi se na samom početku. Samim tim, zaustavljen je proces decentralizacije i prenosa nadležnosti na nove teritorijalne jedinice, njihovo približavanje građanima, kako bi se racionalnije donosile odluke. U Republici Srbiji danas ne postoji srednji nivo planiranja razvoja (izuzimajući asimetričan položaj Autonomne Pokrajine Vojvodina).

Proces decentralizacije nadležnosti do 2020. godine mogao bi da se razvija po sledećem modelu: regulaciona funkcija ekonomskih aktivnosti pripada centralnom nivou, privatni sektor je nadležan za proizvodnju i distribuciju javnih dobara i usluga. Generalno, regulaciona i nadzorna funkcija pripada višim nivoima (državi i regionima), dok je izvršenje prepušteno nižim nivoima državne organizacije (regionu i opštini) i privatnom sektoru.

Kvalitetan obrazovni sistem nije moguć bez rešavanja problema finansiranja obrazovanja, odnosno smanjivanja jaza između obrazovnih potreba i finansijskih mogućnosti države. Izlazi se traže u tržišnim mehanizmima. S obzirom na to da je obrazovanje javna potreba i da *tržišne mehanizme* finansiranja obrazovanja treba aktivirati u svim mogućim segmentima obrazovnog sistema (tržišne mogućnosti finansiranja tercijarnog obrazovanja nesumnjivo su veće od finansiranja osnovnog i

srednjeg obrazovanja), ključni zadatak jeste uspostavljanje efikasnog modela finansiranja obrazovanja. Neophodno je uspostaviti pokazatelje uspeha koji prate finansiranje državnih obrazovnih ustanova kao što su zapošljavanje diplomaca, vreme koje je potrebno da se zaposle i drugi pokazatelji koji će voditi ka usklađivanju studijskih programa sa potrebama tržišta rada i podsticati obrazovne reforme.

SROS treba da uvažava regionalne specifičnosti Republike Srbije i da, u skladu sa mogućnostima, reformski potezi u ključnim segmentima (standardizacija, fleksibilniji parcijalni nastavni programi, motivacija, individualizacija) uključe regionalnu i socijalnu dimenziju.

Očekivane promene u zahtevima tržišta rada u drugim sektorima u Republici Srbiji - zdravstvo, obrazovanje, kultura, javna uprava itd.

Reforma niza društvenih službi, zdravstva, obrazovanja, kulture ali i javne uprave, podrazumeva decentralizaciju, depolitizaciju, profesionalizaciju, racionalizaciju i modernizaciju. U Republici Srbiji je neophodno uspostaviti uređen sistem koji podrazumeva demokratski poredak, poštovanje pravila i zakona. Taj zahtev podrazumeva *efikasnu borbu protiv korupcije*. Usporedne analize ukazuju na to da javna uprava u Republici Srbiji nije prevelika ali da na nekim poslovima postoji prekomeran broj zaposlenih, dok na drugim nema dovoljno stručnjaka. Očekivana tražnja na tržištu rada u oblasti javnog sektora biće prvenstveno vezana za znanja koja iziskuju evropske integracije (posebno znanje pravnih tekovina EU, tehničkih standarda) i veštine savremenog poslovanja, kao što su efikasna komunikacija (uključujući poznavanje stranih jezika, rad na računaru, izradu prezentacija), upravljanje kadrovima i dr.

Upotreba informacionih tehnologija kao što su elektronsko vođenje sudskih predmeta ili elektronsko vođenje sednica, unapredila je rad javne uprave i povećala njenu produktivnost, ali je takođe nametnula potrebu za dodatnim usavršavanjem zaposlenih.

Pored privlačenja novih stručnjaka obrazovanih u evropskom pravu i stranim jezicima, ili onih koji su se usavršili u tehničkim oblastima koje zahtevaju evropske integracije (npr. poznavanje ekoloških standarda), neophodno je podsticati usavršavanje, obučiti zaposlene u dodatnim znanjima i veštinama i nagrađivati ih. Od 2001. godine u mnogim institucijama u Republici Srbiji sproveden je veliki broj obuka, ali još uvek nedostaje njihova sistematska organizacija. Strategija stručnog usavršavanja državnih službenika u Republici Srbiji za period 2011 - 2013. godine ("Službeni glasnik RS", broj 56/11), usvojena u julu 2011, usmerena je na unapređenje ovog procesa i pretpostavlja izmene u Zakonu o državnim službenicima ("Službeni glasnik RS", br. 79/05, 81/05 - ispravka, 83/05 - ispravka, 64/07, 67/07 - ispravka, 116/08 i 104/09) i jačanje Službe za upravljanje kadrovima i uspostavljanje posebne, centralizovane vladine institucije za organizaciju obuka.

Određeni broj zaposlenih u društvenim službama treba podstaći i na akademsko usavršavanje. U Republici Srbiji se, recimo, javna uprava izučava na pravnim, ekonomskim i politikološkim fakultetima, ali ne interdisciplinarno. Za izučavanje javne uprave neophodno je da obavezni programi sadrže predmete iz oblasti prava, ekonomije i menadžmenta (poslednje podrazumeva veštine komunikacije).

Važan segment razvoja su primarna zdravstvena zaštita i preventiva jer omogućavaju zdraviji život, smanjuju troškove bolovanja i povećavaju produktivnost ljudi. Zdravstveni sistem može da podrži i viši nivo razvoja u smislu pružanja usluga van granica zemlje u oblasti estetske hirurgije, banjskog turizma ili stomatologije. Danas je u zdravstvu Republike Srbije raskorak između potreba tržišta rada i stanja u prosveti posebno izražen. Godinama se upisuje veoma visok broj studenata medicine iako je broj specijalizacija izuzetno ograničen. Istovremeno medicinski fakulteti nisu dovoljno napredovali u dostizanju bolonjskih standarda nastave.

Značajna komponenta napretka društva jeste i razumevanje svoje kulture i drugih kultura, što podrazumeva: znanje o kulturi i o osnovnim načelima interakcije među različitim kulturama, svesnost da se opažaju i tumače posebne situacije; i, veštine potrebne da svoje ponašanje učinimo primerenim i uspešnim u mnogim različitim situacijama. Kulturne potrebe su sastavni deo razvoja društva jer se pomoću njih izgrađuje čovekova ličnost i aktivno se deluje, stvaraju se nove duhovne i materijalne vrednosti. To su potrebe za jezičkim izražavanjem i komunikacijom, saznavanjem, stvaralačke, estetske i umetničke potrebe. Obrazovne institucije treba da budu na prvom mestu u usvajanju kulturnih vrednosti. To podrazumeva poboljšanje saznavnih i stvaralačkih potencijala, kulturnih sadržaja u školama (organizovanje priredaba, predstava, likovnih radionica i izložbi, književnih večeri i muzičkih predstava), organizovanje periodičnih poseta pozorišnim predstavama, bioskopima, muzejima, umetničkim izložbama, spomenicima kulture, književnim večerima, sajmovima itd. Pritom je izuzetno značajan multidisciplinarni pristup, koji povezuje kreativno stvaralaštvo sa drugim predmetima, tako da se u osnovnoj školi na likovnom crta ili vaja ono što se uči o istoriji ili o nekoj prirodnoj pojavi, a kasnije se koriste filmovi kao dodatak nastavi, uz visok nivo interaktivnosti.

Zaključak - pretpostavke reformi

Razvoj Republike Srbije biće usmeren ka reindustrijalizaciji, i to u dva pravca:

Prvo, ka revitalizaciji i tehnološkoj modernizaciji prerađivačke industrije kao osnovne privredne aktivnosti za stvaranje materijalnih proizvoda velike dodate vrednosti, uključujući i širok korpus pripadajućih usluga; posebno industrija hrane (zdrava hrana i organska proizvodnja), metaloprerađivačka industrija, industrija proizvoda za široku potrošnju (industrija nameštaja i prerade drveta, tekstilna i industrija modnih proizvoda), industrija poljoprivrednih mašina, autoindustrija; zatim sektor energetike sa fokusom na alternativne i obnovljive izvore energije (uključujući energiju biomase u sprezi sa agrarom i industrijom hrane, energiju vetra itd.), građevinarstvo (zelena arhitektura i inteligentne zgrade), širi korpus automobilske industrije i industrije transportnih sredstava sa fokusom na ekološku komponentu;

Drugo, ka razvoju niza privrednih aktivnosti zasnovanih na intenzivnoj primeni znanja, a posebno: (a) usluge zasnovane na znanju - komunikacije, obrazovni i istraživački projekti, vodeni i vazdušni transport, nekretnine, finansijsko posredovanje, osiguranje i penzioni fondovi, zdravstvo i rekreativne, kulturne i sportske aktivnosti; (b) kreativne i kulturne industrije - oglašavanje, arhitektura, film, video, izrada računarskih programa, muzičke, vizuelne i scenske umetnosti, izdavaštvo, televizija, dizajn (modni i komunikacioni); (v) nauke o živim bićima - proizvodnja lekova i farmacija, kozmetika, ekologija, proizvodnja medicinskih uređaja i pomagala, sport itd;

Treće, ka razvoju industrijske informaciono-komunikacione infrastrukture i široke primene u upravljanju proizvodnim i poslovnim procesima industrijskih kompanija, uključujući i interakciju sa akademskom, istraživačkom i širom obrazovnom zajednicom.

Republika Srbija danas nema potrebnu kvalifikacionu strukturu koja zadovoljava zahteve tržišta rada, a sasvim je sigurno da postojeći sistem neće moći da zadovolji potrebe tržišta rada koje će postojati za deset i više godina imajući u vidu gore pomenuta dva ključna pravca budućeg razvoja. Očekivane promene u strukturi tražnje na tržištu rada zahtevaju duboke promene u obrazovnom sistemu Republike Srbije. Suština promena treba da bude u prilagođavanju sistema obrazovanja zadovoljavanju potreba poslodavaca i bitnom smanjivanju broja onih koji ne mogu da se zaposle na bazi stečenih kvalifikacija i kompetencija.

Zbog toga je ključ razvoja Republike Srbije u sledećim decenijama u ostvarenju trougla znanja koji čine *obrazovanje, istraživanje i inovacije*. Srž stvaranja ekonomije zasnovane na znanju, kao razvojnog okvira Republike Srbije, upravo leži u trouglu znanja koji treba da sledi gore pomenuta dva osnovna razvojna pravca Republike Srbije.

Osnovni parametri za unapređivanja sistema obrazovanja Republike Srbije su sledeći:

1) stalno podizanje *kvaliteta sistema obrazovanja i povećanje investicija u obrazovanje*, ali uz sistemske promene koje neće često menjati koncept reforme, kao što se dešavalo od 2001. godine do danas i uz unapređen sistem finansiranja koji vodi računa o ishodu;

2) uspostavljanje obrazovnog sistema koji obezbeđuje **veću fleksibilnost i sigurnost na tržištu rada**, na osnovu temeljnog opšteg obrazovanja koje pruža mogućnost izbora oblasti dodatnog usavršavanja;

3) **jačanje veza između obrazovnih institucija, istraživačkih centara i privrede** podsticanjem programa saradnje, što podrazumeva i izmene regulatornog okvira sa ovim ciljem; usklađivanje obrazovnih profila sa potrebama poslodavaca; donošenje nacionalnog okvira kvalifikacija u skladu sa potrebama tržišta rada u Republici Srbiji; razvoj klastera koji povezuju privatni i javni sektor i obuhvataju grupu preduzeća, dobavljača, uslužnih delatnosti i povezanih institucija (obrazovne i istraživačke institucije, instituti, fakulteti, škole).

Radi boljeg određivanja potreba za odgovarajućim strukovnim profilima neophodno je da univerziteti i srednje škole počnu da prate pokazatelje kao što su procenat zaposlenih, procenat studenata koji nastavljaju drugu vrstu studija, vreme koje je potrebno da se oni zaposle, gde se zapošljavaju (u zemlji ili inostranstvu i u kom sektoru), kao i da se redovno sprovodi nezavisno anketiranje relevantnog dela privrede u vezi sa osposobljenošću radne snage koju proizvodi određena škola ili određeni fakultet. S tim ciljem, neophodno je institucionalno ojačati saradnju obrazovnih institucija i privrede:

1) ojačati *centre za razvoj karijere* na obrazovnim ustanovama (osnovati ih tamo gde ne postoje);

2) osnovati *savete za reformu planova rada* pri obrazovnim ustanovama (posebno fakultetima) u kojima će biti predstavnika privrednika;

3) unaprediti rad NSZ da poput institucije EU CEDEFOP može da predviđa potrebe tržišta rada.

Prilog 2: RAZVOJ I UPOTREBA OBRAZOVNE STATISTIKE I INFORMACIONOG SISTEMA U OBRAZOVANJU

Vođenje statistike pomaže nam da bolje upoznamo i pratimo obrazovanje i njegovo funkcionisanje, da dobijemo dobre uvide u kakvom je stanju sistem i da li je i na koji način potrebno intervenisati u njemu da bi se obezbedila dostupnost, relevantnost, efikasnost i kvalitet obrazovanja. Dakle, ona značajno utiče na mogućnost izvođenja sigurnih zaključaka i preporuka za obrazovnu politiku.

U Republici Srbiji postoje dobri preduslovi za vođenje validne obrazovne statistike: postoji duga tradicija prikupljanja, obrade i analize statističkih podataka, razvijena infrastruktura, obučeni kadar, tehnička podrška i pravna regulativa. Za vođenje obrazovne statistike ključna su dva sistema, sistem prikupljanja i obrade podataka o obrazovanju u RZS (uključujući i DevInfo bazu) i sistem prikupljanja i analize podataka o obrazovanju u MP. Ova dva sistema nisu usaglašena i dosta često daju različite informacije.

U obrazovnoj statistici u Republici Srbiji postoje brojni nedostaci, pa su ograničene i mogućnosti za izvođenje pouzdanih zaključaka. Postoje višestruki ozbiljni problemi u vođenju obrazovne statistike: od problema s indikatorima, prikupljanjem i kontrolom kvaliteta prikupljenih podataka, preko izbora metodologije koja se primenjuje, neadekvatnog izvlačenja zaključaka iz raspoloživih podataka, do manjka koordinacije između različitih institucija koje prikupljaju podatke u zemlji i neusaglašenosti s evropskim načinima vođenja obrazovne statistike. Po obrazovnim nivoima gledano, što je viši obrazovni nivo, to je manje podataka. Najviše podataka i najpouzdanije analize imamo za predškolsko vaspitanje i obrazovanje i osnovnu školu, a najmanje imamo za visoko obrazovanje.

Rešavanje problema vođenja obrazovne statistike u Republici Srbiji podrazumeva više važnih mera, a među ključnima su sledeće:

1) *Uspostavljanje jedinstvenog informacionog sistema* koji može da obezbedi relevantne podatke o celini sistema, njihovo redovno unošenje u sistem, *ažuriranje* i *kontrolu* njihovog kvaliteta. Da bi sistem dobro funkcionisao neophodno je njegovo redovno održavanje i administriranje po svim vaspitno-obrazovnim ustanovama;

2) *Praćenje generacije (godišta)* u kretanju kroz obrazovni sistem (umesto proseka, npr. računanje stope završavanja osnovne škole u odnosu na ukupan broj dece koja su se upisala u OŠ bez obzira na eventualne promene u osipanjima ili prilivima dece iz različitih razloga). Praćenje generacije daje mogućnost da tačno znamo šta se zbiva u obrazovnom sistemu, kao i razloge za ta zbivanja. Uz to, omogućava vrlo fokusiranu socijalnu i prosvetnu akciju (na primer, akcije za prevenciju siromaštva i za preduzimanje pravih mera za popravljavanje nastalog stanja);

3) Svi podaci *moraju se voditi raščlanjeno* (dezagregisano) da bi se omogućile celovite analize dostupnosti, efikasnosti i kvaliteta obrazovanja (kako izgleda obrazovanje u specifičnim podgrupama, npr. na selu, u siromašnim porodicama, za romsku decu, decu sa smetnjama i teškoćama u razvoju, itd.). Važna je i dubina do koje se ide u prikupljanju podataka (nivo regiona, okruga, opštine ili naselja), jer republički proseci mogu da zamagle i zakrive sliku o obrazovanju i pokriju probleme koji se dešavaju na nivou lokalne samouprave;

4) *Odgovarajući broj kvalifikovanih ljudi* koji se u bave vođenjem obrazovne statistike i potrebnim analizama u RZS i MP. Za praćenje statističkih obrazovnih indikatora redovnost i ažurnost su od izuzetne važnosti, pa prekidi praćenja, "gašenje" aktivnosti i njihovo ponovno uspostavljanje nanose veliku štetu celom poslu i znatno povećavaju finansijska ulaganja;

5) *Definisanje međusobnih odnosa institucija* koje vode obrazovnu statistiku i usaglašavanje metodologije računanja i praćenja odabranih indikatora s međunarodnim standardima;

5) Definisanje *sistema statističkih pokazatelja* koji su neophodni za praćenje realizacije usvojenih strateških dokumenta i obrazovne politike u zemlji;

6) Razvijanje sistema indikatora u obrazovanju na takav način da omogućava *međunarodne komparacije* (sa *Eurydice* sistemom EU, sa zajedničkim indikatorima UNESCO, OECD i EU);

7) *Usaglasiti informacione sisteme* u prosveti i referentnim državnim organima, što će omogućiti kontinuirano praćenje indikatora kvaliteta i efikasnosti sistema i njegovih pojedinih nivoa. Pored toga, to bi omogućilo praćenje specifičnih aspekata, pitanja kroz sistem, kao i veći stepen elektronske administracije u obrazovanju.